

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XI Serie nouă

• 2000 • nr. 1-2

DIN SUMAR:

SORIN M. RĂDULESCU – Plagiatul – „vocație” și „profesie”

MIRCEA MĂCIU – Structuri ale imaginarului

BOGDAN JUNCU – Demersul prospectiv în sociologia politică

OSCAR HOFFMAN – Costurile sociale și/sau costurile erorilor în procesul tranziției în România

MONICA RAȘEEV – Educația și forța de muncă în condițiile economiei de piață

IOANA PETRE – Atitudini socio-politice și civice la români în perioada de tranziție

HORAȚIU RUSU – Elemente de reprezentare și de internalizare a identității socio-culturale în rândul tinerilor în societatea românească

SORIN M. RĂDULESCU – Violența familială în România

OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE – Mass-media și violența

ROXANA GABRIELA NICULESCU – Violul ca formă de agresiune și violență împotriva femeii în societatea românească

METODOLOGIA ȘTIINȚELOR SOCIALE; GÂNDIREA SOCIALĂ ȘI POLITICĂ; DIN ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE SOCIOLOGIE; COMENTARIILE; RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ; VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor șef; dr. MARIA LARIONESCU, redactor șef adjunct; dr. IANCU FILIPESCU, secretar general de redacție; dr. DAN BANCIU, directorul Institutului de Sociologie; dr. MIHAIL CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. MARIA COBIANU-BĂCANU; dr. EMILIAN M. DOBRESCU; dr. IOAN DRĂGAN; IOAN GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN, director adj. al Institutului de Sociologie; dr. MICHEL MAFFESOLI, profesor, Universitatea Paris V; NICOLAE PERPELEA; dr. CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ; membru de onoare al Academiei Române PAUL H. STAHL, director de Studii la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris).

Redactori: MARIA LAZĂR COLFESCU, MARIANA NICA
Microprocesare și tehnoredactare text: CRISTIANA TUTUNEA

Redacția: Calea 13 Septembrie, nr. 13, București, cod 76117, Căsuța poștală 30,
Oficiul 42, Tel.: 337 41 78; 410 38 46/2504, Fax: 337 41 78

Redactor: IÓLANDA POVARĂ

Tehnoredactare computerizată: IOLANDA POVARĂ

© Copyright 2001, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, București, România
P.O.Box 5-42, RO-76177, Tel. 401-411 90 08; 401-410 32 00, Fax 401-410 39 83

e-mail: edacad@ear.ro

www.ear.ro

P. 123/37

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XI • 2000 • nr. 1-2

SUMAR

SORIN M. RĂDULESCU, Plagiatul – „vocație” și „profesie” 3

CREATIVITATE – MODERNITATE – SCHIMBARE SOCIALĂ

MIRCEA MĂCIU, Structuri ale imaginarului (Scurtă privire sociologică)..... 9

BOGDAN JUNCU, Demersul prospectiv în sociologia politică 19

PROBLEME SOCIALE ALE TRANZIȚIEI

OSCAR HOFFMAN, Costurile sociale și/sau costurile erorilor în procesul tranziției în
România 31

MONICA RAȘEEV, Educația și forța de muncă în condițiile economiei de piață 37

IOANA PETRE, Atitudini socio-politice și civice la români în perioada de tranziție. 47

HORAȚIU RUSU, Elemente de reprezentare și de internalizare a identității socioculturale în
rândul tinerilor în societatea românească..... 55

ANOMIE ȘI VIOLENȚĂ

SORIN M. RĂDULESCU, Violența familială în România (analiză de presă) 75

OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, Mass-media și violența 99

ROXANA-GABRIELA NICULESCU, Violul ca formă de agresiune și violență împotriva
femeii în societatea românească. 109

METODOLOGIA ȘTIINȚELOR SOCIALE

PETRUȘ ALEXANDRESCU, Modalități de ameliorare a cercetărilor de teren care au la bază
sondajul statistic 119

IOAN DURNESCU, Estimarea riscului de recidivă..... 125

GÂNDIRE SOCIALĂ ȘI POLITICĂ

ȘTEFAN COSTEA, Contribuția lui Ion Ghica la constituirea sociologiei românești..... 135

ION VLĂDUȚ, Natura, originea și geneza dreptului în concepția lui Eugeniu Speranția..... 145

DIN ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE SOCIOLOGIE

DAN BANCIU, IOAN GLODEANU, Activitatea științifică a Institutului de Sociologie al
Academiei Române în anul 1999 153

MARIA COBIANU-BĂCANU, LILY RAIN, OZANA CUCU-OANCEA, Evoluția
fenomenului cultural și a fenomenului etnic în perioada de tranziție. 167

COMENTARII

IOAN FELICIAN SORAN, <i>Universitarii politehniști și „cursul total”</i>	183
MIHAI C. TEODORESCU, <i>Teodiceea medicinei și formele ei</i>	193

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

SORIN M. RĂDULESCU, ANNABELLA ZOLEI, <i>Sociologia transsexualismului. Evaluări calitative și studii de caz în România</i> , București, Editura Lumina Lex, 1999 (Dana Sicoe); ELENA COBIANU, <i>Progresul moral</i> , București, Editura Printech, 1999 (Lily Rain).....	203
---	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

<i>Satul românesc și integrarea europeană</i> – Simpozion național, București, 22 martie 2000 (Ozana Cucu-Oancea); <i>Justiția, forțele de ordine și societatea împotriva corupției</i> – Conferință regională a țărilor din Europa Centrală și de Est, București, 30-31 martie, 2000 (Ecaterina Balica, Radu Mitică); <i>Statutul Comitetului de cercetare în domeniul sociologiei dreptului</i> (Research Committee on Sociology of Law – RCSL), afiliat Asociației Internaționale de Sociologie (ISA) (Sorin M. Rădulescu).....	209
--	-----

PLAGIATUL – „VOCAȚIE” ȘI „PROFESIE”

SORIN M. RĂDULESCU

În ultimii ani, plagiatele au devenit o veritabilă plagă a lumii universitare, în baza căreia „iluștri” necunoscuți, dar sârguincioși „copiști”, dobândesc un prestigiu nemeritat și titluri universitare uzurpate. Impostori și leneși, care n-au fost capabili o viață întreagă măcar să răsfoiască un tratat de specialitate, editat într-o limbă de circulație universală, se dovedesc deosebit de harnici și iscușiți în a publica, sub semnătură proprie, rezultatul muncii, adeseori de o viață, al celor care au investit mult timp și eforturi pentru a se documenta.

Pentru a nu contrazice nici în această privință cunoscuta zicală că „tăt Banatu-i fruncea”, fără să-i jignim pe ceilalți bănățeni, un cunoscut „profesor” de la Universitatea din Timișoara, Doru Silviu Luminos, doctor în sociologie, dovedește un apetit, demn de invidiat, de a fura tot ceea ce se poate fura din munca altora. Aflăm, astfel, din cunoscutul săptămânal „Academia Cațavencu” (anul XI, nr. 13, p. 14), care preia știrea de la revista ieșeană „Timpul”, că dl. profesor, împreună cu un alt domn din aceeași branșă, Mihai Gheorghe, „*au tipărit sub numele lor*” cartea *Opinia publică, comunicarea de masă și propaganda*, „*care pe ici, pe colo, prin părțile ei esențiale, e translatarea profund neacademică, în propria grădină, a textului, subtextului, contextului și metatextului unui volum cu același titlu, publicat de Ion Drăgan*”. Singura „contribuție” a autorilor a fost aceea în a înlocui, printr-o veritabilă *inginerie verbală*, sintagma „societate multilateral dezvoltată”, prezentă în lucrarea semnată de Ion Drăgan, cu cea de „*perioadă de tranziție*”.

Iată că suntem, astăzi, în măsură să furnizăm încă o dovadă a vocației de plagiator a numitului Doru Silviu Luminos, care, recidivând, a publicat, în anul 1995, la Editura „Helicon” (Timișoara), de data asta împreună cu Vasile Popa, doctor în drept și (atenție!) rector al Universității Banatului, lucrarea cu titlul *Sociologie juridică*, care – așa cum se subliniază în prefață – „*reprezintă o primă etapă a demersului creativ, interpretările personale și elaborarea unui curs sau tratat de sociologie fiind adevăratul țel al autorilor*”.

În mod real, această „*etapă de demers creativ*” se dovedește a fi (din nou) un plagiat dintre cele mai viclene cu putință, întrucât autorii – fără a menționa pe copertă faptul că au întocmit, de fapt, o antologie de texte – își iau precauția

necesară de a menționa pe ultima pagină a lucrării – că *selecția textelor* s-a făcut din mai multe lucrări, fiind consemnată, în acest sens, o bibliografie cvasifictivă formată din 7 cărți ale unor autori români și 4 cărți semnate de autori străini. În fapt, așa cum vom demonstra, cele 11 „texte selectate” se reduc doar la 3 lucrări, semnate de Nicolae Popa, Ion Vlăduț și, în colaborare, de Sorin M. Rădulescu și Dan Banciu. Nici urmă de text sau autor străin, fără a mai vorbi de ceilalți autori români citați în bibliografie.

În felul acesta, inclusă în *curriculum-ul vitae* al celor doi autori, lucrarea ar putea fi considerată de către necunoscători, ca o contribuție de-a dreptul originală, deși ea reproduce cuvânt cu cuvânt, virgulă cu virgulă și notă de subsol cu notă de subsol, munca altora.

Dovada că avem de-a face cu un plagiat și nu cu o selecție de texte este furnizată și de titlurile capitolelor sau subcapitolelor „operei” în cauză, care nu coincid decât în puține cazuri cu cele ale textelor originale, așa cum ar fi firesc dacă ar fi vorba de o antologie. O altă probă, dacă mai este cazul, este înlocuirea unor sintagme depășite de timp (societate socialistă) cu alte sintagme adecvate vremurilor de astăzi (societate în tranziție) și eliminarea unor noțiuni care nu se mai poartă în prezent („N. Ceaușescu”, „dialectică materialistă”, „drept socialist” etc.) În fine, mai este de menționat și faptul că nici unul din capitolele cărții, care puse cap la cap, dau impresia unei lucrări extrem de laborioase, nu menționează – așa cum se procedează în alcătuirea de antologii – numele autorului, cel al lucrării selectate, locul și data apariției. Avem de-a face în acest caz cu o formă de plagiat extrem de rafinat, deoarece plagiatorii pot invoca, în apărarea lor, ultima pagină a lucrării, unde sunt menționați, „la grămadă”, autorii selectați, dar fără a fi în nici un fel nominalizați în paginile (capitolele și subcapitolele) lucrării. Putem afirma, în concluzie, că este vorba de o lucrare elaborată, *în comun* (!), ceea ce nu a fost în intenția lor, de patru autori români (Nicolae Popa, Ion Vlăduț, Sorin M. Rădulescu și Dan Banciu), dar semnată de cei doi plagiatori.

Reproducem în cele ce urmează această „contribuție originală” (a câta oare?) și, să nu uităm, „creativă” a celor doi „profesori doctori”:

(Cap. 1) – *Despre sociologie și societate* (p. 7-21) – reproduce prelegerea I-a (*Noțiuni generale despre sociologie*, p. 5-7, 14-21, 22-24 și 27-31) din lucrarea semnată de Nicolae Popa, *Prelegeri de sociologie juridică*, Universitatea din București, Facultatea de Drept, 1983. Faptul că cei doi autori nu au preluat integral prelegerea menționată se datorează faptului că veritabilul autor, date fiind constrângerile fostului regim, a fost nevoit să facă apel la numeroase citate din marxism și din „opera” lui N. Ceaușescu, care evident, au fost eliminate de cei doi plagiatori;

(Cap. 2) – *Obiectul și sfera de cuprindere a sociologiei juridice* (p. 22-44) – copiază cuvânt cu cuvânt cap. *Geneza și evoluția sociologiei juridice* (p. 37-63) din lucrarea prof. Ion Vlăduț, *Introducere în Sociologia juridică*, București, Edit. Ministerului de Interne, 1994;

(Cap. 3) – *Definirea și dezvoltarea sociologiei juridice* (p. 45-60) constituie copia fidelă a cap. *Contribuții la dezvoltarea sociologiei juridice* (p. 63-80) a lucrării semnate tot de Ion Vlăduț;

(**Cap. 4**) – *Sociologia juridică sau sociologia dreptului* (p. 61-90) reprezintă o „combinație” meșteșugită a unor texte cuprinse în lucrările semnate de Nicolae Popa și Ion Vlăduț, pe care le-am menționat. Astfel, paginile 61-64 din lucrarea plagiatorilor reproduc paginile 63-66 din lucrarea prof. Popa, dar cu două modificări „importante”, similare cu cele semnalate de *Academia Cașavencu*. Dacă Popa sublinia la p. 65 a lucrării sale: „*Evoluția societății noastre socialiste în etapa actuală impune o cercetare atentă...*”, cei doi autori inventivi subliniază, la p. 63 a așa-zisei lor lucrări, că: „*Evoluția societății în tranziție în etapa actuală impune o cercetare atentă...*”. O a doua modificare constă în schimbarea textului original al lucrării semnate de Nicolae Popa (p. 66): „*...actul normativ juridic este un act de decizie, un act de conducere în care se concretizează și-și găsește expresia politica partidului nostru*” (este vorba, evident, de partidul comunist – *subl. ns.*) cu textul de la p. 64 a celor doi autori: „*...actul normativ juridic este un act de decizie, un act de conducere în care se concretizează și-și găsește expresia politica partidului de guvernământ și a aliaților în Parlament*”.

Același capitol preia la paginile 64-74, textul original (p. 62 și 66-77) redactat de N. Popa, înlocuind noțiunile de „*filosofie marxistă*”, „*raport dialectic complex*” și „*metodologie juridică socialistă*” (prezente în lucrarea lui Popa la p. 67-68) cu cele de „*filosofia dreptului*”, „*raport complex*” și „*metodologie juridică*”. Sunt omise, evident, din aceste pagini referirile la Marx, Engels și Lenin, menționate abundant în lucrarea semnată de Popa. Apoi, de la p. 74 și până la p. 87, care marchează sfârșitul capitolului, plagiatorii reproduc integral textul elaborat de Ion Vlăduț, la paginile 15-21 și 23-31 ale lucrării sale;

(**Cap. 5**) – *Începuturile gândirii sociologico-juridice românești* (p. 91-113) coincide în totalitate (din punct de vedere al textului și al titlurilor subcapitolelor) cu capitolul „*Momente diacronice în gândirea sociologico-juridică românească*” (p. 81-102) din lucrarea semnată de Ion Vlăduț;

(**Cap. 6**) – *Societatea și oportunitatea reglementărilor juridice dintre cetățeni* (p. 114-130) este o reluare exactă a prelegerii III (*Societatea și activitatea normată. Importanța reglementării juridice a conduitei umane* – p. 93-118) din lucrarea semnată de N. Popa, cei doi autori eliminând pasajele referitoare la „*Congresul al IX-lea și al XII-lea al partidului*”, „*Nicolae Ceaușescu*”, „*societatea socialistă*”, „*Marx*”, „*Engels*” etc., care apar în textul original;

(**Cap. 7**) – *Abordarea sociologică a fenomenelor juridice* (p. 131-146) constituie copia la îndigo a capitolului *Fenomenele juridice* (p. 103- 118) a lucrării lui Ion Vlăduț;

(**Cap. 8**) – *Abordarea sociologică a cadrelor fizice și social-umane ce definesc realitatea juridică* (p. 147- 163) este preluarea prelegerii a V-a (*Factorii de configurare a dreptului* – p. 157-177) a lucrării lui Popa, cu următoarele schimbări: noțiunea de „*drept socialist*” (prezentă la Popa, p. 164) devine „*drept actual*”, cea de „*viață socială socialistă*” (Popa, p. 164) este modificată în „*viață socială*”, iar cea de „*filosofie materialist dialectică*” (Popa, p. 165) se transformă în „*filosofie a dreptului*”. Și în acest capitol, plagiatorii au avut grijă să „*perie*”

textul, pentru a-l epura de expresii și sintagme neconvenabile („Ceașescu”, „materialism dialectic și istoric”, „democrație socialistă” etc.);

(Cap. 9) – *Abordarea sociologică a principiilor dreptului* (p. 164-179) reprezintă transcrierea sârguincioasă a prelegerii a IV-a (*Principiile dreptului* – p. 121-141) a lucrării semnate de N. Popa. Și aici, autorii au avut grijă să elimine textele sau sintagmele nepotrivite, înlocuind „*dreptul socialist*” (Popa, p. 121) cu „*dreptul actual*”, „*construcția socialistă*” (Popa, p. 121) cu „*construcția actuală*” etc.;

(Cap. 10) – *Abordarea sociologică a normelor juridice* (p. 180-202) este reluarea, cuvânt cu cuvânt, subcapitol de subcapitol a capitolului al V-lea (*Normele juridice în sistemul normelor sociale* – p. 119-141) a lucrării prof. Vlăduț;

(Cap. 11) – *Aspecte sociologice ale responsabilității și răspunderii juridice* (p. 203-224) copiază în întregime (dar cu o serie de modificări determinate de vigilența plagiatorilor față de expresiile și locuțiunile ieșite, astăzi, din uz – „relații socialiste”, „formarea omului nou”, „partid”) prelegerea a VII-a (p. 195-210) a lucrării lui N. Popa, contopită (acesta este termenul potrivit) cu paginile 169-180 din lucrarea lui I. Vlăduț. Trecerea de la un text la altul se face meșteșugit, fără titlu, pentru a da impresia unui capitol unitar;

(Cap. 12) – *Sistemul juridic ca instrument al controlului social* (p. 225-255) preia, din nou, textul scris de I. Vlăduț – *Cap. VI – Dreptul – instrument al controlului social* (p. 143-169), inclusiv bibliografia indicată de acesta la paginile 176-179;

(Cap. 13) – *Integrarea socială și fenomenul comportamentului deviant* (p. 256-287), dincolo de faptul că conține o „eroare” de exprimare (a auzit cineva de „*fenomen al comportamentului*”?), este o copie fidelă a paginilor, în ordine, 20-25, 58-75, 42-45, 38-42, 45-52 și 54-57 din lucrarea semnată de Sorin M. Rădulescu și Dan Banciu, *Introducere în sociologia delincvenței juvenile*, București, Edit. Medicală, 1990 (capitolele 1 și 2). După cum se observă, plagiatorii nu au preluat textul original în mod cursiv, ci l-au „răsucit” în funcție de modul în care au crezut ei că trebuie tratat acest „*fenomen de comportament*”;

(Cap. 14) și ultimul – *Aculturația juridică* (p. 316-335) este plagiat integral după capitolul *Aculturația juridică* (p. 181-200) al lucrării semnate de I. Vlăduț.

*

Să recapitulăm: în total, cei doi „autori” au plagiat 326 de pagini din trei lucrări (118 din cea a lui N. Popa, 171 din aceea a lui I. Vlăduț și 37 din cartea semnată, în colaborare, de S.M. Rădulescu și D. Banciu), adică aproape tot atâtea pagini cât numără „opera” lor de 335 pagini. Merita oare acest „efort creativ”, știut fiind că cele trei lucrări se găsesc în biblioteci și pot fi consultate oricând de cei doritori? Dacă ne gândim la faptul că în baza acestei „creații”, cei doi plagiatori au primit bani grei și titluri științifice prestigioase, răspunsul este ușor de dat.

Întreaga lucrare este o făcătură meșteșugită a unor șarlatani cu tupeu, care-și arogă un merit din faptul că au dictat dactilografei de unde și până unde să copieze din cele trei lucrări menționate. Acest tupeu este și mai evident prin aceea că au intervenit în textul original, modificându-l numai pentru că nu mai este compatibil cu

realitățile actuale. Nu au cerut acordul autorilor lucrărilor originale sau al editurilor implicate nici pentru (re)publicarea și nici pentru modificarea acestor lucrări.

Ceea ce merită relevat este faptul că deja cei care nu cunosc ceea ce s-a petrecut au început să-i citeze pe cei doi plagiatori, ca fiind realii autori ai textelor incriminate. Justin Stanca, de exemplu, în lucrarea sa *Sociologie juridică* (Arad, Edit. Concordia, 2000) îi citează pe cei doi nu mai puțin de 11 ori. De unde să știe dl. Stanca cine sunt veritabilii autori ai cărții pe care o citează? *Magister dixit!*

Și ar mai fi de adăugat ceva important: domnul dr. Vasile Popa, despre care am aflat de curând că este profesor universitar emerit și rector al Universității Banatului din Timișoara (confirmat prin Ordinul M.E.N. nr. 4167/1996), a publicat, de data aceasta împreună cu alți doi bănățeni, conf. univ. dr. Ion Drăgan (simplă coincidență de nume cu cel plagiat de Doru Luminos) și lector univ. drd. Lucian Lăpădat, în anul 1999, la Editura Lumina Lex din București, lucrarea cu titlul *Psiho-Sociologie Juridică*. În această lucrare, domnul doctor în drept (!) recidivează, preluând, din nou, de la pagina 105 până la pagina 218, un rezumat al textelor (elaborate de I. Vlăduț, Sorin M. Rădulescu și Dan Banciu) despre care noi am demonstrat clar că au fost plagiate.

De data aceasta, domnul rector plagiator nici nu se mai ostenește să citeze sursa originală, pentru că (nu e așa?) doar domnia sa a fost „creatorul” lor în lucrarea semnată împreună cu dl. Luminos. Deja ideea de antologie sau selecție de texte a dispărut și s-a trecut la veritabila „creativitate” cu care eram amenințați în prefața primului volum. Autorul își însușește fără scrupule materialul (plagiat) semnat anterior cu Doru Luminos. Dat fiind că este și (co)semnatarul primei lucrări, este evident că nu cei doi colaboratori cu care semnează „noua carte” au reiterat plagiatul, ci chiar domnia sa. Nu mai avem nici spațiul, dar nici răbdarea necesară să comparăm din nou textele și să demonstrăm că avem de-a face, din nou, cu un nou caz de plagiat dintre cele mai ordinare. O poate realiza însă oricine este interesat, studiind lucrarea menționată.

Așa se prezintă, din păcate, lucrurile într-unul dintre cele mai mari centre universitare din țară, unde, așa cum am arătat, sfidând pe bănățenii cinstiți, impostorii se folosesc de plagiat ca de un mijloc extrem de eficient pentru a accede la înalte grade universitare și funcții academice. Împotriva unor asemenea practici, în apărarea adevăraților autori, Asociația Sociologilor din România nu a făcut nimic până acum, deși cazuri de plagiat au mai existat în domeniul sociologiei. Singura cale de apărare este implicarea într-un proces, care să invoce încălcarea articolului 142 din Legea drepturilor de autor, faptă care se pedepsește cu închisoarea de la trei luni la trei ani sau cu amendă. Dar cine se încumetă să aleagă această cale? Cât timp irosit, câți nervi, pentru a te confrunta în instanță cu cei la care nu te poți uita decât cu dezgust. Iar dacă persoana respectivă mai este și doctor în drept, așa cum este cazul dlui prof. univ. Vasile Popa, este evident că lucrurile se complică.

DEMERSUL PROSPECTIV ÎN SOCIOLOGIA POLITICĂ

BOGDAN JUNCU

Acest studiu tratează una din problemele importante ale sociologiei prospective, rolul teoriei în prognoza politică. Presupozițiile de la care plecăm sunt că prognoza politică reprezintă în fapt o prognoză *sociologică* a cadrelor și condițiilor sociale ale viitorilor politici posibili și că, așa cum vom argumenta mai jos, valoarea demersului prospectiv este condiționată în principal de puterea explicativă a paradigmei de fond și a teoriei specifice folosite de către cercetător. Înainte de a descrie modelele teoretice cu cea mai mare relevanță pentru prognoza politică, am considerat necesară însă abordarea, într-o secțiune separată, a problemei specificului prognozei sociologice în general și a celei politice în particular, tocmai pentru a sublinia de ce *teoria de referință* joacă un rol atât de important în demersul prospectiv. Lucrarea trebuie văzută, deci, atât ca o întreprindere cu finalitate metodologică, cât și ca o pledoarie pentru creșterea rolului teoriei în actul cercetării previzionale.

Înainte de a intra în substanța studiului, se impune definirea clară a ceea ce înțelegem prin **prognoză politică**, care sunt scopurile ei, care este în mod precis domeniul de interes al previziunii politice, la ce rezultate științifice ne putem aștepta de la un astfel de tip de cercetare. Cel mai important aspect care trebuie reliefat aici este că prognoza politică nu vizează *evenimentele* politice (ascensiunea ori decăderea anumitor lideri, „loviturile politice“ de genul dizidențelor ori alianțelor surpriză etc.). Prognoza politică științifică constă în investigarea sociologică a viitorilor posibili ai sistemului social-politic, obiectele prognozei fiind acele fapte sociale posibile (probleme, valori și ideologii, procese și structuri sociale) care au relevanță publică/politică. În concordanță cu perspectiva funcționalist-sistemică asupra politicului, vom spune că *prognoza politică vizează identificarea posibilelor evoluții viitoare ale problemelor publice, culturii politice și regimului politic, urmărind prin aceasta anticiparea stărilor de echilibru sau schimbare ce pot apărea, în anumite condiții specificate, în evoluția unui sistem politic național, regional sau a sistemului mondial*. În esență, cercetarea viitorilor politici presupune estimarea performanței probabile a instituțiilor politice (state, partide, grupuri de interese sau organizații internaționale) pornind de la dinamica

posibilă a problemelor și provocărilor sociale interne și externe. Domeniul de interes este reprezentat deci de interacțiunea bi-univocă dintre problemele publice și instituțiile politice, interacțiune analizată în contextul său intern și internațional; previziunea viitorilor politici presupune astfel două etape de cercetare distincte: una în care se identifică problemele și cererile ce se vor exercita în anumite condiții asupra regimului politic și o alta în care se schițează principalele scenarii social-politice ce decurg din adoptarea unor decizii/opțiuni politice diferite ca răspuns la aceste provocări.

Pe lângă aspectele strict științifice ale cercetării previzionale există însă și un aspect practic, social, care merită o discuție separată. Așa cum remarca Ion Ungureanu, sociologia este atât o știință a raționalității sociale, cât și un instrument de raționalizare socială și politică¹. Cunoașterea științifică a socialului se înscrie în procesul general de raționalizare specific erei moderne, cercetarea prospectivă fiind una din formele prin care oamenii de știință contribuie în mod direct la perfecționarea activității instituțiilor sociale și, astfel, la creșterea calității vieții într-o societate caracterizată de multiplicarea problemelor publice și de o schimbare socială rapidă. Perspectiva gustiană asupra rolului sociologului în societate (cunoaștere obiectivă dublată de o implicare permanentă în slujba intereselor majore ale națiunii) apare drept cea mai adecvată reprezentare a locului pe care și prognoza politică ar trebui să îl ocupe într-o societate aflată în plin proces de modernizare, așa cum este cea românească. De altfel, societățile semi-periferice sunt cele care experimentează într-un mod adesea extrem de tensionat fenomenul suprapunerii crizelor de dezvoltare, fapt ce face necesară implicarea specialiștilor sociali și politici în formularea strategiilor evolutive adecvate și astfel în construirea rațională a viitorului acestor sisteme. În plus, prognozele sociologice și criticismul public al comunității științifice pot sensibiliza decidenții politici la consecințele neintenționate (neprognozate) pe termen lung ale opțiunilor lor, foarte frecvent ghidate de interese sectoriale și de orizonturi scurte de impact. Credem că o atare legitimare socială a cercetării sociologice nu poate fi acuzată de favorizarea unui tip tehnocratic-elitist de regim politic atâta vreme cât strategia alternativă, cea a retragerii (ori eliminării) din politică a omului de știință, nu face decât să accentueze arbitrariul puterii politice, după cum au demonstrat-o cu prisosință experimentele totalitare ale acestui secol.

I. SPECIFICUL PROGNOZEI POLITICE

Tendința naturală a oricărui cercetător interesat de explorarea viitorilor posibili ai unui sistem social este, evident, extinderea orizontului de prognoză și obținerea unor probabilități cât mai înalte pentru diferitele ipoteze prospective

¹ Ion Ungureanu, *Idealuri sociale și realități naționale. Seriile constitutive ale sociologiei românești (1848 - 1918)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

formulate. Spre deosebire de predicțiile și prognozele din științele naturii, previziunile sociale și politice nu pot însă aspira la probabilități foarte înalte și sunt de asemenea limitate în mod inerent la un orizont mediu de timp (20–25 ani). Constrângerile ontologice și epistemologice care determină această situație pot fi enumerate succint după cum urmează:

a. Legile sociologice sunt de tip statistic, reflectând un determinism social emergent și multiliniar. Există deci întotdeauna abateri de la regularitățile sociologice, fapt ce împiedică realizarea unor prognoze cu probabilitate maximă (predicții) referitoare la un fapt social viitor.

b. În științele sociale nu există legi istorice universale, ci numai legi sociologice referitoare la determinismul social structural (argument xenopolian reluat de K. Popper). Chiar dacă analiza anumitor secvențe temporale a relevat existența unor regularități tendențiale (creșterea rolului informațiilor culturale în raport cu cele genetice și creșterea independenței socialului față de biologic, discontinuitatea filogenetică a progresului, creșterea demografică și a complexității sociale, raționalizarea și secularizarea relativă a culturii în epoca modernă), acestea constituie legi ideografice realizate post-factum, care nu permit prognoze perfect sigure pe termen lung asupra evoluțiilor sociale viitoare.

c. Procesele decizionale desfășurate la nivelul elitelor și liderilor politici reprezintă o variabilă cu o evoluție dificil de anticipat, fapt cu importanță deosebită pentru realizarea prognozelor politice: autonomia acestor decidenți (chiar față de cele mai puternice constrângeri interne sau externe) constituie o limitare fundamentală în proiectarea viitorilor politici.

d. Spre deosebire de tipurile societale anterioare, societatea modernă este caracterizată de schimbarea rapidă a problemelor, culturilor, instituțiilor și variabilelor externe, astfel încât precizia prognozelor este afectată de apariția frecventă a momentelor de discontinuitate și a evenimentelor imposibil de prognozat. Spre a da un singur exemplu, autarhia relativă a societăților preindustriale este înlocuită actualmente de o interdependență crescândă; deschiderea externă (economică, politică, culturală) face astfel ca baza empirică pentru realizarea prognozelor să se lărgescă considerabil, ajungând să se identifice cu sistemul regional în care societatea analizată este inclusă, ori chiar cu sistemul mondial însuși.

e. Un ultim argument de natură ontologică se referă la autoîmplinirea/autodistrugerea profețiilor sociale (R. Merton): prognozele sociologice difuzate social și receptate de actori (ca atare ori distorsionat) se transformă în profeții sociale ce produc restructurări valorice și acționale în chiar unitățile social-politice supuse analizei, ceea ce duce la confirmarea (sau respingerea) mai rapidă a prognozelor respective. Într-o astfel de situație, activitatea de cercetare devine ea însăși un factor causal în determinismul social-politic, ceea ce afectează precizia prognozelor și impune folosirea mai degrabă a conceptului de „prospectivă” (G. Berger) decât cel de „prognoză” pentru a desemna activitatea

dublă de investigare științifică și construcție socială a viitorilor posibili. Două exemple tipice de prognoze autoconstructive/autodestructive sunt publicarea și difuzarea socială a rezultatelor proiecțiilor electorale (acțiuni prohibite în unele sisteme politice – cel puțin în fazele finale ale campaniilor electorale – tocmai datorită acuzației că ar contribui la manipularea opțiunilor politice „autentice“) și, respectiv, publicarea și difuzarea socială a scenariilor pesimiste neomalthusiene privitoare la viitorul omenirii, scenariu-profeții care contribuie la introducerea problemelor globale pe agenda politică a statelor și organizațiilor internaționale și, astfel, la îndepărtarea progresivă de acești viitori nondezirabili.

f. Un alt argument ce ține de actul cunoașterii sociologice vizează limitele componentei sale empirice. Într-o lume în continuă globalizare, colectarea și selecția datelor empirice, relevante pentru domeniul politic, constituie o activitate complexă și costisitoare, fapt de natură a limita drastic posibilitățile de cercetare și precizia rezultatelor. A obține prognoze pe termen mediu (10–25 ani) ori lung (25–50 ani) referitoare la sisteme sociale mari precum națiunile, blocurile regionale ori sistemul mondial presupune înainte de toate valorificarea unor baze de date detaliate despre evoluțiile trecute și prezente ale acestora. Incompletitudinea bazei empirice se reflectă astfel în mod direct asupra preciziei și extensiei temporale a prognozelor. În plus, simpla posesie a datelor relevante nu asigură însă o calitate înaltă a prognozei atâta vreme cât lipsesc capacitățile informatice și matematice de prelucrare, analiză și modelare/simulare. Gradul de sofisticare a metodelor de reducere a datelor utilizate pentru evidențierea și extrapolarea tendințelor din seriile empirice, ca și a instrumentelor matematice de simulare a evoluțiilor dinamice, condiționează deci la rândul său complexitatea și precizia ipotezelor previzionale².

g. Aspectul metodologic cel mai important în proiectarea cercetării previzionale este constituit însă de selecția și utilizarea modelului teoretic cel mai adecvat realităților vizate. A folosi un model cu valoare explicativă ridicată poate suplini uneori cu succes lipsa unor date empirice ori limitarea modelelor matematice (cantonate în general în sfera micro-politică), știut fiind de altfel că strategia cultural-interpretativă de explorare a viitorilor posibili dă rezultate comparabile cu cele obținute prin strategia empiric-predictivă³.

Problema decisivă în acest context este completitudinea sistemului teoretic utilizat; fragmentarea câmpului cunoașterii sociologice este din acest punct de vedere un serios obstacol în calea realizării unui demers prospectiv unitar. Conceptualizarea diferită a realității social-politice în cadrul diferitelor paradigme sociologice conduce la prognoze diferite, chiar opuse, asupra viitorilor politici posibili. De aceea, considerăm că utilizarea într-o manieră complementară a

² Guy Mélard, *Méthodes de prévision à court terme*. Bruxelles, Édition de l'Université de Bruxelles, 1990.

³ Sohail Inayatullah, *Deconstructing and reconstructing the future. Predictive, cultural and critical epistemologies*, în „Futures”, no. 2, 1990.

tuturor perspectivelor sociologice este o condiție de bază pentru obținerea unor prognoze cu o probabilitate rezonabilă și extinse pe un orizont mediu de timp. În ciuda limitărilor de natură empirică care pot apărea, există deci o soluție viabilă de îmbunătățire a calității actului previzional: folosirea unor modele teoretice *integrate*, cu o putere explicativă ridicată și care să permită astfel o mai bună descriere și explicare a posibilului acțional al societății prezente. În acest fel, șansele de identificare a tipurilor ideale ale viitorilor sociali și politici posibili cresc, perfecționarea componentei teoretice suplinind eventualele lipsuri ale componentei empirice din proiectul de cercetare. Este evident însă că există o limită metodologică, dincolo de care prognozele prea puțin fundamentate empiric devin simple speculații. Pentru ca prognozele să nu fie profund afectate de lipsa datelor empirice, condiția este ca datele existente să descrie într-o măsură satisfăcătoare dinamica variabilelor fundamentale ale modelului.

În cele ce urmează, vom încerca să sintetizăm principiile paradigmatelor sociologice cu relevanță pentru prognoza politică, evidențiind pentru fiecare variabilele/predictorii considerați a avea cea mai mare importanță explicativ-predictivă.

II. MODELE TEORETICE FOLOSITE ÎN PROGNOZA POLITICĂ

1. Paradigma neo-evoluționistă. Dezvoltată în continuarea contribuțiilor evoluționismului clasic (A. Comte, H. Spencer) și antropologiei culturale neo-evoluționiste (L. White, J. Steward, M. Sahlins și E. Service), această perspectivă a fost sintetizată de Gerhard și Jean Lenski în forma unui model sociologic centrat pe relevarea impactului tehnologiei – ca instrument cultural adaptativ – asupra organizării societăților istorice⁴.

Cea mai importantă idee a acestei teorii este teza dependenței posibilului acțional al societăților de nivelul lor de dezvoltare tehnologică: tipurile societale existente în istorie se diferențiază înainte de toate prin tehnologia dominantă folosită. Aceasta definește limitele potențialului societal (economic, militar, politic ori de altă natură), constituind astfel o variabilă de maximă putere explicativă și previzională referitoare la setul de alternative evolutive posibile pentru o societate anume. Traseul cauzal al determinismului social primar are, conform acestui model, forma următoare:

Provocări→Tehnologii→Economie→Structuri demografice→Relații și Instituții Sociale

În virtutea caracterului cumulativ al informațiilor culturale (transmise prin enculturație și perfecționate progresiv în istorie), societățile au dobândit o putere din ce în ce mai mare asupra mediului natural, reușind să stăpânească o mare parte

⁴ Gerhard și Jean Lenski, *Human Societies. An Introduction to Macrosociology*, fifth edition, New York, Mc Graw - Hill Book Company, 1987.

a provocărilor acestuia. Problemele cărora sistemele sociale trebuie să le facă față provin însă și din mediul intern și intersocietal, competiția și selecția apărând astfel ca factori structurali ai evoluției speciei umane. În analiza macrosociologică trebuie deci acordată o atenție specială nu numai dezvoltării tehnologice în sine ci și contextului cultural și intersocietal în care ea are loc. Această idee s-a dovedit deosebit de fructuoasă în studiile comparative consacrate temei weberiene a afirmării capitalismului în Europa occidentală, așa cum sunt de exemplu lucrările lui John A. Hall, Daniel Chirot și Paul Kennedy⁵.

În concluzie, paradigma neo-evoluționistă pune accentul pe sesizarea influențelor exercitate de variabilele ecologice (mediul natural și competiția intersocietală) și de cele „materiale“ (tehnologia, sistemul economic și populația) asupra culturilor și instituțiilor social-politice, fără ca prin aceasta rolul informațiilor culturale nontehnologice (valorile, credințele, normele) să fie subestimat. Paradigma următoare abordează problema dinamicii politice într-o manieră specifică, aprofundând și completând acest model.

2. Paradigma sistemică a politicului se bazează pe ideile prezente în scrierile sociologilor și antropologilor de inspirație funcționalistă și sistemică (V. Pareto, B. Malinowski, A.R. Radcliffe Brown, T. Parsons, R.K. Merton) și a fost formulată explicit în lucrările politologilor D. Easton, K. Deutsch, S. Huntington, G. Almond și G. Powell Jr.⁶. Principiile teoretice și metodologice ale acestei paradigme pot fi rezumate astfel:

– Societatea este un sistem deschis finalist, orientat către menținerea stărilor de echilibru intern, ca o condiție esențială a supraviețuirii și dezvoltării subsistemelor componente.

– Politicul constituie un subsistem specializat în satisfacerea unei cerințe distincte, conducerea macro-socială, având astfel o funcție negentropică. În consecință, analiza trebuie să fie orientată către identificarea constrângerilor și perturbațiilor din mediul social și din mediul extern ce tind să genereze diferitele probleme și cereri politice.

– Diferitele instituții politice (grupurile de interese, partidele politice, structurile statului, organizațiile internaționale) răspund unor cerințe specifice, extinderea acestora determinând o extindere similară a sferei de acțiune și a specializării instituțiilor. Activitatea acestora din urmă trebuie să fie analizată prin prisma funcțiilor lor constitutive (articularea sau agregarea intereselor, conversia cererilor în politici publice și implementarea lor, socializarea politică, recrutarea și

⁵ John A. Hall, *Powers and Liberties. The Causes and Consequences of the Rise of the West* Oxford: Basil Blackwell, 1985; Daniel Chirot, *Social Change in the Modern Era*, Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1986 și Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Random House, New York, 1987.

⁶ Cele mai importante sunt fără îndoială lucrările lui David Easton, *The Political System*, New York, Alfred A. Knopf, 1953 și Karl W. Deutsch, *The Nerves of Government. Models of Political Communication and control*, The Free Press of Glencoe, 1963.

comunicarea politică) și prin raportare la cererile politice manifeste ce li se adresează.

– Ca sistem cibernetic, sistemul politic deține mecanisme de autoreglare prin intermediul cărora societatea intervine pentru a menține sau dimpotrivă a înlocui elementele funcționale, respectiv disfuncționale, ale regimului. Decalajul (disonanța, dizarmonia) dintre cultura politică a societății civile și practicile instituționale ale guvernării este factorul ce determină schimbarea politică (autoreglarea pozitivă a sistemului). Evaluarea performanței regimului (ori numai a anumitor structuri ale sale) presupune deci investigarea empirică a dinamicii culturilor politice și a sistemelor ideologice corespunzătoare.

3. Paradigma conflictului. Având rădăcini în teoria sociologică marxistă și în teoria paretiană a eterogenității sociale și circulației elitelor, paradigma conflictualistă a politicului s-a dezvoltat în special ca reacție la tendința funcționalismului clasic de a exagera importanța orientării structurilor sociale și politice către echilibru și stabilitate, subliniind dimpotrivă că trăsătura definitorie a vieții social-politice este confruntarea de interese și lupta pentru putere. Teoriile bazate pe această paradigmă (cum sunt cele elaborate de Charles W. Mills, Ralph Dahrendorf sau Robert A. Dahl⁷) nu sunt la fel de consistente reciproc precum cele care formează seria sistemică, însă pornesc de la o imagine asemănătoare asupra politicului și de aceea pot fi tratate împreună:

– Puterea este, în această perspectivă, factorul determinant în structurarea relațiilor sociale; a ignora ori a minimaliza importanța fenomenului autorității/puterii, sub toate formele sale (economică, militară, politică), înseamnă a exclude din explicația sociologică o variabilă fundamentală. Cercetarea fenomenelor politice înseamnă a analiza strategiile de acces la funcțiile de putere, interacțiunile generate de procesele de distribuție a autorității și prestigiului, precum și dinamica ideologiilor constituite în jurul fenomenului puterii.

– Accesul la mecanismele de exercitare a puterii politice este inegal, pentru că însăși distribuția socială a resurselor economice și politice este inegală; trebuie studiat de aceea modul în care diferiții actori sociali și politici se angajează (cu resurse și competențe inegale) în lupta pentru dobândirea ori influențarea puterii. Teoria mondialistă (I. Wallerstein) a extins această imagine la totalitatea sistemului mondial, văzut ca o realitate stratificată, în care există permanent posibilitatea revoltei periferiilor împotriva centrului dominator.

– Conflictul social constituie sursa principală a schimbării politice; ceea ce trebuie investigat este nu modul în care se realizează ordinea și echilibrul (stări relativ rare ale sistemului politic), ci mecanismele care determină instabilitatea și schimbarea politică. Aceasta se poate realiza, prin evaluarea impactului politic al

⁷ Charles W. Mills, *The Power Elite*, New York, Oxford University Press, 1956 și Ralph Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, Stanford, 1959.

conflictelor generate de stratificarea economică de clasă, de exercitarea neconformă (ilegitimă) a puterii ori de disfuncțiile manifestate în sfera mobilității sociale și politice (creșterea consistenței de status, încetinirea ori blocarea circulației elitelor).

– Deciziile politice și politicile publice nu iau forma unor fluxuri decizionale macro-sociale realizate într-o manieră neproblematică, ci sunt rezultanta interacțiunii conflictuale dintre grupurile și instituțiile politice, dintre mase și elite, precum și dintre diferitele elite aflate în competiție pentru dobândirea controlului asupra structurilor de dominație ale statului.

4. Cercetarea evaluativă, aflată oarecum la intersecția dintre teoria și „ingineria” politică, realizează parțial ceea ce am considerat a fi condiția centrală pentru elaborarea de prognoze cât mai complete și anume unificarea perspectivelor teoretice existente. Spunem parțial deoarece acest tip de evaluare prospectivă operează în special în cadrul paradigmei sistemice și vizează îndeosebi estimarea eficienței (impactului) politicilor publice și programelor politice sectoriale⁸. Evaluarea politică poate fi însă extinsă și la nivelul întregului regim politic, astfel încât prin estimarea performanței macropolitice să poată fi identificate disfuncțiile sistemice, zonele de risc și de instabilitate potențială. Astfel, poate fi prognozată schimbarea politică sectorială ori generală a instituțiilor politice, nu numai pe termen scurt ci și mediu.

Măsurarea performanței politice se poate face în două moduri distincte, complementare: direct, evaluând capacitatea de răspuns a regimului și capacitățile decizionale ale statului și, indirect, măsurând stabilitatea regimului prin evaluarea legitimității instituțiilor ce îl compun, a statului în special. Evaluarea directă corespunde modului „etic” de analiză (K. Pike), în care se pornește de la o teorie științifică (sau un set de teorii în cazul nostru) și se evaluează regimul politic folosind această grilă teoretică. Evaluarea indirectă poate fi considerată drept o modalitate „emică” de cercetare, care pleacă de la valorile, reprezentările, atitudinile și comportamentele populației studiate și formulează concluzii privind performanța regimului, exclusiv prin prisma reprezentărilor sociale despre aceasta.

a. Evaluarea directă presupune în esență inventarierea provocărilor externe și a cererilor politice interne, urmărindu-se modul în care acestea sunt preluate de către regim și își găsesc rezolvarea în politicile statului. Echilibrul sistemului politic este de așteptat să crească în proporție directă cu capacitatea de răspuns adaptativ a regimului, cu performanța sa. Acest tip de demers implică un efort analitic și de documentare considerabil, dar rezultatele obținute au un grad înalt de validitate și o putere de prognoză ridicată. Prin compararea cerințelor cu activitatea (răspunsul) instituțiilor politice se realizează un tablou detaliat al tensiunilor

⁸ A se vedea de exemplu *Handbook of Evaluation Research*, edited by Marcia Guttentag and Elmer L. Struening, Beverly Hills, Sage Publications, 1975 și *The Politics of Program Evaluation*, edited by Dennis J. Palumbo, Newbury Park, Sage Publications, 1987.

centrale și marginale, ceea ce permite evaluarea diferitelor componente ale regimului ca funcționale ori disfuncționale. Pot fi astfel schițate și imagini „esențializate” ale viitorilor posibili și, presupunând că mijloacele tehnice o permit, chiar simulări dinamice ale evoluțiilor sistemice posibile.

b. Evaluarea indirectă presupune măsurarea legitimității și stabilității regimului, considerând că un regim este performant dacă instituțiile și acțiunile liderilor săi au „valoare socială” și beneficiază de sprijinul populației (sau cel puțin al segmentelor cu adevărat active politic). Acest mod emic de analiză are avantajul evitării etichetării externe a regimurilor politice după criterii ce pot varia de la „dezvoltat–subdezvoltat” la „democrat–nedemocrat”. Regimul performant este cel ale cărui acțiuni au consimțământul societății, stabilitatea internă fiind deci criteriul sintetic de evaluare. Măsurarea stabilității (ordinii) se poate face utilizând fie indicatori ai participării politice normale, respectiv deviate (absenteismul electoral, actele de nesupunere civică, demonstrațiile și revoltele, actele de terorism politic, rebeliunile și revoluțiile), fie indici de opinie publică ai legitimității și încrederii în instituțiile politice. Când acești indicatori iau valori critice, înseamnă că identificarea cu regimul a scăzut datorită slabei sale performanțe politice; în aceste condiții, autoritatea politică se erodează, instabilitatea crește, iar tendința evolutivă a sistemului este către autoreglare pozitivă (feed-back de schimbare). Modelele de evaluare indirectă produc concluzii apropiate de cele obținute prin metodele analitice ale evaluării directe, ceea ce le conferă atractivitate, îndeosebi dacă luăm în considerare costurile de cercetare mult mai reduse pe care le implică.

Evaluarea macropolitică trebuie să se bazeze pe folosirea complementară a ambelor demersuri, întrucât prin compararea provocărilor și cerințelor cu instituțiile politice se poate pierde din vedere dinamica legitimității reale a regimului (care uneori poate fi independentă de eficiența rațională a instituțiilor), iar simpla analiză a evoluției legitimității nu ne spune nimic, în ultimă instanță, despre provocările sistemice reale, analiza influențelor concrete ale contextului social și internațional trebuind astfel a fi realizată prin metoda evaluării directe.

III. DEZVOLTAREA POLITICĂ DREPT MODERNIZARE?

Până acum ne-am ocupat de problema evaluării și prognozei politice pe termen scurt și mediu; se pune însă întrebarea dacă prognozele politice nu pot fi elaborate și pe termen lung, dacă evaluarea nu poate fi extinsă și pe perioade istorice mai largi. Este îndreptățită, de exemplu, evaluarea regimurilor moderne folosindu-se conceptul de „dezvoltare politică” propus de școala „developmentalistă” (J. Coleman, L. Pye, S. Verba, D. Apter, G. Almond și G. Powell Jr.)? Conform acestei perspective, dezvoltarea politică este sinonimă cu secularizarea culturii politice și diferențierea structurilor politice, sistemele „sub-dezvoltate”

fiind caracterizate, prin contrast, de existența unui tip tradițional de cultură politică și de o redusă specializare a instituțiilor politice. Credem însă că această identificare a „dezvoltării” (performanței) politice cu *modernizarea* politică este greșită, după cum este incorectă și ideea înrudită referitoare la posibilitatea realizării de prognoze politice pe termen lung, pornindu-se de la estimarea gradului de modernizare al unui sistem social-politic. În favoarea poziției pe care o susținem există trei argumente.

În primul rând, spre deosebire de economie, unde (în general) mai mult înseamnă mai bine, în sfera politică „dezvoltarea” instituțională nu înseamnă în mod necesar progres. Creșterea capacităților penetrative (de administrare și control politic) ale statului modern și proliferarea birocrăției politice pot contribui la deteriorarea performanței politice și pot fi folosite chiar împotriva societății, precum în regimurile autoritare sau totalitare în care creșterea instituțională înseamnă de fapt accentuarea autonomiei guvernării și a izolării sale de problemele și cererile societății civile. În fapt, foarte adesea, descentralizarea activităților birocratice reprezintă cel mai performant răspuns la problema creșterii complexității problemelor publice.

În al doilea rând, dezvoltarea (performanța) nu poate fi identificată cu secularizarea culturii politice, căci instituțiile sociale și politice își dezvoltă întotdeauna o anumită formă de sacralitate generatoare de legitimitate și autoritate. În plus, existența și în societatea modernă a provocărilor sistemice și a incertitudinii asociate acestora face ca procesul de secularizare să aibă un caracter relativ, lăsând deschisă și pentru viitor calea afirmării valorilor și comportamentelor „nonraționale”, derivate de exemplu din autoritatea harismatică (sau referențialitatea) a liderilor sau inspirate de ideologiile de factură cvasireligioasă.

În fine, concepția developmentalistă implică existența unui progres constant al acțiunilor politice (întrerupt cel mult de episoade scurte de „dezvoltare politică negativă”), ceea ce înseamnă că în raționamentul științific sunt introduse ca premise judecăți ontologice de valoare, care statuează în mod implicit superioritatea sistemelor social-politice moderne. Evidența istorică arată însă că nu se poate vorbi de un progres politic liniar. Pitirim Sorokin arăta, de exemplu, că în întreaga istorie europeană evoluția socială generală are un caracter ciclic: perioadele de pace socială și politică alternează cu cele de dezordine (într-un raport mediu de 5:1), neexistând o tendință clară către un progres constant al ordinii dar nici către o dezordine perpetuă. Societățile prospere nu au fost scutite de dezordine și în general nu există societăți mai puțin expuse instabilității⁹. Daniel Chirot a evidențiat, de asemenea, că, dacă evoluția social-politică a societăților pre-moderne stă sub semnul ciclurilor demo-economico-politice,

⁹ Pitirim A. Sorokin, *Social and Cultural Dynamics*, Volume 3, Chapter 14; apud. R.A. Dahl, *Modern Political Analysis*, fifth edition, London, Prentice Hall International, 1991, p. 68-69.

acestea dispar în era modernă numai pentru a lăsa locul ciclurilor industrial-politice¹⁰. În sprijinul acestei idei vine și observația lui Samuel Huntington referitoare la faptul că cel mai important proces macro-politic modern, democratizarea regimurilor, s-a desfășurat într-o manieră nonliniară, în „fluxuri” și „refluxuri”: primul val al democratizării a cuprins perioada 1828–1926, al doilea anii 1943–1962 iar ultimul perioada de după 1974, între aceste mari fluxuri intervenind perioade de declin a democrației¹¹.

Teza ontologică pe care ar trebui să se bazeze evaluările macro-politice de lung termen este deci că atât „natura umană” (setul de nevoi și valori ce formează tipul uman specific unei anumite epoci istorice) cât și provocările societale evoluează neîntrerupt, nefiind fixe și neavând un traseu predeterminat. Politicul este și va fi confruntat în permanență cu probleme noi și cu un mediu dinamic, ceea ce exclude posibilitatea menținerii performanței politice la cote înalte într-o manieră liniară, iar dovada cea mai bună o reprezintă, așa cum reiese și de mai sus, recrudescența periodică a dezordinii politice interne și a conflictelor intersocietale. Desăvârșirea modernizării politice nu poate însemna de aceea realizarea așa-numitei „dezvoltări politice”, incorect identificată cu transformarea și înlocuirea formelor culturale și instituționale de tip tradițional. Într-un plan mai general, putem conchide de asemenea că ideea de *progres* social sau politic este o noțiune incorectă din punct de vedere emic – adică din punctul de vedere al indivizilor, grupurilor și comunităților contingente istoric – o noțiune ce nu reflectă adecvat realitățile social-politice supuse comparației. Omenirea a cunoscut, datorită activismului imaginației umane și dezvoltării tehnologice, permanente „revoluții ale aspirațiilor”, iar provocările sistemice nu au putut fi pe deplin eliminate în ciuda evidentelor progrese din sfera tehnologică (iar uneori chiar datorită lor!). Progresul constituie de aceea, așa cum a subliniat între alții și H.H. Stahl¹², doar o categorie evaluativă externă, folosită de sociologia istorică pentru a compara (și ierarhiza) dintr-un punct de vedere exterior (etic) tipurile societale reprezentative pentru diferitele etape ale evoluției umanității, dar și în această ipostază el trebuie folosit împreună cu corelativul său conceptual, ideea de *regres* istoric și politic.

¹⁰ D. Chirot, *op. cit.*

¹¹ Samuel P. Huntington, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman and London, University of Oklahoma Press, 1991.

¹² Henri H. Stahl, *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduirii tributare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

COSTURILE SOCIALE ȘI (SAU) COSTURILE ERORILOR ÎN PROCESUL TRANZIȚIEI ÎN ROMÂNIA

HOFFMAN OSCAR

Orice schimbare socială implică, alături de unele efecte pozitive posibile, și unele efecte negative legate nu numai de cei ce suferă direct acțiunile menite a asigura trecerea de la o stare la alta (înlăturarea unor grupuri sociale de la putere, pierderea unor privilegii, înlocuirea unor ierarhii economice sau de altă natură etc.), ci și de cei ce ar trebui să beneficieze de avantajele noilor stări de lucru. Nu se pot realiza schimbări sociale fără învingerea unor piedici și greutăți, fără consum de resurse (materiale și, cu deosebire, umane), fără „dislocări” ce afectează viața oamenilor, fie doar din considerentul că acestea presupun nu numai a crea ceva (adică a promova o altă configurație a situației și relațiilor umane), dar și a înlătura ceva ce exista înainte. Definiția dată inovației de J. Schumpeter, ca fiind o „distrugere creatoare”, pune astfel în evidență cele două fațete corelate ale schimbărilor în care elementul benefic este prezent (spre deosebire de cele în care se remarcă doar aspectele negative, malefice).

Tranziția prin care trece (ar trebui să treacă) România nu poate fi înțeleasă dacă nu luăm în considerație complementaritatea rezultatelor benefice (ce justifică sensul social al acesteia) și a celor negative. Așadar, ***tranziția presupune și efecte negative, dar nu orice efecte negative ale schimbărilor înseamnă că ne aflăm într-un proces de tranziție.*** Tocmai lipsa acestei implicații reciproce (între tranziție și efectele negative ale schimbării) dorim a fi pusă în discuție.

Din păcate, în analizele făcute uneori procesului de tranziție din România, în dezbaterile politice, se face mereu apel la conceptul de „cost social” în argumentarea, eronată după părerea noastră, că dacă dorim tranziție trebuie, implicit, să acceptăm și „costurile sociale ale tranziției”, fără însă a se demonstra că ceea ce se consideră a fi „cost social al tranziției” exprimă, într-adevăr, un efect negativ inevitabil (necesar) al înlăturării unor schimbări benefice cerute (de dorit, preferate) de realizarea acesteia.

Pornim, deci, de la necesitatea de a se opera o distincție clară între două tipuri de realități sociale (efecte negative) ale tranziției, și anume între costurile sociale și costurile erorilor (neîmplinirilor) legate de tranziție.

Conceptul de „cost social” nu se referă la o realitate empirică nemijlocită direct observabilă, ci *este un construct teoretic*, cu alte cuvinte este elaborat (sau

mai curând, trebuie să fie elaborat) într-un cadru teoretic, pe baza unei *analize de tip diagnoză*. Efectele negative ale tranziției pot fi depistate în mod empiric. Creșterea, de exemplu, a numărului de șomeri este un aspect negativ, căci implică oameni ce nu-și mai găsesc un mod de valorizare și valorificare a personalității lor, ce nu mai au asigurate resursele existenței, oameni ce se simt marginalizați, inutili, excluși etc. Dar considerarea șomajului în calitatea sa de „cost social al tranziției” presupune un alt tip de demers decât cel ce constată (prin cifre sau simple observații) existența oamenilor ce nu-și găsesc un loc de muncă. Pentru ca șomajul să poată fi desemnat prin conceptul (conceptele sunt termeni elaborați pe cale teoretică și au o semnificație în „spațiul unei teorii științifice anumite”) de „cost social”, este necesar a *demonstra* că acesta (șomajul) reprezintă un efect negativ (nedorit, dar necesar a fi acceptat) al îmfăptuirii unor schimbări preponderent benefice fără de care tranziția nu poate să se realizeze.

Dar pentru a putea opera această conceptualizare (a converti un fapt empiric – șomajul – într-un termen teoretic construit) este necesar a avea un *model teoretic*, bine elaborat, care să arate clar ce tipuri de schimbări considerăm necesare în îmfăptuirea tranziției și care, realizate, implică (cu un anumit grad de inevitabilitate) și unele efecte negative.

Esențialul este ca:

1. efectele pozitive ale schimbărilor să depășească (pe plan societal) pe cele negative, să existe „o raționalitate socială” a măsurilor întreprinse, pentru a nu avea, în locul „distrugerilor creative”, o simplă „distrugere sterilă”, ce nu aduce nimic benefic oamenilor, căci *costurile fără tranziție* nu pot fi considerate, teoretic, costuri ale tranziției;

2. efectele negative să fie rezultate directe și relativ inevitabile, ale schimbărilor benefice presupuse de modelul teoretic dezirabil al tranziției și nu izvorâte din acțiuni ce nu au legătură cu obiectivele stabilite ale tranziției, să exprime deci o *eficacitate socială* (ca raport dintre scopurile urmărite și rezultatele obținute) în care avem și „efecte perverse” rezultate din „efectele dezirabile” și nu doar „perversiuni ale acțiunii umane”;

3. efectele negative directe să fie just repartizate pe societate, să existe o *echitabilă repartitie socială* a costurilor sociale, împiedicând reproducerea cunoscutului paradox al lui Brooks Harvey (conform căruia beneficiile devin privilegiul unor grupuri, iar costurile sunt suportate de alte grupuri).

Numai făcând o analiză pe (cel puțin) aceste trei criterii am putea discuta în mod corect despre costurile sociale ale tranziției.

Din păcate, o asemenea cercetare nu (prea) se face, vorbindu-se în general despre „costurile sociale ale tranziției”, fără a se vedea în ce măsură alături de aceste „costuri” avem și tranziție, fapt ce a generat unele efecte negative (care, ele însele, nu sunt costuri ale tranziției, ci ale erorilor), cum ar fi:

a. Discreditarea tranziției (în unele categorii ale populației) prin corelarea incorectă, nepermisă a numeroaselor efecte negative ale schimbărilor ce au loc la noi (șomaj, inflație, scăderea nivelului de trai, violențe, dezamăgiri, mari discrepanțe sociale, nesiguranța socială etc.) de teza că „cine acceptă tranziția

trebuie să accepte și aceste costuri sociale”. În fapt, așa cum vom încerca să arătăm, nu toate aceste efecte negative sunt expresia necesității tranziției, multe dintre ele neavând nici o legătură cu aceasta, fapt ce creează o imagine greșită a ceea ce ar putea fi (într-adevăr) tranziția, a ceea ce ar putea oferi aceasta oamenilor. Printr-o distorsionare a imaginii (scopul tranziției își pierde raționalitatea socială prin corelarea sa incorectă de mijloace ce nu aduc ceva bun oamenilor) procesul real al tranziției poate fi compromis.

b. Justificarea erorilor (și chiar a incorectitudinilor) unora sub falsul argument „așa cere tranziția”. Fără a avea un cadru de apreciere (un model teoretic care să arate ce urmărim, în ce scop și cu ce efecte) ale acțiunilor întreprinse de unii (politicieni, oameni de afaceri etc.), în raport cu ceea ce ar fi necesar și benefic, orice eroare (nevoită sau chiar voită) poate fi „trecută” la capitolul „costuri sociale” și, astfel, ea devine justificată, responsabilitatea celor ce o înfăptuiesc devenind nulă.

Putem conchide din acest scurt demers, că:

– Conceptul de „cost social” reprezintă un construct teoretic, un concept menit a da o semnificație bine determinată unor categorii de fenomene pe baza unui set coerent și suficient de criterii care să satisfacă cele două reguli: **1.** regula de saturație (nici un fenomen ce trebuie considerat „cost social” să nu fie omis din această conceptualizare); **2.** regula de excludere (nici un fenomen ce nu poate fi considerat drept „cost social” să nu fie inclus în această conceptualizare).

– Conceptul de „cost social” are o valoare de diagnoză, având o funcție de cunoaștere evaluativă, fiind în măsură să acorde valoare negativă unor fenomene sociale în măsura în care corespund acelor criterii de construire a conceptului.

– Conceptul de „cost social” exprimă o evaluare a unei practici în raport cu un model teoretic dezirabil (benefic) al schimbărilor urmărite și, deci, pentru a putea stabili ce este (sau nu este) cost social, se cuvine ca mai înainte să avem elaborat și explicit formulat un asemenea model a ceea ce ar trebui (ca aspect valorico-normativ) să reprezinte tranziția. Cu alte cuvinte ar trebui să răspundem la o întrebare fundamentală: *cum am dori (în cadrul unui proces accesibil) să arate România, când vom putea spune că, în linii mari, tranziția s-a realizat, cum am putea ajunge spre acest obiectiv și care este, ca element esențial, scopul (respectiv ce va oferi o asemenea tranziție pentru oameni).*

Din această perspectivă, oferim următoarele *definiții de lucru*:

Costurile sociale reprezintă acele efecte negative rezultate direct și relativ inevitabil din realizarea măsurilor necesare și benefice ale tranziției.

Costurile erorilor reprezintă acele efecte negative rezultate din erorile, nerealizările, inconsecvențele produse de activitatea umană (unii actori bine identificați) în perioada tranziției.

Așadar, care ar fi modelul benefic posibil al tranziției (modelele alternative cu diverse grade de accesibilitate și dezirabilitate) în raport cu care să judecăm costurile sociale și (sau) costurile erorilor în tranziție?

Fără a trata pe larg această problemă, menționăm doar necesitatea de a se lua în considerație existența a două tipuri de tranziție, și anume: **a.** tranziția ce se

desfășoară în țările postcomuniste, ce ar trebui să aibă ca scop construirea unei societăți moderne, care să ofere oamenilor condițiile unei vieți prospere, securitate socială și relații bazate pe valorile și normele conviețuirii și cooperării umane (solidaritate, ajutor, responsabilitate, egalitate și libertate, corectitudine și adevăr etc.), iar ca mijloc înfăptuirea unei economii capitaliste de piață, dinamică și competitivă pe plan mondial, a democrației constituționale, integrării în structurile euroatlantice, condiții de viață tot mai civilizate; **b.** tranziția pe care o cunosc astăzi țările occidentale avansate, de la societăți de tip industrial spre cele informatice (postindustriale), centrate pe om (după expresia U.E.).

În acest context, pentru ca evoluția țării noastre să urmeze o cale benefică, în care costurile sociale să fie minimizezate iar rezultatele pozitive maximizate, se cere *cuplarea* celor două tipuri de tranziție, adică rezolvarea sarcinilor interne ale tranziției cu cele privind contextul internațional. Schimbările ce pot să-și găsească justificarea socioumană, și care ar putea fi corelate cu ceea ce corect am numi costuri sociale, sunt *doar* acelea care ne conduc spre o societate modernă, democratică, cu o viață mai bună asigurată oamenilor și cu o reală competitivitate și cooperare pe plan mondial.

Se vorbește de *restructurare*. Aceasta își găsește justificarea în măsura în care se realizează o economie capabilă să valorifice mai bine resursele noastre (inclusiv cele umane) și prin aceasta să servească scopul tranziției. Închiderile unor întreprinderi pot fi apreciate doar dacă se corelează cu apariția altora noi, viabile și cu modernizarea celor existente, ce trebuie menținute și consolidate deoarece constituie părți componente de bază în realizarea tipului de economie pe care dorim a-l realiza (conform modelului elaborat și practicat). Fără a avea acest model, fără a vedea în ce măsură închiderile unor întreprinderi ne ajută să construim ceva, nu doar să distrugem (în sensul ideii lui Schumpeter, a distrugerii creatoare), este greu a judeca sensul unor măsuri. Șomajul care crește poate fi considerat ca exprimând un cost social doar dacă rezultă din înfăptuirea cerințelor tranziției. Șomajul însă poate crește și în lipsa unui avans real pe calea tranziției, fiind doar un efect al stagnării, al blocării tranziției, al erorilor și inconsecvențelor.

Scăderea nivelului de trai pentru unele categorii ale populației (afectate de șomaj și de inflație) poate fi considerată și ea un cost social al tranziției, cu condiția să fie o consecință directă și necesară a închiderii unor întreprinderi ce nu își mai aveau justificarea economico-socială, a unor măsuri de liberalizare a relațiilor economice, a modernizărilor tehnologice etc. Dacă aceste cerințe nu sunt asigurate, înrăutățirea vieții oamenilor este doar un cost al erorilor.

S-a vorbit mult de așa-zisele „terapii de șoc” sau „terapii blânde”. Diferența dintre ele nu se referă, simplist, la intervalul de timp în care se fac schimbările, ci la modul efectuării lor. Se poate vorbi de „o masă critică” a costurilor. Experiența arată că întârzierea tranziției și inconsecvențele în promovarea acesteia duc la efecte negative mai mari și mai numeroase decât o urmărire consecventă și bine concepută. Nu există o singură strategie a tranziției, ci căi și strategii alternative, care se deosebesc între ele în special prin modul în care se concep schimbările, pentru a se maximiza beneficiile și a se reduce efectele negative. Evident, există

ideologii și politici diferite ale tranziției. Teza, de mult lansată și care se mai folosește, conform căreia ar trebui să fim „pragmatici”, nu face decât a ne conduce spre o acțiune empirică, lipsită de o reală orientare și care poate justifica amatorismul, lipsa de profesionalitate și erorile.

„Terapia de șoc”, concepută pe o gândire și cunoaștere bine puse la punct, poate crea costuri sociale mai reduse. „Șocul” nu se referă la efectele asupra oamenilor, ci la profunzimea și ritmul schimbărilor benefice. O asemenea „terapie de șoc” scutește societatea de o criză prelungită și care se acutizează, tocmai prin nesoluționarea sa. ***Costurile sociale pot fi reduse prin asigurarea securității sociale și nu, în special, prin protecție socială.***

Securitatea socială implică o politică activă de promovare a schimbărilor benefice care să ofere oamenilor condiții de muncă și viață încât să nu fie nevoiți a apela la măsurile de protecție socială. Realizând efectiv tranziție, putem crea noi locuri de muncă, mări veniturile populației și bugetul statului, făcând ca oamenii să nu mai fie nevoiți să se adreseze societății pentru a primi „ajutor”.

Protecția socială are menirea de a oferi ajutor acelor indivizi (grupuri cu grad ridicat de vulnerabilitate) care nu pot să-și asigure prin mijloace proprii condițiile minime de trai. Față de securitatea socială, ce urmărește a preveni efectele negative ale tranziției, protecția socială caută a ajuta pe cei care au fost loviți de aceste efecte, tratând oamenii doar ca niște consumatori pasivi.

O bună politică socială este aceea care reușește a reduce costurile sociale prin măsuri de ***prevenire*** sau ***restrângere*** a efectelor negative ale schimbărilor benefice și evitarea (la maximum) a costurilor erorilor, cu alte cuvinte, politicile sociale ale tranziției ar trebui să pună accentul pe securitatea socială și doar în măsura în care efectele negative sunt inevitabile să apeleze și la protecția socială. Este mai uman și mai eficace ca să eviți șomajul prin măsuri de stimulare a afacerilor, a creării de locuri de muncă, a subvenționării unor activități productive, decât a plăti indemnizații de șomaj sau ajutor unor oameni ce se văd marginalizați și deveniți inutili societății.

Din această perspectivă se cuvine a urmări două perspective, corelate în analiza costurilor sociale: una structurală și alta la nivel individual.

Tranziția necesită schimbări structurale ce generează costuri pe ansamblul societății: creșterea numărului șomerilor, inflație, scăderea nivelului mediu de trai, greutate în ajutorarea bolnavilor, handicapaților, copiilor, o creștere a delincvenței etc. Studii de tip macrosocietal sunt utile, căutând a evidenția gradul de raționalitate a schimbărilor (anterior tratat). Dar această abordare suferă de o depersonalizare a unei problematice socioumane grave. În „spatele” numărului de șomeri se află vieți umane individualizate, cu problemele și chiar tragediile lor specifice. De aceea, analiza structurală macrosocială a costurilor trebuie completată cu una individualizată, personalizată, de tipul studiilor legate de actorii sociali.

Fiecare om are o strategie proprie de acțiune în perioada tranziției, cu intenționalitatea și motivația sa, cu problematica sa particulară de viață, cu așteptările și disponibilitățile proprii de renunțare.

Analiza macrosocială a costurilor sociale pierde din vedere repartizarea societală a acestora, gradul de echitate în împărțirea pe oameni (grupuri) a beneficiilor și efectelor negative.

Tranziția aduce grupuri noi ce promovează schimbările și care beneficiază de avantajele acestora, tot așa cum pune în evidență grupuri ce caută să blocheze schimbările sau care suferă efectele negative ale acestora. Cum se repartizează aceste situații: o parte din beneficiarii tranziției nu sunt și cei ce caută a o promova, tot așa cum „perdanții” nu sunt toți împotriva ei. O bună strategie a tranziției nu se poate mărgini la asigurarea unor raporturi corecte pe plan macrostructural între schimbările benefice și cele malefice. Ea trebuie să vizeze în mod preconcept și bine întemeiat și modul de repartizare societală a acestora.

Problematica psihosocială a costurilor este un aspect esențial al analizei tranziției. Uneori există o discrepanță între sensul macrosocial al unor schimbări și motivațiile individuale legate de acestea. Democrația poate fi folosită pentru satisfacerea unor interese antisociale (a vota pentru cei ce nu vor să promoveze schimbările benefice), securitatea socială poate deveni argument în lupta contra restructurării economice și a privatizării, cerința pentru o viață mai bună poate masca o intenționalitate de câștiguri ilicite sau către o viață egoistă, lipsită de valorile cooperării și solidarității etc.

Costurile sociale și cele ale erorilor devin astfel mult mai diferențiate. Avem *costuri simbolice* (devalorizarea unor activități, valori și comportamente), *costuri* în general *intangibile* (dezamăgire, pierderea motivațiilor avansate, deteriorarea relațiilor umane, orientarea spre mentalități egoiste, axate doar pe cerința de „a avea” și nu și pentru „a fi” etc.).

„Victorioșii” și „perdanții” tranziției, adevărații exponenți a ceea ce, în mod abstract, se înțelege prin „beneficii” și „costuri”, alcătuiesc o nouă configurație a societății românești ce se cere bine cunoscută și înțeleasă. În acest sens, analizele strict statistice, depersonalizate, nu mai pot fi suficiente. Cei ce suferă ca urmare a efectelor negative ale tranziției (justificate sau nu) nu pot accepta această situație ca urmare a unui „argument” macrosocial („numai așa poate fi mai bine pentru majoritate”).

Costurile tranziției devin o problemă de responsabilitate socială și de funcționare normală a unui regim într-adevăr democrat, în care majoritatea nu numai că are dreptul să decidă, dar are și obligația să se preocupe de toți membrii societății. Scopul nu poate justifica mijlocul dacă sunt contrazise valorile pe care acesta (scopul) se construiește. Politicile sociale devin astfel elemente esențiale ale tranziției, criteriile de evaluare a dezirabilității căii alternative urmărite. Dacă tranziția necesită costuri sociale (în sensul real al termenului), atunci acestea trebuie „plătite” cât mai echitabil de întreaga societate.

Societatea ce ar urma să fie realizată în urma tranziției va fi, evident, caracterizată printr-o serie de diferențieri și inegalități, dar acestea ar trebui să asigure, totuși, condițiile elementare de viață și posibilități de competitivitate în care in justiția socială să fie înlăturată prin justa repartitie societală a beneficiilor și costurilor schimbărilor.

EDUCAȚIA ȘI FORȚA DE MUNCĂ ÎN CONDIȚIILE ECONOMIEI DE PIAȚĂ

MONICA RAȘEEV

Pregătirea, utilizarea eficientă, proiectarea, reconversia, reprezintă doar câteva domenii care definesc problematica forței de muncă în condițiile economiei de piață. Aceasta este de un mare interes nu numai din punctul de vedere al unei abordări teoretice, dar mai cu seamă din punct de vedere practic, în special pentru țările care traversează în prezent o perioadă de tranziție, pentru care caracteristic începe să devină *acest* tip de economie (cea de piață).

Pentru România, aceste probleme sunt extrem de importante și actuale, mai ales în acest moment al trecerii spre un tip diferit de societate. Aceasta se confirmă dacă avem în vedere și faptul că recent s-a înființat o Agenție Națională care are ca obiectiv tocmai gestionarea tuturor aspectelor ce țin, printre altele, de proiectarea, folosirea eficientă și reconversia forței de muncă.

Ne propunem, în cele ce urmează, să prezentăm câteva probleme privind forța de muncă în condițiile economiei de piață așa cum apar ele în cadrul activităților UNESCO, unde s-au pus bazele unui proiect pe tema „Educație, calificare și angajare (*employment*)”. Acest proiect reprezintă de fapt o sinteză ce are la bază o serie de studii, centrate îndeosebi pe stabilirea corelațiilor posibile între sistemul de pregătire și forța de muncă în condițiile economiei de piață.

Scopul studiilor de acest tip îl reprezintă, în primul rând, definirea relațiilor de pregătire/calificare – angajare (*employment*) și sublinierea relevanței pe care abordarea cantitativă (studiile se ocupă mai puțin de latura calitativă) a factorului educațional o are în procesul de angajare.

Problemele privind organizarea, funcționarea și dezvoltarea acestui sistem precum și cele privind decizia trebuie în mod necesar să fie corelate cu tendințele istorice, culturale și economice din fiecare societate.

În proiect se arată că trebuie avute în vedere câteva considerații importante și anume: distribuția oamenilor pe ocupații nu se bazează exclusiv pe factorul educațional; importanța ce se atribuie fiecărui tip de calificare pentru activitatea productivă, la un moment dat; importanța și utilitatea educației neinstituționalizate și a cunoștințelor obținute prin calificare la locul de muncă („*on-the-job training*”); acest tip de educație scapă *planning*-ului educațional, dar trebuie recunoscută ca fiind de o mare importanță.

Încă din anii '50 economiștii (dar nu numai ei) au început să atragă atenția asupra faptului că dezvoltarea (creșterea producției), sursa bunăstării naționale, nu poate și nu trebuie să fie explicată în întregime numai pe baza unor criterii pur economice și că trebuie reconsiderat rolul major al educației. Aceasta implică o serie de consecințe de importanță deosebită la nivel macro-economic și ca urmare au fost demarate numeroase studii de *planning* educațional.

Orice studiu de *planning* educațional ar trebui să aibă în vedere cel puțin următoarele elemente: sistemul de *planning* educațional existent, cu diversele sale niveluri de educație și necesitățile sale umane și materiale; determinarea și modernizarea *curriculum*-ului educațional, în special în domeniul educației tehnice; transferul de pe planul sistemului educațional pe cel al pieței muncii; sprijinirea școlii, a orientării profesionale și dezvoltarea sistemului informațional.

În evaluarea sistemului de *planning* educațional, utilizarea studiilor TER (*Training-Employment Relations*) poate fi utilă pentru abordarea a patru grupe de probleme care privesc: structura sistemului educațional, dezvoltarea și stabilirea tipurilor de cursuri și a cursurilor de pregătire, precum și a domeniilor de specializare; stabilirea instituțiilor de educație pe zone; recrutarea și pregătirea personalului didactic; stabilirea tipurilor și domeniilor de pregătire.

Planning-ul educațional (în sensul de *planning* al sistemului educațional), în măsura în care nu se autolimitează la perpetuarea tendințelor din trecut, înseamnă, printre altele, influențarea structurilor educaționale și, potrivit nevoilor, dezvoltarea cu precădere a unui aspect sau a altuia.

Importantă este desprinderea principalelor tendințe de dezvoltare pentru diverse tipuri de calificare. Ideea de tendință trebuie subliniată în mod expres: scopul *planning*-ului educațional nu este de a determina exact numărul de specialiști în diverse domenii de care dezvoltarea unei țări va avea nevoie în viitor, ci indicarea lui relativă, a ordinului de mărime.

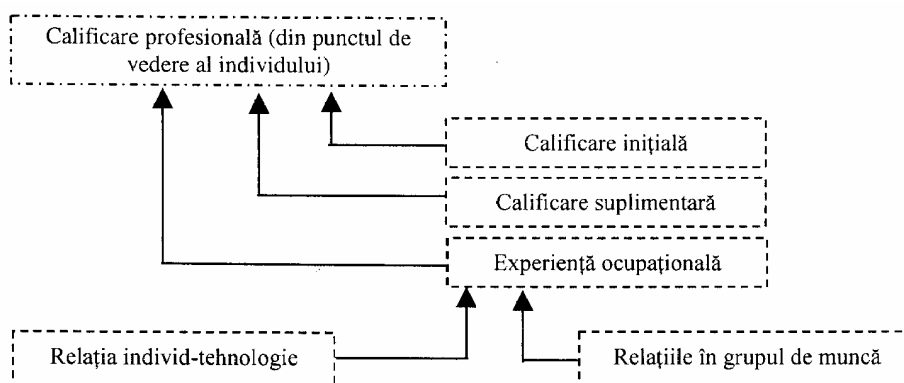
Aceasta este cu atât mai adevărat cu cât *planning*-ul trebuie să se refere la termen lung sau mediu pentru stabilirea de noi domenii de studiu, noi discipline de învățământ sau noi cursuri de perfecționare profesională, care în cazul specialiștilor, muncitorilor calificați sau tehnicienilor, vor începe să producă primele efecte de-abia după o perioadă de câțiva ani. Aceasta reprezintă, de fapt, o trăsătură specifică sistemului educațional, concretizată în faptul că „ieșirile” din sistem devin operaționale într-un context socio-economic, mai mult sau mai puțin diferit față de cel inițial și separat în timp printr-o perioadă ce variază în funcție de durata fiecărui ciclu educațional.

În ceea ce privește repartizarea în teritoriu a instituțiilor educaționale există binecunoscuta dilemă: instituțiile educaționale și de pregătire profesională (calificare) trebuie să funcționeze acolo unde se impune a fi plasată o mare cantitate de forță de muncă – ceea ce defavorizează în continuare zonele mai puțin dezvoltate – sau invers. Este o problemă de decizie, de strategie la nivel național sau/și regional? Se impune precizarea câtorva considerații teoretice cu privire la planificarea educațională. Planificarea educațională trebuie să aibă în vedere cel puțin după aspecte și anume: care sunt tipurile de calificare ce se pot obține prin

sistemul educațional (la un moment dat); care sunt tipurile de calificare pentru o activitate sau alta.

Calificarea poate fi privită, pe de o parte, din perspectiva individului, iar pe de altă parte, prin prisma cerințelor de calificare ale postului.

Caracterizarea (determinarea) calificării din punctul de vedere al forței de muncă (al individului) este rezultanta însușirii meseriei și a abilităților dobândite în timpul procesului de calificare și a experienței ocupaționale obținute în cadrul unor activități sociale în care acesta a fost cuprins (experiență care ține seama de relația individ-tehnologie și de relațiile interumane ce se stabilesc la locul de muncă).

Clasificarea posturilor poate fi făcută în funcție de obiectul muncii, de tehnologia utilizată și de caracteristicile grupului de muncă. Ea este, în esență, legată de modul de utilizare a tehnologiei și de formele de organizare a muncii predominante, atât în societate, cât și în întreprinderi. Clasificarea educațională și cea ocupațională nu se află totdeauna în situația de concordanță.

Prospectiva în domeniul forței de muncă

Prospectiva în domeniul forței de muncă are, în mod evident, înțelesuri și roluri specifice într-o economie planificată și într-o economie de piață. Se poate vorbi de o planificare de orientare, în opoziție cu una directivă sau imperativă, în cazul economiei planificate. În cel de-al doilea caz, planificarea va avea un rol predominant normativ, mai ales în ceea ce privește raportul (corelația între pregătire și angajare).

Unele probleme teoretice și metodologice ale planificării forței de muncă:

a. problema datelor, a surselor de date, nu numai în ceea ce privește cunoașterea din punct de vedere cantitativ a situației sociale și economice (nivelurile de pregătire, sectorul de activitate, nivelul și tipul calificării și educației), dar și date privind sistemul educațional, activitățile administrative și de dezvoltare economică;

b. posibilitatea de a ne baza pe, și de a formula un anumit număr de idei legate de evoluția diverselor elemente componente relative la previziunile în domeniul forței de muncă;

c. alegerea perioadei pentru care se face previziunea „ n ” ani și „ t ” – momentul previziunii;

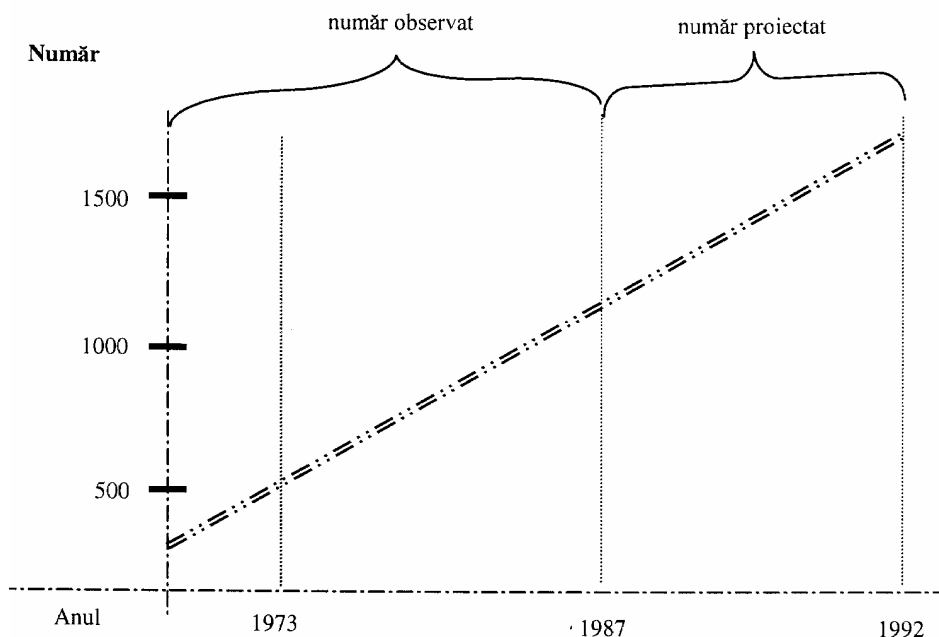
rezultă că: $t + n =$ anul pentru care se face previziunea.

De reținut:

O perioadă de 5 ani (considerată egală cu termen scurt) nu are practic nici o relevanță pentru planificarea sistemului educațional, din moment ce posibilitățile de recrutare a forței de muncă calificată produse prin sistemul educațional sunt determinate de numărul elevilor deja cuprinși în diferite cicluri și forme educaționale.

Există dificultăți în a alege o cale între termenul lung (10-15 ani) necesar pentru a influența opțiunile educaționale ale tinerilor și realizarea unor previziuni economice globale pe o astfel de perioadă (de 10-15 ani), în care intervine hazardul în ceea ce privește situația națională și ceea ce este relevant pentru munca specialistului în planificarea educațională de a cunoaște și a lua în considerație implicațiile opțiunilor care-l conduc la alegerea unei alternative sau a alteia.

Proiecția (proiectarea) poate fi definită ca o metodă mecanică ce constă în prelungirea tendințelor din trecut fără nici o intervenție, de exemplu evoluția numărului de ingineri.

În domeniul previziunii forței de muncă sunt abordate, în afara problemelor legate de stabilirea necesarului de forță de muncă, o serie de metode de analiză precum anchetele de personal, comparațiile internaționale, care pot fi globale (la nivel național) sau parțiale (pe ramuri), metoda explorării tendințelor, metodele cost-beneficiu și a cererii sociale etc.

Abordarea problemelor privind forța de muncă comportă trei momente esențiale și anume: **A.** stabilirea necesarului; **B.** stabilirea resurselor; **C.** corelarea necesarului cu resursele.

A. Stabilirea necesarului de forță de muncă comportă la rândul său parcurgerea câtorva etape și anume:

1. prima etapă se referă la evaluarea globală a producției, ratei de creștere a venitului național, produsului național brut (GNP);

2. a doua etapă cuprinde considerații privind fiecare sector de dezvoltare*;

3. a treia etapă constă în estimarea numărului de angajați cerut de nivelul producției prevăzute pentru anul final al intervalului de timp pentru care se face previziunea. Pentru aceasta, se calculează productivitatea pe sector (producție/om) sau mai bine invers, adică luând în considerație numărul de oameni necesar pentru a realiza o unitate de produs;

Această valoare, înmulțită cu volumul producției din sectorul respectiv (estimat în a doua etapă), va da numărul de muncitori necesar pentru a realiza volumul producției anterior estimat pentru fiecare sector.

Exemplu: pentru a construi 50 m² clădire, considerând că media este de 2 muncitori = 25 m² pentru fiecare. Sarcina decurgând din planul pentru anul trecut = 1 000 000 m² locuințe – deci vor fi necesari 40 000 muncitori;

4. a patra etapă are în vedere estimarea volumului total de forță de muncă necesar pentru a realiza producția unui sector;

Estimarea va trebui făcută pentru fiecare sector precum și pe ocupații. Pe exemplul anterior, considerându-se o distribuție globală de un inginer la 4 tehnicieni și 20 de muncitori, distribuția celor 40 mii de lucrători va fi: 1 600 ingineri, 6 400 tehnicieni și 32 000 muncitori;

5. a cincea etapă pornește de la estimarea mai întâi pe sectoare (iar apoi global) a structurii necesarului de forță de muncă, care apoi trebuie convertită în termeni educaționali, la nivelul specialiștilor;

Pentru fiecare ocupație (inginer, tehnician, muncitor) va trebui, de asemenea, să se determine nivelul de calificare necesar fiecărui domeniu. Astfel, pentru un inginer este necesară absolvirea unui institut de învățământ superior specializat în construcții; cei 4 tehnicieni vor trebui să includă: un specialist calificat în topometrie, un desenator și doi specialiști în structuri, muncitorii calificați vor trebui să aibă certificate care să ateste pregătirea lor profesională;

6. etapa a șasea constă în realizarea estimărilor noilor nevoi de forță de muncă. Aceste noi necesități de forță de muncă calificată sunt date de diferența dintre totalul forței de muncă estimate și cuantumul celor deja angajați în anul inițial al previziunii, ținând cont de pensionari și decese – din cei care intră în întreaga perioadă cuprinsă între primul și ultimul an al previziunii. Aceasta este diferența care reprezintă creșterea forței de muncă pe ocupații și care va cădea sub incidența preocupărilor sistemului educațional.

* Primele două etape sunt determinate într-o foarte mare măsură de considerente de ordin politic, economic și social;

$$P_{ijk} = f \left[K \cdot \frac{K_i}{K} \cdot \frac{P_i}{K_i} \cdot \frac{P_{ij}}{P_i} \cdot \frac{P_{ijk}}{P_{ij}} \right] \quad \text{unde :}$$

P_{ijk} = previziunea necesarului de forță de muncă

P_i = populație angajată

k = producție

i = sector de activitate

j = ocupație

k = nivelul și tipul educației (pregătirii)

$\frac{K_i}{K}$ = structura producției pe sectoare (etapa 2)

$\frac{P_i}{K_i}$ = structura populației pe sectoare (etapa 3)

$\frac{P_{ij}}{P_i}$ = structura posturilor pe sectoare (etapa 4)

$\frac{P_{ijk}}{P_{ij}}$ = nivelul și tipul calificării necesare pentru un post și un sector dat.

Prezentăm mai jos diagrama previziunii necesarului de forță de muncă:

B. Resursele de forță de muncă

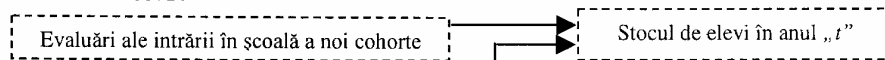
Aspectul esențial al activității de planificare educațională constă în estimarea numărului (pe niveluri și domenii) elevilor și studenților care ies din sistemul educațional în timpul perioadei pe care o are în vedere previziunea:

– pentru previziunile pe termen mediu (5-10 ani), dacă durata studiilor primare este de 6 ani, este necesară numai o estimare simplă a ieșirilor populației cuprinse deja în școală;

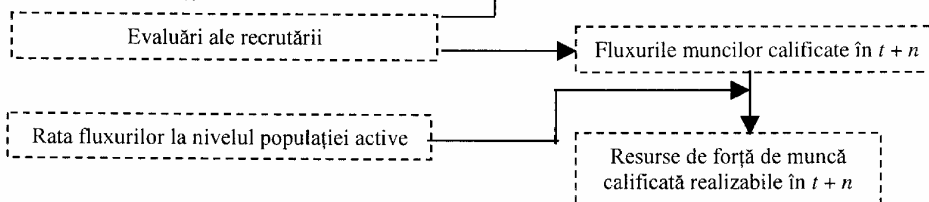
– pentru previziunile pe termen lung (10-15 ani), trebuie luată în considerație previziunea demografică generală, pe grupe de vârstă.

DIAGRAMA RESURSELOR

TERMEN LUNG:

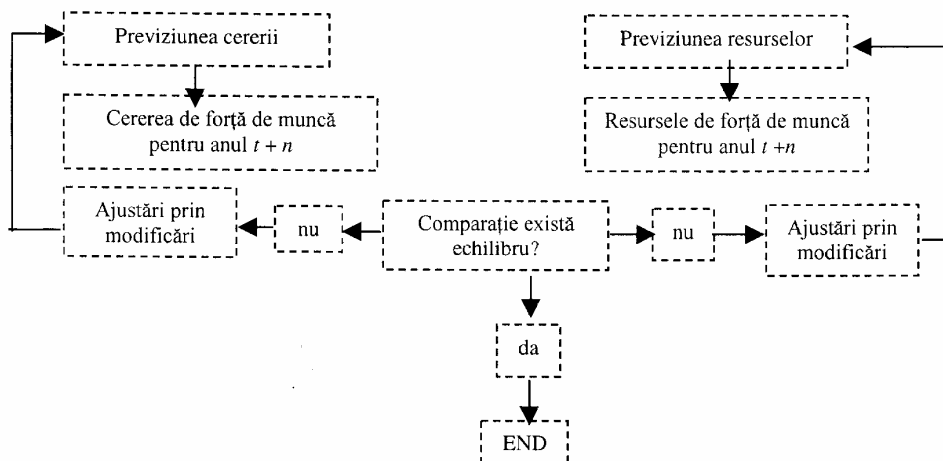

TERMEN SCURT:

C. Comparația între necesități și resurse

În ceea ce privește raportul dintre necesități și resurse în domeniul forței de muncă sunt posibile, teoretic, trei situații: oferta și cererea de forță de muncă se suprapun, atât ca structură, cât și ca volum; previziunea resurselor poate depăși cererea; cerințele de forță de muncă nu pot fi acoperite de resursele posibile.

Probleme specifice ale alegerii alternativelor

Dintre acestea, două au fost considerate a fi mai importante:

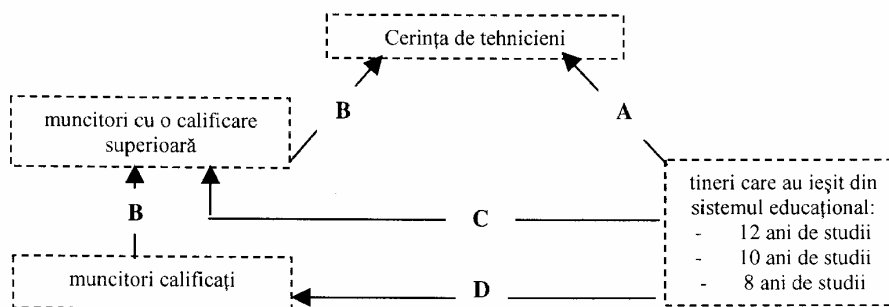
a. Transpunerea previziunilor de forță de muncă în termeni educaționali; chestiunea pare mai simplă dacă se construiește o matrice care are pe verticală diferite niveluri de educație și calificare și pe orizontală ocupațiile;

Teoretic, pot fi evidențiate cu ajutorul acestei matrice trei tipuri de date: fiecare ocupație poate fi asociată cu unul și numai unul dintre nivelurile de calificare; nu există nici o calificare specială, pentru nici o ocupație; există o preponderență a unor niveluri de calificare pentru fiecare ocupație.

În realitate, situația (1) se poate întâlni foarte rar; situația (2) nu este practic întâlnită niciodată în realitate.

calificare – ani de studiu \ ocupație	6	8	10	12	14	16	TOTAL
inginer	–	–	1	4	15	80	100
tehnician (superior)	–	–	–	40	50	10	100
tehnician	–	10	15	60	10	5	100
muncitor cu calificare superioară	10	30	45	10	5	–	100
muncitor calificat	25	65	5	5	–	–	100
muncitor necalificat	80	15	5	–	–	–	100

Așa cum arată diagrama, se poate observa că deși există (sau poate exista) un anumit nivel de calificare pentru fiecare loc de muncă, acesta nu este exclusiv.

b. Mobilitatea ocupațională

Forța de muncă nou angajată poate proveni fie din cei care au ieșit din sistemul educațional, fie au venit din alte posturi existente. Mobilitatea ocupațională poate fi considerată ca unul dintre factorii de diferențiere în nivelul de calificare din matricea de mai sus. Se poate considera exemplul tehnicienilor, de pildă.

Pentru planificarea forței de muncă, precum și a educației (adică a necesarului de forță de muncă și educație) este foarte important să știm care este raportul dintre recrutarea directă (A) și recrutarea prin mobilitate (B) pentru fiecare

ocupație. Posturile vacante vor fi ocupate prin recrutare directă (C, D) sau mobilitate (B).

Balanța mișcărilor care afectează numărul personalului pe ocupații în perioada $(t, t + n)$, poate fi scrisă sub forma:

$$e_{t+n} = e_t - d + (R - C) + (e_p - s_p) + (i_m - e_m) + f \quad \text{unde:}$$

e_t = numărul angajaților pentru ocupația dată la data (t) ;

d = decese în perioada considerată;

c = numărul celor care și-au încetat activitatea în perioada dată;

r = numărul celor care și-au întrerupt activitatea în perioada considerată;

e_p = intrări în ocupația considerată din alte ocupații;

s_p = ieșiri din ocupația considerată spre alte ocupații;

i_m = intrări în ocupația dată din străinătate (imigrație);

e_m = ieșiri din ocupația dată în străinătate (emigrație);

f = intrări în ocupația considerată din sistemul de educație și calificare.

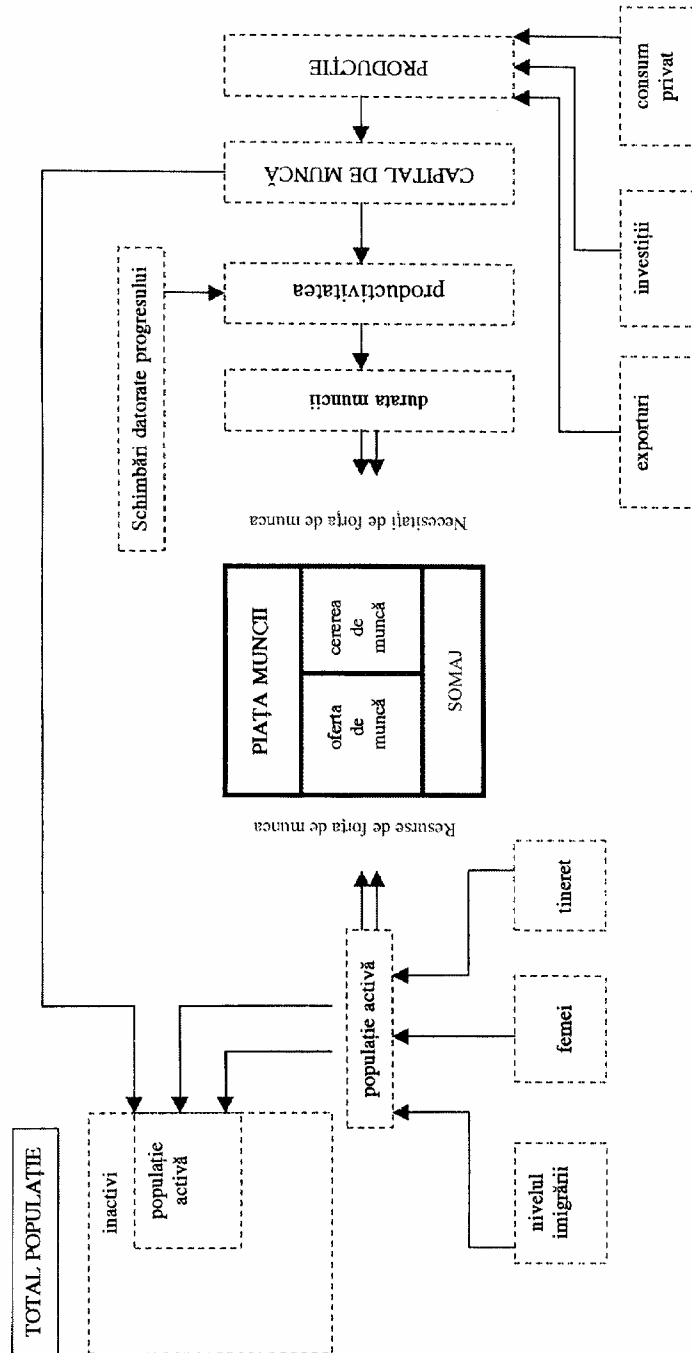
Cu alte cuvinte, numărul celor cuprinși în ocupația considerată la data $(t + n)$ este egal cu numărul în ocupație la data (t) , mai puțin decesele din perioada $(t, t + n)$, cu luarea în considerație a balanței retragerilor (pensionărilor) și întreruperilor $(r - c)$, a mobilității ocupaționale $(e_p - s_p)$, a migrației $(i_m - e_m)$ și a intrărilor din sistemul educațional (f) .

Modelul propus de studiile elaborate sub egida UNESCO reprezintă o posibilă cale de evaluare a necesarului de educație și calificare, pe un anumit orizont de timp și în condițiile existenței unei economii de piață.

Educația, pregătirea profesională, sunt prin excelență domenii în care rezultatele sunt observabile doar în timp; poate tocmai de aceea se caută modalități de evaluare a tendințelor ce guvernează economia unei țări, în general, și a diverselor sale compartimente, în special, și – în conexiune cu aceste tendințe – modele de estimare a necesarului de forță de muncă.

În măsura în care societatea românească de astăzi începe să funcționeze ca o societate democratică și în același timp se pun bazele unei economii de piață, acest model poate fi luat în considerație ca o posibilă alternativă (la alte modele similare) pentru adecvarea „ofertei” de educație și pregătire profesională la „cererea” existentă la un moment dat și, mai ales, la cererea pe termen mediu și lung.

PIAȚA MUNCII:

ATITUDINI SOCIOPOLITICE ȘI CIVICE LA ROMÂNI ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

IOANA PETRE

Cercetarea și relevarea tendințelor de evoluție manifestate într-o perioadă de tranziție, precum cea a României de după căderea regimului comunist, poate fi apreciată ca o încercare de a prefigura – din punct de vedere sociopolitic și economic – tipul de societate care se conturează în locul celei nu demult abandonate.

Concluziile care urmează au rezultat din analiza a două anchete sociologice efectuate între 1995 și 1997, una la nivel național și cealaltă în municipiul București (partea I-a și a II-a a acestui studiu). Menționăm că ancheta la nivel național s-a efectuat pe un eșantion reprezentativ de 949 persoane, dintre care 49,9% bărbați și 51,1% femei, în 63 de localități urbane și rurale (54,2% în urban și 45,8% în rural). Investigația desfășurată în București a cuprins un lot de 532 subiecți, dintre care 29,3% tineri, 54,8% adulți și 16,0% vârstnici, repartitia pe sexe a eșantionului fiind: 52,1% bărbați și 47,9% femei.

Ambele anchete au pus accentul pe evaluarea dinamicii orientărilor de valoare și a formării stocului de cunoaștere cristalizat și materializat în atitudinile, conduitele și interacțiunile subiecților în procesul de tranziție. În acest sens, cercetarea a încercat să radiografieze atât spectrul cauzal al schimbării, cât și reprezentările sociale ale acesteia, ca și informațiile despre noua realitate socială românească.

Conceptul atotcuprinzător avut în vedere în analiza întreprinsă a fost cel *de cultură politică și forma sa particulară de manifestare – cultura civică*. Așa cum se știe, cultura politică definește atitudinea predominantă într-o populație sau grup, față de sistemul politic în întregul său ca și față de diferite părți ale acestuia. În acest context am considerat cultura civică mai mult ca un epifenomen, reprezentând o anumită configurație a culturii politice, care pare a fi cea mai adecvată funcționării eficiente și cu stabilitate maximă a democrației. Menționăm că studiul de față pornește de la delimitările conceptuale și metodologice existente în teoria culturii civice, începând cu întemeietorul termenului de „cultură civică” S. Verba¹. Acesta aprecia că, dintotdeauna calitatea unui regim democratic, împreună cu performanțele sale instituționale și economice sunt influențate decisiv de „calitatea publică” a cetățenilor săi, care se exprimă prin nivelul lor de cultură politică, respectiv civică.

¹ G.A.Almond, S.Verba, *Cultura civică*, Editura Du style, București, 1996.

O apreciere globală asupra rezultatelor celor două investigații arată *o anumită segmentare și polarizare a societății* românești la șapte, respectiv la opt ani de la declanșarea transformărilor. De asemenea, pentru majoritatea categoriilor sociale analizate, *schimbarea pare a fi o stare definitivă*, mai ales în ceea ce privește percepția transformărilor de sistem: tipul de societate existent și dorit, tipul de democrație dezirabil, valorile social-politice și economice dominante, participarea la luarea deciziilor majore care privesc societatea românească actuală.

Analiza *atitudinii față de comunism în general, față de comuniști în special* relevă mai ales faptul că reprezentarea morală negativă a personajului comunist nu s-a probat în mod indubitabil prin datele cercetării de teren. Apare, astfel, un anumit efect de estompere a percepției negative asupra comunismului și asupra comuniștilor. Este posibil ca acest efect de estompere să fie reflexul invers al culpabilizării mediatice a foștilor membri ai partidului comunist, dar și a masivei înregimentări politice din vechiul regim. De altfel, nici apartenența ca atare la fostul partid comunist nu mai reprezintă, în prezent, pentru marea majoritate a populației, un fapt blamabil. În plus și lipsa de continuitate pe scena politică românească a partidului comunist (abia foarte recent s-a reînființat efectiv un partid comunist) a contribuit substanțial la atenuarea percepției negative a probabilei colaborări cu autoritățile comuniste. Totuși, ancheta națională surprinde faptul că evoluția sistemului comunist în România s-a bazat nu numai pe constrângere, ci și pe o anumită complicitate a unei părți a corpului social, în diferite grade de intensitate. De remarcat, de asemenea, că o parte importantă a populației nu se pronunță asupra semnificațiilor morale ale implicării sale în susținerea regimului comunist.

În *specificarea și evaluarea sistemului comunist* apar elemente pozitive îndeosebi în privința *accesului la anumite bunuri publice* precum: gratuitatea asistenței medicale și a învățământului, siguranța locului de muncă etc. Prevalează însă aspectele negative în această apreciere: îngrădirea dreptului la libera circulație, persecuții politice, colectivizarea forțată, nivelarea socială, interzicerea sau pierderea credinței în Dumnezeu, neîncrederea generalizată, îngrădirea accesului la cultură, anularea proprietății private etc.

Direcția atitudinilor față de cele două sisteme politice – capitalism și socialism – a fost completată cu aspecte cognitive structurate pe opt caracteristici. Rezultatele arată că distincția dintre cele două sisteme a constituit un criteriu social economic și anume „posibilitatea de a întreprinde ceva pe cont propriu” urmată de un criteriu politic, respectiv „cenzura și controlul”. De remarcat că „nivelul ridicat de trai” ce constituie mirajul capitalismului nu mai constituie un criteriu de diferențiere dihotomică a celor două sisteme. Mutațiile, atitudinile și aprecierile informaționale referitoare la comunism și socialism reflectă o trecere a acestora din zona simbolurilor, a reducărilor stereotipe, în zona realului.

Evenimentele din decembrie 1989 au fost întâmpinate cu speranță de către majoritatea populației românești: de către cei care s-au îndepărtat de idealurile comuniste ori s-au opus lor, dar și de către cei care au adoptat o atitudine pasivă.

În noile procese de interacțiune dinamică ce au avut loc în România ultimilor opt ani, începe să se construiască din mers **un nou model comportamental**

societal, având la bază un **sistem ierarhizat de valori** în cadrul căruia **valorile materiale și unele valori ideatice** precum libertatea de expresie și libertatea conștiinței precumpănesc și sunt foarte apropiate. În cadrul acestui sistem, dar cu o importanță mai redusă, apar și **alte valori socio-politice** precum: participarea la luarea deciziilor privind problemele sociale importante, libertatea de întrunire, libertatea de a constitui partide politice sau alte asociații. Venind dintr-o societate alienantă, apare explicabil să nu se considere libertatea de asociere drept factor fundamental al acestei etape. Relativa **discreditare printre români a libertății de asociere** este probabil și un efect al aversiunii populare provocată ani în șir de propaganda comunistă pentru asociere. De menționat este și faptul că libertatea de expresie și participare la luarea deciziilor nu se corelează foarte puternic, probabil din cauza absenței, într-o întreagă epocă, a exercițiului democratic.

Cu toate acestea **interesul pentru politică**, pe ansamblul societății românești, și mai ales la populația bucureșteană este pronunțat. Spre deosebire de societățile cu tradiție democratică, în România, ca și în celelalte societăți postcomuniste, interesul pentru politică este mult mai mare și se datorează noutății absolute a acestei preocupări, sistemul comunist fiind blocat pentru o reală participare la deciziile politice importante. Majoritatea celor interesați de politică nu manifestă doar un interes pasiv față de aceasta.

Dimpotrivă, specifică pentru mulți români în perioada postdecembristă este chiar patima politică pe care mulți străini nici nu o pot înțelege prea bine. Astfel că noutatea fenomenului, calată pe temperamentul latin al românilor, au făcut ca majoritatea lor să fie interesați de politică într-o măsură mai mare sau mai mică.

Preocuparea pentru politică este deci foarte prezentă în ocuparea timpului românilor, ea nu se oprește la ușa instituției unde lucrează și nici la ușa căminului. Au **loc discuții cu prietenii, cunoscuții, familia, colegii**. Aceste discuții – probabil mai specifice românilor decât altor popoare – nu au ca finalitate simpla informare cu privire la evenimentele politice care au loc la un moment dat. **Nevoia de comunicare și clarificare** a propriilor opinii reprezintă, în esență, cauza pentru care au loc aceste întâlniri și discuții, fiind un fel de **“forum“ al omului obișnuit**. Dorința de a se înfrunta, de a comunica, de a se clarifica și de a convinge pe altul - iată resorturile psihosociale ale „discuțiilor de grup” pe teme politice din România; toate acestea întăresc **forța indicelui de implicare politică**, aducând atât elemente cognitive, afective cât și evaluative, în structura culturii politice și civice a populației.

Interesul pentru politică al bucureștenilor, îndeosebi, este confirmat și de **apelul destul de frecvent la mass-media, ca sursă de informare** în problemele politice ale României: practic, trei sferturi dintre subiecți urmăresc emisiunile de profil ale diverselor televiziuni. O pondere considerabilă o prezintă de asemenea și posturile de radio și presa scrisă, mai ales cea cotidiană („România Liberă”, „Adevărul”, „Evenimentul zilei”).

O evaluare generală a democrației în perioada de tranziție duce la concluzia că ea se realizează gradual, persistând elemente de autoritarism și de încălcare a principiilor statului de drept.

Pericolul tendințelor de autoritarism este cu atât mai mare cu cât se manifestă și la nivelul individului obișnuit. Un exemplu ar putea fi și faptul că majoritatea celor intervievați sunt de acord cu necesitatea unui guvern „de mână forte”; probabil că este și multă confuzie în termeni, în sensul că se înțelege prin guvern „de mână forte” un guvern puternic și ferm.

Tot în sensul valorizării autoritarismului se remarcă și *importanța scăzută acordată parlamentului*, acesta situându-se constant pe ultimele locuri în aprecierile populației românești, înaintea lui plasându-se instituții autoritare precum armata, poliția, parchetul.

Tot atât de periculos ca autoritarismul se consideră a fi și *populismul, ca practică demagogică* politicianistă ce se manifestă la toate partidele politice, îndeosebi în perioadele electorale.

Raportul politicii cu morala este și el confuz și contradictoriu, astfel că, deși se admite că ar fi ideal să se apropie, în realitate morala nu este prezentă întotdeauna în politică; aceasta se datorează și faptului că în politică este nevoie de compromisuri pentru armonizarea diferitelor interese.

Populația investigată consideră că *în România legile sunt frecvent încălcate*, atât în sfera politică, economică, precum și în cea administrativă. Nerespectarea legilor atinge, în opinia tuturor intervievaților, toate nivelurile ierarhice, de la oamenii de rând, până la liderii politici. Cultura politică la populația din România, ca un reflex al comportamentelor și atitudinilor de felul celor amintite mai înainte, are o marcată inerție, încorporând încă numeroase caracteristici ale culturii politice comuniste, respectiv obiceiuri, mentalități, simboluri și valori specifice. Spre exemplu, lipsește încă multora acea cultură a toleranței la diferențe sau capabilă să accepte tendințe de conflict, fără a recurge la metode autoritariste de control și coerciție.

Pusă să aleagă între *următoarele tipuri de democrație: a. „minimală”* sau elitistă, în care profesioniștii, adică oamenii politici au rolul esențial, în timp ce restul populației își limitează participarea la guvernare doar în procesul electoral; *b. „comunicațională”* sau participativă, în care nu mai apare atât de netă divizarea între experți și alegători și *c. „mixtă”*, care este o combinație a celorlalte două și în care ar trebui să participe la elaborarea deciziilor și societatea civilă și specialiștii, *populația românească a optat* în primul rând pentru cea „mixtă” și doar după aceea pentru democrația „comunicațională” sau pentru cea reprezentativă. În timp ce varianta „mixtă” este considerată a fi realistă, cea participativă este apreciată de mulți drept utopică, nerealistă. Este de semnalat aici că populația urbană preferă democrația largită, de tip „comunicațional” și „mixtă”; de asemenea, adepții dreptei au optat pentru democrația „minimalistă” sau elitistă, în timp ce pentru democrația participativă au optat mai ales cei de centru sau de stânga; în sfârșit, tipul „mixt” de conducere democratică are mai mulți adepți printre cei de centru.

Semnalăm ponderea mult mai redusă în eșantionul pe București, față de eșantionul național, a celor care nu s-au pronunțat în legătură cu cine ar trebui să aibă rolul decisiv în luarea deciziilor politice, ceea ce ne permite *calificarea bucureștenilor ca mai buni cunoscători ai problemelor politice ale țării*.

Acceptarea existenței mai multor partide politice reprezintă un semn de toleranță și atitudine democratică, pluripartidismul constituind cum se știe condiția primă a unui regim politic cu adevărat democratic. Semn deci al toleranței politice, marea majoritate a bucureștenilor investigați aprobă existența pluripartidismului politic; totuși, nu trebuie trecuți cu vederea acei circa 11% dintre subiecți care nu admit existența mai multor partide politice pe eșichierul politic al României. Ei consideră pluripartidismul ca inutil sau chiar dăunător. *Această atitudine este tipic nedemocratică* și este probabil că în restul țării procentul de intoleranți politic să fie chiar mai ridicat. Reprezentând un semn de nostalgie față de regimul totalitar comunist, în care un singur partid-stat conducea întregul organism social, această atitudine nedemocratică este mai prezentă la vârstnici, la femei, la absolvenții de școală elementară. Această ultimă tendință o exemplificăm cu constatarea că din totalul absolvenților de școală elementară, 30,3% consideră că nu este bine să existe mai multe partide politice, procentul intoleranței din partea intelectualilor fiind de numai 3%.

În cadrul cercetării efectuate în 1995-1996, pe un eșantion național reprezentativ, răspunsurile cu privire la *tipul de societate dorit* relevau o preferință destul de ridicată a românilor pentru *capitalismul reformat*, în care statul să joace un rol important și pentru *un sistem social care să nu fie nici socialist nici capitalist*.

Situația din 1997 din municipiul București se prezintă oarecum diferit în comparație cu opțiunile la nivel național. Astfel, bucureștenii ar dori în proporție mult mai ridicată (61%) ca în România să se edifice o *societate de tip capitalist*, fie guvernată doar de capitalul privat, fie cu un rol important al statului. *Socialismul și a treia cale* și-au pierdut din atractivitate pentru subiecții bucureșteni investigați, în ciuda multiplelor efecte negative ale reformei. S-ar putea spune că, pentru bucureșteni, utopia socialismului este mai îndepărtată decât pentru restul țării.

Nu este lipsită de interes pentru judecarea nivelului de cultură politică al bucureștenilor, în comparație cu alte zone din țară, analiza ponderilor celor care *nu știu ce să răspundă*: 5,3% din eșantionul din București și 20,8% din eșantionul național. Această stare de lucruri se explică îndeosebi prin existența, la nivelul capitalei, a unui număr mult mai mare de surse și canale de informare și, în general, a unei populații mai bine pregătite.

De subliniat că optează pentru modelul capitalist în primul rând tinerii, bărbații, intelectualii, iar preferința pentru sistemul socialist, fie reformat, fie modelul dinainte de '89, aparține îndeosebi persoanelor vârstnice, femeilor, celor cu o pregătire școlară scăzută, persoanelor care lucrează într-o întreprindere de stat. Pe ansamblu însă, se pare că *mai puternic decât teama de necunoscut (capitalismul) este refuzul revenirii la trecut*².

Un alt indicator al culturii politice a populației este *curentul sau doctrina* de care subiecții investigați se simt mai aproape. A rezultat următoarea repartitie ierarhizată a

² În ultimul an se pare totuși că apare o deviere ușoară spre centru-stânga a orientărilor politice ale populației și implicit spre modelul socialist. Acest fapt se datorează în primul rând, crizei economice prelungite în care se află România.

răspunsurilor: **1.** creștin-democrație (27,1%); **2.** social-democrație (25,8%); **3.** liberalism (21,2%); **4.** socialism (5,3%); **5.** naționalism (4,3%); **6.** altul (1,5%); **7.** nu pot aprecia (14,5%). Se remarcă înainte de toate – un fapt cu totul extraordinar, având în vedere caracterul mai specios al întrebării – ponderea redusă a celor care nu au nici un curent politic apropiat propriilor valori. În al doilea rând, ponderile mari și relativ asemănătoare ale primelor trei doctrine politice preferate: creștin-democrația, social-democrația și liberalismul. O a treia observație, deloc surprinzătoare, având în vedere eșecul comunismului în spațiul european, este *prăbușirea aspirațiilor socialiste*. Având uneori rădăcini comune cu acesta din urmă, nici naționalismul nu ocupă un loc semnificativ în orientările doctrinare ale bucureștenilor. Concluzia cea mai importantă a datelor enunțate mai înainte este aceea că *nici un indicator nu este mai relevant pentru cultura politică a bucureștenilor decât orientarea lor doctrinară și, mai cu seamă, existența unei reale orientări*.

Conform datelor anchetei efectuate atât la nivel național, cât și în București, *orientarea politică a populației românești evidențiază preferința acestora pentru centru și centru dreapta sau centru stânga* și mai puțin pentru dreapta sau stânga. Extremele, fie ele de dreapta, fie de stânga, culeg destul de puțini adepți între subiecții investigați. Notăm că *bucureștenii sunt mai de dreapta decât subiecții din restul țării*. Orientările de centru, centru dreapta și centru stânga sunt congruente cu simpatiile doctrinare relevate mai înainte, fapt evident și dacă luăm în considerare simultan refuzul socialismului ca doctrină politică și numărul redus al celor care se consideră de stânga sau de extremă stânga. Menționăm de asemenea, că se *consideră de centru dreapta și de dreapta majoritatea intelectualilor investigați din București*; de stânga sunt mai ales cei cu studii elementare și liceale; femeile se consideră în proporție mai ridicată ca fiind de stânga, iar bărbații de dreapta; *persoanele în vârstă de peste 60 ani dau ponderea cea mai ridicată de orientări de stânga*.

Construcția societății civile în România post-decembristă a inclus și *constituirea unei rețele de organizații nonguvernamentale* (O.N.G.), adevărate școli în care se poate învăța un comportament democratic, tolerant, caritabil etc. Așa cum sublinia Robert Dahl³ nici o organizație din cadrul societății civile nu dăunează democrației ci, dimpotrivă, o desăvârșește, producând așa-numita „separație socială a puterilor”. Aceste organizații ale societății civile trebuie să devină o putere aparte a societății și să acționeze ca niște frâne împotriva apariției unui stat prea puternic.

Este de remarcat în primul rând *extraordinara înflorire a fenomenului asociaționist* după '90. De altfel, libertatea de asociere se consideră a fi unul dintre marile câștiguri ale demersului democratic, alături de alegerile libere, libertatea de expresie etc. Judecând după datele publicate, românii prezintă în ultimii ani un activism civic sporit, o participare socială semnificativă, *demonstrând tot mai mult responsabilitatea civică*. În acest context, un studiu recent constata că „spiritul de

³ R. A. Dahl, A Preface to Democratic Theory, University of Chicago Press, Chicago, 1956, p. 83.

inițiativă și participare civică reflectate în rata de afiliere individuală voluntară, apar ca trăsături precumpănitor masculine în societatea românească⁴.

Cercetarea concretă din București a pus în lumină *o surprinzător de bună cunoaștere a specificului și activității uneia sau mai multor O.N.G.-uri* înființate după decembrie '89. Evaluarea acestor organizații, a finalității lor în plan societal se realizează prin două caracteristici mai importante: fie că sunt considerate ca fiind foarte utile, contribuind la protejarea socială a anumitor categorii de populație, fie că nu au un rol social major, dar satisfac unele interese de grup sau individuale. Dincolo de această apreciere pozitivă, activitatea ONG-urilor și perceperea ei de către populație este încă în stadiu incipient, chiar și în municipiul București: atunci când au fost întrebați dacă fac parte dintr-una sau mai multe ONG-uri, 97,7% dintre bucureștenii investigați au răspuns negativ, cu alte cuvinte mai puțin de 4% au fost implicați realmente în activitatea ONG-urilor.

Structura socială a înregistrat importante modificări în anii de după căderea comunismului. Din aprecierile populației rezultă că s-a format o *foarte subțire pătură superioară, o importantă pătură mijlocie (care nu poate fi identificată însă cu clasa mijlocie) și una inferioară*, cu o mare și îngrijorătoare pondere. Referitor la autoevaluarea poziției în structura socială rezultă că, în etapa actuală apar elemente de puternică incongruență în interiorul statusului social al oamenilor, astfel că, spre exemplu, mulți intelectuali se caracterizează ca aparținând din punct de vedere al instrucției și al orizontului cultural păturii superioare, iar din cel al standardului material ca aparținând păturii inferioare sau de mijloc. Se constată că *populația rurală are tendința de a-și subevalua statusul*. Interesant apare și faptul că cei de stânga se simt mai frustrați, autoplasându-se mai ales în pătura socială inferioară, iar cei de dreapta în pătura superioară și de mijloc.

Mobilitatea socială autopercepută este de mare amplitudine. Un sfert dintre români investigați afirmă ascensiunea pe scara socială a statusurilor, dar în același timp, mai mulți recunosc coborârea. Tendința de deplasare în jos, *mobilitatea descendentă în structura socială este un indiciu al traversării unei perioade de criză socială*, de adâncire a inegalităților. Se consideră astfel că, după 1989, au cunoscut o evoluție pozitivă: posibilitatea de a trăi liber, accesul la informații, posibilitatea de expunere deschisă a opiniilor, accesul la cultură. În același timp au evoluat în curbă descendentă următoarele situații de viață: sentimentul securității sociale, cel al siguranței personale și, în general, nivelul de trai și asistența medicală. Nu sunt puține nici elementele de status ce nu par a fi cunoscut vre o evoluție: punerea în valoare a pregătirii profesionale, timpul liber, posibilitățile de a călători etc. De notat că valorizarea profesională după '89 a crescut mai ales la tineri și la bărbați, rămânând neschimbată la adulți și vârstnici. Posibilitatea de a călători pare în creștere la bărbați și în scădere la femei, sentimentul de securitate socială a scăzut foarte mult la vârstnici și la femei, în sfârșit, posibilitățile de exprimare a opiniei sunt mai mari la tineri.

⁴ Daniel Săulean, Susținerea de către populație a sectorului nonprofit, în: „Sfera politicii”, nr. 45, 1997, p. 22.

Atitudinea populației românești față de problematica inegalităților sociale și a necesității și obiectivelor politicii sociale se întinde de la modelele individualismului represiv și liberal, la modelul universalist, cu variantele sale cunoscute, social-democrația și socialismul. Pe ansamblu, se insistă însă pe *valorizarea egalității șanselor și a protecției sociale masive*, populația românească situându-se, din acest punct de vedere, mai degrabă la centru stânga decât pe poziție liberală. În esență, se consideră că inegalitățile economice și sociale sunt excesive, influențând negativ atât mersul economiei, cât și viața personală. Efectele negative ale tranziției nu sunt suportate cu intensități egale de grupurile sociale și comunitățile umane. *O importantă consecință a inegalităților excesive ar fi aceea că îngreunează formarea mult dorită a clasei de mijloc* care ar trebui să devină baza socială a României. Drept urmare, unul din domeniile unanim criticate de populația investigată este cel al politicii sociale, ea fiind considerată insuficientă, neconformă nevoilor acute ale societății. Chiar în condițiile actuale de criză, ar trebui să se facă o mai bună gospodărire a fondurilor existente, o regândire a distribuției lor.

Temerile și așteptările de viitor ale românilor relevă un optimism moderat și o dorință reală de schimbare, după cum au demonstrat și rezultatele alegerilor din iunie și noiembrie 1996. Doar 19% dintre cei investigați consideră că în România dezvoltarea va fi mai curând negativă. De altfel, *gradul de încredere socială* poate fi apreciat ca un predictor dual. Pe de o parte, el poate fi interpretat ca un indicator al gradului de mulțumire în legătură cu situația de tranziție, iar pe de altă parte, ca o resursă simbolică de susținere a schimbării. Menționăm totuși că ancheta națională s-a desfășurat înainte ca „terapia de șoc” a noilor guvernanți să își facă simțite toate consecințele sociale.

*

În aproape opt ani de experimentare a politicii democratice pluraliste și de eforturi pentru instaurarea unei economii de piață în România, s-au produs suficiente transformări de esență în realitatea socială astfel încât acestea să-și găsească reflexul în modul de gândire al românilor, în orientările lor valorice, în comportamentele politice și economice ale oamenilor. Se poate spune că, *pentru români este caracteristică o cultură civică încă în faza de cristalizare*, dar cu elemente clare de definire ca democratică, chiar dacă persistă multă confuzie și dezorientare.

Conchidem prin a sublinia că, tocmai pentru că *democrația s-a impus pretutindeni ca model politic și social de gestionare a societății*, ea trebuie încă învățată în România, trebuie învățat felul cum funcționează democrația, care sunt mecanismele și domeniile ei de manifestare, cu atât mai mult cu cât democrația trebuie să devină nu doar un sistem de guvernământ, ci *un mod de a trăi și de a fi împreună* în cadrul societății, de a realiza o bună instruire pentru însușirea unei culturi civice democratice. Aceasta poate fi posibilă doar prin concentrarea diferitelor medii educative, începând cu cel mai obișnuit – școala.

ELEMENTE DE PREZENTARE ȘI DE INTERNALIZARE A IDENTITĂȚII SOCIOCULTURALE ÎN RÂNDUL TINERILOR ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN TRANZIȚIE

HORAȚIU RUSU

„Tânjim după specificitate dar ne place să ne desprindem de ea. Vrem să fim ceva, dar nu un lucru anume. Trăim cu teama de a nu fi nimic și cu fantasma de a fi totul, dar nu vedem că totul e doar varianta învâlmășită a nimicului. Bravo identității: ea impune disciplină. Ea e dușmanul «eului protetic»”. (Leon Weiseltier)

Într-un sfârșit de mileniu foarte frământat, în care identitatea se „luptă” cu globalitatea, în care Internetul și supertehnologiile celui de-„al treilea val” împânzesc lumea, societatea românească se prezintă ca un „spațiu” al schimbărilor, al tranziției de la un sistem social autoritar/rigid, către o democrație de tip occidental, fiind confruntată, în consecință, cu o bulversare a sistemelor valorice atât pe plan social, cât și pe plan individual.

Aruncând o privire de ansamblu asupra istoriei omenirii, putem afirma cu fermitate că problema identității, în diferitele sale accepțiuni, a apărut și apare în toate domeniile vieții, de la politic la comerț, de la etnic la religios, de la masculin la feminin. Putem observa cum această temă a mișcat popoarele și culturile, le-a pus în contact sau în conflict, a dus la progrese remarcabile sau la stagnări, a dus la declanșarea de acțiuni sindicale și greve. Crize provocate de acest subiect au existat în istoria Europei de la vânătoarea vrăjitoarelor, la persecuția ereticilor, evreilor sau homosexualilor... Printre cele mai uzitate sensuri ale conceptului în psihologia socială sau în sociologie le întâlnim pe cele de identitate etnică, identitate națională, identitate culturală, identitate socială.... Deși teoriile de diferite facturi – psihologice, sociologice, psihanalitice – propun o varietate de noțiuni congruente cu cele menționate anterior cum ar fi: „sufletul poporului”, „spiritul poporului”, „personalitate de bază/personalitate modală”, „caracter social/caracter național”, „personalitate multiplă”, „sine unificat”, „eu social”, „specific național”, „sufletul rasei”, „altul generalizat”, în studiul de față am optat pentru conceptul de identitate socioculturală atât din rațiuni de integrare în modul curent/actual de abordare a problemei, cât și din motive de înlesnire a demersului metodologic, experimental.

Problema identității este prea importantă ca să o tratăm cu ușurință și prea vastă ca să o putem cuprinde în profunzime. Studiul de față se constituie într-o încercare de radiografiere a identității socioculturale a românilor așa cum apare ea în zilele noastre în rândul și în viziunea tinerilor din municipiul Sibiu.

CONSIDERAȚII TEORETICE

Interdependența stabilită – cel puțin la nivel conceptual – între individ, societate și cultură este teoretizată de nenumărați autori. Reunind sistematic societatea, cultura și individualitatea, R. Linton a reușit să aprofundeze relația strânsă existentă între personalitatea unui individ – definită ca ansamblu organizat și relativ stabil de deprinderi – și cultura societății de care aparține. „Cultura, afirmă el, în măsura în care reprezintă ceva mai mult decât o abstracție construită de cercetător, nu există decât în spiritul indivizilor care alcătuiesc o societate. Ea își extrage toate caracteristicile din personalitățile lor și din interacțiunile dintre aceste personalități. Și invers, personalitatea fiecărui individ se elaborează și funcționează prin asociere constantă cu cultura societății”¹. Putem spune deci că identitatea unui individ sau colectivității este o expresie a culturii sale.

Conceptul utilizat de noi are în vedere, în construcția sa, aceste legături esențiale.

Din punct de vedere etimologic, conform *Oxford English Dictionary*, cuvântul *identitas* este de origine latină provenind din cuvântul *idem* și are două înțelesuri de bază:

- un sens de identificare cu ceva, de absolută asemănare, de similitudine;
- un sens de distinctivitate, de diferență.

Leon Wieseltier, un filosof contemporan american, constată că: „ideea identității își are originea în logică: A=A. Aceasta e o afirmare a identității și o afirmare a diferenței; un obiect e identic cu toate obiectele care sunt ca el și e diferit de toate obiectele care nu sunt ca el”².

Identitatea nu ESTE pur și simplu undeva, ea întotdeauna trebuie stabilită. Cum se stabilește ea ? Pentru o persoană, orice prim contact cu altă persoană înseamnă plasarea celeilalte într-un anume loc pe harta socială. Criteriul primar, este cel al comparației pe baza asemănărilor și deosebirilor. Într-un anume sens, toate identitățile umane sunt identități sociale. În viziunea lui Richard Jenkins, identitatea socială, într-o minimă accepțiune, se referă la „modurile/felurile în care indivizii și colectivitățile se disting în relațiile sociale de alți indivizi și alte colectivități. E un mod de stabilire și semnificare între indivizi/colectivități a relațiilor de similitudine – «similarity» – și diferențiere – «difference»”³.

¹ Ralph Linton. *Fundamentul cultural al personalității*, București, Editura Științifică, 1968.

² Leon Wieseltier. *Împotriva identității*, Iași, Editura Polirom, 1997.

³ Richard Jenkins. *Social identity*, London, Routledge, 1996.

Asociind conceptului de cultură pe cel de valoare (pentru că așa cum afirmă și Petre Andrei „orientările generale ale unei culturi se reflectă în valorile acesteia”⁴), am elaborat și utilizat următoarea definiție de lucru: *identitatea socioculturală este apartenența la un mod de viață al unei societăți, manifestată prin internalizarea valorilor acesteia.*

METODOLOGIA

OBIECTIVELE ȘI IPOTEZELE CERCETĂRII

Prin studiul de față ne propunem ca obiectiv general creionarea unui portret al poporului român. În mod specific vom urmări:

– analiza concordanței sau neconcordanței între imaginea despre poporul român construită în literatura de specialitate din prima jumătate a începutului de secol și reprezentarea actuală a identității (acest obiectiv se va urmări prin analiza comparativă a ierarhiilor rezultate în urma alegerii și aprecierii de către subiecți a unor stereotipuri de pe o listă de attribute, cu ierarhiile rezultate în urma reprezentării identității socioculturale fără consultarea acestor liste de attribute).

– o apreciere asupra funcționalității unor instituții ale societății, în sensul unei educații identitare – ex. familia, școala, grupul de prieteni, mass-media – (acest obiectiv se va urmări prin studiul internalizării valorilor).

Este necesar să precizăm aici faptul că rezultatele cercetării nu pot depăși granițele studiului exploratoriu.

Având în vedere conceptul de bază utilizat în această cercetare (identitate socioculturală), am propus ca punct de plecare în studiul practic următoarele ipoteze:

1. Pe fondul bulversării sistemelor de valori, tinerii (studenții) din societatea românească suferă/suportă un fenomen de erodare a identității socioculturale.

2. În societatea românească, familia (ca instituție de bază), școala și grupul de prieteni, nu-și mai îndeplinesc rolul de transmițător/formator de identitate.

3. Ca o consecință a erodării identității socioculturale în rândul tinerilor, vom surprinde o devalorizare/subapreciere a imaginii poporului român (prin devalorizare înțelegem o reprezentare negativă dublată de o valorizare negativă a stereotipurilor).

UNIVERSUL POPULAȚIEI ȘI TIPURI DE EȘANTIONARE

Având în vedere cele două modalități prin care am urmărit obiectivele propuse, este evident că am folosit două tipuri de eșantion și două metode de eșantionare diferite.

Precizăm că, în conformitate cu definițiile acceptate și adoptate în psihologia vârstelor, am considerat ca fiind tineri populația în vârstă de până la 35 de ani.

⁴ Petre Andrei. *Opere sociologice*, vol. I, *Sociologia cunoașterii și a valorii*, București, Editura Academiei Române, 1973.

Studiul de față, fiind unul exploratoriu, în analiza internalizării valorilor culturii autohtone am optat pentru un eșantion de intenționalitate de tip neprobabilist. Acest eșantion a cuprins un număr de 10 persoane, dimensiunea lui redusă fiind motivată de faptul că instrumentul utilizat a fost interviul. Universul populației a fost constituit din studenții Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Din punct de vedere al structurii, acest eșantion a fost alcătuit numai din studenți cu vârste cuprinse între 20 și 25 de ani din care 5 au fost de sex feminin și 5 de sex masculin, și a încercat să cuprindă o paletă cât mai largă de specializări.

Al doilea eșantion folosit a fost de 253 de subiecți și a fost defalcat după criteriul vârstei (de până la 35 de ani), dintr-un eșantion mai mare alcătuit din 654 de subiecți, reprezentativ din punct de vedere statistic la nivelul municipiului Sibiu. Eșantionul folosit ca bază de extracție a fost de tip probabilist, obținut prin metoda eșantionării simple aleatoare sistematice. Structura sa raportată la universul populației a fost următoarea:

- populație cu drept de vot – universul populației: 127.200 locuitori, mărimea eșantionului: 592 subiecți;

- elevi – universul populației: 13.379 elevi cu vârsta peste 14 ani, mărimea eșantionului: 62 subiecți.

Eroarea standard de selecție stabilită a fost de 3,9 % iar pasul de eșantionare a fost de 214.

Pe lângă criteriul vârstei, o altă caracteristică a eșantionului original transmisă celui analizat în studiul de față a fost cea a structurării pe baza instrumentului de cercetare. Este vorba despre o împărțire pe din două a subiecților în felul următor: jumătate au utilizat liste de atribute pe baza cărora au construit – prin alegere – imaginea lor despre români, iar cealaltă jumătate nu a avut nici un fel de stimul care să-i ghideze în construcția autoreprezentării. Această dihotomie a eșantionului de bază s-a reflectat în segmentul de populație vizat de noi în felul următor: 139 subiecți care s-au raportat la liste de atribute (eșantion notat de aici înainte cu A); 114 subiecți care nu s-au raportat la liste de atribute (eșantion notat de aici înainte cu B).

După cum se observă, pe acest tip de structurare a rezultat un eșantion destul de echilibrat; în consecință, rezultatele oferite de cele două părți ale sale pot fi confruntate și corelate.

OPERAȚIONALIZAREA CONCEPTULUI

Operaționalizarea conceptului în dimensiuni, variabile și indicatori s-a realizat pe baza definiției enunțate deja: identitatea socioculturală este apartenența la un mod de viață al unei societăți manifestată prin internalizarea valorilor acesteia. După cum reiese și din definiție, operaționalizarea s-a făcut având în vedere noțiunea de valoare. În urma acestui demers am elaborat următoarea structură pe dimensiuni, variabile, indicatori:

DIMENSIUNI	VARIABLE	INDICATORI
		Reprezentarea identității socioculturale
1. Individuală 2. Familia 3. Grupul de prieteni	Cunoaștere	Sărbători religioase (Crăciun, Paște...) Ritualuri (post, rugăciune, frecventarea bisericii...) Semne și însemne ale credinței (cruci, icoane...) Muzică populară Muzee ale culturii și civilizației românești Valori naționale în literatură Valori naționale în muzică Valori naționale în sculptură Mituri (Mănăstirea Argeșului, Traian și Dochia etc.) Legende Sărbători naționale Sărbători specifice românești Sărbători nespecifice (altele decât cele românești) Personalități istorice Personalități contemporane
	Atitudine	Sărbători religioase (Crăciun, Paște,...) Post Rugăciune Frecventarea bisericii Cruce Icoane Muzică populară Muzee ale culturii și civilizației românești Valori naționale în literatură Valori naționale în muzică Valori naționale în sculptură Mituri (Mănăstirea Argeșului, Traian și Dochia, etc.) Legende Sărbători naționale Sărbători specifice românești Sărbători nespecifice (altele decât cele românești) Personalități istorice Personalități contemporane Emigrare Rolurile de gen
	Comportament	Sărbători religioase (Crăciun, Paște...) Post Rugăciune Frecventarea bisericii Cruce Icoane Muzică populară Muzee ale culturii și civilizației românești Valori naționale în literatură Valori naționale în muzică Valori naționale în sculptură Sărbători naționale Sărbători specifice românești Sărbători nespecifice (altele decât cele românești) Emigrare Rolurile de gen
4. Școala	Atitudine	Muzică populară Muzee ale culturii și civilizației românești Valori naționale în literatură Valori naționale în muzică Valori naționale în sculptură Mituri Legende Personalități istorice Personalități contemporane
5. Limba	Atitudine	Neologisme Cuvinte împrumutate
	Comportament	Neologisme Cuvinte împrumutate
6. Mass-media	Atitudine	Emigrare Sărbători religioase Sărbători specifice românești Sărbători nespecifice Personalități istorice Personalități contemporane Valori naționale în literatură Valori naționale în muzică Valori naționale în sculptură

INTERVIUL ȘI METODA LISTEI

În cercetarea de față am folosit triangulația metodelor. În concordanță cu cele două modalități de abordare a problemei și „instrumentarul” folosit se împarte în două.

Pentru prima dimensiune a studiului am utilizat ca metodă principală în culegerea de date, interviul semiformalizat. Acest instrument s-a elaborat pe baza operaționalizării conceptului – prezentată anterior – și s-a concretizat în ghidul de interviu (ANEXA 1).

În cazul celei de-a doua dimensiuni – investigarea autoreprezentării – ne-am folosit de tehnica elaborării de portrete, cu sau fără utilizarea de către subiecți a unei liste de atribute preelaborate (ANEXA 2). Cum am conceput această listă? Pe baza unei analize a „portretelor” poporului român alcătuite de D. Drăghicescu⁵, M. Eminescu⁶, C-tin. Rădulescu Motru⁷, E. Lovinescu⁸, prin suprapunerea imaginilor poporului român conturate în lucrările celor amintiți și extragerea celor mai frecvente stereotipuri.

Atât subiecții care au utilizat lista de atribute (eșantionul A), cât și cei care nu au utilizat-o (eșantionul B) au fost rugați să recunoască, respectiv să reproducă 5 atribute pe care le consideră calități și 5 atribute pe care le consideră defecte ale poporului român la ora actuală. În urma acestui demers a rezultat o nouă listă pe care au ierarhizat-o prin ordonare, descrescător de la 10 la 1 prin note.

INTERPRETAREA REZULTATELOR

REPREZENTAREA SOCIALĂ A IDENTITĂȚII SOCIOCULTURALE

Tehnica realizării de portrete pe baza listelor de atribute este consacrată în studiul reprezentărilor sociale. Aceste reprezentări sociale – înțelese ca imagini asupra realității cotidiene împărtășite de membrii unui grup – joacă în psihologia socială un rol foarte important. Toate interacțiunile umane între indivizi, între grupuri, între indivizi și grupuri, presupun asemenea construcții mentale. Ele se prezintă ca având o consistență proprie, ca produse ale acțiunii și comunicării, de aici rezultând și caracterul lor oarecum impersonal. Reprezentările sociale „constituie o parte a universului individual al fiecăruia dintre noi, existând sub formă de idei, concepte, categorii sau motive, sub forma unor sentimente colective și a unor expresii ale emoțiilor fixate social”⁹.

Cercetarea noastră a abordat problema identității, pe baza a două categorii de factori: cei ce țin de natura obiectivă, precum: limbă, religie, tradiție, artă, norme, valori,... și factori de natură subiectivă care există sub forma reprezentărilor

⁵ Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, București, Editura Albatros, 1996.

⁶ Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

⁷ C. Rădulescu-Motru, *Scrisori politice*, București, Editura Nemira, 1998.

⁸ E. Lovinescu, *Istoria culturii și civilizației*, București, Editura Minerva, 1997.

⁹ A. Neculau. (coord.), *Psihologie socială*, Iași, Editura Polirom, 1996.

sociale, cum ar fi: imagini, simboluri, stereotipuri, mituri originale, legende istorice. Analiza următoare, prezentată aici, este realizată prin intermediul unuia dintre factorii de natură subiectivă, și anume stereotipurile etnice. Nu considerăm necesar să pătrundem aici în discuțiile purtate în jurul validității stereotipurilor. Ne vom rezuma să amintim că stereotipurile sunt considerate „anumite clișee de apreciere sau de reacție ce corespund unor reprezentări sau opinii gata formate într-un grup mai mare sau mai mic, clișee care influențează judecata personală și se impun ca un adevăr obiectiv”¹⁰.

Pentru stabilirea unor ierarhii de ansamblu și corelarea rezultatelor obținute am realizat atât o analiză de frecvență a alegerii tuturor stereotipurilor, cât și o analiză pe bază de valoare totală atribuită fiecărui adjectiv. Această valoare s-a obținut prin înmulțirea fiecărei note (de la 1 la 10) asociată unui atribut cu nota corespunzătoare fiecărei alegeri și apoi însumarea lor. (Ex. $V_{totală} = \text{Nota } 10 \times m + \text{Nota } 9 \times n + \text{Nota } 8 \times p + \dots + \text{Nota } 1 \times q$, unde m, n, p, \dots, q , reprezintă numărul de subiecți care au dat acea notă).

Analiza pe bază de număr de alegeri – adică de câte ori este precizat un atribut – pentru eșantionul de tip A ne relevă că pe primele 10 locuri, 60 % dintre atribute sunt calități și 40 % defecte (ANEXA 3). Prima poziție în această ierarhie o ocupă un defect și anume, minciuna, atribuită poporului român de către 72,7% din subiecți. Pe locurile imediat următoare avem: optimismul cu 69,9%, inteligența cu 63,3% și bunătatea cu 62,6%.

După o analiză pe baza valorii totale obținute de fiecare atribut în parte în același eșantion A, observăm că primele 10 poziții sunt împărțite între calități și defecte tot în proporție de 60%, respectiv 40% (ANEXA 4).

Comparația celor două ierarhii, ne pune în evidență faptul că primele 10 atribute din ambele eșantioane sunt identice. Singura diferență ce apare este schimbarea ordinii. Deci, un portret schematic al poporului român rezultat de aici conține următoarele stereotipuri: optimism, bunătate, inteligență, curaj, minciună, toleranță, pasivitate, modestie, lene, spirit necombativ.

Dacă trecem la eșantionul de tip B și facem o ierarhizare după frecvența alegerii unor adjective, observăm și aici, pe primele 10 locuri, că 70% dintre stereotipuri desemnează calități și 30% defecte (ANEXA 5). În urma ierarhizării, după valoarea totală a fiecărui atribut (pentru acest eșantion), se observă că între primele 10 stereotipuri avem 80% care desemnează calități și 20% defecte (ANEXA 6).

Comparând rezultatele obținute de la eșantionul B, observăm că între primele 10 locuri ale ierarhiei după frecvența alegerii și ale ierarhiei după valoarea totală a fiecărui atribut există o neconcordanță de 1 atribut, deci aceste 10 poziții se suprapun în proporție de 90%.

Schița de portret obținută de la subiecții din eșantionul B conține deci următoarele adjective: ospitalier, sociabil, pasiv, inteligent, harnic, leneș, bun, optimist.

¹⁰ I. Radu (coord.), *Psihologie socială*, Cluj, Editura Exe, 1994.

În final, în urma unei analize globale (pe ambele tipuri de eșantioane) constatăm că în reprezentarea identității poporului român, tinerii consideră drept cele mai răspândite calități: inteligența, bunătatea, optimismul, ospitalitatea, hărnicia, iar cele mai des întâlnite defecte sunt: lenea, minciuna, pasivitatea.

Având în vedere toate ierarhiile (atât din punct de vedere al frecvenței alegerii cât și din punct de vedere al valorizării atributelor) rezultate, putem spune că cea de-a treia ipoteză a cercetării nu se confirmă, deoarece în primele 10 locuri și cu ponderea cea mai mare identificăm calități. Din punct de vedere al numărului și varietății atributelor negative specificate de diferiți subiecți (din eșantionul B) există însă o înclinare a balanței în favoarea defectelor (aproximativ 57% defecte, față de 43% calități).

ÎNTRU „IMAGINEA” SPECIALIȘTILOR ȘI „REALITATEA STEREOTIPICĂ”

Unul dintre obiectivele stabilite ale acestei lucrări, a fost analiza concordanței sau neconcordanței între imaginea poporului român, construită în literatura de specialitate a începutului de secol și reprezentarea actuală a identității.

Prin urmare am realizat o primă comparație a listei de atribute elaborată prin consultarea literaturii de specialitate și răspunsurile subiecților din eșantionul B regăsite în primele 20 de poziții. Rezultatul desprins este că stereotipurile din acestea două se suprapun în proporție de 50% iar dacă avem în vedere și atribute cu sensuri apropiate avem o suprapunere de 60%. Putem așadar să enunțăm o primă concluzie și anume că între 10 și 12 stereotipuri indicate în lista de atribute sunt recunoscute ca aparținând poporului român și în momentul de față (a).

Pentru obținerea unor rezultate mai clare, vizavi de cele două liste am calculat un coeficient de corelație a rangurilor.

Procedura folosită a fost următoarea: pentru lista de atribute am calculat media ponderată a fiecărui stereotip în parte; pentru rezultatele obținute de la subiecții eșantionului B am realizat o ierarhie în funcție de media ponderată a fiecărui stereotip, în care am căutat cele 20 de atributele propuse în „check-list”; pentru realizarea acestei ierarhii am luat în considerare doar acele stereotipuri care au întrunit mai mult de 5% din alegeri; în final am ales atributele.

Media ponderată s-a calculat prin înmulțirea scorurilor obținute de fiecare atribut în parte cu numărul de subiecți care l-au notat astfel și împărțirea acestei valori la numărul total de alegeri corespunzător lui (frecvența apariției atributului).

Formula de calcul a coeficientului de corelație este:

$$\rho = 1 - [6 \sum D^2 / n(n^2 - 1)] \text{ unde:}$$

D – este diferența dintre rangurile pereche (aici r_A și r_B) pentru același subiect (în cazul nostru stereotip); n – este numărul de elemente în serie (la noi stereotipuri).

Din punct de vedere teoretic, cu cât valoarea coeficientului este mai apropiată de 1 cu atât concordanța între rangurile pereche este mai puternică. Cu

cât coeficientul respectiv are o valoare mai apropiată de -1 cu atât neconcordanța între rangurile pereche este mai mare. Aproximarea de 0 reprezintă o relație independentă a variabilelor¹¹.

În urma parcurgerii tuturor procedurilor enumerate mai sus am obținut următorul tabel:

Atribut (n)	Medie ponderată în A	Medie ponderată în B	r _A	r _B	D ²
Bun	6,7	7,17	9	11	9
Sentiment al onoarei/ cinstit	6,23	5,66	8	4	16
Curaj	6,94	5,52	10	3	49
Inteligență	6,17	7,11	7	10	9
Lene	4,9	5,82	4	5	1
Lipsa identității naționale	4,73	5,92	3	7	4
Minciună	4,62	5,22	2	2	0
Optimism	7,42	5,88	11	6	25
Pasiv	4,9	6,11	5	8	9
Toleranță/ răbdător	5,87	6,38	6	9	9
Viclenie	4,48	5,2	1	1	0

Total = 131

Coeficientul de corelație obținut este:

$$\rho = 1 - \{(6 \times 131) / [11 \times (11^2 - 1)]\} = 1 - 0,59 = 0,41$$

Prin urmare putem spune că există o legătură între valorizarea stereotipurilor folosite în lista de atribute și a celor din ierarhia obținută de la subiecții eșantionului B (b).

Mai precizăm că, pe lângă cele 11 stereotipuri din tabel, mai descoperim: stereotipul „activ” cu media ponderată în A egală cu 6,28 în B întrunește 3,5% alegeri și media ponderată egală cu 7; stereotipul „lipsă de finalitate în activități” cu media ponderată în A egală cu 5,92 este identificabil în B cu „lipsă de perseverență” unde întrunește 3,5% alegeri și media ponderată egală cu 6,22; stereotipul „modest” cu media ponderată în A egală cu 5,92 în B întrunește 2,6% alegeri și media ponderată egală cu 6,6.

Avem în plus încă trei atribute (al căror număr de alegeri se situează sub limita a 5%) pe care le regăsim între stereotipurile menționate de subiecții eșantionului B (c).

Ținând cont de acestea (a,b,c) obținem o imagine mai completă a corelațiilor ce se pot stabili între portretul poporului român oglindit în literatura începutului de secol și reprezentarea actuală a calităților și defectelor românilor. Putem spune deci că există o concordanță între cele două.

Trebuie însă să constatăm o omisiune foarte importantă și anume lipsa stereotipului „ospitalier” – plasat pe primul loc în ierarhia din B – din lista de atribute. Putem indica astfel cel puțin o eroare de construcție a listei de atribute.

¹¹ Dumitru Sandu, *Statistica în științele sociale*, București, Editura Universității, 1992.

INTERPRETAREA REZULTATELOR INTERVIULUI

Cele mai semnificative date obținute prin interviuri se referă la atitudinile subiecților, familiei și grupului de prieteni față de opera eponimă, arta tradițională, sărbători, limbă, religie și emigrare; în consecință vom prezenta succint doar aceste rezultate.

Opera eponimă¹² este prima problemă pe care am supus-o atenției persoanelor intervievate. Nu opera eponimă în sine, ci cunoașterea și atitudinea subiecților, a familiilor lor, a grupului de prieteni și a școlii față de aceasta.

În urma interviurilor a reieșit că toți subiecții cunosc și pot denumi creații și personalități ale culturii române. Eminescu (în proporție de 100%), Brâncuși (90%), Enescu (80%), Grigorescu (50%) au fost indicați ca fiind cele mai reprezentative figuri ale creației culte românești. Ceea ce apare interesant, însă, este atitudinea manifestată față de creațiile lor. În acest sens, putem vorbi, cel puțin de pasivitate, dacă avem în vedere că în ultimul an 60% din cei intervievați au citit cel mult o carte cu autor român – fără să-l poată numi însă –, 20% au recitat maxim 3-4 cărți, iar 20% pretind că au citit 4-5 cărți, însă nu pot numi autorii sau numele operei. Mai mult decât atât – și acest fapt se poate corela semnificativ cu cele de mai sus –, apare atitudinea manifestată vizavi de viața culturală, în general, în sensul că majoritatea subiecților (70%) nu au participat în ultimul an la vreun concert de muzică clasică, la vreun vernisaj de pictură sau sculptură sau la vizitarea unui muzeu.

Putem observa din aceste câteva elemente că, deși tinerii identifică arta și cultura drept două coordonate importante în viața unui popor, nu participă la ea.

Atitudinea familiei în această problemă este următoarea: 40% din familii nu abordează deloc subiecte de genul acesta, 30% discută aproximativ de 2-3 ori pe lună, iar 30% mai frecvent. Din punctul de vedere al rolului jucat în educația copiilor vizavi de cultura română, am obținut următoarele date: în 40% din cazuri familia nu încearcă să le contureze un interes și să-i ghideze, în 20% din cazuri o face prea puțin și doar în restul de 40% din cazuri, familia are o atitudine corespunzătoare.

În grupul de prieteni, deși majoritatea subiecților afirmă că acesta a avut o influență în formarea lor, în momentul de față subiecte legate de opera cultă română se abordează foarte rar.

Toți cei intervievați recunosc că aproape tot ceea ce cunosc ei în acest domeniu se datorează școlii.

¹² „Opera eponimă” este un concept întâlnit la Ilie Bădescu în lucrarea *Timp și cultură*, (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1992) și desemnează „forma de împlinire colectivă a națiunilor organice. Ea este creație a geniului național, produsul acelei forțe de creație în care se află secretele germinative ale etniilor”... „Fiecare popor își alcătuiește, periodic, antologiile lui culturale, selecția de opere și personalități, în care crede că își recunoaște valorile și orientările lui fundamentale, calitățile și trăsăturile definitorii”.

Arta tradițională. Aici am avut în vedere atât creații materiale populare, cât și creații spirituale (ex. muzica populară).

Referitor la muzica populară, avem o serie de atitudini cu conotații negative: „Populară?... eu n-o suport”... sau „Muzică populară... hîm!... Nu îmi place!” Majoritatea celor intervievați (80%) nu ascultă acest gen de muzică din proprie inițiativă. Dintre aceștia: 40% ascultă ocazional (la petreceri, „chefuri”), 20% ascultă întâmplător și alți 20% nu ascultă deloc. Doar 20% din subiecți se află în postura de ascultători voluntari, dar foarte rar (2-3 ori pe lună). Interesant apare aici faptul că 80% dintre aceștia, când participă la ocazii mai speciale („chefuri”), fredonează melodii populare. La întrebarea dacă au fost vreodată la un festival de muzică populară și când s-a consumat ultima oară acest eveniment avem următoarea situație: 80% dintre tinerii chestionați au fost, 20% nu au fost niciodată, dar cu toții nu au participat la o asemenea manifestare în ultimii 3 ani (cel puțin).

Vizitarea unui muzeu de artă tradițională, însă, a fost făcută în 90% din cazuri, iar a unei expoziții, în proporție de 80%.

Vizualizarea *in sensu* a unei persoane îmbrăcată în port tradițional determină următoarele atitudini:

(*Vom nota subiecții intervievați cu simbolul S_n unde $n = [1,10]$.)*

	Pe plan afectiv	Pe plan cognitiv
S_1	Mândrie	„este bine că mai vedem și asemenea oameni!!”
S_2	Indiferență	„de ce?”
S_3	nici un sentiment	„a fost la un festival!”
S_4	Indiferență	„...că este de la țară!”
S_5	nici un sentiment	„o ocazie, ceva neobișnuit!”
S_6	Siguranță	„conservatorism!”
S_7	nici un sentiment	„că este de la țară!”
S_8	îmi place	„că este de la țară sau merge la un festival!”
S_9	Patriotism !?!	„că este de la țară”
S_{10}	îmi place	„că este un țăran”

După cum se observă, 50% din subiecți nu au nici o trăire afectivă într-o astfel de situație, iar 70% consideră că persoana văzută de ei este de la țară sau participă la un festival. Procentul covârșitor de persoane intervievate care indică o legătură între spațiul rural/o ocazie specială și subiectul în cauză ne ilustrează faptul că, pentru un tânăr student, un om în port tradițional e ceva neobișnuit sau e un festivism.

Trebuie, în consecință, să ne întrebăm: *Ce s-a întâmplat cu aceste persoane? Ce problemă apare în identificarea lor cu simboluri ale culturii și civilizației tradiționale?* O explicație posibilă poate reieși din atitudinea generală a familiei față de acest subiect. Ca formator de cultură tradițională, observăm că familiile, în mare parte, au un comportament pasiv, în sensul că, atitudinal își manifestă intențiile de transmitere a informației (80% din cazuri) dar nu are loc o translație a acestor intenții și în plan acțional (în 60% din cazuri familia nu și-a dus copiii la

un festival sau o expoziție de artă tradițională). Putem spune, deci, că este „normal” să apară în atitudinea tinerilor probleme de identificare.

În majoritatea cazurilor grupul de prieteni are un rol activ în tendința de a cunoaște arta românească tradițională, însă școala este indicată drept factorul cel mai important în formarea individuală pe acest plan.

Referindu-ne la sărbători specifice românești, dintre cei chestionați, 90% nu au putut preciza o altă sărbătoare decât 1 Decembrie, un singur subiect făcând referire la sărbătoarea Sânzienelor. Același student încearcă să dea o explicație faptului că nu știe să menționeze alte sărbători specifice prin faptul că acestea sunt într-o mare proporție legate de muncile agricole, iar „migrarea la oraș” a ușurat „pierderea” lor: „Eu am auzit de ele, dar de văzut... nu... niciodată... prin bătrâni se mai vorbea despre ele”. Există și atitudini radicale în rândul celor intervievați: „Îmi impun să nu le asimilez... pentru mine nu contează decât prezentul”.

Cum se conturează deja, în parte, fenomenul surprins mai sus își găsește explicația în comportamentul familiei. Doar 20% din cei chestionați își amintesc că în familie au auzit de asemenea subiect, dar în copilărie și, cel mai probabil, de la bunici.

Sărbători nespecifice. La nivel individual atitudinile și comportamentul față de aceste ocazii pot fi sintetizate în următorul tabel:

	Atitudine	Comportament
S ₁	„Există o infuzie de asemenea sărbători...eu am rețeri vizavi de ele.”	„Nu particip.”
S ₂	„Sunt interesante..”	„Particip ca observator”
S ₃	„...mă enervează!!”	„Nu particip.”
S ₄	„le tolerez.”	„Nu particip.”
S ₅	„...sunt deschis către ele”	„Particip”
S ₆	„Sunt niște prostii, sunt distracții de dragul distracției!!”	„Nu particip.”
S ₇	„E nevoie de diversitate”	„Nu particip.”
S ₈	„nu este normal ce se întâmplă”	„Nu particip.”
S ₉	„Am o atitudine deschisă... am împrumutat pentru că la noi nu există.”	„Particip uneori”
S ₁₀	„De ce să nu ne simțim bine?”	„Particip uneori”

Deși 60% din cei chestionați nu participă la asemenea evenimente, există o diferență mare față de sărbătorile specifice românești și anume: sunt denumite foarte prompt (*Valentine's Day, Halloween...*); iar semnificațiile lor sunt cunoscute de către toți. După cum se observă, atitudinile sunt destul de nuanțate: de la toleranță, la curiozitate și putem spune până la frustrare. Dintre subiecții cu o atitudine deschisă față de asemenea evenimente, majoritatea sunt de sex feminin (ex. S₂, S₅, S₁₀); atitudinile cele mai radicale le întâlnim în rândul subiecților de sex masculin (ex S₃ și S₆). Motivația pe care o găsesc cei chestionați, când sunt întrebați cum își explică faptul că aceste sărbători le sunt cunoscute, iar cele tradiționale nu, este în majoritatea cazurilor bazată pe explicația că au un suport financiar și un grad de popularizare mare.

Marea majoritate a familiilor (80%) nu respectă aceste sărbători, ci, cel mult, le folosesc drept prilej de a se întâlni cu prietenii.

În grupul de prieteni atitudinea și chiar comportamentul față de aceste sărbători sunt prezentate ca fiind în mare parte (peste 60% din cazuri) deschise. Există și aici poziții de respingere totală, dar majoritatea (60%) precizează că au prieteni care participă la ele și pentru unii chiar „Au devenit numărul unu!”

Limba română. Am supus atenției subiecților problema neologismelor și cuvintelor împrumutate. Prima întrebare legată de acest domeniu i-a pus pe cei chestionați într-o situație imaginară, în care aud o persoană că-și exprimă o stare de spirit (de regulă am precizat ca fiind vorba de o stare extremă: bucurie – frustrare) în alte cuvinte decât românești. Am obținut o serie de răspunsuri care acoperă un continuum foarte larg, de la atitudini radicale („nu accept”), la stări de frustrare („mă irită”, „mă enervează”), indiferență sau toleranță („e ceva de înțeles”). În proporție de 50%, atitudinile care se conturează sunt nefavorabile în asemenea situații, 20% din subiecți manifestă indiferență, 10% toleranță și 20% consideră o asemenea scenă ca normală sau de înțeles. Motivația pe care o atribuie unui asemenea tip de comportament este considerată, în mare măsură, ca fiind „teribilismul” și apoi influența *mass-media*.

Deși în proporție de 80% se consideră că împrumutul de cuvinte „este o greșală” dacă depășește granițele vocabularului de specialitate, 70% din totalul subiecților afirmă că li se mai întâmplă să folosească în limbajul curent alte cuvinte decât românești. Doar 20% din studenții chestionați consideră împrumutul un fenomen absolut firesc deoarece „...suntem o cultură minoră, limba română e alcătuită în mare parte din neologisme, întâi slavii, apoi germanii, apoi francezii, iar acum americano-englezii” sau pentru că „tendența asta de unificare în Comunitatea Europeană trebuie să se manifeste și la noi”. Ceea ce apare interesant aici este că majoritatea subiecților indică limba engleză drept aceea care pătrunde în vocabularul curent prin apariția unor așa-numite „englezisme”.

În grupul de prieteni toți precizează că există persoane care folosesc cuvinte împrumutate „și cu rost și fără rost”.

Familia, în 80% din cazuri, manifestă indiferență în această problemă și nu folosesc asemenea cuvinte, iar 20% admit că în familiile lor se uzează uneori cuvinte împrumutate.

Religia. Am vizat în acest caz cunoașterea, atitudinea și comportamentul individual, al grupului de prieteni și al familiei, față de sărbătorile religioase, ritualuri și semne și însemne ale credinței.

Toți subiecții intervievați cunosc aceste sărbători. În general, când vorbesc de respectarea lor, se referă în primul rând la Crăciun și la Paști, și mai apoi la zilele de nume (pe care totuși nu le privesc ca pe niște sărbători religioase). Din cei intervievați, 60% vorbesc despre o desemnificare, o desacralizare a sărbătorilor, care nu mai sunt ceea ce ar trebui să fie, ci „au devenit un prilej de distracții”. La rândul lor, și obiceiurile legate de aceste sărbători (și aici subiecții s-au referit în special la obiceiurile conexe Paștelui și Crăciunului) și-au pierdut frumusețea și

semnificația: „Nu vezi ...toți se duc să se îmbete” sau „Eu nu știu nici o colindă de la cap la coadă”.

Dacă ne referim la ritualuri, putem spune că, în foarte mare proporție, nu mai sunt respectate. O singură persoană chestionată (de sex feminin) mai respectă postul, dar numai câteva zile pe an; restul de 90% nu respectă acest ritual. La biserică se merge mai puțin de două ori pe an (în proporție de 70%) și chiar și în aceste cazuri motivația comportamentului nu este intrinsecă. Doar 20% din tinerii intervievați (de sex feminin) mărturisesc că mai spun rugăciuni.

Din punct de vedere al asumării semnelor și însemnelor credinței doar 50% dintre subiecți mai dețin așa ceva (icoane, cruci..) și din aceștia, jumătate le poartă mai puțin pentru semnificație, cât pentru valoarea estetică sau sentimentală a obiectului.

Așadar, putem spune că la nivel individual întâlnim o erodare a comportamentului de tip religios, rezultată dintr-o neglijare, nerespectare, sau chiar o ignorare a sărbătorilor, ritualurilor, semnelor și însemnelor credinței. Însă, toate familiile de proveniență ale subiecților chestionați respectă sărbătorile religioase și majoritatea le consideră un prilej de întâlnire cu rudele („frați, bunici, unchi, mătuși etc.”). De asemenea, în toate familiile există simboluri ale credinței religioase. Ritualurile sunt respectate în 60% dintre familii și aici, mai ales de către persoanele de sex feminin. Întreg grupul de subiecți chestionați afirmă că familia i-a îndrumat în acest sector al vieții spirituale.

În grupul de prieteni, în general, nu se mai respectă ritualurile, doar unii din membrii acestor grupuri mai poartă semne și însemne ale credinței.

Emigrarea este privită de către 50% dintre subiecți ca o soluție pentru viitorul personal, 20% sunt încă nehotărâți, iar 30% spun că nu își doresc acest lucru. Deși proporția celor care vor să emigreze este mare, doar 20% din totalul celor intervievați au întreprins vreun demers în acest sens. Interesantă apare atitudinea familiei care în 40% din cazuri își îndeamnă copiii să emigreze („Du-te tu copilă că aici nu-i de stat!”), 50% au o atitudine permisivă, în timp ce doar 10% nu cochetează cu această idee.

Concluzia pe care o putem desprinde din cele prezentate mai sus este următoarea:

– în cadrul familiei există într-adevăr o lipsă de preocupare pentru transmiterea valorilor culturii și civilizației românești. În consecință, în funcție de atitudinea față de principalele probleme investigate se conturează următoarele tipuri posibile de familii:

Tipuri de familie	Atitudine	Comportament
F1. familia pasiv-nonformativă	-	-
F2. familia pasiv-formativă	-	+
F3. familia activ-nonformativă	+	-
F4. familia activ-formativă	+	+

Din rezultatele studiului nostru se conturează o predominanță a tipurilor F1 și F3 în vreme ce tipul F2 nu apare. Trebuie precizat că nu există o unitate atitudinal-comportamentală în legătură cu aspectele menționate, deci nu putem vorbi de tipuri pure de familii: astfel, în plan individual în ceea ce privește internalizarea valorilor socioculturale românești, observăm o detașare/o neglijare atitudinal-comportamentală din partea tinerilor; școala rămâne una din instituțiile principale în formarea tinerelor generații în sensul identității socioculturale; grupul de prieteni nu se dovedește a fi un mediu favorabil/propice transmiterii, menținerii și dezvoltării acestei identități.

Revenind la primele două ipoteze propuse putem afirma că întâia ipoteză se confirmă, iar cea de-a doua ar trebui reformulată în felul următor: *în societatea românească, familia – ca instituție de bază – și grupul de prieteni, nu-și mai îndeplinesc rolul de transmițător/formator de identitate.*

ANEXA 1

GHIDUL DE INTERVIU

Locul.....

Data.....

Ora.....

- Să specifice, câteva coordonate prin care un popor își poate afirma identitatea culturală.
- Să denumească autori de referință din literatura, muzica, sculptura românească.
- Dacă (și câte) opere scrise de autori români a citit în ultimul an.
- Să denumească acești autori.
- Dacă se abordează în familie, în grupul de prieteni, subiecte legate de literatura, muzica, sculptura românească (și cu ce frecvență).
- Dacă familia/școala/grupul de prieteni indică autori/opere din cultura românească pe care să le citească, asculte.....
- Dacă ascultă muzică românească; de ce factură? cu ce frecvență ?
- Dacă familia/grupul de prieteni ascultă muzică românească; de ce factură? cu ce frecvență?
- Dacă ascultă/cântă muzică populară românească; cu ce ocazii?
- Dacă familia/grupul de prieteni ascultă muzică populară românească; cu ce ocazii?
- Dacă a fost la vreun festival de muzică populară; cu cine?
- Dacă familia/grupul de prieteni a fost la vreun festival de muzică populară.
- Dacă a fost vreodată la un muzeu, festival/expoziție de artă tradițională? Cu cine? Dar familia dumneavoastră, grupul de prieteni? Când a fost ultima dată?
- Dacă cunoaște vreun muzeu în care să fie ilustrată/surprinsă cultura și civilizația românească. Dacă a fost vreodată într-un asemenea muzeu? Cu cine? La îndemnul cui? Din ce motiv?
- Dacă vede pe stradă un om îmbrăcat în port tradițional ce gândește despre el în primul rând? Care este sentimentul care-i caracterizează starea de spirit în acel moment? De ce?
- Dacă aude un conațional vorbind, exprimându-și diferite stări de spirit în altă limbă decât cea română, ce crede? Dacă i se întâmplă care crede că este cauza/motivația?
- Dacă poate numi câteva personalități istorice/contemporane; dacă abordează asemenea subiecte. Cu cine? Cu ce frecvență?
- Dacă cunoaște sărbătorile specifice, tradițiile, miturile, legendele specifice poporului român. Dar familia? Dar prietenii? Dacă le respectă.
- Dacă familia/școala a făcut educație în acest sens. Dacă abordează asemenea subiecte. Cu ce frecvență?
- Dacă grupul de prieteni abordează asemenea subiecte. Cu ce frecvență?
- Dacă cunoaște sărbătorile nespecifice. Dar familia? Dar prietenii? Dacă le respectă.

- Să denumească sărbători religioase. Dacă le respectă. Dar familia? Dar prietenii?
- Dacă familia a făcut educație în acest sens.
- Dacă cunoaște ritualurile; dacă le respectă. Dar familia? Dar grupul de prietenii?
- Dacă cunoaște semne și însemne ale credinței; dacă le respectă. Dacă deține asemenea obiecte. Dar familia? Dar grupul de prietenii?
- Să-și definească poziția vizavi de cuvintele împrumutate, neologisme. Dacă folosește asemenea cuvinte? Care este motivația? Dar familia? Dar grupul de prietenii?
- Dacă dorește să emigreze. Dacă a făcut ceva în acest sens. Dar familia? Dar grupul de prietenii? Dacă familia îi indică ceva în acest sens.
- Să facă o apreciere asupra rolurilor bărbatului și al femeii în familie, în grupul de prietenii.

ANEXA 2

Lista de atribute folosită în studiul reprezentării sociale a identității socioculturale:

- A. Curaj.
- B. Activi/cu inițiativă.
- C. Pornire către neatârnare/independență.
- D. Hărnicie/dragoste de muncă.
- E. Modestie.
- F. Optimism.
- G. Inteligență.
- H. Toleranță.
- I. Sentiment al onoarei.
- J. Bunătate.
- K. Disciplină.
- L. Lipsă de finalitate în activități.
- M. Pasivitate.
- N. Spirit necombativ („lasă-mă să te las”).
- O. Lipsă de îndemn la muncă/lene.
- P. Lipsa propriei identități.
- Q. Fatalism.
- R. Resemnare.
- S. Violență/agresivitate.
- T. Viclenie.
- U. Minciună/fățarnicie.
- V. Religiozitate.

ANEXA 3

Ierarhizarea atributelor după frecvența alegerii lor în eșantionul A.

Atribute	Nr. alegeri posibile	Nr. alegeri	Nr. alegeri (%)	Alegeri neefectuate
Minciună	139	101	72,7 %	38
Optimism	139	97	69,8 %	42
Inteligență	139	88	63,3 %	51
Bunătațe	139	87	62,6 %	52
Pasivitate	139	84	60,4 %	55
Curaj	139	76	54,7 %	63
Lene\lipsă de îndemn la muncă	139	75	54 %	64
Toleranță	139	74	53,2 %	65
Spirit necombativ\lasă-mă să te las	139	72	51,8 %	67
Modestie	139	66	47,5 %	73
Lipsă de finalitate în activități	139	62	44,6 %	77
Viclenie	139	59	42,4 %	80
Religiozitate	139	57	41 %	82
Resemnare	139	51	36,7 %	88
Violență\agresivitate	139	49	35,3 %	90
Activi\cu inițiativă	139	46	33,1 %	93
Hărnicie\dragoste de muncă	139	45	32,4 %	94
Lipsa propriei identități	139	43	30,9 %	96
Independență\pornire către neatarnare	139	40	28,8 %	99
Sentiment al onoarei	139	33	23,7 %	106
Disciplină	139	32	23 %	107
Fatalism	139	29	20,9 %	110

ANEXA 4

Ierarhizarea atributelor după valoarea obținută de fiecare atribut în parte în eșantionul A

Atribute	Nr. alegeri posibile	Nr. alegeri	Nr. de alegeri valid notate	Valoare totală
Optimism	139	97	96	713
Bunătațe	139	87	83	532
Inteligență	139	88	86	531
Curaj	139	76	74	514
Minciună	139	101	99	458
Toleranță	139	74	71	417
Pasivitate	139	84	82	402
Modestie	139	66	64	379
Lene\lipsă de îndemn la muncă	139	75	72	353
Spirit necombativ\lasă-mă să te las	139	72	68	338
Lipsă de finalitate în activități	139	62	61	316
Hărnicie\dragoste de muncă	139	45	44	312
Activi\cu inițiativă	139	46	45	283
Resemnare	139	51	49	266
Viclenie	139	59	58	260
Independență\pornire către neatarnare	139	40	39	254
Religiozitate	139	57	55	240
Lipsa propriei identități	139	43	42	199
Violență\agresivitate	139	49	48	198
Sentiment al onoarei	139	33	30	187
Disciplină	139	32	32	160
Fatalism	139	29	28	134

ANEXA 5

Ierarhizarea atributelor după frecvența alegerii lor în eșantionul B

Atribute	Nr. alegeri posibile	Total alegeri	Total alegeri (%)
Ospitalier	114	68	59,64 %
Pasiv	114	44	38,59 %
Leneș	114	40	35,08 %
Sociabil	114	39	34,21 %
Inteligent	114	36	31,57 %
Harnic	114	32	28,07 %
Bun	114	29	25,43 %
Optimist	114	25	21,92 %
Egoist	114	22	19,29 %
Răbdător	114	21	18,42 %
Religios	114	21	18,42 %
Patriot	114	19	16,6 %
L. Civilizație	114	18	15,78 %
L. Organizare	114	18	15,78 %
Mincinos	114	18	15,78 %
Curajos	114	17	14,91 %
Naiv	114	17	14,91 %
Impulsiv	114	15	13,15 %
Umor	114	15	13,15 %
Viclean	114	15	13,15 %

ANEXA 6

Ierarhizarea atributelor după valoarea totală obținută de fiecare atribut în parte în eșantionul B

Atribute	Nr. alegeri posibile	Total alegeri	Valoare totală
Ospitalier	114	68	564
Sociabil	114	44	286
Pasiv	114	40	269
Inteligent	114	39	256
Harnic	114	36	235
Leneș	114	32	233
Bun	114	29	208
Religios	114	25	158
Optimist	114	22	147
Patriot	114	21	144
Răbdător	114	21	134
I. Organizare	114	19	120
Egoist	114	18	117
Naiv	114	18	115
Umor	114	18	109
I. Civilizație	114	17	99
Muncitor	114	17	99
Impulsiv	114	15	98
Curajos	114	15	94
Mincinos	114	15	94

VIOLENȚA FAMILIALĂ ÎN ROMÂNIA (Analiză de presă)

SORIN M. RĂDULESCU

1. VIOLENȚA FAMILIALĂ ȘI MASS-MEDIA

Amploarea violenței familiale constituie, în prezent, una dintre cele mai grave probleme sociale cu care se confruntă societățile contemporane, inclusiv România. Cuprinzând toate formele de agresiune care se exercită în cadrul căminului (maltratarea partenerii sau partenerului de cuplu, a copiilor, a părinților, a bătrânilor, incestul, violul marital etc.), această formă largă de violență se adaugă valului de agresiuni exercitate în afara familiei, contribuind, astfel, la generalizarea unui climat social dominat de teamă, anxietate și conflict.

Violența, în sens generic, semnifică utilizarea forței și a constrângerii de către un individ, grup sau clasă socială, în scopul impunerii voinței asupra altora¹. Din punct de vedere juridic, această noțiune înseamnă folosirea forței fizice sau a altor mijloace persuasive pentru a aduce prejudicii unor bunuri sau o vătămare integrității unei persoane. În acest sens, un act de violență are, de cele mai multe ori, un caracter premeditat, fiind „*elaborat cu intenție sau semnificând intenția de a produce o suferință sau un prejudiciu fizic altei persoane*”². În sens psihologic, violența desemnează comportamentul agresiv manifestat, cel mai adesea, ca urmare a unor frustrări, care nu pot fi *defulate* pe căi social dezirabile.

Dincolo de *multitudinea* sensurilor care i se asociază, violența este legată, aproape întotdeauna, de o poziție de putere și de impunerea acestei puteri asupra celorlalți. Totuși, în mod aparent paradoxal, adeseori, chiar lipsa de putere determină violență. Conștiința lipsei de putere, a impotenței, creează, în multe cazuri, o nevoie de afirmare atât de puternică, încât devine agresivitate distructivă, care, în ultimă instanță, conduce la violență³.

Puterea, în ansamblul ei, are mai multe semnificații. A exploata, a constrânge, a manipula, a intra în competiție sau, dimpotrivă, a te asocia cu cineva în scopul folosirii comune a unei poziții de putere sunt numai câteva dintre aceste

¹ Vezi Sorin M. Rădulescu, *Violență*, termen elaborat în *Dicționar de Sociologie* (coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu), București, Editura Babel, 1993, p. 670-671.

² Straus A. Murray, Discipline and Deviance: *Physical Punishment of Children and Violence and Other Crime in Adulthood*, în revista „Social Problems”, vol. 38, no. 2, May 1991, p. 135.

³ Maria Roy, *The Abusive Partner. An Analysis of Domestic Battering*, New York, Van Nostrand Reinhold Company, 1982, p. 3.

semnificații. Unele dintre aceste forme de putere au un conținut pozitiv, altele au un conținut negativ, fiind asociate, dar nu identice, cu violența. Violența, se poate spune, nu este putere, ci opusul acesteia sau, cel puțin, un mijloc pentru a accede la un scop: dobândirea unei poziții de putere.

Un asemenea mijloc nu s-ar putea exprima și exercita dacă n-ar beneficia de un *context socializator*, prin intermediul căruia violența se învață la fel ca orice alt comportament dobândit. O conduită violentă nu este atât o expresie a unor tendințe, instincte sau frustrări personale, cât, mai ales, un efect al *conformării* la anumite norme, valori și stiluri de viață, asimilate prin intermediul procesului de socializare. Violența individuală este, de fapt, rezultanta unei violențe colective învățate în familie și în societate, în spațiul public, ale cărui mesaje agresive au ajuns să invadeze chiar spațiul privat.

Dacă ne referim la mesajele mass-media, ale televiziunii în special, acestea nu sunt periculoase pentru că induc violență (în fond, nu există un efect direct de la cauză la efect), ci pentru că desensibilizează publicul față de actele violente și efectele acestora. Factorul cel mai important pare să fie *modul* în care este prezentată violența pe micul ecran sau în presă. În special atunci când personajele agresive sunt prezentate ca modele de comportament, ele pot deveni o sursă de încurajare a agresivității copiilor, aflați permanent în căutare de modele. „*Tinerii au tendința de a reproduce în viață actele de violență de pe marele sau micul ecran (...). Programele violente îi desensibilizează și-i determină să-și soluționeze dificultățile prin mijloace agresive*”⁴. Pe de altă parte, exemplele oferite de părinți copiilor, în ceea ce privește agresivitatea contra partenerului de cuplu ori de către alte rude care se află în conflict, sunt mai nocive decât un mesaj mass-media. Ca adult, copilul sau tânărul va reproduce, adeseori, modelele de agresivitate în viața sa de familie. Totuși, influența mass-mediei nu poate fi ignorată, mai ales în acele familii în care agresivitatea, violența, conflictul sunt mijloace obișnuite de soluționare a unor dificultăți personale.

În România, statisticile oficiale cu privire la cazurile de violență familială sunt, în cea mai mare parte, absente. Totuși, mass-media în general, presa în special, oferă zilnic informații cu privire la existența acestor cazuri, permițându-ne construirea unei imagini, cel puțin aproximative, asupra amplitudinii violenței în familia românească. Deși cazurilor semnalate de presă le lipsește, în mare parte, rigoarea necesară pentru a fi supuse unei evaluări obiective, ele pot constitui, totuși, elemente indicative pentru o analiză științifică preliminară în acest domeniu.

2. SCOPUL ANALIZEI

Pentru a avea o imagine mai completă și mai adecvată asupra cazurilor de violență familială cele mai mediatizate, în primăvara anului 2000 am întreprins o analiză de presă, care și-a propus ca scop principal evidențierea cauzelor și condițiilor care au determinat diverse categorii de agresiuni din familie și a caracteristicilor principale ale actorilor implicați în asemenea agresiuni. Fără a avea forma sau

⁴ Ioan Drăgan, *Paradigme ale comunicării de masă*, București, Casa de Editură „Șansa”, 1996, p. 220.

caracterul unei analize de conținut propriu-zise, care să facă evaluări asupra conținutului și calității mesajelor, analiza s-a limitat doar la punerea în corelație a variabilelor indicate de articolele din presă, pentru a culege mai multe informații asupra acestui subiect, care nu este reflectat decât în mică măsură în statisticile oficiale. De menționat că aceste variabile nu sunt *categoriile cauzale*, ci numai indicații generale sau particulare despre eventualele cauze care determină violența familială.

Au fost supuse analizei un număr de 312 materiale de presă (articole mai detaliate sau simple notițe informative), publicate, în perioada 1998-1999, în paginile ziarelor „Național” și „Evenimentul Zilei”, *specializate*, așa cum se știe, între altele, în mediatizarea cazurilor de violență familială din România. În mod evident, au fost excluse din analiză acele materiale mai puțin clare sub aspect informațional sau care cuprindeau distorsiuni, lacune de informare, teme colaterale și evaluări personale ale autorului. În final, au rămas în analiză un număr de 262 de materiale apreciate de noi ca fiind cele mai adecvate pentru scopul pe care l-am urmărit.

3. CONSTATĂRI PRINCIPALE

3.1. CATEGORIILE DE RUDE IMPLICATE ÎN VIOLENȚA EXERCITATĂ ÎN CADRUL FAMILIEI

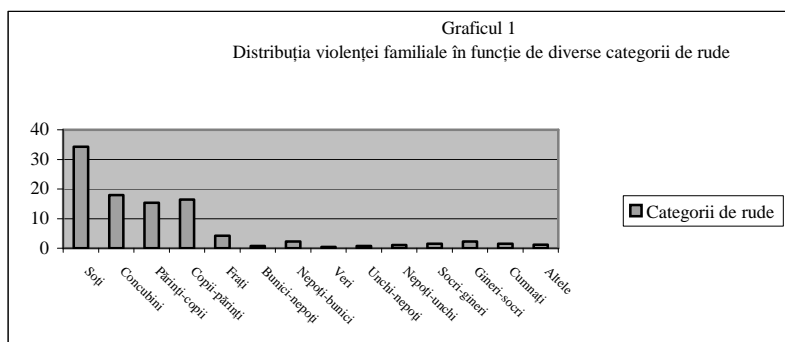
După cum apare ilustrat în tabelul 1, violența familială nu se reduce numai la conflictele intervenite între soți sau concubini, ci se extinde aproape la toate categoriile de rude din familia de origine sau de cea care rezultă ca urmare a contractării unei căsătorii ori a unei relații de concubinaj (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Distribuția cazurilor de violență familială, în funcție de mediul de locuire

RELAȚIA DE RUDENIE	URBAN %	RURAL %	T cazuri	T %
Soți	48,9	51,1	90	34,3
Concubini	44,7	55,3	47	17,9
Părinți - copii	37,5	62,5	40	15,3
Copii – părinți	37,2	62,8	43	16,4
Frați	36,4	63,6	11	4,2
Bunici – nepoți	50,0	50,0	2	0,8
Nepoți - bunici	-	100,0	6	2,3
Veri	100,0	-	1	0,4
Unchi – nepoți	-	100,0	2	0,8
Nepoți - unchi	-	100,0	3	1,1
Socri – gineri (nurori)	75,0	25,0	4	1,5
Gineri (nurori) - socri	16,7	83,3	6	2,3
Cumnați	25,0	75,0	4	1,5
Nași - fini	-	100,0	1	0,4
Fini- nași	-	-	-	-
Altele	50,0	50,0	2	0,8
Total	108	154	262	%
%	41,2	58,8	-	%

Dacă o proporție de aproximativ 52% din numărul total al cazurilor de violență familială caracterizează agresiunile care au loc între soți (34,3%) sau concubini (18,0%), restul de circa 48% sunt specifice diferitelor categorii de rude. Între aceste agresiuni care caracterizează alte rude decât soții sau concubinii se detașează, cu precădere, cele care au loc între copiii-părinți (16,4%) și părinți-copii (15,3%). Restul cazurilor, reprezentând 16,1% implică, relativ egal, conflicte și acte de violență între alte categorii de rude, printre care ginerii (sau nurorile)-socrii, nepoții-bunicii, socrii-ginerii (sau nurorile), cumnații etc.

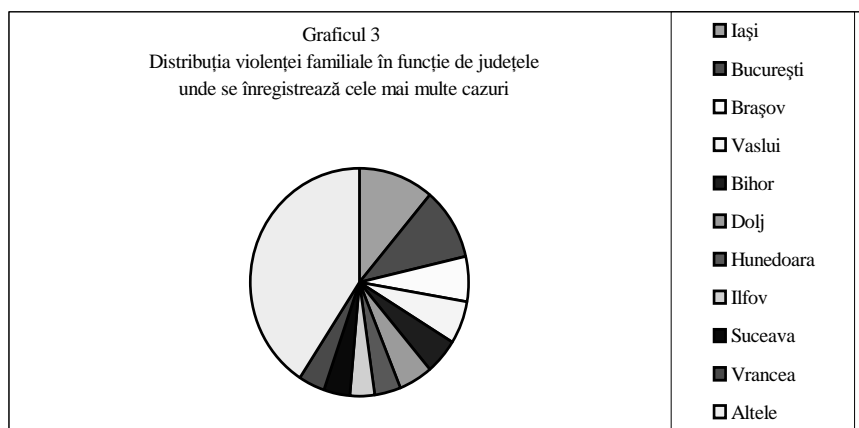

3.2. MEDIILE DE LOCUIRE ȘI JUDEȚELE ÎN CARE AU AVUT LOC CELE MAI FRECVENTE CONFLICTE FAMILIALE

Din punct de vedere al distribuției cazurilor pe mediul de locuire, în mediul rural au loc cele mai multe cazuri de violență între rude (circa 59% din totalitatea conflictelor). Totuși, intensitatea lor diferă de la un mediu la altul, astfel că, în mediul urban, conflictele între soți și concubini sunt mai frecvente, în timp ce, în mediul rural, se produc, cu mai multă intensitate, conflicte între alte categorii de rude. Aici se comit, cu precădere, acte de violență între părinți-copii, copii-părinți, nepoți-bunici, nepoți-unchi, unchi-nepoți, gineri (sau nurori)-socri, cumnați etc. (vezi graficele 1 și 2).

Din punct de vedere al județului în care a avut loc actul de agresiune, fără a le considera reprezentative, cele mai frecvente asemenea acte, așa cum rezultă din materialele publicate de presă, au loc în județele din Moldova (în special, Iași și Vaslui), unde se petrec peste 35% din totalul conflictelor între rude (vezi graficul 3). Municipiul București (împreună cu Sectorul Agricol Ilfov) furnizează, de asemenea, o proporție importantă dintre cazurile de violență familială (peste 14%). Dintre alte județe cu o frecvență relativ mai ridicată a conflictelor familiale trebuie menționate Brașov, Bihor și Dolj.

Dacă luăm în considerare numai aceste județe care se caracterizează printr-o intensitate mai mare a conflictelor familiale, cazurile de violență între diferite categorii de rude se distribuie în felul următor:

- În județul Iași, aproximativ 66% din totalul actelor de violență au loc între soți sau concubini, 10% între copii-părinți, iar restul, în proporții mai mici, dar egale (câte 3,5%), între alte categorii.
- În județul Vaslui, circa 88% din totalul conflictelor familiale se petrec între soți sau concubini, restul caracterizând în mod egal (câte 6,3% fiecare) agresiunile între părinți-copii și frați.
- În municipiul București, de asemenea, cele mai multe conflicte (55,5%) au loc între soți sau concubini, iar peste 33% implică agresiunile părinților contra copiilor (18,5%) sau cele ale copiilor împotriva părinților (14,8%).
- În județul Brașov, conflictele între soți sau concubini dețin o pondere de peste 41% în totalul cazurilor de violență familială, la egalitate cu cele între copii-părinți (23,5%) sau părinți-copii (17,6%).
- În alte județe, așa cum este cazul județelor Bihor, Cluj, Galați, Sibiu și Vâlcea, cazurile de conflicte între alte rude decât soții sau concubini dețin o pondere mai mare decât cazurile în care sunt implicați aceștia din urmă.

3.3. SEXUL AGRESORULUI ȘI AL VICTIMEI

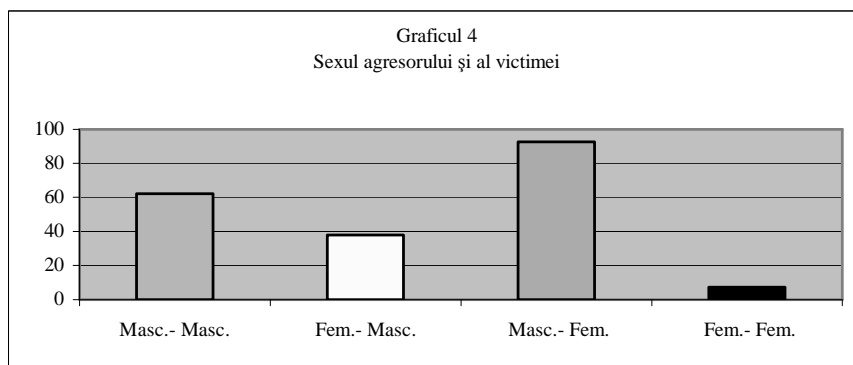
Distribuția agresorilor și a victimelor în funcție de sex (vezi tabelul nr. 2) evidențiază faptul că proporția totală a bărbaților agresori (peste 81% din numărul persoanelor implicate în conflicte familiale) întrece de peste 4 ori numărul femeilor agresor (circa 19%). În mod complementar, proporția femeilor victime (62,6%) este de aproape două ori mai mare decât a bărbaților victime (37,4%).

Tabelul nr. 2

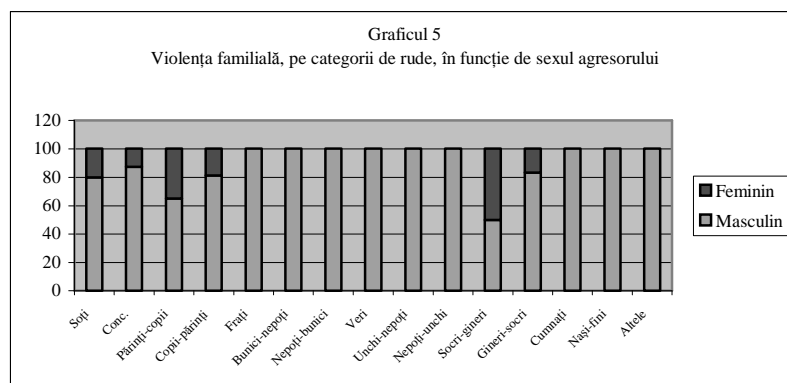
Distribuția cazurilor de violență între rude, în funcție de sexul agresorului și al victimei

Sexul victimei Sexul agresorului	MASCULIN	FEMININ	TOTAL	%
MASCULIN	28,6	71,4	213	81,3
FEMININ	75,5	24,5	49	18,7
TOTAL	98	164	262	-
%	37,4	62,6	-	%

Din punct de vedere al compatibilității de sex între agresor și victimă (vezi graficul 4), în peste 92% dintre cazuri, predomină violențele exercitate de bărbați asupra femeilor și numai în peste 62% acestea se exercită asupra altor rude de sex masculin. Dimpotrivă, numai în 37,8% dintre cazuri, bărbații cad victimă femeilor, iar în alte 7,3% dintre cazuri femeile cad victimă altor femei.

Cele mai frecvente conflicte în care femeile sunt agresoare caracterizează, în ordine (vezi graficul 5), relațiile dintre părinți-copii (o treime din conflictele unde aceștia sunt implicați), relațiile dintre soți (20% din totalul conflictelor de acest fel), copiii-părinți (circa 19%), gineri (nurori)-socri (jumătate din conflictele acestora), gineri (nurori)-socri (aproximativ 17%) și concubini (aproximativ 13% din conflictele între ei).

3.4. VÂRSTA AGRESORULUI ȘI A VICTIMEI

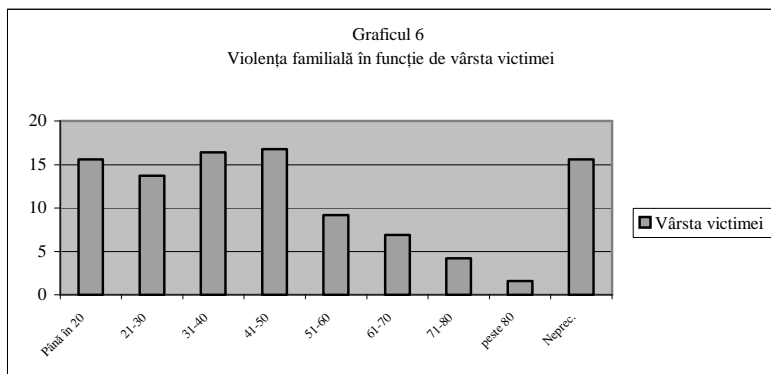
Marea majoritate a agresorilor (peste 69%) fac parte din categoria persoanelor active, incluse în intervalul de vârstă 21-60 ani (vezi tabelul 3). Categoria de vârstă 31-40 ani furnizează cea mai mare categorie de agresori (22,1%), urmată de categoriile 21-30 ani (18,7%) și 41-50 ani (17,2%). Cele mai scăzute proporții de agresori aparțin categoriilor de vârstă peste 60 ani (numai 8,4% în total) și celor până în 20 de ani (6,9%), 15,6% din totalul agresorilor au vârsta neprecizată, în sensul că materialele pe care le-am consultat nu ofereau informații în această privință.

Tabelul nr. 3

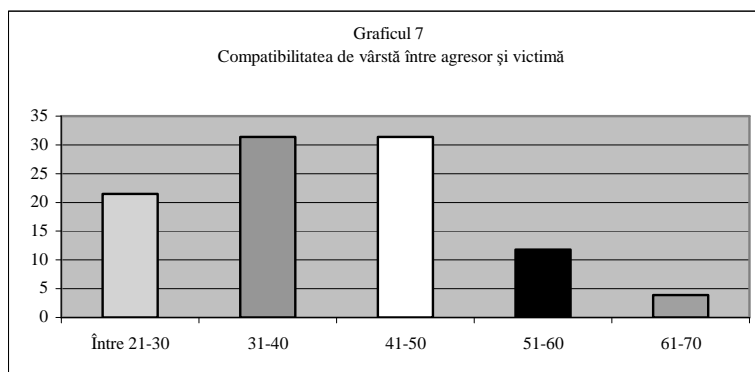
Distribuția cazurilor de violență între soți și concubini, în funcție de vârsta agresorului și a victimei

VÂRSTA AGRESORULUI \ VÂRSTA VICTIMEI	Până în 20 ani	21-30 ani	31-40 ani	41-50 ani	51-60 ani	61-70 ani	71-80 ani	Peste 80 ani	Vârsta neprecizată	Total	%
Până în 20 ani	22,2	-	5,5	33,3	11,2	-	-	-	27,8	18	6,9
21-30 ani	24,5	22,4	8,2	12,2	12,2	8,2	-	-	12,2	49	18,7
31-40 ani	12,1	22,4	27,6	8,6	3,4	5,2	6,9	-	13,8	58	22,1
41-50 ani	13,3	4,4	24,4	35,5	-	4,4	4,4	2,2	11,1	45	17,2
51-60 ani	10,3	7,0	7,0	20,7	20,7	-	10,3	7,0	17,2	29	11,1
61-70 ani	-	16,7	25,0	-	25,0	16,7	8,3	-	8,3	12	4,6
71-80 ani	14,3	-	-	28,6	14,3	42,8	-	-	-	7	2,7
Peste 80 ani	-	-	33,3	-	-	33,3	33,3	-	-	3	1,1
Vârsta neprecizată	21,9	12,2	12,2	7,3	9,7	7,3	-	2,4	26,8	41	15,6
Total	41	36	43	44	24	18	11	4	41	262	%
%	15,6	13,7	16,4	16,8	9,2	6,9	4,2	1,5	15,6	-	%

În ceea ce privește vârsta victimelor (vezi graficul 6), marea lor majoritate (62,5%) aparțin intervalului de vârstă cuprins între 20-50 ani, în ordinea următoare: 41-50 ani (16,8%), 31-40 ani (16,4%), până în 20 ani (15,6%) și 21-30 ani (13,7%). Cele mai puține victime se includ în categoriile de vârstă peste 50 de ani (21,8% din total). Circa 27% dintre victime au vârsta neprecizată.

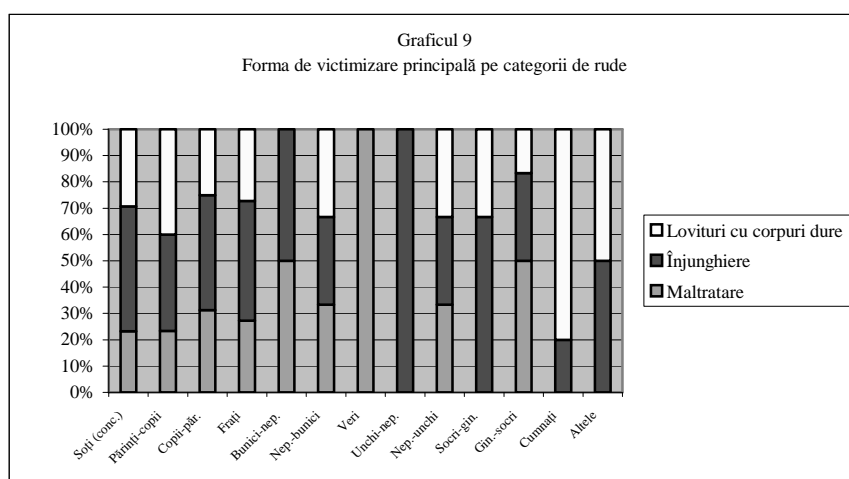
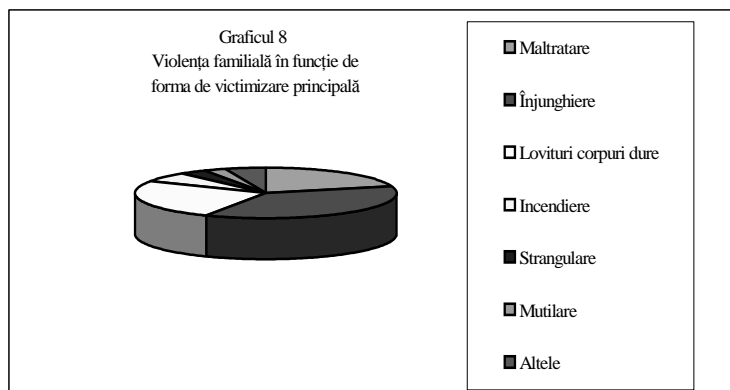

Din punct de vedere al compatibilității de vârstă între agresor și victimă (vezi graficul 7), cele mai compatibile categorii de vârstă implicate în agresiune sunt, în ordine, 31-40 ani, 41-50 ani, 21-30 ani și 51-60 ani. Cele mai puțin compatibile sunt categoriile de vârstă 31-40 ani (agresorul) și 21-30 ani (victima), 21-30 ani (agresorul) și până în 20 ani (victima), 41-50 ani (agresorul) și 31-40 ani (victima), 31-40 ani (agresorul) și 71-80 ani (victima) etc. Cele mai victimizate categorii de vârstă sunt următoarele: 41-50 ani, 31-40 de ani și categoria sub 20 de ani (vezi graficul 6).

3.5. FORMA DE VIolență cea mai frecvent exercitată asupra victimei

Mijloacele de violență cele mai frecvent folosite de agresori sunt, în ordine, următoarele (vezi graficul 8): înjunghierea cu cuțitul sau cu alte obiecte ascuțite (37% din cazuri), loviturile cu toporul sau cu alte obiecte contondente (peste un sfert din totalul de cazuri) și maltratarea propriu-zisă, adică bătaia cu palmele, pumnii și picioarele (20,6%). Incendierea (6,1%) și strangularea (6,1%) reprezintă și ele mijloace relativ mai puțin folosite, dar, totuși, utilizate mai frecvent decât otrăvirea, de exemplu (1 singur caz din total) și împușcarea (doar 2 cazuri), care sunt mijloacele cele mai puțin folosite. Deși presiunile psihice (4 cazuri din total) sunt complementare cu toate actele de violență, am preferat să le tratăm separat, așa cum au fost ele considerate ca atare în materialele de presă analizate.

De reținut că în 23% dintre cazuri au fost utilizate mai multe forme de victimizare, cum ar fi maltratarea și înjunghierea, maltratarea și loviturile cu corpuri dure, înjunghierea și incendierea etc.

Distribuția mijloacelor de violență pe diferite categorii de rude este următoarea (vezi graficul 9):

- soții sau concubinii preferă, mai degrabă decât maltratarea propriu-zisă (folosită de abia în al treilea rând), înjunghierea și loviturile cu corpurile dure;
- părinții utilizează, mai frecvent, în conflictele lor cu copiii, în special cei majori, loviturile cu corpuri dure, înjunghierea și, de abia în al treilea rând, maltratarea;
- copiii folosesc, cel mai frecvent, în relațiile lor conflictuale cu părinții înjunghierea, maltratarea și loviturile cu corpuri dure;
- frații sau surorile utilizează, în primul rând, înjunghierea și apoi, la egalitate, maltratarea și loviturile cu corpuri dure;

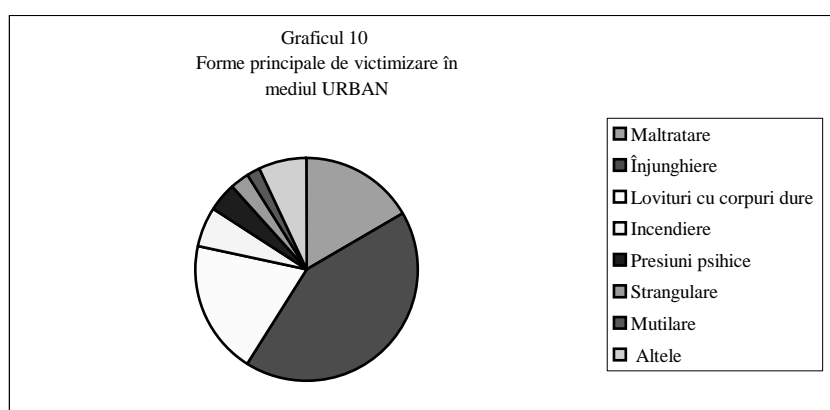
- în cazul altor categorii de rude, cu mici excepții, mijloacele menționate sunt folosite aproape la egalitate;
- strangularea pare să fie folosită mai des de către nepoți în conflictele cu bunicii, incendierea este la fel de folosită ca și loviturile cu corpurile dure de către socrii în agresiunile exercitate asupra ginerilor (nurilorilor) etc.;
- forme multiple de victimizare se exercită, mai ales, în conflictele între soți sau concubini, părinți-copii și copiii-părinți.

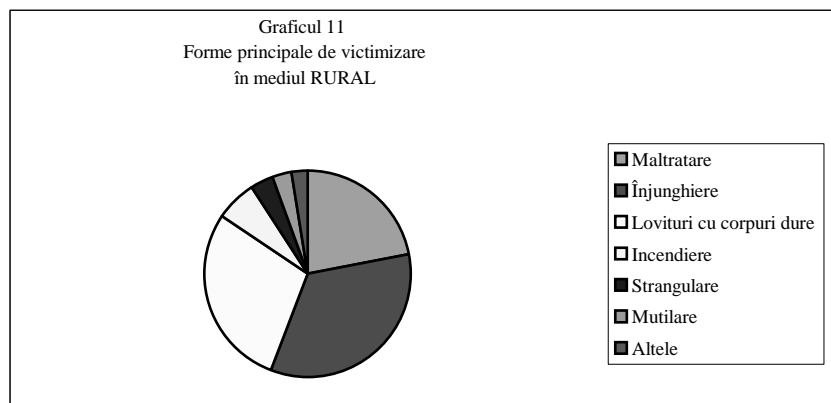
Distribuția pe medii de locuire a mijloacelor de violență (vezi tabelul nr. 4 și graficele 10-11) evidențiază faptul că agresorii din mediul rural le utilizează cu precădere, cu excepția câtorva mai puțin frecvente (otrăvirea, presiunile psihice etc.). Totuși, între cele două medii de locuire, urban și rural, nu există aproape nici o deosebire în ceea ce privește „ierarhia”, celor mai folosite mijloace (înjunghierea, loviturile cu toporul ori alte corpuri dure și maltratarea propriu-zisă).

Tabelul nr. 4

Distribuția cazurilor de violență familială în funcție de forma de victimizare principală (inclusiv formele multiple de victimizare) pe medii de locuire

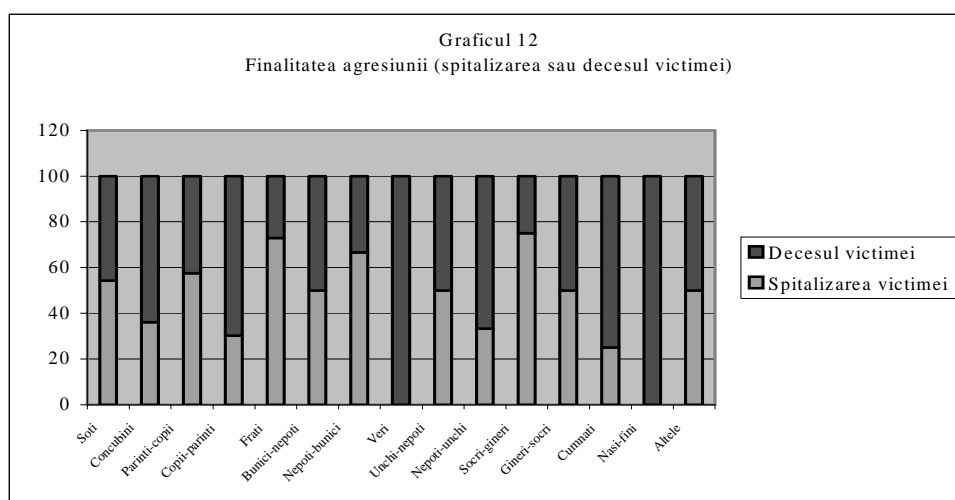
FORMA DE VIOLENȚĂ PRINCIPALĂ	URBAN %	RURAL %	TOTAL cazuri	%
Maltratare (bătaie)	35,2	64,8	54	20,6
Înjunghiere cu cuțitul sau alte obiecte ascuțite	44,3	55,7	97	37,0
Lovituri cu toporul sau alte corpuri dure	30,3	69,7	66	25,2
Strangulare	33,3	66,7	9	3,4
Împușcare	50,0	50,0	2	0,8
Incendiere	37,5	62,5	16	6,1
Otrăvire	100,0	-	1	0,4
Mutilare	28,6	71,4	7	2,7
Presiuni psihice	100,0	-	4	1,5
Altele	50,0	50,0	6	2,3
Total	102	160	262	%
<i>(Mai multe forme de victimizare)</i>	<i>39,0</i>	<i>61,0</i>	<i>61</i>	<i>-</i>

3.6. INSTRUMENTE DE VICTIMIZARE FOLOSITE DE AGRESORI

Deși instrumentele de victimizare nu sunt indicate, ca atare, în toate cazurile semnalate de ziarele pe care le-am consultat, am încercat să cuantificăm câteva dintre ele, atât pe cele mai des utilizate, cât și pe cele mai neobișnuite sau mai puțin folosite (vezi tabelul nr. 5). De menționat că agresorii folosesc, cu excepția cuțitului, parului (bătei, bățului) sau toporului, o gamă extrem de diversificată de instrumente de victimizare, printre care ustensilele casnice (făcălețul, ceanul, tigaia, vâtraiul, fierul de călcat, plita sau reșoul), ustensilele folosite pentru munca în gospodărie (furca, coasa, sapa, ciocanul, barosul, ranga, levierul, șurubelnița, țevile, biciul) și diversele materiale aflate la îndemâna oricărei gospodării (scândura, nuielele, parul, bețele, pietrele etc.).

Tabelul nr. 5

Distribuția pe medii de locuire a câtorva dintre cele mai frecvente instrumente de victimizare

Instrumente de victimizare	URBAN %	RURAL %	Total cazuri
Cuțit	53	42	95
Topor (secure)	5	12	17
Par (bătă, băț)	6	13	19
Scândură	-	3	3
Bici	-	1	1
Toiag (cârje)	-	2	2
Fier de călcat	2	1	3
Vătra	-	1	-
Fund de lemn	1	-	1
Ceaun	-	1	1
Tigaie	-	1	1
Făcăleț	-	2	2
Lingură	-	1	1
Foarfecă	1	1	2
Sabie	1	-	1
Furcă	-	3	3
Coasă	-	2	2
Sapă	-	3	3
Ciocan (baros)	-	2	2
Cuie	-	1	1
Țeavă, bară metalică, levier	2	1	3
Șurubelniță	1	-	1
Sticlă	-	1	1
Piatră	-	1	1
Brichetă	1	-	1
Plită arzător (reșou)	2	-	2
Butelie de aragaz	1	-	1
Armă de vânătoare	1	1	2
Bombă artizanală	1	-	1
Total	78	97	175
%	44,6	55,4	-

Toate aceste mijloace sunt mai frecvent utilizate în mediul rural, decât în cel urban, unde agresorii folosesc, cu precădere, cuțitul. Dintre mijloacele de victimizare mai puțin uzitate și neobișnuite se pot aminti opărirea victimei, incendierea patului acesteia, arderea feței sau mâinilor, aruncarea pe geam, alungarea în frig, mușcăturile și chiar, într-un caz mai aparte, expedierea unui colet conținând o bombă artizanală.

3.7. FORMA DE FINALIZARE A ACTULUI DE AGRESIUNE (STAREA VICTIMEI)

În ansamblul lotului analizat, peste 52% din cazurile de violență familială s-au soldat cu moartea victimei, față de circa 48% finalizate doar cu spitalizarea

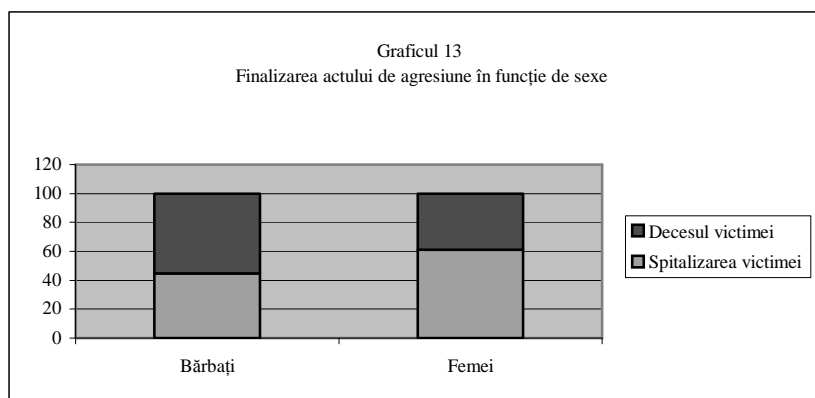
victimei (vezi tabelul nr. 6 și graficul 12). S-ar putea spune, în acest sens, că spitalizarea este efectul cel mai frecvent al conflictelor între soți, părinți-copii sau frați, în timp ce decesul este consecința mai frecventă a conflictelor între concubini sau copii-părinți. Astfel, cazurile de spitalizare urmând conflictelor dintre soți depășesc de aproape 3 ori cazurile de deces, cu care se soldează aceste conflicte. Spre deosebire de ele, cazurile de deces care intervin ca efect al conflictelor între concubini depășesc numai cu 8% pe cele care au drept consecință spitalizarea.

Tabelul nr. 6

Distribuția cazurilor de violență familială, pe categorii de rude, în funcție de finalizarea agresiunii (spitalizarea sau decesul victimei)

RELAȚIA DE RUDENIE	SPITALIZAREA VICTIMEI %	Total cazuri	% din cazurile de spitalizare	DECESUL VICTIMEI	Total cazuri	% din cazurile de deces
Soți	54,4	49	39,2	45,6	41	29,9
Concubini	36,2	17	13,6	63,8	30	21,9
Părinți – copii	57,5	23	18,4	42,5	17	12,4
Copii – părinți	30,2	13	10,4	69,8	30	21,9
Frați	72,8	8	6,4	27,2	3	2,2
Bunici – nepoți	50,0	1	4,0	50,0	1	0,7
Nepoți – bunici	66,7	4	3,2	33,3	2	1,5
Veri	-	-	-	100,0	1	0,7
Unchi – nepoți	50,0	1	0,8	50,0	1	0,7
Nepoți – unchi	33,3	1	0,8	66,7	2	1,5
Socri – gineri (nurori)	75,0	3	2,4	25,0	1	0,7
Gineri (nurori) - socri	50,0	3	2,4	50,0	3	2,2
Cumnați	25,0	1	0,8	75,0	3	2,2
Nași - fini	-	-	-	100,0	1	0,7
Fini - nași	-	-	-	-	-	-
Altele	50,0	1	0,8	50,0	1	0,7
Total	%	125	%	%	137	%
% din întreg lotul analizat	-	47,7	-	-	52,3	-

De menționat, de asemenea că, în mod comparativ cu părinții lor, copiii sunt mai violenți în conflictele pe care le au cu aceștia, astfel că numărul de decesuri care intervin ca urmare a acestor conflicte este dublu, față de numărul de spitalizări. Dimpotrivă, în conflictele în care părinții sunt agresori, numărul de spitalizări este mai mare decât al deceselor. Celelalte cazuri, care implică alte categorii de rude, sunt prea puțin numeroase, pentru a putea trage concluzii reprezentative. Ca o altă observație, bărbații sunt, în mod firesc, mai violenți decât femeile, peste 61% din conflictele în care sunt implicați soldându-se cu moartea victimei, spre deosebire de conflictele în care sunt implicate femeile și unde numai circa 39% din cazuri se finalizează cu decesul victimei (vezi graficul 13).

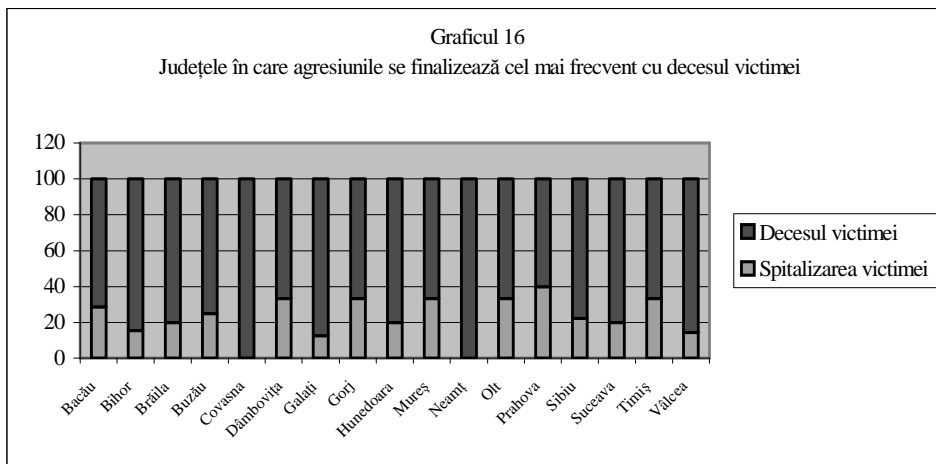
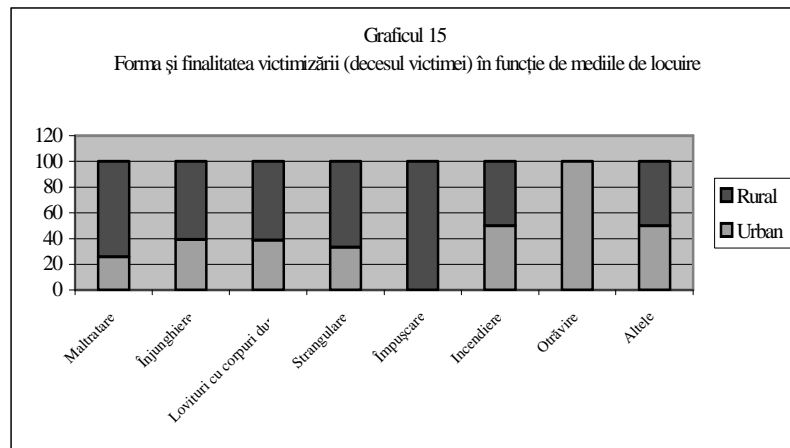
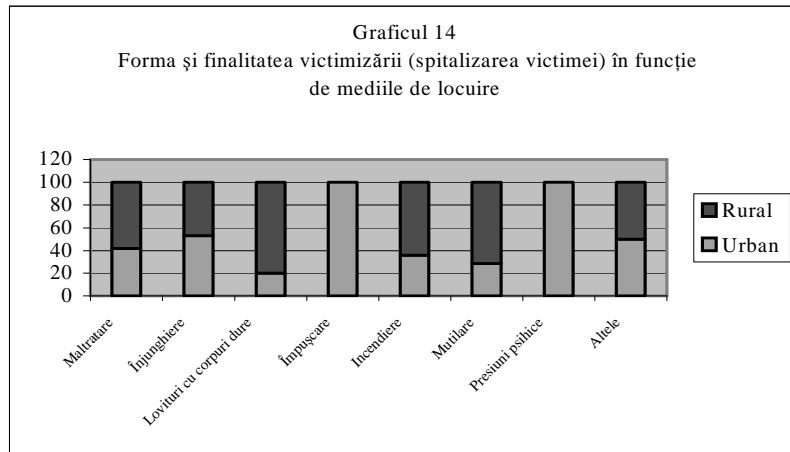
Din punct de vedere al mediului de locuire (vezi tabelul nr. 7), conflictele din mediul rural, așa cum am menționat deja, par mai violente decât cele din mediul urban, în măsura în care în rural au loc peste 59% din agresiunile soldate cu spitalizarea victimei și peste 62% din actele de violență finalizate cu decesul victimei.

Tabelul nr. 7

Distribuția cazurilor de violență familială, pe medii de locuire, în funcție de forma principală de victimizare și starea victimei

FORMA DE VIOLENȚĂ PRINCIPALĂ	SPITALIZAREA VICTIMEI				DECESUL VICTIMEI			
	URBAN %	RURAL %	Total cazuri	%	URBAN %	RURAL %	Total cazuri	%
Maltratare (bătaie)	41,9	58,1	31	24,8	26,1	73,9	23	16,8
Înjunghiere cu cuțitul sau alte obiecte ascuțite	52,8	47,2	36	28,8	39,3	60,7	61	44,5
Lovituri cu toporul sau alte corpuri dure	20,0	80,0	30	24,0	38,9	61,1	36	26,3
Strangulare	-	-	-	-	33,3	66,7	9	6,7
Împușcare	100,0	-	1	0,8	-	100,0	1	0,7
Incendiere	35,7	64,3	14	11,2	50,0	50,0	2	1,5
Otrăvire	-	-	-	-	100,0	-	1	0,7
Mutilare	28,6	71,4	7	5,6	-	-	-	-
Presiuni psihice	100,0	-	4	3,2	-	-	-	-
Altele	50,0	50,0	2	1,6	50,0	50,0	4	2,9
Total	51	74	125	-	51	86	137	-
%	40,8	59,2	-	-	37,2	62,8	-	-
% din toate cele 262 de cazuri	19,5	28,2	-	47,7	19,5	32,8	-	52,3

Pe de altă parte, în mediul rural, principalele forme de victimizare folosite de agresor (în special, maltratările, înjunghierile, loviturile cu corpurile dure) produc, cu mai mare frecvență, decesul victimei (vezi graficul 14).

Deși nu se poate spune că distribuția pe județe a cazurilor de violență familială are un caracter reprezentativ, ea indică, totuși, că județele în care conflictele între rude se soldează, cel mai adesea și mai pronunțat, cu decesul victimei, sunt, în ordine, următoarele (vezi graficul 16): Bacău, Bihor, Brăila, Buzău, Covasna, Dâmbovița, Galați, Gorj, Hunedoara, Mureș, Neamț, Olt, Prahova, Sibiu, Suceava, Timiș și Vâlcea. Cu alte cuvinte, cele mai violente agresiuni au loc, așa cum am semnalat deja, în județele din Moldova.

3.8. CELE MAI FRECVENTE MOTIVE ALE AGRESIUNILOR

Cel mai important element al analizei noastre l-a constituit, în mod evident, evaluarea motivațiilor agresorilor. Deși în unele dintre numeroasele cazuri pe care le-am avut la dispoziție această motivație a fost fie absentă, fie inferată de ziaristul respectiv, totuși, ea a rezultat, implicit, din contextul cazului analizat.

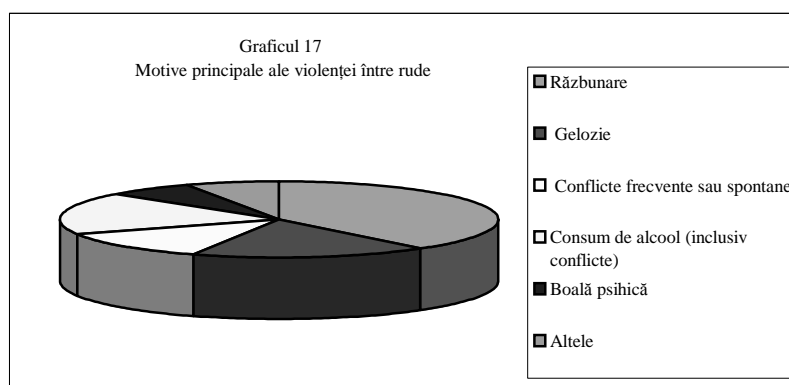
Tabelul nr. 8

Distribuția cazurilor de violență familială în funcție de categoria de rude și motivul principal al agresiunii

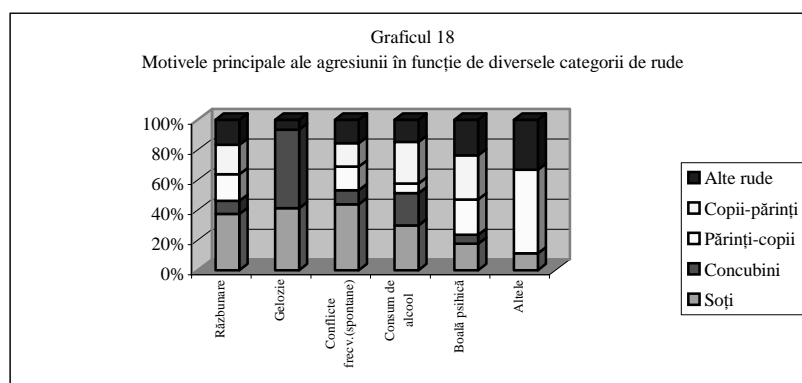
MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII RELĂȚIA DE RUDENIE	Răzbunare	Gelozie	Conflicte frecvente sau spontane	Consum de alcool (inclusiv conflicte)	Boală psihică	Altele	Total	%
	%	%	%	%	%	%		
Soți	42,2	21,1	15,6	15,6	3,3	2,2	90	34,3
Concubini	19,1	51,1	6,4	21,3	2,1	-	47	17,9
Părinți – copii	45,0	-	12,5	7,5	10,0	25,0	40	15,3
Copii – părinți	46,5	-	11,6	30,3	11,6	-	43	16,4
Frați	45,4	-	18,2	9,1	9,1	18,2	11	4,2
Bunici – nepoți	-	-	50,0	-	-	50,0	2	0,8
Nepoți – bunici	66,8	-	-	16,6	16,6	-	6	2,3
Veri	-	-	-	-	100,0	-	1	0,4
Unchi – nepoți	-	-	-	-	-	100,0	2	0,8
Nepoți – unchi	33,4	-	-	33,3	33,3	-	3	1,1
Socri – gineri (nurori)	50,0	-	25,0	25,0	-	-	4	1,5
Gineri (nurori) – socri	66,7	-	-	33,3	-	-	6	2,3
Cumnați	-	25,0	25,0	25,0	-	25,0	4	1,5
Nași – fini	-	100,0	-	-	-	-	1	0,4
Altele	50,0	50,0	-	-	-	-	2	0,8
Total	102	46	32	47	17	18	262	-
%	38,9	17,5	12,3	17,9	6,5	6,9	-	%

Cele mai frecvente motive de declanșare a actelor de agresiune între rude sunt următoarele (vezi tabelul nr. 8 și graficul 17): *răzbunarea* (prezentă în aproximativ 39% dintre cazuri), *consumul de alcool* (circa 18% din totalul de

cazuri), în condițiile în care acesta nu este un motiv ca atare, dar potențează un conflict deja existent sau preexistent, și *gelozia* (17,5% dintre cazuri). Dincolo de cazurile în care poate fi invocată boala psihică a agresorului (numai 6,5% din totalul cazurilor), am inclus și categoria *alte motive* (aproximativ 7% din cazuri), care, deși sintetizează diverse conflicte familiale, vizează, totuși, aspecte particulare, cum ar fi existența unui copil nedorit, agresiunile parentale pronunțate asupra copiilor de vârstă preșcolară pentru diferite greșeli ale acestora, litigiile de partaj între soții aflați în divorț, litigiile legate de revendicarea unei suprafețe de pământ sau a unei moșteniri etc.

Distribuite pe diferite categorii de rude, motivele de victimizare se ierarhizează pe o gamă foarte diversă (vezi graficul 18).

Răzbunarea pare principalul motiv pentru majoritatea rudelor care intră în conflict, în special pentru soți, pentru copiii care-și agresează părinții și pentru părinții care-și agresează copiii. Gelozia este, la rândul ei, un motiv aparte de conflict, mai ales între concubini și soți, dar și între alte rude (cumnați, nași-fini etc.). Conflictele frecvente sau spontane sunt mai pronunțate în cazul soților, al părinților în relație cu copiii și al copiilor în relație cu părinții.. Consumul de alcool,

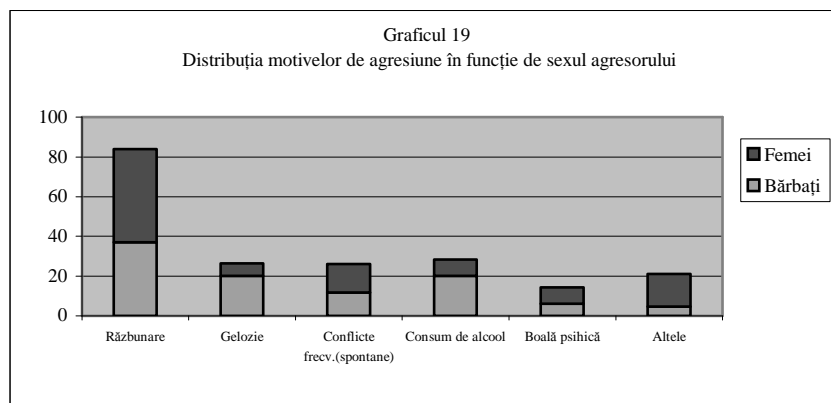
ca factor precipitant al agresiunii, este prezent în cea mai mare parte dintre conflicte, dar acționează, cu precădere, în conflictele dintre soți, copii-părinți și concubini. Boala psihică a agresorului este mai specifică copiilor care-și agresează părinții, părinților care-și agresează copiii și soților care-și agresează soțiile.

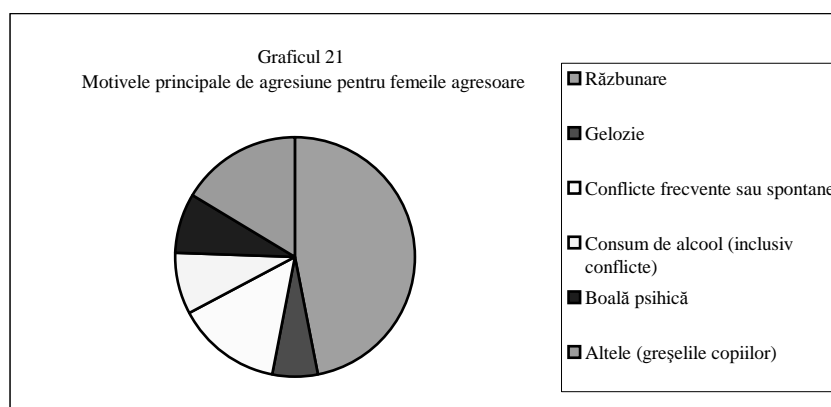
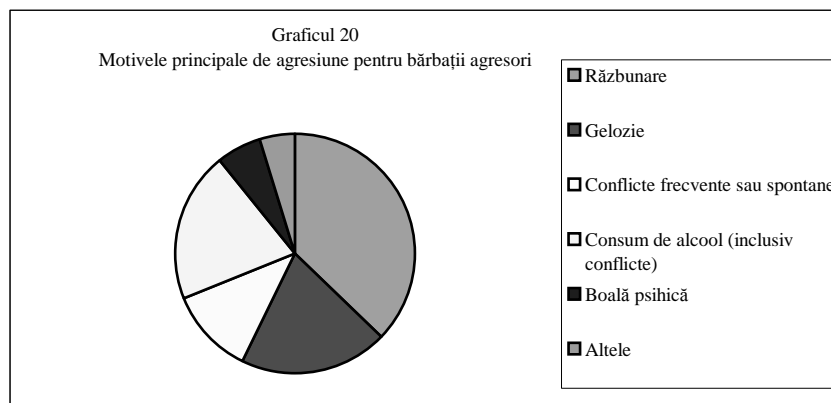
Din punct de vedere al sexului agresorului (vezi tabelul nr. 9 și graficele 19, 20 și 21), femeile par mai motivate în actele lor de agresiune decât bărbații. Astfel, spre deosebire de femei, bărbații au ca motivații principale numai gelozia și conflictele potențate de consumul de alcool, în timp ce femeile sunt motivate, mai intens decât bărbații, de răzbunare, conflictele frecvente ori spontane, existența unei boli psihice sau de alte motive particulare. De exemplu, răzbunarea pare să fie principalul motiv pentru soții și fiice, gelozia motivează, în special, pe concubine, greșelile copiilor de vârstă preșcolară este principalul motiv al agresiunii mamelor, iar conflictele frecvente sau spontane sunt motive mai importante pentru actele de violență declanșate de soacre sau nurori.

Tabelul 9

Distribuția motivelor principale ale agresiunii în funcție de sexul agresorului

MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII	BĂRBAȚI AGRESORI %	Total cazuri	FEMEI AGRESOARE %	Total cazuri
Răzbunare	37,1	79	46,9	23
Gelozie	20,2	43	6,1	3
Conflicte frecvente sau spontane	11,7	25	14,3	7
Consum de alcool (inclusiv conflicte)	20,2	43	8,2	4
Boală psihică	6,1	13	8,2	4
Altele	4,7	10	16,3	8
TOTAL	-	213	-	49
%	81,3	-	18,7	-

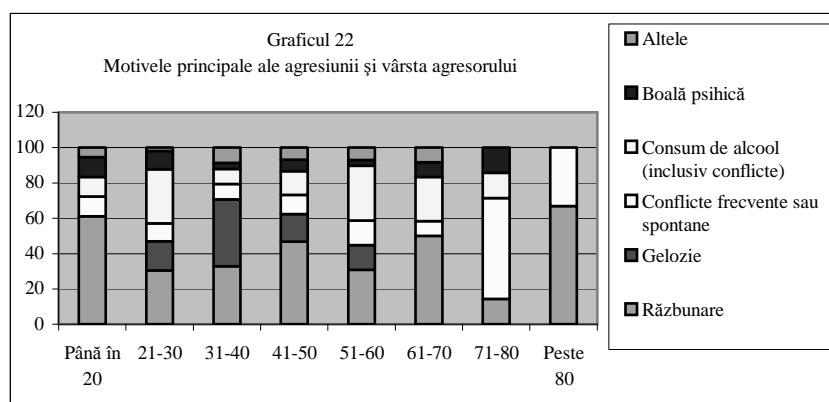
Distribuția motivelor de violență în funcție de vârsta agresorului (vezi tabelul nr. 10 și graficele 22-23) evidențiază următoarea ierarhizare*: răzbunarea este motivul principal pentru agresorii cuprinși în toate categoriile de vârstă, atât pentru cele mai tinere (până în 20 de ani), cât și pentru cele mai vârstnice (peste 80 de ani); gelozia caracterizează, cu prioritate, agresiunile declanșate de persoanele active, cuprinse în intervalul de vârstă 21-60 de ani; conflictele frecvente sau spontane sunt specifice tuturor categoriilor de vârstă, dar, mai ales, celor mai înaintate ca etate; conflictele generate de consumul de alcool definesc, de asemenea, aproape toate categoriile de vârstă (cu excepția celor care au peste 80 de ani), dar sunt mai caracteristice persoanelor cuprinse în intervalul de vârstă 21-30 ani și 51-70 ani; existența unei boli psihice ca motiv de agresiune acționează atât în cazul celor mai tinere categorii, cât și al celor mai vârstnice; alte motive de agresiune mobilizează, în proporții mai mici, toate categoriile de vârstă, cu excepția celor mai în etate (peste 70 de ani).

* Cu excepția cazurilor în care vârsta nu este precizată.

Tabelul nr. 10

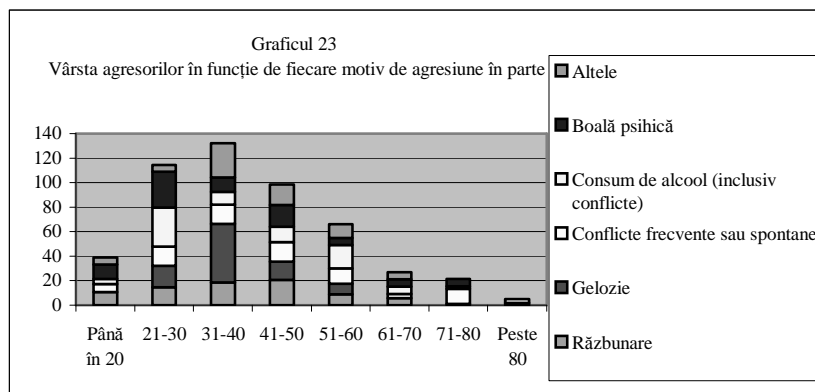
Distribuția cazurilor de violență familială în funcție de motivele principale ale agresiunii și vârsta agresorului

MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII	Răzbunare %	Gelozie %	Conflicte frecvente sau spontane %	Consum de alcool (inclusiv conflicte) %	Boală psihică %	Altele %	Total	%
Până în 20 ani	61,2	-	11,1	11,1	11,1	5,5	18	6,9
21-30 ani	30,6	16,3	10,2	30,6	10,2	2,1	49	18,7
31-40 ani	32,9	37,9	8,6	8,6	3,4	8,6	58	22,1
41-50 ani	46,7	15,5	11,1	13,3	6,7	6,7	45	17,2
51-60 ani	31,0	13,8	13,8	31,0	3,5	6,9	29	11,1
61-70 ani	50,0	-	8,3	25,1	8,3	8,3	12	4,6
71-80 ani	14,3	-	57,1	14,3	14,3	-	7	2,7
Peste 80 ani	66,7	-	33,3	-	-	-	3	1,1
Vârsta neprecizată	43,9	12,2	12,2	14,6	4,9	12,2	41	15,6
Total	102	46	32	47	17	18	262	-
%	38,9	17,5	12,3	17,9	6,5	6,9	-	%

Distribuția pe medii de locuire a motivelor principale care determină actele de violență familială (vezi tabelul nr. 11 și graficul 24) evidențiază faptul că răzbunarea, existența unei boli psihice și alte motive acționează ca motive relativ similare atât în mediul urban, cât și în cel rural. În schimb, spre deosebire de mediul urban, unde răzbunarea, gelozia și conflictele precipitate de consumul de alcool sunt motivele cele mai frecvente, în mediul rural acționează, cu precădere, motive cum sunt răzbunarea, conflictele potențate de consumul de alcool și conflictele frecvente sau spontane. Gelozia ocupă în mediul rural de abia

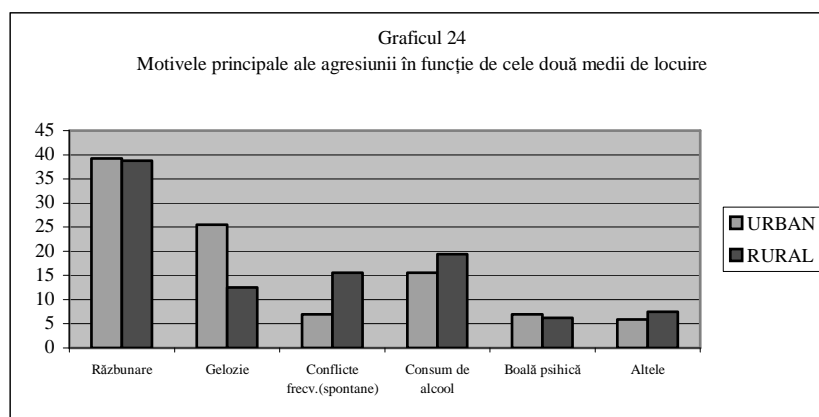
locul al patrulea în ierarhia motivelor conflictelor familiale, în timp ce același motiv deține, în mediul urban, locul al doilea.

Tabelul nr. 11

Distribuția motivelor principale ale agresiunii în funcție de mediile de locuire

MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII	URBAN %	Total cazuri	RURAL %	Total cazuri
Răzbunare	39,2	40	38,8	62
Gelozie	25,5	26	12,5	20
Conflicte frecvente sau spontane	6,9	7	15,6	25
Consum de alcool (inclusiv conflicte)	15,6	16	19,4	31
Boală psihică	6,9	7	6,2	10
Altele	5,9	6	7,5	12
TOTAL	-	102	-	160
% din lot	-	38,9	-	61,1

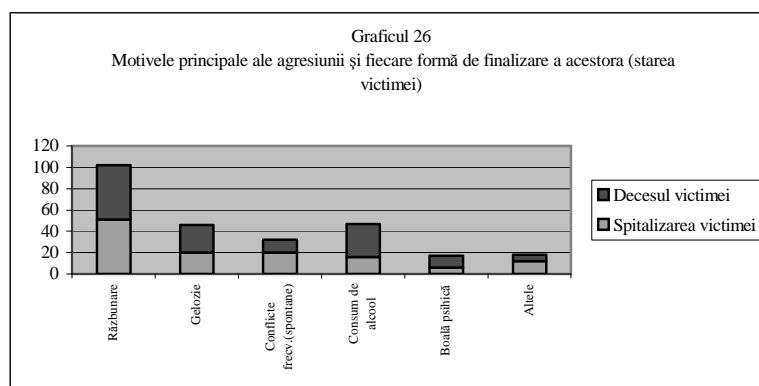
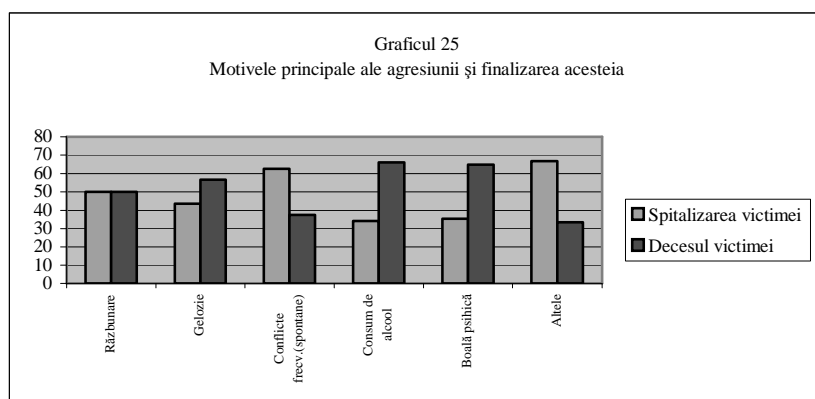
Ultimul aspect pe care l-a avut în vedere analiza noastră a vizat corelația dintre motivele agresiunii și modul de finalizare a acestora (vezi tabelul nr. 12 și

graficele 25-26). Răzbunarea, de exemplu, ca motiv principal, produce victimelor, în egală măsură, spitalizarea sau decesul. Gelozia, conflictele produse pe fondul consumului de alcool și existența unei boli psihice sunt motive principale ale agresiunilor care conduc la decesul victimei. În schimb, conflictele frecvente ori spontane sau alte motive determină, cel mai adesea, spitalizarea victimei.

Tabelul 28

Distribuția motivelor principale ale agresiunii în funcție de finalizarea agresiunii (starea victimei)

MOTIVELE PRINCIPALE ALE AGRESIUNII	SPITALIZAREA VICTIMEI %	DECESUL VICTIMEI %	Total cazuri	%
Răzbunare	50,0	50,0	102	38,9
Gelozie	43,5	56,5	46	17,5
Conflicte frecvente sau spontane	62,5	37,5	32	12,3
Consum de alcool (inclusiv conflicte)	34,0	66,0	47	17,9
Boală psihică	35,3	64,7	17	6,5
Altele	66,7	33,3	18	6,9
TOTAL cazuri	125	137	262	-
% din lot	44,7	52,3	-	%

În funcție de fiecare formă de finalizare a agresiunii în parte, spitalizarea este mai frecventă în cazul răzbunării, geloziei și conflictelor frecvente sau spontane, în timp ce decesul este mai specific cazurilor în care acționează ca motive principale răzbunarea, consumul de alcool și, în al treilea rând, gelozia.

4. CÂTEVA CONCLUZII

Analiza presei constituie, așa cum se știe, un mijloc indispensabil de informare a sociologilor asupra sferei largi de probleme sociale cu care se confruntă România în prezent. Ca sursă de informații, presa poate suplini, în mare măsură, lipsa de date oficiale în domeniul diverselor probleme sociale, dar cu condiția de a confrunța datele publicate cu alte surse⁵.

Constatările rezultate din analiza noastră au vizat tocmai acest aspect, propunându-și să evidențieze câteva dintre premisele, componentele sau consecințele unor acte de violență familială, în raport cu caracteristicile cele mai comune ale agresorilor și victimelor. Aceste constatări, bazate pe studiul unor publicații contestate de unii experți, pe motiv că aduc în atenția publicului prea multe probleme „negative” sau aspecte cu caracter de „senzațional”, se adaugă informațiilor „obiective” pe care le-am cules din surse oficiale, dar cărora le lipsește nuanțarea și *detaliile* oferite de materialele de presă.

În mod evident, analiza noastră nu are un caracter reprezentativ, limitându-se doar la o simplă cuantificare a datelor publicate în cele două cotidiane menționate. Un asemenea demers este, credem, totuși util, în măsura în care violența familială ca *problemă socială* este subreprezentată în statisticile oficiale, iar sociologilor le lipsesc mijloacele logistice pentru a putea întreprinde cercetări de amploare, reprezentative la nivel național, în acest domeniu.

⁵ Vezi, în acest sens, Vasile Miftode, *Metodologia sociologică. Metode și tehnici de cercetare sociologică*, Galați, Editura Porto-Franco, 1995, p. 174.

MASS-MEDIA ȘI VIOLENȚA

OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE

1. DIMENSIUNILE VIOLENȚEI

Violența a devenit un fenomen omniprezent în societatea contemporană, preocupând, datorită efectelor sale nocive, atât cercetătorii din diverse domenii, cât și guvernele. În acest context, cercetarea sociologică a violenței a adus contribuții importante la cunoașterea acestui fenomen social. În sens generic, violența poate fi privită ca „utilizarea forței și a constrângerii de către un individ grup sau clasă socială în scopul impunerii voinței asupra altora” [21, p. 670]. Pentru Jean-Claude Chesnais, violența reprezintă „o acțiune directă sau indirectă, masată sau distribuită, destinată să aducă prejudicii unei persoane sau să o distrugă, fie în integritatea ei fizică sau psihică, fie în posesiile sale, fie în participările ei simbolice” [3, p. 18]. Specialistul francez, încercând să stabilească zonele semantice incluse în definiția violenței, expune, într-o viziune geometrică, trei cercuri”: violența fizică, violența economică și violența morală. În final, ne vom opri la tipologia violenței propusă de Organizația Mondială a Sănătății și de Interpol [17, p. 205-206]:

A. Violența privată

1. Violența criminală: a. mortală (omucideri, asasinat, otrăviri, execuții capitale); b. corporală (loviri și răniri voluntare); c. sexuale (violul).

2. Violența noncriminală: a. suicidară (sinucideri și tentative); b. accidentală (accidente de circulație).

B. Violența colectivă

1. Violența cetățenilor contra puterii: a. terorismul; b. grevele și revoluțiile.

2. Violența puterii contra cetățenilor: a. terorismul de stat; b. violența industrială.

3. Violența paroxistică – războiul.

Aceste definiții acoperă o realitate dură, dezvăluită de diferitele statistici date publicității. Astfel, statisticile FBI arătau, pentru SUA în deceniul 8, producerea unei infracțiuni grave la fiecare trei secunde, iar a unei infracțiuni violente la fiecare 25 de secunde. La nivelul anului 1987, s-au înregistrat 19 000 omucideri și 87 000 violuri, 500 000 persoane au fost implicate în acte de tâlhărie, 725 000 maltratări sau violuri [10, p. 184].

În ceea ce privește România, rata criminalității a crescut de la 414 în 1990 la 1 039 în 1994 și la 1 765 în 1998 [1]. Cu toate că, pentru prima dată după 1990, scade numărul infracțiunilor comise cu violență în 1998, zilnic au fost comise în medie: 3 omoruri sau tentative de omor; 3,8 vătămări corporale grave; 8 tâlhării; 3,2 violuri. Bilanțul Poliției Criminale, pentru 1998, este edificator: omoruri – 559; tentative de omor – 501; lovituri cauzatoare de moarte – 203; violuri – 1 267; tâlhării – 3 548 [2].

2. MASS-MEDIA ȘI VIOLENȚA. ACTUALITATEA TEMEI

Problematika „*Mass-media* și violența” a devenit o temă centrală în studiile și dezbaterile asupra funcțiilor și efectelor mediatizate, fiind abordată în special violența televizată. Studiile abundă, existând la nivelul anului 1997, circa cinci mii, fluxul de publicare fiind neîntrerupt [14, p. 178].

În urma acestor analize s-a cristalizat concepția privind caracterul relativ al efectelor, variabile explicative ca: atitudinile, opiniile și trăsăturile psihosociale ale indivizilor, contextul socio-cultural, grupurile de referință conducând la expunerea și receptarea selectivă a violenței mediatizate și deci la efecte multiple și neunivoce.

Studiile asupra relației dintre *mass-media* și violență, mai ales cea televizată, s-au dezvoltat în anii '60, sub influența mai multor factori [7, p. 219-220]:

- recrudescența și proliferarea unor forme virulente de violență în țările occidentale;

- televiziunea era considerată a fi responsabilă de agresivitatea tinerilor, deveniți contestatari, ca și extinderea valului de violență din societate; *mass-media* devine o școală a crimei și delincvenței, tinerii având tendința de a reproduce în viața reală actele de violență de pe micul sau marele ecran;

- perioada de controverse semnificative asupra efectelor și funcțiilor sociale ale televiziunii:

- a. unii analiști arată că marii consumatori de emisiuni de televiziune se caracterizează prin frică, angoasă – violența televizată tinde să genereze pe scară largă sentimente de insecuritate și stări de panică; ulterior, teoria cultivării a lui George Gerbner și a asociațiilor lui va analiza impactul violenței televizate asupra convingerilor oamenilor. În studiul despre „efectele cultivării”, G. Gerbner s-a preocupat special de modul în care violența televizată exagerează îngrijorarea oamenilor în legătură cu crima. Pentru a putea aduce dovezi empirice, cercetătorii au realizat un procedeu de evaluare, „diferențialul de cultivare” care este un procedeu de alegere aleatorie pentru alcătuirea și folosirea întrebărilor din chestionar. De exemplu, o întrebare pentru un subiect: În timpul unei săptămâni obișnuite, care sunt șansele dv. de a fi implicați într-un anumit tip de violență, în cartierul dv.? În mod real, șansa este mai mică de unu la sută, chiar într-un cartier cu o rată mare a criminalității. Totuși, dacă cel întrebat a urmărit multe programe de televiziune acestea influențează convingerile sale, făcându-l să creadă că în

realitate se întâlnesc niveluri ridicate de violență, șansele de a deveni victimă putând fi cu mult mai mari (de exemplu, unu la zece). Astfel, „unu la zece” poate fi considerat un răspuns datorat televiziunii, iar „unu la sută” poate fi răspunsul real. Datele abordării cultivării diferențiale arată că unii oameni care vizionează frecvent programele de televiziune au temeri exagerate în legătură cu nivelul violenței pe care se așteaptă să-l întâlnească în cartierele lor [4, p. 263].

b. Alți specialiști apreciază că expunerea masivă la programe violente îi desensibilizează pe oameni, instalându-se o stare de indiferență față de împrejurările violente, oamenii fiind mai puțin dispuși să vină în ajutorul victimelor violenței.

În ultimii ani, pe fondul recrudescenței violenței, problema relației dintre *mass-media* și violență a devenit o preocupare constantă a cercetătorilor, dar și a politicienilor, mai ales în campaniile electorale. Astfel, în SUA, în timpul campaniei electorale din 1996, președintele Clinton și senatorul Dole au atacat subiectele „sex” și „violența în *mass-media*”. În februarie 1996, Clinton a semnat o nouă lege a *mass-media*, care prevede și un așa-numit „V-Chip” („Violence-Chip”), de care trebuie să dispună în decurs de doi ani orice televizor. O asemenea tehnologie citește anumite semnale transmise de posturile de televiziune împreună cu programele.

Semnalele clasifică emisiunile după gradul lor de pericolozitate pentru copii sau tineri (ele conțin un cod al vârstei, al gradului de violență, de sex etc.), iar televizoarele pot fi programate astfel ca la un anumit semnal să nu mai poată fi utilizate pentru un timp dat. Pornind de la exemplul SUA, Canada planifică și ea introducerea unui *V-Chip*, iar țările europene doresc și ele să introducă un *V-Chip* obligatoriu, precum și codificarea programelor și clasificarea, ambele obligatorii [14, p. 178-179].

3. TEZE PRIVIND EFECTUL PREZENTĂRII VIOLENȚEI

După cum semnalăm, studiile privind influența violenței televizate asupra comportamentelor oamenilor sunt numeroase și cererea de asemenea studii este în creștere. În general, tezele de bază de la care pornesc aceste studii sunt următoarele:

3.1. TEZA CATARSIS-ULUI

Această teză are la origine existența unui instinct agresiv înnăscut și afirmă că prin coparticiparea dinamică, în planul fanteziei, la acte agresive observate în cazul modelelor fictive, va scădea disponibilitatea receptorilor de a săvârși ei înșiși acțiuni agresive (postulatul echivalenței funcționale a formelor de agresiune). Ar fi vorba de participare simbolică la acte violente. Din acest punct de vedere, violența televizată ar fi un suport și un mijloc de eliberare a oamenilor de pornirile lor agresive și violente, deci se acreditează astfel ideea unui efect pozitiv al violenței mediatizate. Există mai multe variante ale tezei catarsis-ului [14, p. 182]:

- a.** fiecare formă a agresiunii din fantezie are efecte catarsice;
 - b.** o coparticipare în planul fanteziei la actele agresive reduce agresivitatea doar atunci când receptorul însuși este agitat emoțional sau este înclinat spre agresivitate;
 - c.** pune accentul pe chestiunile de conținut și postulează apariția efectelor catarsice, atunci când sunt arătate în amănunțime durerile sau rănilor victimei agresiunii.
- Nici una dintre cele trei variante nu a putut fi demonstrată empiric, ci dimpotrivă, au fost infirmate: se pare că pe calea vizionării unor conținuturi mediatice nu are loc o scădere a agresivității pe baza scurgerii instinctului de agresiune.

3.2. TEZA EFECTELOR NEGATIVE ALE VIOLENȚEI ÎN MASS-MEDIA

Această teză este susținută de numeroși specialiști. Din acest punct de vedere ni se pare interesantă adaptarea pe care o face P. Iluț [1994], după Baron și Byrne [1991], incluzând în lista efectelor negative ale *mass-media* asupra agresivității, următoarele [11, p. 282-285]:

a. Dezinhibiția: conținutul încărcat de violență promovat prin *mass-media* acționează în sensul că, deși multe acte agresive sunt prezentate ca reprobabile și autorii lor sunt pedepsiți, cele mai multe apar ca mijloace de satisfacere a unor interese, ca aducătoare de câștiguri. Asociație cu personajele pozitive, astfel de comportamente sunt gratificate material și psihosocial de colectivitate, fiind considerate ca demne de urmat. La mulți cititori, spectatori sau telespectatori, un asemenea conținut slăbește constrângerile și reținerile față de agresiune, dobândite prin socializare și educație.

b. Expunerea la violență prin *mass-media* duce la un contact imediat cu diverse tehnici de luptă și mijloace violente care pot fi reproduse în viața reală. Există diverse demonstrații în acest sens: într-o anchetă la închisoarea „Marquette” din Michigan s-a constatat că peste 90% dintre deținuți urmăreau constant filmele polițiste la televizor, notându-și scenele-cheie „pentru a-și ameliora cunoștințele tehnice” [25]; de asemenea, G.D. Myers [16], într-o anchetă efectuată într-o închisoare pe 208 deținuți, s-a ajuns la concluzia că nouă din zece deținuți au învățat noi „trucuri” din programe de televiziune și patru din zece au încercat să aplice în practică modelele de acțiune criminală oferite de televiziune.

c. Expunerea la violența mediatizată afectează operaționalitatea sistemului cognitiv. Încărcate cu conținuturi informaționale violente, gândirea și memoria indivizilor sunt orientate în acest sens. Prin recența și relevanța lor, scenele de violență mobilizează cogniția (conștient sau subliminal) la întreprinderi și acțiuni în termeni de agresivitate.

d. Expunerea la violența mediatizată duce la un proces de desensibilizare față de victimă, oamenii obișnuindu-se cu astfel de imagini (cu violența). Astfel, se reduce comportamentul de întraajutorare, de milă față de cei în cauză. Se pare că desensibilizarea emoțională are un efect semnificativ în impactul *mass-media* asupra creșterii violenței sexuale. D. Zillman, J. Bryant și R. A. Carveth [27, p. 153-159], prin cercetare, au ajuns la concluzia că filmele erotice plăcute pot duce la reducerea comportamentelor agresive, în timp ce filmele erotice cu multe scene

violente (sodomasochism, bestialitate) influențează creșterea agresivității. Alte cercetări [5], continuând analiza efectelor pornografiei asupra violenței, concluzionează că pornografia violentă (înțeleasă ca o combinație a scenelor erotice cu cele violente) produce în mod evident efecte fiziologice și cognitive. Ar exista chiar o legătură direct cauzală între expunerea la scene erotice de mare agresivitate și violența îndreptată împotriva femeilor.

La Convenția internațională asupra violenței în *mass-media* (New York, 2 octombrie 1994), specialiștii prezenți au atras atenția asupra efectelor negative ale violenței prezentată prin *mass-media*[7, p. 220-221]:

- expunându-se în permanență la violență, tinerii ajung să creadă că aceasta este singurul mijloc de a-și rezolva conflictele (copiii ai căror părinți sunt în conflict privesc, în S.U.A., la programe de televiziune 5 ore pe zi, iar cei din mediile defavorizate ajung la 8 ore pe zi;

- asasinatele comise de cei între 9-14 ani au crescut în S.U.A., de la 987 în 1984, la 2 300 în 1992;

- industria cinematografică de la Hollywood ucide ficțional 1 000 de persoane pe zi (profesorul G. Gerbner consideră reconfirmată ideea sa de bază: cu cât privim mai mult la tv. cu atât credem că lumea este mai periculoasă, sentimentul de teamă crește, ceea ce erodează credința în civilizație și încrederea în democrație);

- modelul spectacolului violenței se extinde în toată lumea: S.U.A. exportă cu peste 30% mai multe programe violente decât se consumă în S.U.A.: violența, după G. Gerbner, este un limbaj universal și atractiv care nu are nevoie de cuvinte;

- existența unei culturi a violenței reprezintă o realitate.

Cercetările efectuate au nuanțat însă posibilitatea unor efecte negative ale programelor violente, scoțând în evidență factori care pot influența reacțiile telespectatorilor:

- modul în care este prezentată (violența): cea prezentată ca justificată (de ex., legitima apărare) poate spori probabilitatea comportamentelor agresive, același lucru putându-se întâmpla când violența este opera unui personaj-erou, în general, când personajele agresive sunt prezentate ca modele de comportament, ele pot deveni o sursă de încurajare a agresivității, mai ales în cazul adolescenților aflați mereu în căutare de modele;

- agresivitatea „stimulată” prin mediatizare nu se manifestă în lipsa ocaziilor care-i permit individului să-și arate „performanța prin violență”;

- deprinderea violenței prin *mass-media* presupune anumite caracteristici și trăsături psihosociale ale receptorilor și depinde de apartenența acestora la anumite grupuri și medii sociale.

3.3. TEZA EFECTULUI DE ÎNTĂRIRE

Conform acestei teze, personajele și mesajele violente nu au decât rolul de a actualiza și de a întări pulsivitatea și tendințele agresive ale indivizilor, în funcție de educația primită și de nivelul de socializare: par a fi înclinate spre agresivitate și

preluarea mesajelor violente persoanele care prezintă un deficit de stabilitate afectivă și socială, precum și cele mai puțin integrate în mediul lor.

Concluzia acestei abordări este aceea că *mass-media* nu crează agresivitate și nu determină schimbarea atitudinilor și comportamentelor în direcția agresivității. Ele pot, în anumite cazuri, să actualizeze tendințe deja existente. Efectul de suscitare a violenței nu depinde atât de mesaj, cât de alți factori: structura personalității subiectului; situația în care se află; grupurile de apartenență și de referință. Acești factori determină utilizarea și efectul mesajului.

Numeroase studii privind mediatizarea violenței și efectele acesteia au dus la alte noi precizări.

- Violența mediatizată devine nefastă printr-un efect cumulativ. În acest sens, teza habitualizării [14, p. 182-183] pleacă de la ideea că un singur film nu poate modifica atitudinile în mod decisiv, respectiv să modifice structuri ale personalității, accentul fiind pus pe efectele cumulative, de lungă durată. Concluzia acestei teze este că un consum permanent de violență prin programele de televiziune reduce treptat sensibilitatea față de violență, aceasta ajungând să fie privită ca un comportament normal, cotidian.

- Efectele violenței mediatizate pot fi de multe ori de ordin psihic și nu în mod necesar violente: de curând, cercetători de la Universitatea din Michigan au afirmat că secvențele terifiante au un efect negativ asupra psihicului, efect care nu dispare multă vreme după vizionarea lor [26]. Kristen Harrison, de la Universitatea din Michigan declara: „Aceste efecte negative variază de la imposibilitatea de a închide un ochi toată noaptea, luni de zile după vizionarea filmelor (de groază), până la evitarea unor situații din viața reală care seamănă cât de cât cu scenele de groază”. De exemplu, mulți tineri au evitat să mai facă duș după ce au văzut „Psycho”, iar alții au jurat că nu vor mai înota în viața lor după ce au văzut „Fălci”. Dintr-un studiu făcut de cercetătorii americani a reieșit că 26% din tineri au avut probleme de ordin emoțional în urma vizionării unor scene violente, cu mult sânge și care conțineau secvențe de coșmar. O treime dintre tinerii intervievați nu a mai resimțit aceste efecte după o săptămână, iar o altă treime a suferit mai bine de un an de zile.

- Între cantitatea actelor de violență și violența percepută de telespectatori nu există o relație consistentă: pornind de la dimensiunea violenței arătate la televizor nu se poate trage o concluzie asupra efectelor provocate de ea. Categorisirea unor anumite comportamente ca fiind violente depinde de genul de filme vizionat, de măsura în care sunt incluși în acțiune spectatorii/receptorii, de experiența de viață a acestora și de caracteristicile lor specifice de personalitate. Ross D. Parke și colaboratorii săi [18] au ajuns la concluzia că filmele, care din punct de vedere al dimensiunii agresiunii fizice interpersonale nu se deosebesc în mod semnificativ unele de altele, sunt împărțite după contextul acțiunii ca distractive sau brutale. De exemplu, schimburile de împușcături din filmele western sunt normale, iar receptorii nu văd în aceste scene violență. Violența în filmele western, în opinia receptorilor, nu are nimic de-a face cu „realitatea”. De asemenea, actele de violență din filme, pe care receptorul se așteaptă să le vadă (filmele polițiste) nu sunt percepute automat ca violență.

• Faptele delincvente au alte cauze decât filmul sau televiziunea. În 1960, J. Klapper [13] arată că tinerii, copiii ca și adulții au capacitatea să facă distincția dintre „spectacol” și „realitate” la nivelul ideilor și comportamentelor. Identificarea cu personaje violente oferă tinerilor o supapă de eliberare de tendințele agresive, iar faptul că în actele de violență se folosesc de elemente simbolice (mediatice) nu este o dovadă certă a unei corelații directe între consumul mediatic de scene de violență și comportamente agresive. Este dificilă evaluarea rolului factorilor sociali, psihologici, mediatici în creșterea delincvenței și a comportamentelor violente.

• Ipoteza că un film cu cât este evaluat mai realist, cu atât mai puternic va fi resimțită și percepută violența este apreciată ca certă și dovedită [14, p. 181]. Desenele animate conțin scene de violență, dar nu au efecte negative asupra receptorilor. Copiii și tinerii pot face deosebirea între violența reală și violența fictivă. Cercetările [Tom van der Voort, 1982] au arătat, referitor la perceperea și prelucrarea psihică a violenței din *mass-media* de către copii, că acele filme de desene animate care, conform unei analize de conținut, sunt considerate „obiectiv” violente, sunt evaluate de către copii ca necorespondente cu realitatea și, în consecință, nu sunt luate în serios. Totuși, nu trebuie trecut cu vederea pericolul unor desene animate cu personaje ca „Beavis” și „Butt-head”, caracterizate printr-un comportament asocial și violent semnificativ (în România aceste personaje au fost prezentate, impactul vizibil asupra tinerilor fiind semnificativ la nivelul limbajului, procesul imitativ fiind în mod evident prezent).

4. VIOLENȚA ÎN MASS-MEDIA. CRITERII DE SELECȚIE A ȘTIRILOR

O întrebare care se poate pune este următoarea: *de ce atâta violență în mass-media, de ce sunt evenimentele violente selectate, transformate în știri și emise apoi ca mesaje către un public larg?*

Răspunsul poate fi dat raportând această problemă la teoria valorii știrilor, a criteriilor care stau la baza selecției informațiilor. În 1922, Walter Lippmann [15] folosea noțiunea de „news value”, subliniind importanța univocității evenimentelor, a surprizei, a apropierii spațiale, a implicării personale și a conflictelor. În opinia sa, multe dintre imaginile preconceptuate de receptori sunt confirmate de *mass-media*.

Făcând distincția dintre lumea reală și „pseudo-mediul” (percepția subiectivă a acestei lumi), Lippmann ajunge la concluzia că valorile informaționale nu sunt decât intuițiile, mai mult sau mai puțin fondate, ale jurnaliștilor referitor la ceea ce ar putea să intereseze publicul lor cititor, să capteze atenția publicului.

Fiind preocupat de clasificarea valorilor informaționale, Wilbur Schramm [24] a pornit de la tipul de recompense (nemijlocite sau întârziate) acordate receptorilor. În interpretarea sa, recompense nemijlocite sunt știrile despre corupție și violențe, accidente și catastrofe, sport și divertisment, evenimente sociale. Știri cu recompensă întârziată sunt informațiile despre probleme publice, economie, probleme sociale, știință, educație, starea vremii și sănătate.

În 1971, Albert Kientz [12, p. 73-107], încercând realizarea unui model general de tratare a informației în presa tipărită, trecea printre criteriile de analiză a filtrării informației și profunzimea psihologică a informației transmise, criteriul care se referă la impactul pe care astfel de informații îl au asupra psihismului publicului. Ipoteza este următoarea: cu cât informația atinge straturi mai profunde (subconștientul) ale psihicului uman, cu atât posibilitatea ca ea să fie reținută este mai mare. Această ipoteză pare a fi confirmată în cazul referitor la violență, sex, viața de familie și așa se explică exploatarea acestor teme de către presa de senzație, care se adresează unui public larg, cu un nivel de instrucție mediu și sub-mediu. Astfel de informații sunt însă rețete sigure pentru tiraje sau audiență mare la public [23, p. 48].

J. Galtung și M. H. Ruge [8] au arătat că evenimentele care conțin violență au caracteristica de știri „negativiste”, această interpretare având următoarele explicații:

- evenimentele negative corespund mai bine criteriului frecvenței decât evenimentele pozitive care, de regulă, au nevoie de mult timp pentru a fi edificate (prin frecvență se înțelege perioada de timp necesară unui eveniment pentru a se desfășura; cu cât acesta corespunde mai mult frecvenței de apariție a mediilor, cu atât este mai mare posibilitatea de a deveni știre.);

- evenimentele negative sunt univoce: despre interpretarea unui eveniment ca fiind negativ există un larg consens;

- evenimentele negative sunt consonante: ele corespund concepției despre lume și viață a multor oameni.

Pornind de la toate aceste considerente, este evidentă o anumită suprareprezentare a violenței știrilor despre violență în *mass-media*, o diferență între violența reală și o violență mediatizată. Astfel, se pot explica „construcțiile mediatice” ale unor „valuri de criminalitate” care au, mai mult sau mai puțin, un corespondent în realitate. De asemenea, se constată în *mass-media* o suprareprezentare a unor crime grave (David Hubbard, psihiatru din Dallas-Texas, a criticat dur *mass-media* pentru „publicitatea” pe care o face unor crime majore, afirmând că acest fenomen nu poate decât să încurajeze pe alți indivizi, bolnavi mintal, labili psihic să comită crime similare pentru a deveni „vedete”).

Suprareprezentarea criminalității în *mass-media* poate duce și la un alt efect: teama de criminalitate ajunge să fie mai mare decât fenomenul însuși. Criminalitatea reprezintă unul din principalele motive de teamă la nivelul percepției sociale, lucru confirmat și de rezultatele unei anchete efectuate în orașele Varșovia, Praga, Budapesta, București, Sofia, Berlinul de Est și Moscova. Între cele 22 de motive de neliniște prezentate subiecților investigați, agresivitatea și violența, ca și criminalitatea organizată ocupă primele două locuri, cu procente de 75% și respectiv 70% [22]. Rămâne de stabilit cât din această teamă are un corespondent în realitate și cât se datorează mediatizării excesive a criminalității.

Frecvența ridicată a știrilor „negative” (cu caracter violent) duce, în viziunea politicilor editoriale ale *mass-media*, la creșterea audienței, iar aceasta înseamnă o

creștere a numărului „clienților”, în ultimă instanță a profitului. Dar, oare, asemenea „marfă” (informație) este cerută de „clienți” (public)? Nu cumva avem de a face cu un fenomen de „perversiune informațională?”. Foarte mulți observatori atenți ai mediilor românești înclină spre un răspuns afirmativ. Credem că este semnificativă părerea lui Mihail Dragnea privind statutul actual al publicului care „este tratat ca și cum ar avea un singur drept fundamental, acela de a consuma ceea ce «șogunii» presei îi oferă. Publicul nu prezintă importanță decât ca tărâm virgin de cucerit, el este aborigenul care trebuie sedus, dacă altfel nu poate fi convins să se alăture Religiei Consumului de Mesaje. Totul de dragul menținerii producției de mesaje [6, p. 20]. Simptomatică este și impresia pe care o au managerii unor instituții mass-media. Astfel, într-un interviu recent, Marian Odangiu, director de programe la „Radio Vest Timișoara”, declara: „ceea ce caracterizează presa în acest moment este goana excesivă după senzațional, cu efectele sale: o presă falsă, plată, lipsită de profunzime, obiectivitate, luciditate și – un lucru deosebit de grav! – responsabilitate”. Textul jurnalistic este umflat „pompos, demagogic, optând pentru informația «după ureche», pentru morbid și scandalos” [9]. Iar Petru Pânzaru, într-o remarcabilă analiză a mediilor românești, accentua pe „criza de identitate” a acestora. Reputatul profesor arăta că aglomerarea de fapte diverse cu informații veridice despre viața intimă a așa ziselor VIP-uri, invazia sexualității ca și a criminalității au o funcție de dezintellectualizare, deculturalizare a publicului și chiar de „tăbăcire”, desensibilizare psihologică, demoralizare [19].

Nu putem fi decât de acord cu concluzia că misiunea informației, a informării este de a reduce incertitudinile, de a risipi confuziile. Numai că, din factor de clarificare-luminare și stimulare psihosocială, *mass-media* devine, mult prea frecvent, un instrument de distorsiune și provocare de diversiuni. În esență, rolul unui ziar (și al *mass-media* în general) este, trebuie să fie, acela de a afla informația proaspătă despre chestiuni de interes public și de a o transmite cititorilor cât mai repede și cu cât mai multă acuratețe posibil, în mod cinstit și echilibrat [20].

BIBLIOGRAFIE

1. „Adevărul”, nr. 2695, 3 februarie 1999.
2. „Adevărul”, nr. 2699, 8 februarie 1999.
3. CHESNAIS, JEAN-CLAUDE, *Histoire de la violence*, Paris, Editura Robert Laffont 1981, citat după C. Păunescu, *Agresivitatea și condiția umană*, București, Editura Tehnică, 1994.
4. DE FLEUR, MELVIN L., BALL-ROKEACH, SANDRA, *Teorii ale comunicării de masă*, Iași, Editura Polirom, 1999.
5. DONNERSTEIN, E., *Erotic and Human Aggression*, in Green, G. R., Donnerstein, E. (ed.), “Aggression: Theoretical and Empirical Review”, vol. 1, New York, Academic Press, 1983.
6. DRAGNEA, MIHAIL, *O privire asupra mass-media*, în: Marinescu, Paul (coord.), *Managementul instituțiilor de presă din România* (teorie practică și studii de caz), Iași, Editura Polirom, 1999.
7. DRĂGAN, IOAN, *Paradigme ale comunicării de masă*, București, Casa de Editură și Presă „Șansa” SRL, 1996.

8. GALTUNG, JOHAN; RUGE, MARIE HOLMBOE, *The structure of foreign news*, in: „Journal of Peace Research”, 2, 1965.
9. GRIGORE, EMA, *Interviu cu Marian Odangiu*, Director de Programe „Radio Vest” Timișoara, în: Marinescu, Paul (coord.), *Managementul instituțiilor de presă din România*, Iași, Editura Polirom, 1999.
10. HESLIN, JAMES M, *Social Problems*, second edition, New Jersey, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1990, citat de Rădulescu, Sorin M., *Devianță, Criminalitate și patologii sociale*, București, Editura Lumina Lex, 1999.
11. ILUȚ, P., *Comportament prosocial-comportament antisocial* (subcapitol) *Violența și mass-media*, în: Radu, Ioan (coord.), *Psihologie socială*, Cluj-Napoca, Editura „EXE”, SRL, 1994.
12. KIENZ, ALBERT, *Pour analyser les medies. L'analyse de contenu*, Paris, Editura Mame, 1971.
13. KLAPPER, JOSEPH, *The Effects Mass Communication*, The Free Press, 1960.
14. KUNCZIK, MICHAEL; ZIPFEL, ASTRID, *Introducere în știința publicisticii și comunicării*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1998.
15. LIPPMANN, WALTER, *Public Opinion*, New York, 1922.
16. MYERS, G. D., *Social Psychology*, New York, Mc Graw Hill Publishing Company, 1990.
17. NEAMȚU, GEORGE; CÂMPEANU, IOAN; UNGUREANU, CĂTĂLIN, *Intervenție și prevenție în delincvență*, Iași, Edit. Fundației „Chemarea”, 1998.
18. PARKE, ROSS D., *Some effects of violent and nonviolent movies on the behavior of juvenile delinquents*, in: Berkowitz, L. (ed.), „Advances in experimental social psychology”, vol. 10, New York, 1977.
19. PÂNZARU, PETRU, *Mass-media în tranziție* (Jaloanele unei modalități sociologice de analiză), în: „Calitatea vieții”, anul 6, nr. 1-2, 1995.
20. RANDALL, DAVID, *Jurnalul universal*, Iași, Editura Polirom, 1998.
21. RĂDULESCU, SORIN M., *Violența*, în: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu (coord.), *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993.
22. RĂȘCANU, RUXANDRA, *Implicații psihoclinice ale unor disfuncții sociale: conflict, violență, maltratare, suicid, homosexualitate*, în: Mielu Zlate (coord.), *Psihologia vieții cotidiene*, Iași, Editura Polirom, 1997.
23. ROȘCA, LUMINIȚA, *Textul jurnalistic*, în: Mihai Coman (coord.), *Manual de jurnalism, Tehnici Fundamentale de redactare*, vol. 1, Iași, Editura Polirom, 1999.
24. SCHRAMM, WILBUR, *The nature of news*, în: „Journalism Quarterly”, 26, 1949.
25. ȘTEFĂNESCU, PAUL, *În slujba vieții și a adevărului* (subcapitolul „Violența și imaginea”), vol. 1, București, Editura Teora, 1998.
26. ȚUCHEL, DANIELA, *Americanii nu mai fac duș după ce văd „Psycho”*, în: „Libertatea”, nr. 2616, 16 martie 1999.
27. ZILLMAN, D.; BRYANT, J.; CORVETH, R. A., *The Effect of Erotic Featuring Sadomasochism and Bestiality on Motivated Intermale Aggression*, in: „Personality and Social Psychology” – Bulletin, nr. 7, 1981.

VIOLUL CA FORMĂ DE AGRESIUNE ȘI VIOLENȚĂ ÎMPOTRIVA FEMEII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

ROXANA-GABRIELA NICULESCU

Societatea românească se confruntă în ultimii ani cu o profundă stare anomică, constând în creșterea fără precedent a actelor de devianță, a infracțiunilor, a nivelului de violență.

Apreciată ca una din cele mai grave forme de agresare și violență împotriva femeii, violul are în societatea românească o frecvență foarte ridicată. Deși acest fenomen a existat și în vechiul regim, din rațiuni ideologice informațiile au fost ținute sub tăcere.

Amploarea reală a actelor de viol comise în România este o mare necunoscută. Datele statistice furnizate de poliție și organizații neguvernamentale nu reflectă decât parțial fenomenul, ele indică numai o mică parte din numărul real de cazuri care sunt înfăptuite. Prin impactul puternic și îndelungat pe care îl are asupra vieții sociale a victimei și prin traumele pe care le produce, violul este considerat ca unul din actele de violență cu cea mai mare gravitate socială.

Pornind de la gravitatea acestui fenomen, ne-am propus să evidențiem principalii factori de risc în apariția actelor de agresare sexuală, specifici societății românești.

Metodele folosite în studiul de față au fost analiza statistică a documentelor care consemnează violuri efective (sau tentative) și a documentelor oficiale de la: Inspectoratul General al Poliției, Ministerul de Justiție, Direcția Generală a Penitenciarelor, Institutul de Medicină Legală „Mina Minovici”.

1. CONSTATĂRI PRINCIPALE

1.1. EVOLUȚIA ACTELOR DE AGRESIUNE SEXUALĂ

Una din formele cele mai grave de violență împotriva femeii este violul, actul de viol fiind o infracțiune în care femeia este redusă la o stare de obiect sexual, prin disocierea instinctului de afectivitate. În mod real, violul exprimă o negare a femeii ca persoană, consecutiv despuierii sexualității de ceea ce are ea mai specific uman, și anume de afectivitate, prin reducerea sa la starea și nivelul

exclusiv instinctual. În perioada 1990-1997 în întreaga țară organele de poliție au înregistrat un număr de 10 657 cazuri de viol, reprezentând o medie anuală de 1332 cazuri (vezi tabelul nr. 1)

Tabelul nr. 1

Evoluția cazurilor de viol raportate organelor de poliție în România, în perioada 1990-1997

ANUL	NUMĂRUL DE VIOLURI	FAȚĂ DE 1990 (%)	FAȚĂ DE ANUL PRECEDENT (%)
1990	947	–	–
1991	1203	27	27
1992	1065	12,5	-11,5
1993	1396	47,4	31,1
1994	1391	46,9	- 0,4
1995	1465	54,7	5,3
1996	1503	58,7	2,6
1997	1687	78,1	12,2

Sursa: Inspectoratul General al Poliției

Se constată că numărul violurilor a crescut aproape în fiecare an, înregistrând în anul 1997 o creștere de peste 78% față de anul 1990. Aproximativ 30% din toate cazurile raportate de viol au loc în marile municipii sau orașe: București, Iași, Constanța. În ceea ce privește indicele de risc pe zone, pe primul loc se situează municipiul București, urmat de județele Timiș, Botoșani, Iași și Dolj.

În ceea ce privește municipiul București, în perioada 1990-1997 organele de poliție au înregistrat un număr de 930 cazuri de viol, reprezentând o medie anuală de 116 cazuri (vezi tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Variațiile anuale ale cazurilor de viol raportate organelor de poliție în București, în perioada 1990-1997

ANUL	NUMĂRUL DE VIOLURI	FAȚĂ DE 1990 (%)	FAȚĂ DE ANUL PRECEDENT(%)
1990	82	–	–
1991	146	78	78
1992	132	61	- 9,6
1993	127	54,9	- 3,8
1994	94	14,6	-26
1995	118	43,9	25,5
1996	114	39	- 3,4
1997	117	42,7	2,6

Sursa: Inspectoratul General al Poliției

După cum se poate observa din tabelul nr. 2, în capitală numărul violurilor a crescut în anul 1997 cu 42,7% față de 1990.

Studiile efectuate de Serviciul de Prevenire a Criminalității din cadrul Inspectoratului General al Poliției arată că, în cazul violului, vârsta victimelor femeii este cuprinsă între 19-29 ani, cele mai multe fiind necăsătorite. Ca tendință semnificativă, se constată migrarea fenomenului din mediul rural în cel urban, ceea ce se poate explica printr-o specializare a elementului infracțional. Dintre cauzele

principale care au favorizat producerea violenței se pot evidenția, ca fiind mai semnificative, următoarele două: imprudența victimei și consumul de alcool.

1.2. EVALUAREA EXPERTIZELOR MEDICO-LEGALE ÎN CAZUL AGRESIUNILOR SEXUALE

Într-o perioadă de 16 ani (1982-1997), la Institutul Național de Medicină Legală „Mina Minovici”, au fost examinate, la cererea organelor de poliție, un număr total de 4 954 cazuri de agresiuni sexuale, reprezentând o medie anuală de 310 cazuri (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Variațiile anuale ale cazurilor de agresiuni sexuale înregistrate la I.M.L. București, în perioada 1982-1997

ANUL	NUMĂRUL TOTAL DE CAZURI	FAȚĂ DE 1982 (%)	FAȚĂ DE ANUL PRECEDENT(%)
1982	306	–	–
1983	337	10,2	10,2
1984	396	29,5	17,5
1985	309	1	-22
1986	273	-10,8	-11,7
1987	297	-2,9	8,8
1988	310	1,4	4,4
1989	368	20,3	18,8
1990	275	-10,2	-25,3
1991	260	-15,1	-5,5
1992	256	-16,4	-1,6
1993	284	-7,2	10,9
1994	312	1,9	9,9
1995	344	12,5-3,6	10,3
1996	295	8,5	-14,3
1997	332	19,1	12,6

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

Variațiile numărului de cazuri sunt sensibile de la un an la altul, în schimb, se evidențiază anii 1984 și 1997, care înregistrează cea mai mare pondere față de anul precedent (17,5 % și 12,6 %), iar cea mai mică pondere față de anul precedent apare în anii 1985 (22 %) și 1990 (25,3 %).

În scopul de a evidenția caracteristicile cantitative ale fenomenului (număr de cazuri, populația implicată) am realizat un studiu asupra cazurilor de agresiuni sexuale identificate (reportate) pe o perioadă de 5 ani (de la 1 ianuarie 1993 până la 31 decembrie 1997)*. Sursele documentare folosite au fost rapoartele expertiză aflate în arhiva Institutului de Medicină Legală „Mina Minovici”. Complementar cu analiza acestor rapoarte au fost evaluate și analizele paraclinice efectuate în

* Am considerat utilă analiza cazurilor reportate în această perioadă pentru două motive principale: modurile de înregistrare a datelor nu prezintă discontinuități și omogenitatea categoriilor utilizate.

cadrul laboratorului de serologie. Variabilele principale cu care am operat această evaluare au fost: vârsta, sexul, mediul de rezidență, intervalul de timp între agresiunea sexuală și prezentarea pentru examinare medico-legală, circumstanțele producerii agresiunii.

1.2.1. Variabilele principale utilizate în studiu

Din 1567 cazuri de agresiuni sexuale înregistrate la cererea organelor de poliție în perioada 1993-1997, în 93 % din cazuri victimele au fost de sex feminin, iar în 7 % din cazuri victimele au fost de sex masculin. Din numărul total de 1 567 cazuri de agresiuni sexuale, 608 (38,8%) au fost cu circumstanțe agravante. Dintre circumstanțele producerii agresiunilor sexuale se pot menționa, ca fiind mai importante: viol în grup – 97 cazuri (6,3 %), din care în 33 cazuri (2,1 %) victima a fost sechestrată între 3 și 30 de zile; tâlhărie și viol – 48 cazuri (3 %); incest – 30 cazuri (1,9 %); minori sub 14 ani – 432 cazuri (27,6 %).

1.2.1.1. Mediul de rezidență

Majoritatea victimelor agresate sexual în perioada 1993-1997 provin din mediul urban (București) – în 1 127 cazuri (72%). Restul victimelor – 440 cazuri (28%) provin din mediul rural (comunele din Sectorul Agricol Ilfov).

Tabelul nr. 4

Mediul de rezidență al victimelor agresate sexual, în perioada 1993-1997

ANUL	MEDIUL URBAN	MEDIUL RURAL	TOTAL CAZURI/AN
1993	73,2	26,8	284
1994	73,8	27,2	312
1995	71,6	28,4	344
1996	70,1	29,9	295
1997	72	28	332

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

Pentru fiecare an în parte, se observă că proporția urban/rural se menține relativ constantă (vezi tabelul nr. 4).

Pentru a vedea care sunt sectoarele și comunele din Municipiul București și Sectorul Agricol Ilfov cu numărul cel mai mare de agresiuni sexuale, am realizat o ierarhizare a acestora (vezi tabelul nr. 5)

Ierarhizarea sectoarelor (pentru București) și a comunelor (pentru Sectorul Agricol Ilfov) a fost efectuată în funcție de ponderea fiecărui sector sau comună în raport cu numărul total de agresiuni sexuale comise. Din punct de vedere al rangului deținut de sectoarele capitalei, cele mai numeroase agresiuni sexuale s-au înregistrat în sectoarele 3 (locul 1), sectorul 5 (locul 2) și sectorul 2 (locul 3), iar incidența cea mai mică în sectorul 1 (locul 6).

În Sectorul Agricol Ilfov cele mai multe agresiuni sexuale au fost comise în comunele Buftea, Pantelimon și Voluntari, ceea ce reclamă adoptarea unor măsuri de prevenire a evenimentelor de felul acesta, prin intensificarea activității organelor de poliție.

Tabelul nr. 5

Principalele sectoare și localități ale Municipiului București și ale S.A.I. de unde provin victimele agresate sexual, în perioada 1993-1997

IERARHIE	URBAN (BUCUREȘTI)	RURAL (S.A.I.)
Locul 1	Sectorul 3	–
Locul 2	Sectorul 5	–
Locul 3	Sectorul 2	–
Locul 4	Sectorul 4	–
Locul 5	Sectorul 6	---
Locul 6	Sectorul 1	–
Locul 7	–	Buftea
Locul 8	–	Pantelimon
Locul 9	–	Voluntari
Locul 10	–	Glina, Jilava
Locul 11	–	Popești-Leordeni
Locul 12	–	Măgurele
Locul 13	–	Cernica
Locul 14	–	Mogoșoaia
Locul 15	–	Domnești
Locul 16	–	Chitila
Locul 17	–	Găneasa
Locul 18	–	Vidra
Locul 19	–	Afumați
Locul 20	–	Dobroiești, Bragadiru

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

1.2.1.2. Vârsta victimelor

Deși victimele agresiunilor sexuale provin din toate categoriile de vârstă, analiza cazurilor efectuată pentru fiecare an în parte demonstrează o tendință de reducere a actelor de violență în raport cu creșterea vârstei victimelor (și, dimpotrivă, existența unei tendințe de creștere a violenței sexuale pentru grupurile de vârstă cele mai tinere) – (vezi tabelul nr. 6).

Tabelul nr. 6

Distribuția pe grupuri de vârstă a victimelor agresiunilor sexuale, înregistrate în perioada 1993-1997

GRUPA DE VÂRSTĂ	1993		1994		1995		1996		1997		TOTAL CAZURI	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Sub 14 ani	67	23,6	92	29,5	98	28,5	75	25,4	100	30,1	432	27,6
14-20 ani	136	47,9	125	40	138	40,1	146	49,5	145	43,7	690	44
21-30 ani	45	15,8	42	13,5	65	18,9	48	16,3	55	16,6	255	16,2
31-40 ani	16	5,6	20	6,4	18	5,2	13	4,4	12	3,6	79	5,1
41-50 ani	8	2,8	12	3,8	10	3	2	0,7	8	2,4	40	2,6
51-60 ani	5	1,8	11	3,6	7	2	4	1,3	6	1,8	33	2,1
Peste 60 ani	7	2,5	10	3,2	8	2,3	7	2,4	6	1,8	39	2,4
TOTAL	284	100	312	100	344	100	295	100	332	100	1567	100

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

Grupa de vârstă cea mai vulnerabilă este cea plasată în intervalul 14-20 ani (44%), urmată de grupa de 14 ani (27,6 %) și 21-30 ani (16,2%).

Cea mai puțin vulnerabilă grupă de vârstă este plasată în intervalul 51-60 ani (2,1%), urmată îndeaproape de grupa peste 60 ani (2,4%), apoi 41-50 ani (2,6%) și 31-40 ani (5,1%).

În ceea ce privește vârsta medie a victimelor, aceasta este de 19,7 ani pentru victimele de sex feminin, ceva mai mare față de vârsta medie a victimelor de sex masculin, respectiv 13,8 ani.

a. Minori și adolescenți victime

Ponderea minorilor și adolescenților în totalul agresiunilor sexuale înregistrate este destul de mare – 61,6 % (vezi tabelul nr. 7). Datorită vârstei scăzute, a lipsei de discernământ, a incapacității fizice de autoprotecție și a gradului ridicat de sugestibilitate și credulitate, minorii și adolescenții implică o vulnerabilitate crescută față de victimizare. Numărul cel mai mare de victime s-a înregistrat în anii 1995 (21,3%) și 1997 (21%). Cel mai mic număr de victime se constată în anii 1994 (18,4%) și 1996 (19,1%).

Tabelul nr. 7

Ponderea pe grupe de vârstă a minorilor și adolescenților agresați sexual, înregistrați în perioada 1993-1997.

ANUL	1-5 ANI	6-10 ANI	11-14 ANI	15-18 ANI	TOTAL CAZURI	
					NR.	%
1993	0,6	15,1	34,9	49,4	178	18,4
1994	1	12,8	40	46,2	195	20,2
1995	0,9	13,6	40,8	44,7	206	21,3
1996	0,6	16,3	34,8	48,3	184	19,1
1997	1,5	14,8	35,5	48,2	203	21
TOTAL	0,9	14,5	37,3	47,3	966	100

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

b. Femei victime

Deoarece în perioada celor 5 ani nu au existat cazuri de bărbați agresați sexual înregistrați, pentru încadrarea în grupele de vârstă 19-60 ani (aceștia au discernământ și capacitate fizică de autoprotecție), ne-am concentrat cu precădere asupra victimelor femei (vezi tabelul nr. 8). Ponderea victimelor femei în totalul agresiunilor sexuale înregistrate este de 38,4%.

Tabelul nr. 8

Ponderea pe grupe de vârstă a femeilor agesate sexual, înregistrate în perioada 1993-1997

ANUL	19-29 ANI	30-39 ANI	40-49 ANI	50-59 ANI	Peste 60 ANI	TOTAL CAZURI	
						NR.	%
1993	66	15	7,5	4,8	6,7	106	17,5
1994	54,7	15,4	12	9,4	8,5	117	19,5
1995	63,8	15,9	9,5	5	5,8	138	23
1996	70,3	13,5	6,3	3,6	6,3	111	18,5
1997	72	10,8	7,8	4,7	4,7	129	21,5
TOTAL	65,4	14,1	8,7	5,5	6,3	601	100

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

În cazul femeilor, grupa de vârstă cu cel mai mare risc victimal este plasată în intervalul 19-29 ani (65,4%). Cel mai mic risc victimal îl reprezintă grupa 50-59 ani (5,5%), urmată de grupa peste 60 ani (6,3%). Anii în care se constată o creștere a numărului de femei victime sunt 1995 (23%) și 1997 (21,5%). Scăderea numărului de victime femei se constată în anii 1993 (17,5%) și 1996 (18,5%).

1.2.1.3 Intervalul viol – examinare medico-legală

În ceea ce privește intervalul între agresiunea sexuală și prezentarea pentru examinarea medico-legală se constată că aproape jumătate din victime (43%) au fost examinate în intervalul optim de până într-o zi (vezi tabelul nr. 9). Restul victimelor au fost examinate la intervale mari și foarte mari de timp: 1-2 zile (21%), 3-4 zile (15,1%), 5-6 zile (12%), 7-14 zile (4,6%), peste 14 zile (până la 2 ani) – 4,3%.

Tabelul nr. 9

Ponderele victimelor în funcție de intervalele de timp între viol și examinarea medico-legală

INTERVALUL VIOL-EXAMINARE	NUMĂR DE VICTIME	%
până într-o zi	673	43
1-2 zile	330	21
3-4 zile	237	15,1
5-6 zile	188	12
7-14 zile	72	4,6
peste 14 zile	67	4,3
TOTAL	1567	

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

În multe cazuri, întârzierea de prezentare la examinare se datora circumstanțelor de producere a agresiunii (viol cu sechestrare timp de mai multe zile). În altele, explicația e mai puțin evidentă, aceasta putând consta în existența unor deficiențe psihice, în lipsa de discernământ, ezitărilor victimei de a-și face publică drama personală, temerii de represalii din partea agresorului.

1.2.2. Tentativele de viol

În ansamblul celor 5 ani luați ca bază de analiză, au fost înregistrate un număr de 206 „tentative”, reprezentând 13,1% din totalul cazurilor consumate (vezi tabelul nr. 10).

Din punct de vedere medico-legal, expertiza efectuată în cazurile de „tentativă de viol” poate evidenția, eventual, doar prezența leziunilor traumatiche minore. Grupa de vârstă cea mai afectată este cea plasată în intervalul 14-20 ani (40,3%), urmată de grupa sub 14 ani (23,5%) și 21-30 ani (18,9%). Cu toate că celelalte grupe de vârstă însumează 8,3% din cazurile de „tentative”, totuși ele sunt prezente la toate categoriile de vârstă. Cele mai ridicate valori le înregistrează anii 1995 (27,2%) și 1994 (25,2%), iar cea mai scăzută anul 1996 (8,3%).

Tabelul nr. 10

Ponderea pe grupe de vârstă a victimelor tentativelor de viol, înregistrate în perioada 1993-1997

GRUPA DE VÂRSTĂ	1993	1994	1995	1996	1997	TOTAL CAZURI	
						NR.	%
sub 14 ani	8,2	6,3	7,3	3,9	6,8	67	32,5
14-20 ani	3,4	12,1	11,2	3,4	10,2	83	40,3
21-30 ani	2,9	3,8	6,8	1	4,4	39	18,9
31-40 ani	1	0,5	1	–	0,5	6	2,9
41-50 ani	–	1	–	–	0,5	3	1,5
51-60 ani	–	0,5	0,5	–	0,5	3	1,5
Peste 60 ani	0,5	1	0,5	–	0,5	5	2,4
TOTAL	16	25,2	27,2	9,3	23,3	206	100

Sursa: Arhiva Institutului Medico-Legal „Mina Minovici”.

2. INTERPRETAREA REZULTATELOR ȘI CONCLUZII

În societatea românească se constată o amploare fără precedent a actelor de viol, care merg până la procente ce cresc anual în medie cu 9,5%. Cele mai multe violuri produse în orașe și municipii sunt săvârșite de infractori născuți în mediul rural și domiciliați în mediul urban, ceea ce demonstrează încă o dată influențele negative ale aculturației urbane. Marea majoritate a agresorilor sunt persoane fără ocupație, iar restul, șomeri și persoane cu niveluri de calificare minime.

Se remarcă o intensificare a violurilor comise de minori în grupuri (uneori în participare cu majori), favorizată de condiții cum sunt alcoolul și conformismul la hotărârea de grup. De asemenea, se constată o scădere a vârstei de la care minorii au început să producă acte de agresare sexuală, cele mai multe violuri fiind săvârșite de categoria de vârstă 15-20 ani, în care se includ și făptuitorii care nu au atins încă vârsta majoratului civil. Dintre factorii de risc implicați în etiologia comportamentului agresorilor sexuali, cei mai reprezentativi vizează familia, școala, grupul stradal. Mulți recidiviști care săvârșesc violuri, au suferit anterior condamnări pentru fapte cu caracter benign (furt în dauna avutului privat sau public) și nu pentru fapta care-i incriminează în prezent.

În privința modului de operare al agresorilor, situația cea mai caracteristică în cazurile de viol a fost imobilizarea victimei prin forță; majoritatea au folosit obiecte contondente, iar arma preferată a fost cuțitul. Se constată o tendință de reducere a actelor de viol în raport cu creșterea vârstei victimelor (și, dimpotrivă, existența unei tendințe de creștere a actelor de viol pentru grupurile de minori și adolescenți). De asemenea, se remarcă o tendință de creștere a infracțiunilor de corupere sexuală și perversiune sexuală comise asupra minorilor, implicând, mai ales, responsabilitatea factorilor investiți cu funcții de socializare, control social și protecție.

Am remarcat, de asemenea, o creștere a actelor de violență comise asupra femeilor mai vârstnice (peste 70 ani) din mediul rural. În aceste cazuri, agresorii

sunt persoane tinere determinate de mobilități infracționale, printre care jaful, tâlhăria și chiar violul. Deși atmosfera de la sat, unde oamenii se cunosc între ei, nu pare propice comiterii de abuzuri sexuale, în mod paradoxal cunoașterea din copilărie favorizează victimizarea. Femeia, care îl cunoaște de mult timp pe viitorul agresor și îl consideră prieten, nu se așteaptă la nimic rău când merge cu acesta pe drumuri pustii din afara satului sau când urcă în mașina acestuia. O altă caracteristică a mediului rural este denunțarea falsă a unui viol, în scop de răzbunare, dar și „căderea la înțelegere” între victimă și agresor, cel din urmă sfârșind prin a se căsători cu victima pentru a rămâne nepedepsit.

Dorim să subliniem faptul că răspunderea pentru comiterea violurilor nu trebuie aruncată exclusiv asupra agresorului, ci trebuie determinat și aportul victimei la producerea agresiunilor și, de asemenea, contextul în care are loc evenimentul. Din studiile noastre de caz rezultă că, un număr mare de victime au avut un rol determinant în producerea faptei, printr-un comportament imprudent în relația cu persoane necunoscute. Este de menționat ușurința în stabilirea relației, încrederea în „bunele intenții” și frecventarea mediilor străine sau insuficient cunoscute. În ceea ce privește locul infracțiunii, în majoritatea cazurilor violatorii și-au acostat victimele în discoteci, gări sau autogări, parcuri sau pe drumul școală – casă și le-au dus pe câmp sau în alte locuri izolate.

3. CÂTEVA SOLUȚII POSIBILE

a. Din punct de vedere legislativ, se impune perfecționarea legislației cu privire la incriminarea și sancționarea actelor de agresiune sexuală, pentru a se elabora sancțiuni speciale împotriva unor acte cum ar fi: hărțuirea sexuală, violul marital, tentativa de viol (care implică, la fel ca și violul consumat, utilizarea unor mijloace constrângătoare). Apare necesară revizuirea și adaptarea legislației care vizează protecția copilului. Ar trebui elaborate sancțiuni specifice pentru exploatarea sexuală a minorilor, pedofilie și încadrarea în codul penal a pedofiliei ca acțiune cu circumstanțe agravante.

b. Din punct de vedere al asistenței sociale: multiplicarea centrelor care asigură protecție și asistență femeilor maltratate și abuzate sexual, cu sprijinul administrațiilor locale, al primăriilor, al organizațiilor guvernamentale și nonguvernamentale; înființarea și multiplicarea, în cadrul centrelor și cabinetelor de consiliere familială, a unor grupuri specializate în asistența familiilor cu probleme, a celor în care minorii au comis fapte penale.

c. În colaborare cu rețeaua medico-sanitară să se intensifice activitatea de educație sexuală în școli, în cadrul orelor de dirigiență și consiliere. Aceste activități ar trebui să înceapă încă în ciclul primar și să se intensifice în cel gimnazial și liceal;

d. Cu participarea cadrelor din poliție și din rețeaua sanitară, să se procedeze la alcătuirea unor programe de educație antialcoolică și antidrog în școli,

prezentându-se, pe lângă consecințele de ordin medical, și consecințele existente în planul răspunderii penale.

e. Din punct de vedere al cercetării științifice, institutele de specialitate și organizațiile de profil să inițieze mai multe cercetări, în special anchete printre victime, la care să participe echipe multidisciplinare, alcătuite din sociologi, psihologi, medici legiști și asistente sociale, precum și alte categorii de specialiști.

f. Din punct de vedere al evidenței statistice, o mai uniformă standardizare a categoriilor și a formularelor în baza cărora sunt înregistrate date cu privire la agresiuni sexuale, în așa fel încât informațiile să fie comparabile și utilizabile în mod operațional; de exemplu, completarea datelor cu care operează în prezent Institutul Medico-Legal și care sunt insuficiente, după părerea noastră, cu alte date legate de mediul familial, nivelul de instrucție, apartenență profesională.

g. Intensificarea activității organelor de poliție, îndeosebi în sectoarele cu vulnerabilitate crescută și în mediile expuse pericolului de agresiune (parcuri, discoteci, străzi). Corpul Gardienilor Publici ar trebui să se implice, alături de poliție, în asigurarea pazei și protecției tinerilor care frecventează discotecile și parcurile.

MODALITĂȚI DE AMELIORARE A CERCETĂRILOR DE TEREN CARE AU LA BAZĂ SONDAJUL STATISTIC

PETRUȘ ALEXANDRESCU

Frecvența cu care s-au utilizat în ultimii ani sondajele statistice în scopul testării opiniei publice, a permis experimentarea a numeroase variante în tehnica eșantionării. Experiența a arătat, de la caz la caz, care variantă este mai potrivită. Pentru toate acestea, numeroase colective de specialiști au depus eforturi remarcabile în punerea la punct a diferitelor tehnici de eșantionare, de instruire a personalului care urma să meargă în teren și să culeagă informația cu ajutorul chestionarului sociologic. Desigur că s-au făcut și greșeli de proiectare, dar mai ales au fost întâmpinate dificultăți mari în faza de recoltare a datelor. Toate acestea au fost inerente începutului.

Așadar, eforturile s-au concentrat în proiectarea și cât mai buna realizare a cercetării. Odată cercetarea efectuată, se trecea de regulă la valorificarea cât mai rapidă a datelor. Nu de puține ori s-a manifestat o grabă nedisimulată de a valorifica, interpreta și, mai ales, a se publica rezultatele obținute. Nu a existat, cred, cercetare de acest fel care să nu fi menționat că s-a încadrat în intervalul de încredere, că eroarea este cea admisă, ba chiar cea minimă. Cu toate acestea, de multe ori, în confruntarea cu realitatea, nu puține astfel de cercetări s-au dovedit a fi eșecuri regretabile. Explicațiile pot fi multe și nu ne propunem acum și aici să discutăm aceste aspecte. Trebuie însă să remarcăm un fapt. Cercetările de acest fel se confruntă foarte rar cu realitatea. Cu atât mai mult cu cât se consideră că o astfel de cercetare reprezintă un instantaneu al clișeului timpului, opiniile aceluiași persoane se apreciază că se pot modifica de la un moment la altul. Unul din puținele momente de confruntare cu realitatea îl constituie alegerile. Din acest motiv, cercetările cu caracter preelectoral se desfășoară sub semnul interesului sporit al specialiștilor și al publicului larg. Răspunderea acestora este mult mai mare. Deși multe dintre aceste cercetări se proiectează cu multă grijă, ele se desfășoară tot timpul contra cronometru. La fel prelucrările și etapele care decurg de aici.

Ce se întâmplă însă atunci când cercetarea concretă conține vicii care pot afecta sensul și conținutul rezultatelor sau ierarhiile valorice? Când se constată

astfel de situații se apelează adesea la soluții conjuncturale: se elimină chestionare sau grupe de chestionare despre care se crede că ar introduce informații false sau, dimpotrivă, ar fi lipsite de informații (prin numeroasele non-răspunsuri etc.) Alteori, se recurge la trimiterea în grabă a unor echipe rapide care să refacă subeșantioanele slab acoperite pe perioada desfășurării cercetării. Toate acestea pot fi soluții-compromis, ele pot aduce anumite ameliorări, de regulă minore, alteori pot crea perturbări mai mari în configurația de ansamblu a eșantionului. Acesta poate fi un moment în care eșantionul, deci și întreaga cercetare, scapă de sub control.

Experiența acumulată de-a lungul anilor, din reușite dar poate mai ales din eșecuri, mai mici sau mai mari, a făcut să se nască întrebarea: ce se poate face cu un eșantion în care apar abateri îngrijorătoare? Dar în cazul unui eșantion rezultat ca satisfăcător, ce s-ar putea face pentru a i se mări gradul de precizie, de prognoză? Unele rezultate pozitive s-au obținut. În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm o astfel de metodologie, cu ajutorul căreia pot fi ameliorate rezultatele cercetării și acest lucru se poate întâmpla în două direcții posibile. În primul rând, atunci când datele cercetării concrete prezintă asimetrii sau perturbări în realizarea subeșantioanelor, și în al doilea rând, atunci când se dorește o creștere a preciziei rezultatelor cercetării. Metodologia aceasta a putut fi experimentată pe cazuri concrete. Datorită avantajelor care decurg de aici, sperăm ca aceste rezultate să merite lumina tiparului.

Ideea metodei care urmează să o expunem constă în ajustarea eșantionului după o caracteristică aleasă, având un reper bine stabilit. Pentru o mai bună înțelegere a metodei, să ne imaginăm o cercetare concretă cu caracter preelectoral, desfășurată în 17 județe, fiecare județ având un anumit număr de puncte de eșantionare. Să mai admitem că cercetarea a avut, din diverse motive, anumite abateri de la eșantionul teoretic (a se vedea tabelul nr. 1), astfel că au fost investigați 1649 subiecți în loc de 1807 cât prevedea eșantionul teoretic, cu următoarea distribuție:

Tabelul nr. 1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	Total
Eșantion teoretic	372	62	73	86	112	75	52	117	101	100	121	65	60	112	117	127	55	1807
Date cercetare	332	83	69	73	60	83	44	105	91	87	108	58	58	118	117	108	45	1649

Cercetarea urmărea stabilirea unei prognoze privind ierarhizarea principalelor partide intrate în competiția electorală și a candidaților la funcția de „președinte al României”. În tabelul nr. 2, metoda anunțată este pusă în evidență pentru primii 6 candidați luați în considerație, care se identifică prin numărul de ordine de la 1 la 6. Analiza datelor după efectuarea cercetării a stabilit, după cum se poate constata și în tabelul 2, ordinea ierarhică descrescătoare 2, 1, 5, 6, 3, 4. Ulterior, după ce au avut

loc alegerile, acestea au stabilit ierarhia reală, și anume: 1, 2, 5, 6, 3, 4. Acest fapt dovedește că cercetarea a avut abateri care au perturbat de așa natură eșantionul,

încât acestea au deformat realitatea. Cu toate acestea, intervenția ulterioară a metodei statistice propuse de noi, de ponderare și ajustare a eșantionului fără ca acesta să sufere operații de „cosmetizare”, restabilește în anumite condiții ierarhia reală, ceea ce dovedește că și în cazul unei cercetări invalidate, care deformează realitatea socială, se poate face ordine și se pot restabili ierarhiile corecte.

În cele ce urmează, încercăm să explicităm metoda propriu-zisă. Pentru aceasta propunem ca, prin aplicarea unui coeficient de dilatare, eșantionul obținut din cercetare să-l aducem la dimensiunea eșantionului teoretic. Acest coeficient - $a = 1807/1649 = 1,0958$ (vezi tabelul nr. 2) – produce o dilatare a eșantionului de cercetare în totalitatea lui. Aplicat asupra fiecărui subeșantion va conduce la valori diferite de valorile subeșantioanelor teoretice. De exemplu, $332 \times a (= 1,0958) = 363,8$. Raportul dintre volumele subeșantioanelor teoretic și cel dilatat ne dau coeficienții de ponderare specifici fiecărui subeșantion. Astfel, $\beta_1 = 372/363,8 = 1,022$. Acești coeficienți de ponderare vor introduce corecții în cadrul fiecărui subeșantion. Astfel, $98 \times 1,022 = 100,156 \approx 100,2$ ș.a.m.d. Continuând în acest fel, se obține tabelul 2. Analiza pe acest tabel înseamnă o ajustare a eșantionului empiric după distribuția „subeșantioanelor teritoriale”.

După cum se poate constata din tabelul nr. 2 rezultatele aplicării metodelor ponderărilor statistice după caracteristica subeșantioanelor teritoriale, nu aduce îmbunătățiri semnificative. Prezentarea analizelor din acest tabel are, în acest caz, valoare metodologică.

Ajustări similare se pot face pe diverse alte caracteristici. S-a constatat experimental că atunci când există o puternică legătură între variabila independentă, după care se face ajustarea, și variabila dependentă studiată, metoda de ajustare este mult mai eficientă. Acest lucru este de remarcat în cazul ajustării după caracteristica „nivel de pregătire școlară”. Astfel, analiza după caracteristica „nivel de pregătire școlară” - cu subgrupele „fără școală”, „învățământ primar”, „învățământ secundar ciclul I”, „învățământ secundar ciclul II” și „învățământ superior” – dă, după ajustarea și normalizarea datelor, situația prezentată în tabelul 3.

În acest caz se constată restabilirea ierarhiei și apropierea rezultatelor cercetării de situația reală. Modelul de ajustare statistică poate fi îmbunătățit. Astfel, prin aplicarea în etape a ajustării succesive după două sau mai multe caracteristici, care au consistență în plan social, rezultatele modelării se pot îmbunătăți considerabil.

BIBLIOGRAFIE

1. BOUDON, RAYMOND – *Les méthodes en sociologie*, Paris, Presses Universitaires de France (1991).

2. CHELCEA, S. – *Chestionarul în investigația sociologică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică (1975).
3. DURKHEIM, E. – *Regulile metodei sociologice*, București, Editura Științifică (1974).
4. FESTINGER, LEON; KATZ, DANIEL – *Les méthodes de recherche dans les sciences sociales*, Paris, Presses Universitaires de France (1963).
5. MĂRGINEAN, I. – *Măsurarea în sociologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică (1982).
6. MOSER, C.A. – *Metodele de anchetă în investigarea fenomenelor sociale*, București, Editura Științifică (1967).
7. SANDU, D. – *Statistică în științele sociale*, (curs litografiat), București (1992).
8. VLĂSCEANU, LAZĂR – *Metodologia cercetării sociale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică (1986).
9. POROJAN, D. – *Statistica și teoria sondajului*, București (1993).
10. ROTARIU, T.; ILUȚ, P. – *Ancheta sociologică și sondajul de opinie*, Iași, Editura Polirom (1997).
11. YULE, G.; KENDALL, M.G. – *Introducere în teoria statisticii*, București, Editura Științifică (1969).
12. GALTUNG, JOHAN – *Theory and Methods of Social Research*, New York, Columbia University Press (1967).
13. MOINEAGU, C.; URSEANU, V.; NEGURĂ, I. – *Statistica*, București, Editura Științifică și Enciclopedică (1976).
14. MIHOC, GH.; URSEANU, V. – *Matematici aplicate în statistică*, București, Editura Academiei Române (1962).

ESTIMAREA RISCULUI DE RECIDIVĂ

IOAN DURNESCU

Riscul de recidivă poate fi considerat ca aplicație a cercetărilor asupra carierei infracționale, în special datorită faptului că aceste cercetări stabilesc corelații semnificative între debutul (*onset*), durata, încetarea (*desistance*) comportamentului infracțional, factori sociali, culturali sau personali, pe de o parte, și recidivă, pe de altă parte. O carieră infracțională este definită ca „o secvență longitudinală a infracțiunilor comise de către un infractor” [Farrington, p. 361].

Pentru a ilustra modalitatea în care studiile din domeniul carierei infracționale au contribuit la dezvoltarea instrumentelor de estimare a riscului de recidivă, voi oferi în cele ce urmează o serie de exemple.

Farrington (1991), în *Cambridge Study in Delinquent Development* – a arătat că, în Marea Britanie, infractorii condamnați prima dată la vârsta de 10-13 ani au, în medie, o carieră infracțională de 9,9 ani. Cei care își încep cariera infracțională după această vârstă, au un comportament infracțional persistent, în medie, timp de 5,8 ani. Același studiu stabilește ca vârstă medie pentru încetarea comportamentului infracțional cea de 23,3 ani.

Wolfgang și alții (1972), au arătat cum probabilitatea de recidivă crește la bărbați după fiecare infracțiune: după prima infracțiune – cu 0,54; după a doua infracțiune – cu 0,65; după a treia infracțiune – 0,72; după a patra – cu 0,80.

Tarling (1993), analizând statisticile oficiale ale Marii Britanii pentru cohorta anului 1953, a constatat că probabilitatea ca o femeie să recidiveze după prima condamnare este de 0,22 iar după a treia de 0,78.

Sintetizând concluziile formulate în studiile mai sus citate, se poate observa că există posibilitatea corelării unor factori care țin de istoria infracțională (vârsta la prima condamnare, numărul de condamnări anterioare etc.) și probabilitatea de recidivă. Acesta este principiul instrumentelor de predicție a riscului de recidivă de generația a doua [Bonta, 1996] asupra cărora voi reveni în capitolul următor.

Problematica evaluării riscului de recidivă a devenit o prioritate, în contextul în care cercetările din criminologie demonstau că abordarea centrată pe reabilitarea infractorilor nu este eficientă. Analizând o serie de programe desfășurate în penitenciarele americane, Martinson (1974) a concluzionat că ... *nothing works*¹ în lucrul cu infractorii.

¹ „Nimic nu merge”

În aceste condiții a apărut și s-a dezvoltat – „noua penologie” [Feeley & Simon, 1992]. Această concepție a formulat o nouă strategie în domeniul practicii penale concentrată pe: înlocuirea vechilor idealuri de reabilitare a infractorilor cu un nou ideal – cel al controlului și managementului; utilizarea unui limbaj al probabilităților și al riscului în locul unuia specific diagnosticului și al justiției retributive; abordarea infractorilor ca grupuri și nu ca individualități etc.

Noile tehnici penale nu mai sunt ancorate în idealuri ca cel de reabilitare și de reintegrare, ci în cele de detenție variabilă în funcție de riscul de recidivă pe care individul îl prezintă.

Deși evaluarea riscului de recidivă a fost o preocupare principală a perioadei *nothing works*, acest interes este menținut și în prezent, în contextul curentului *something works*² [Andrew, 1990], însă din alte considerente pe care le vom analiza pe parcursul acestei lucrări.

În practica penală, estimarea riscului de recidivă are o importanță deosebită în următoarele situații:

1. în elaborarea sentinței – pentru adoptarea celei mai potrivite decizii cu privire la gradul de restricționare a libertății;
2. în penitenciar – pentru clasificarea și categorizarea deținuților și pentru deciziile comisiilor de propuneri pentru liberare condiționată;
3. în probațiune – pentru stabilirea condițiilor de supervizare în comunitate (pentru stabilirea duratei și intensității programelor de reabilitare; pentru estimarea performanțelor programelor de reabilitare – ca diferență între riscul de recidivă estimat și nivelul real al recidivei; pentru deciziile de încheiere a supravegherii în comunitate etc.).

EVOLUȚIA INSTRUMENTELOR DE EVALUARE A RISCULUI DE RECIDIVĂ

O sarcină majoră a oricărei agenții corecționale este de a proteja publicul de fapte infracționale. Mult timp acest deziderat a fost realizat prin intermediul izolării grupurilor de infractori de restul populației. Această practică s-a dovedit a fi contraproductivă însă atât din punct de vedere al recidivei pe care o producea, cât și din punctul de vedere al costurilor.

Alternativa la această abordare penală o reprezintă sentințele comunitare. Pentru ca aceste sentințe să fie eficiente sunt necesare două mari premise: să existe instrumente de estimare a riscului public și să existe programe eficiente de supervizare în comunitate.

Prezentarea celor mai eficiente programe de supervizare a infractorilor în comunitate va face obiectul unui alt articol; de aceea acum mă voi referi în special la estimarea riscului de recidivă.

James Bonta (1996) a structurat instrumentele de predicție a riscului de recidivă în trei mari generații. Principalele criterii utilizate de Bonta în diferențierea

² „Câte ceva merge” – curent care accentuează ideea că în anumite condiții, cu anumiți infractori ceva merge.

acestor trei generații sunt: gradul de obiectivitate; structurarea acestora; indicatorii cuprinși în analiză; relevanța în activitatea de reabilitare.

Prima generație de instrumente de estimare a riscului de recidivă este reprezentată de analize subiective și nestructurate. Acest tip de analize s-a realizat încă din momentul comiterii primei infracțiuni și depindea foarte mult de persoana care realiza evaluarea. Persoane diferite puteau aprecia diferit probabilitatea ca un infractor să recidiveze.

În această etapă se află sistemul penal român: nu se vorbește explicit despre riscul de recidivă, sunt utilizați indicatori nerelevanți sau într-o manieră neordonată (comportamentul la instanță sau în penitenciar, numărul de frați, ocupația părinților etc.).

A doua generație de instrumente de evaluare a riscului de recidivă a debutat cu studiul lui Burgess (1928) care cuprindea un număr de 3 000 de liberați condiționați. În urma acestui studiu, Burgess a identificat un număr de 21 de factori care diferențiau pe cei care aveau să devină recidiviști de cei care nu recidivau. Acești factori au fost apoi incluși într-o scală de evaluare a riscului.

În baza acestui studiu, Comisia de liberări condiționate din SUA a elaborat un instrument – Salient Factor Score – (Gottfredson, 1975) care includea 9 itemi în funcție de care se stabileau condițiile liberării condiționate. Astfel, se considera că eligibili pentru liberare condiționată erau cei care răspundeau la măcar unele din aceste condiții: **1.** erau nerecidiviști; **2.** nu au mai fost arestați; **3.** nu au fost arestați în timpul minoratului; **4.** nu au comis infracțiuni auto; **5.** nu au mai fost arestați pe timpul supravegherii în libertate; **6.** nu sunt dependenți de alcool sau drog; **7.** au douăsprezece clase; **8.** au lucrat cel puțin 6 luni în ultimii doi ani înainte de a fi deținut; **9.** are copii sau soție.

În Marea Britanie, Copas (1994) a construit, în baza informațiilor culese de la un număr de 1 250 de deținuți, un instrument de predicție a riscului de recidivă cu 6 itemi: **1.** vârsta la condamnare; **2.** numărul de sentințe custodiale înainte de vârsta de 21 ani; **3.** numărul de sentințe custodiale după vârsta de 21 ani; **4.** numărul de antecedente penale; **5.** tipul de infracțiune – cu violență, împotriva vieții sexuale, drog, tâlhărie și altele; **6.** sex.

Fiecărui item îi corespunde un scor, potrivit rezultatelor *follow-up*-ului, astfel încât vârsta la data condamnării se înmulțește cu – 1, numărul de sentințe custodiale cu +2 etc. În final, scorul obținut poate fi regăsit într-un tabel care prezintă probabilitatea de recidivă. Spre exemplu, unui scor de 110 îi corespunde o probabilitate de recidivă de 48%.

În 1996, Home Office (Ministerul de Interne) din Marea Britanie propune un nou instrument de evaluare a riscului de recidivă în special pentru momentul întocmirii referatului de evaluare psihosocială – OGRS – *Offender Group Reconviction Scale*.

La baza acestui nou instrument se află studiul lui Copas, iar indicatorii incluși sunt: **1.** vârsta infractorului; **2.** sexul; **3.** vârsta la prima condamnare; **4.** numărul sentințelor custodiale; **5.** numărul de condamnări; **6.** tipul de infracțiune.

Criticile care pot fi aduse acestor instrumente sunt:

- au fost construite pe baza unor populații de deținuți, ceea ce nu implică o relevanță mare pentru infractorii care nu au ajuns în penitenciar;
- multe din studiile care stau la baza elaborării acestor instrumente nu au lucrat cu loturi de validare a instrumentului;
- nu includ factori protectivi [Haines, 1998];
- sunt fundamentate pe studii empirice;
- nu specifică cu ce tip de infracțiuni vor recidiva, în ce circumstanțe etc. [Hare, 1991; Abel, 1994];
- aceste instrumente sunt construite pe baza studiilor grupurilor de infractori și pot fi aplicate cu rezultate foarte precise – acuratețe de 90 % – pentru a estima gradul de recidivă într-un grup și nu la nivel individual (Walker, 1991). De aici decurg implicații etice: putem încarcera pe cineva pentru ceea ce ar putea face și nu pentru ceea ce a făcut, pot apărea fenomene de tip fals pozitiv sau fals negativ. O predicție fals negativă se produce atunci când s-a estimat că o persoană va recidiva într-o perioadă definită dar predicția nu s-a confirmat;
- utilizarea acestor instrumente, fără o analiză clinică a riscului de recidivă, conduce la distorsiuni și interpretări prea puțin nuanțate. Evaluarea clinică este o analiză care pornește de la premisa că „cel mai bun predictor al comportamentului este ...comportamentul trecut”; de aceea, estimarea riscului se realizează individualizat și cuprinde elemente ca: analiza comportamentului trecut, frecvența unui anumit comportament, factorii asociați aceluia comportament, factorii declanșatori etc.

Cea mai serioasă critică constă în faptul că aceste instrumente cuprind indicatori statici care țin de istoria infracțională a individului, ceea ce nu oferă direcții de acțiune în procesul de reabilitare [Bonta, 1996].

Analiza riscului de recidivă este una statistică – actuarială, asemănătoare cu practica din domeniul asigurărilor.

A treia generație de instrumente de evaluare a riscului de recidivă are ca scop dimensionarea libertății individuale în funcție de pericolul pe care infractorul îl prezintă pentru public, având ca finalitate reabilitarea acestuia.

Acest tip de instrumente sunt de tipul evaluării *risc/nevoie* deoarece, dincolo de evaluarea riscului pe care infractorul îl prezintă pentru societate, acestea identifică și o serie de nevoi care vor constitui obiectivele intervenției de reabilitare. Prezumția din spatele acestei analize este că, odată acoperite aceste nevoi, va scădea și riscul de recidivă.

În afara indicatorilor statici, cuprinși și în instrumentele de generația a doua, evaluarea *risc/nevoie* include și indicatori dinamici care pot fi afectați în cadrul intervenției de reabilitare (situație financiară, nivelul educațional etc.).

Un astfel de instrument este *The Level of Service Inventory (LSI-R)* construit de către Andrews și Bonta (1995). Potrivit meta-analizei lui Gendreau (1995), acest instrument oferă cea mai mare acuratețe și precizie în determinarea riscului de recidivă în Canada.

La baza acestui instrument se află trei mari teorii: teoria asociațiilor diferențiale, teoria controlului social și teoria învățării sociale.

LSI-R are un număr de 54 de itemi, clasificați în 10 categorii: istorie infracțională, educație/experiență de lucru, situație financiară, situație familială, locuința, timpul liber, grupul de egali, alcool/drog, atitudini și echilibrul emoțional.

Fiecărui item îi corespunde un scor între 0 și 3 sau un răspuns Da/Nu. Suma acestora conduce în final la un scor total care reprezintă probabilitatea de recidivă a infractorului în funcție de trei mari categorii: risc – înalt, moderat și scăzut.

Din informațiile pe care le dețin, mai există un singur instrument de acest tip – *Community Risk/Needs Management Scale* [Motiuk, 1993]. Limitele acestor instrumente pot fi sintetizate: nu cuprind factori protectivi; nu precizează cu ce tip de infracțiune se va recidiva și în ce circumstanțe; sunt foarte sensibile la diferențele culturale. Validarea unui instrument ca LSI-R în Marea Britanie (din Canada) a luat deja doi ani lui Peter Raynor (1997) și încă nu s-a ajuns la forma finală.

Importanța celei de-a treia generații de instrumente constă nu numai în aducerea în prim plan a factorilor dinamici și, implicit, a obiectivelor de intervenție, ci și în aceea că a condus la un nou principiu în activitatea corecțională – principiul riscului. În linii generale, acest principiu accentuează importanța combinării nivelului riscului de recidivă cu intensitatea programelor de reabilitare. Din punctul de vedere al managementului riscului, sarcina serviciilor corecționale este de a se asigura ca infractorii cu risc scăzut de recidivă să rămână cu risc scăzut, iar cei cu risc înalt de a recidiva să ajungă la un risc din ce în ce mai scăzut. Demersul instituțiilor de reabilitare din actualul curent criminologic (al lui „Something Works”) este definit ca administrare a sentințelor penale într-o manieră legală, umană și eficientă, astfel încât cazurile cu risc scăzut de recidivă să rămână așa, iar cele cu risc înalt să fie incluse în programe de reabilitare pentru a li se diminua acest risc.

Jerry Kiesling (1995) a realizat în Ottawa un studiu care a demonstrat că, dacă infractorii cu un risc scăzut de recidivă sunt incluși în programe intensive, recidiva produsă după doi ani de la încheierea acestora este de 17% comparativ cu doar 10% pentru cei incluși în programe obișnuite de supervizare comunitară. Alta a fost situația pentru infractorii care prezentau un risc înalt de recidivă: dacă li se administrau programe obișnuite de supervizare, rata de recidivă era de 58% însă, dacă erau incluși în programe intensive sau mai elaborate, rata de recidivă era de doar 31%.

UN PROTOCOL DE ESTIMARE A RISCULUI DE RECIDIVĂ

După cum am subliniat mai sus, mijloacele de estimare a riscului de recidivă actuariale au o serie de limite care le fac mai puțin aplicabile în estimarea individuală. Ce ar putea să comunice o concluzie a unui astfel de instrument prin ...probabilitate de recidivă de 45%? Este sau nu persoana un pericol pentru

comunitate? În ce măsură? În ce împrejurări? etc. Acestea sunt doar câteva din posibilele întrebări la care evaluarea doar pe bază actuarială nu poate da decât răspunsuri modeste.

În aceste condiții, aceste limitări pot fi diminuate cu ajutorul unei evaluări clinice, cu o aplicabilitate mai bună la nivel individual. O astfel de evaluare clinică a riscului de recidivă poate fi realizată și de persoane care nu au studii de psihologie. Singura condiție este ca acestea să aibă un bun simț al observației și suficiente informații despre comportamentul uman.

Chiar dacă psihologia și științele socio-umane, în general, au realizat pași importanți în direcția cunoașterii comportamentului uman, riscul de recidivă poate fi estimat doar cu o rezervă semnificativă. Dincolo de inabilitatea științei de a cunoaște cu fidelitate toate „pliurile” personalității umane, în evaluarea riscului de recidivă avem de-a face și cu o serie de situații indeterminate care pot favoriza sau precipita producerea unor fapte infracționale. Acest semi-întuneric este mai puțin recunoscut de către unii practicieni potrivit principiului: „*If I can not be always right, at least I can be sure*”³ [Moore, 1996].

Un alt risc întâlnit destul de des în practică este cel al supraestimării riscului de recidivă pornind de la un alt principiu: „*duty to protect*”⁴. Ca urmare a aplicării acestui principiu, mulți inculpați sunt condamnați cu măsuri custodiale, deși ei pot fi supervizați și reabilitați în comunitate, iar mulți deținuți sunt categorizați în regimuri de detenție de înaltă securitate deși, probabil, acești deținuți nu vor mai comite vreodată altă infracțiune (a se vedea cazul soților care-șiucid soții după ani în care acestea au suferit diverse abuzuri din partea lor).

La această situație de supraestimare se ajunge și datorită faptului că lipsa unor tehnici sau algoritmi exacti sau siguri îl conduce pe practician într-o stare de anxietate, în care se presupune că mai bine greșești din prudență și închizi un nevinovat decât să greșești lăsând în libertate un infractor periculos.

Pentru a mai diminua din anxietatea neștiinței, voi prezenta în cele ce urmează câteva din etapele procesului de evaluare a riscului de recidivă [Moore, 1996]:

1. Definirea comportamentului a cărei producere va fi estimată. Analiza se realizează asupra comportamentelor periculoase, nu asupra persoanelor periculoase. Acest comportament poate fi: furt, viol etc. Fiecare comportament poate fi estimat în funcție de factorii săi de risc. Spre exemplu, factorii stimulativi în producerea furtului de petrol sunt diferiți de cei ai comiterii unui viol.

2. Cel care realizează analiza riscului de recidivă trebuie să fie conștient de posibilele surse de eroare. Cele mai multe erori țin de calitatea și tipul de informații de care dispunem. Erorile pot fi provocate de: client (ex. inabilitatea de a relaționa), de cel care face analiza (ex. nu își suspendă valorile proprii) sau de context (ex. politica agenției).

³ Dacă nu pot avea dreptate totdeauna, măcar să fiu sigur.

⁴ Datoria de a proteja.

3. Fiecare comportament estimat trebuie analizat în context. Comportamentul uman se formează ca urmare a interacțiunii omului cu mediul – cerințe, exigențe, factori stresanți etc.

4. Identificarea situațiilor în care este nevoie de expertiza unui specialist – psiholog, psihiatru etc.

5. Identificarea factorilor care pot influența pozitiv sau negativ producerea comportamentului estimat.

6. Realizarea unui plan de prevenire a comportamentului indezirabil.

Definirea comportamentului implică și precizări legate de: influențele predispozante, alegerea victimei, factori dezinhibitori, factori precipitatori, recompensele comportamentului etc.

Principiul după care se poate conduce o analiză comprehensivă a comportamentului este cel potrivit căruia comportamentul trecut este un bun predictor al celui viitor. Astfel, estimarea trebuie să țină seama și de:

1. Cât de des s-a produs acel comportament în trecut? (prezumția este că, cu cât un comportament s-a produs mai des în trecut, cu atât probabilitatea de a se repeta este mai mare); există pattern-uri ale acelui comportament? Există un repertoriu comportamental mai larg?

2. Cât de regulat s-a produs acel comportament în trecut? (dacă s-a produs regulat există o probabilitate mare de recidivă).

3. În ce circumstanțe? ce tip de circumstanțe?

4. Cum a fost comportamentul afectat de activitățile de reabilitare sau de sancțiunile anterioare?

5. Care este rata actuarială de recidivă a infractorilor din această categorie?⁵

De asemenea, în analiza comportamentului trecut trebuie să ținem seama de:

1. Factorii precipitatori (interni – gânduri, emoții; externi – situații speciale, grupul de prieteni etc.).

2. Factorii care pot consolida acel comportament (ex. recompense).

3. Factorii care pot să descurajeze acel comportament.

4. Anumite discontinuități cognitive (ex. „o iubeam prea mult” ca justificare a violului).

5. Anumite trăsături de personalitate (ex. impulsivitate).

6. Consum de alcool sau drog.

7. Atitudinea față de victimă sau infracțiune. Aici se impune ca acel care realizează estimarea să aibă în vedere că de multe ori infractorul în momentul analizei poate să se situeze în următoarele ipostaze: că este o persoană rezonabilă; că împărtășește valorile și atitudinile celui care realizează evaluarea; că a fost copleșit de mediu; nu mai vrea să fie vreodată pedepsit (sindromul „prea mult de pierdut”).

⁵ Din nefericire, în România nu există un instrument valid de estimare actuarială a riscului de recidivă. Realizarea unui astfel de instrument presupune elaborarea unei cercetări de cel puțin 2 ani pentru infractorii cu infracțiuni patrimoniale și de cel mult 9 ani pentru cei cu infracțiuni sexuale. O altă soluție ar fi și validarea unui instrument deja existent (OGRS, LSI-R etc.) pe o populație românească.

Factorii de mediu care pot influența comportamentul viitor pot fi:

1. Factori sociali sau emoționali – modul cum persoanele semnificative au reacționat la infracțiune, existența unei legături între aceste persoane și producerea infracțiunii.

2. Subcultura din care individul face parte (ex. o subcultură care promovează riscul este un bun mediu de dezvoltare a infracționalității); care sunt modelele de succes ale acelei subculturi? etc.

3. Situații riscante – care au fost factorii externi care au favorizat comiterea infracțiunilor anterioare?

O altă componentă a analizei riscului de recidivă este și cea care vizează potențialele victime. Astfel, comportamentul trecut trebuie analizat și sub aspectul celor victimizați:

- care sunt caracteristicile victimelor?
- ce tipuri de relații au existat între victimă și infractor?
- care este tipul de victimă pe care individul îl preferă: vârstnicii, femeile etc.?
- în ce situații cineva poate deveni victima celui analizat?
- care au fost reacțiile victimei?

Răspunsurile la toate aceste întrebări pot oferi o garanție a unei analize atente a riscului de recidivă, incluzând atât factorii individuali, de mediu, cât și pe cei care vizează „participarea” victimei.

Astfel, o evaluare comprehensivă a riscului de recidivă nu trebuie să cuprindă doar o estimare a acestuia în termeni statistici – analiza actuarială –, ci și precizări de tipul: cu ce infracțiune va recidiva, în ce context, după cât timp și care sunt potențialele victime – analiza clinică.

Dacă avem răspunsurile la aceste întrebări, putem elabora un plan de reducere a riscului de recidivă, dar acesta va fi subiectul unui alt articol – managementul riscului.

BIBLIOGRAFIE

- ANDREWS, D.A. & BONTA, J. & HOGE, R.D., *Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology*, in „Criminal Justice and Behaviour”, nr. 17, 1990, p. 19-52.
- ANDREWS, D.A. & BONTA, J., *The psychology of criminal conduct*, Cincinnati, OH. Anderson, 1994.
- BLUMSTEIN, A. & COHEN, J. & ROTH, J.A. AND VISHER, C.A., *Criminal career*, Washington DC., Edit. National Institut of Justice, 1986.
- BONTA, J., *Risk-Needs assessment and treatment in Choosing correctional option what work*, Harland, A.T.. London, Edit. SAGE, 1996.
- BOX, S., *Deviance, reality and society*, London, Edit. Holt, Rinehart and Winston, 1981.
- COHEN, S. & BLONBERG, T.G. & MESSINGER, L., *Punishment and social control*, New York, Edit. Aldine de Gruyter, 1990.
- COLEMAN, J.S., *Social capital in a creation of human capital*, in „American Journal of Sociology”, nr. 94, 1988, p. 95-120.
- COOKE, D. MICHIE, C., *Predicting recidivism in a Scottish prison sample*, Edit. Central Research Unit. The Scottish Office, 1997.

- COPAS, J.; DITCHFIELD, J. & MARSHALL, P., *Development of a new reconviction prediction score in Research Bulletin*, in „Home Office”, nr. 36, 1994.
- FARRINGTON, D.P., *Human development and criminal career*, in *Oxford Handbook of Criminology*, Edit. Oxford Univ. Press, 1998.
- FEELEY, M.M. & SIMON, J., *The new penology: notes on the emerging strategy of correction and its implications*, in „Criminology”, nr. 30, 1992, p. 449-474.
- FISHER, D.P., *Prediction and incapacitation: issues and answers*, Statistical Analysis Centre, Des Moines, Edit. IOWA, 1985.
- GARLAND, D., *The limits of the sovereign state. Strategies of crime control in a contemporary society*, in „The British Journal of Criminology”, nr. 36, 1996, p. 4.
- GENDREAU, P. & LITTLE, T. & GOGGIN, C., *Predicting adult offender recidivism: What works?*, Canada, 1997.
- GRAHAM, J. & BOWLING, B., *Young people and crime*, in „Home Office Research Study”, nr. 145, 1995
- GREENWOOD, P.W. & ABRAHAMSE, P., *Selective incapacitation*, Edit. RAND Corporation, 1982.
- HAINES, K. & DRAKEFORD, M., *Young people and youth justice*, London, Edit. Macmillan, 1998.
- HARE, P.D., *The revised psychopath checklist*, Toronto, Edit. Multi-Health System, 1991.
- HIRSCHI, T., *The causes of delinquency*, Berkeley, Edit. University of California Press, 1969.
- HOFFMAN, P., *Screening for risk: A revised Salient Factor Score*, in „Journal of Criminal Justice”, vol. 11, 1983, p. 539-547.
- KLEIN, P.S. & CAGGIANO, M.N., *The prevalence, predictability, and policy implications of recidivism*, USA, Edit. RAND, 1986.
- MARTINES, P., *An analysis of factors affecting parole decisions and parole success in Texas*, Texas, Edit. Austin, 1983
- MOORE, B., *Risk assessment – a practitioner guide to prediction harmful behaviour*, Londra, Edit. Whiting and Birch Ltd, 1996.
- MOTIUK, M.S. & MOTIUK, L.L. & BONTA, J., *A comparison between self-report and interview based inventories in offenders classification*, in „Criminal Justice and Behaviour”, nr. 19, p. 149-159, 1992.
- RAYNOR, P., *Implementing the Level of Service Inventory – Revised*, in Britain Report 3, 1998.
- SAMPSON, R.J. & LAUB, J.H., *Crime in the making: pathways and turning points through life*, Cambridge Mass, Edit. Harvard University Press, 1995.
- SERIN, R.C. & KURIYCHUK, M., *Social and cognitive processing deficit in violent offenders*, „International Journal of Law and Psychiatry”, nr. 17, 1994, p. 431-441.
- SHIELDS, I.W. & WHITEHALL, G. C., *Neutralisation and delinquency among teenagers*, in „Criminal Justice and Behaviour”, nr. 21, 1994, p. 223-235.
- STRAUSS, L. & CORBIN, J., *Grounded theory in practice*, London, Edit. SAGE, 1997.
- WALKER, N. & PADFIELD, N., *Sentencing: theory, law and practice*, London, Edit. Butherworth, 1996.
- WERNER, E. & SMITH, R., *Overcoming the odds: high risk children from birth to adulthood*, Ithaca, Edit. Cornell University Press, 1992.
- WHITE, H.R. & LAGRANGE, L.R., *Age difference in delinquency: a test of theory*, in „Criminology”, nr. 23, 1985, p. 19-45.

CONTRIBUȚIA LUI ION GHICA LA CONSTITUIREA SOCIOLOGIEI ROMÂNEȘTI

ȘTEFAN COSTEA

Ion Ghica provine din familia Ghica, de origine albaneză, care a dat mai mulți domnitori Moldovei și Munteniei. Tatăl lui, Tache Ghica, a fost receptiv ideilor noi și „aprețuitor al frumoaselor arte”. Mama sa, Maria, a fost sora lui Ioan Câmpineanu.

Formarea sa intelectuală s-a aflat, inițial, sub îndrumarea lui Costache Aristică, primul traducător în limba română a lui Homer, apoi a lui Ioan Heliade Rădulescu și I. Vaillant. Ulterior, urmează cursurile la Paris, unde își ia bacalaureatul în litere la Sorbona (1836), apoi și bacalaureatul în științe matematice și se înscrie la școala de Mine din Paris.

Întors în țară, solicită o catedră la Colegiul „Sf. Sava”, care îi este refuzată. Suspectat de activități „subversive”, pleacă la Iași, reia relațiile de strânsă prietenie cu Vasile Alecsandri, primind o catedră la Academia Mihăileană, unde predă matematica universală, științele naturale și economia politică.

Concomitent cu activitatea didactică și științifică, Ion Ghica desfășoară o susținută activitate social-politică, fiind unul din fondatorii și conducătorii Societății secrete „Frăția”, apoi inspector al școlilor, președinte al Societății Studenților Români de la Paris. Participă la pregătirea mișcării revoluționare de la 1848, deplasându-se la Constantinopol pentru a obține o atitudine favorabilă a Porții față de mișcare.

După înfrângerea revoluției, se îndepărtează de viața politică, în dorința de a-și păstra independența în gândire și acțiune. În acest context, fiind apreciat de Poarta otomană, este numit guvernator (bei) de Samos, o regiune de insule pietroase și sărace pe care o ridică la un nivel neașteptat de dezvoltare în numai câțiva ani. Drept urmare, este proclamat „Prinț de Samos”. După realizarea Unirii din 1854 și instaurarea lui Cuza, devine prim-ministru în Moldova. A urmat o perioadă de 12 ani în care a fost de mai multe ori la conducerea guvernului.

Din 1871 renunță la activitatea politică, devenind membru al Academiei Române (1874), iar ulterior, în mai multe rânduri, președinte al acesteia. În anul 1877, devine primul director general al teatrelor și al Teatrului Național din București. În anul 1881 acceptă misiunea de ministru plenipotențiar al României la Londra, pe care o îndeplinește timp de 10 ani (1881-1891), după care își reia activitatea științifică și culturală, pe care nu a mai părăsit-o, până la moarte.

Inginer, economist, om politic, sociolog, scriitor, Ion Ghica a fost însuflețit de idealurile eliberării naționale și sociale a țării, participând activ, cea mai mare parte din viața sa, la viața socială și politică a României, ca un raționalist și iluminist convins, considerând raționalismul și știința ca factori fundamentali ai progresului omenirii și societății.

Cu o asemenea formație, el se manifestă ca un „tehnocrat”, convins de faptul că, dezvoltarea unei noi societăți și guvernarea unei națiuni trebuie să fie făcute pe baza cunoașterii științifice, care este chemată să determine mijloacele adecvate pentru îndeplinirea unor scopuri, de asemenea, științifice determinate. Toate acestea derivând din forța pe care o are rațiunea omenească de a antrena resursele necesare făuririi binelui și fericirii omenirii. În consecință, în geneza noii societăți, un rol deosebit îl au „filosoful, politicianul și omul de stat”, cei ce „prezidează la destinurile unei nații”.

Profund preocupat de marile probleme ale epocii, el nu precupește efortul de a înțelege cât mai precis ce este, în fond, societatea, ca obiect de studiu și domeniu de acțiune. Concluzia la care ajunge o formulează în termenii următori: „Societatea este o zicere colectivă, conține întrânsa ideea de mai multe individe, fără distincție de timp, de localitate, de seminție și de număr; adunarea mai multor familii, cari au interese morale și materiale comune, formează o populațiune; când acea aglomerație a dobândit prin limbă, prin religie, prin obiceiuri și prin aspirațiuni un caracter propriu, determinat prin tradițiuni istorice, prin crearea de instituțiuni și prin apărarea unui teritoriu, ocupat de dânșii, dobândesc dreptul de o viață proprie într-un teritoriu determinat și bine apărat, constituie o națiune și formează un stat”¹.

În această destul de lungă definiție se regăsesc o serie de concepte sociologice esențiale, cum ar fi: asocierea și asociația, populație și popor, națiune și stat, evoluție și dezvoltare socială ș.a. care sunt reluate, analizate și dezvoltate de I. Ghica ulterior, unele din ele fiind elaborate până la niveluri superioare de categorii și chiar teorii cu caracter sociologic.

Ghica indentifică sursa generală a asocierii și vieții oamenilor în comun, în „sociabilitate”, pe care el o considera a fi o însușire specific umană capabilă să permită continua perfectibilitate, atât a individului, cât și a societății și colectivităților sociale, în general. Situația se prezintă astfel pentru că: „Omul, o ființă de un ordin mai înalt decât toate cele ce există pe fața pământului, trebuia neapărat să fie sociabil, fiindcă numai în contactul cu ceilalți oameni își poate mulțumi aspirațiunile sufletului și ale intelectului, căci numai în starea socială poate găsi sprijinul necesar în împlinirea trebuințelor și dorințelor sale, numai în viața socială, în unirea mai multor interese într-unul singur și același scop poate găsi puterea de a învinge piedicile și greutățile ce întâmpină din partea naturii și a prejudețelor; numai în viața socială se poate lumina și perfecționa”².

¹ I. Ghica, *Proprietatea*, în *Opere*, vol II, București, ESPLA, 1956, p. 107.

² I. Ghica, *Opere*, vol I, București, ESPLA, 1956, p. 104.

În sprijinul acestei teze, I. Ghica aduce multiple argumente considerând, între altele, că sociabilitatea derivă din necesitățile organice și intelectuale fundamentale ale omului, căci, susținea el, numai în starea socială „ne procurăm mulțumiri pe cari nu le-am putea dobândi prin noi înșine” sau „lucrăm unii pentru alții”. Pentru a verifica aceste adevăruri este suficient să ne gândim la ceea ce mâncăm, ce bem și ce îmbrăcăm într-un an și să vedem dacă toate acesta le-am putea obține exclusiv din propria noastră muncă individuală.

Analizând valorile sociale care derivă din sociabilitate, Ghica situează pe prim plan *solidaritatea omenească*, o realitate socială fundamentală, care se manifestă în timp (ca solidaritate între generații), cât și în spațiu (ca solidaritate între diferitele grupuri sociale sau popoare). Fără solidaritate nu ar fi posibil progresul social: „La lucrările secolilor trecuți vin de se adaogă descoperiri de adevăruri noi, pe cari secolii următori adaogă altele și, astfel, omenirea suie treptat pe toată ziua, către perfectibilitate, îmbunătățindu-și neconținut starea materială, intelectuală și morală. Buffon zicea că omul ține puterea sa de la societate, dânsa i-a perfecționat rațiunea, i-a exersat spiritul și i-a înmulțit puterile”³.

O a doua categorie de procese sociale, „generată de sociabilitate, o constituie *schimbul permanent de idei, continua acumulare de cunoștințe*, ceea ce duce la sporirea capacității fiecărui individ și a societății în ansamblul său de a stăpâni natura și a se dezvolta pe sine”. Un loc aparte în aceste procese îl au industria, meșteșugurile, știința, arta și literatura. Pentru că: „Industria și meșteșugurile, artele științifice și literatura, aceste mari și frumoase produse ale inteligenței, cari suie pe om atât de sus în ordinul moral și intelectual sunt monumentele nedestructive ridicate de lucrarea colectivă a spiritului și a puterii omenești, adică a sociabilității”⁴.

În sfârșit, „*progresul*” și „*civilizațiunea*”, în ansamblul lor, sunt produsul sociabilității și ele trebuie să conducă la îmbunătățirea vieții în societatea omenească, iar nu la reîntoarcerea spre „vârsta de aur” a omenirii, cum considerau în epocă unii sociologi. Pentru Ghica, „progresul și civilizațiunea au de scop îndreptarea relelor și îmbunătățirea societății omenești, iar nu desființarea lor și întoarcerea la omul sălbatic sau la omul naturii... A pretinde că în starea de natură ar exista o mai mare câțime de bine moral decât în starea de civilizațiune, este a nega înțelepciunea lui Dumnezeu, cari a făcut pe om sociabil; a susține asemenea teorii este a nega cea mai frumoasă din toate legile ordinului universal, legea perfectibilității”⁵.

În lumina acestor concepții sociologice generale, I. Ghica, ca o personalitate enciclopedică de mare deschidere și cuprindere, racordată profund la evenimentele internaționale la care a participat sau le-a trăit, a încercat să aplice cunoștințele acumulate la realitățile românești, străduindu-se să determine, cu măsură și

³ *Ibidem*, p. 105.

⁴ I. Ghica, *Opere*, vol II, București, ESPLA, 1956, p. 105.

⁵ *Ibidem*, p. 104.

prudență, șansele românilor de a-și realiza „misiunea” pe care o au în lumea în care trăiau, respectiv, „rațiunea de a fi a unei nații care, ca și un individ, nu poate exista decât pe cât timp își îndeplinește misiunea și dispare când nu mai corespunde la scopul pentru care a fost înființată”⁶.

Pentru a putea răspunde în mod corespunzător unei asemenea complexe probleme, el considera necesar a identifica coordonatele generale în care se punea o astfel de problemă. Prima dintre acestea a formulat-o astfel: „Când am început a înțelege cele ce se petrec în lume, intrase de curând în cursul timpului un secol nou, secolul al XIX-lea... secol care a adus cu dânsul o civilizațiune cu totul nouă, nebănuită și nevisată de timpii anteriori; o civilizațiune ieșită din descoperirile științifice datorite geniului omenesc, care a dat râurilor, mărilor și oceanelor vapoarele, a înzestrat continentele cu drumuri de fier, a luminat pământul cu gaz și cu scânteia electrică, ne-a dăruit telefonul, telefonica și fotografia... a însutit și înmiit producția și a rădicat pe om din robie și din apăsare la egalitate și libertate”⁷. Este vorba despre secolul care a „văzut renăscând ca din cenușe state nouă ca Grecia, ca Belgia, România, Serbia și Bulgaria”⁸.

Acesta este secolul care a adus pe scena istoriei, ca pe un produs necesar al evoluției sociale, societatea modernă, capitalistă, evoluție al cărei sens este progresiv. Tocmai din această cauză „nimeni nu are dreptul d-a opri omenirea din mersul ei progresiv care este tras de natura fizică și morală a omului”⁹.

Aceasta este rațiunea pentru care „...oamenii pe cari instituțiunile, împrejurările sau educațiunea i-au pus în fruntea unei națiuni sunt datori să fie înaintemergătorii ei, să nu caute niciodată să împiedice mersul progresului, ci să lase toată latitudinea și toată libertatea inițiativei individuale, mai ales în ceea ce privește industria și comerțul, căci ele nu se pot conduce decât numai de luminile științei carii, singure pot arăta drumul care conduce pe om a deveni folositor și necesar societății în care trăiește”¹⁰.

Care sunt „produsele” pe care cercetarea științifică experimentală, știința aplicată în general, ar trebui și ar fi în măsură să le ofere, atât pentru stabilirea unor obiective legitime ale dezvoltării, cât și pentru elaborarea mijloacelor adecvate, necesare realizării lor?

Primul dintre acestea îl constituie recunoașterea și înțelegerea faptului că dezvoltarea socială trebuie să fie abordată ca dezvoltare, nu a societății umane generice, abstracte, ci ca dezvoltare a unor societăți reale, concrete, întruchipate în națiuni și în destinul sau „misiunile” pe care fiecare dintre acestea le are în această lume.

Un al doilea, îl reprezintă descifrarea, de la început, a problemei: ce este o națiune și care sunt elementele componente ale acesteia? Răspunsul lui Ghica a fost

⁶ I. Ghica, *Misiunea românilor, (1862), Scrieri economice*, vol. III, București, Editura Asociației generale a economiștilor din România, 1937, p. 3.

⁷ I. Ghica, *Opere*, vol. I. București, ESPLA, 1956, p. 101.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 114.

¹⁰ *Ibidem*.

că elementele constitutive ale oricărei națiuni sunt oamenii. Dar, nu oricare oameni, ci „acei care lasă urme în trecerea lor pe pământ; care lasă lucrări de acelea de care se glorifică istoria civilizațiunii; oamenii aceia care, învingători sau învinși s-au luptat pentru o idee”¹¹. Aceasta, deoarece, „...secolul în care trăim este realizarea progresului social condus de progresul raționalismului, progres la care au lucrat toți oamenii de valoare, filosofi și eroi”¹². Iar sursa fundamentală a progresului o constituie *munca*, realitatea esențială a vieții sociale care, tocmai din această cauză reprezintă... o cestiune mare, foarte mare, cea mai mare din toate, o cestiune care exprimă totul și care, în secolul în care trăim, le conduce pe toate: lucruri și oameni, popoare și guverne, domni și împărați, cestiune care conține toată filosofia morală și politică a societăților moderne”¹³.

Aborbând din această perspectivă problematica generală a stadiului și viitorului devenirii societății românești în sec. al XIX-lea, I. Ghica realizează o amplă analiză sociologică a acesteia, care se constituie într-o contribuție substanțială la constituirea sociologiei ca știință în România. Coordonatele generale ale acestei contribuții pornesc de la o întrebare esențială: pentru a determina încotro e bine să se dezvolte societatea românească este esențial a stabili cu rigoare „unde ne aflăm și unde mergem?”. „Iată – spunea I. Ghica – ce trebuie să-și fi făcut de o mie de ori orice bun român care cugetă câtuși de puțin”¹⁴.

În formularea unui răspuns valabil la o asemenea întrebare este necesar a avea în vedere că, la fel cu celelalte națiuni, și națiunea română are o „misiune” de realizat. Misiunea ei, ca și cea a tuturor celorlalte este „rațiunea de a fi”, respectiv, realitatea că orice națiune „... ca și un individ, nu poate exista decât pe timp cât își îndeplinește misiunea și dispare când nu mai corespunde la scopul pentru care a fost înființată”¹⁵. Deci, misiunea oricărei națiuni are un fundament funcțional, independent de „providență”.

În ceea ce privește națiunea română, I. Ghica considera că misiunea ei este și economică și politică și socială, fiind determinată de trei categorii de factori: „cosmici” („natura pământului”), „geografici și istorici” („locul și secolul în care trăiește”) și „psihologici” („geniul gintei din care aparține”). Luând în calcul toți acești factori-condiții ai evoluției societății românești, rezultă, după I. Ghica, că avem de a face cu o „întreită misiune a românilor”: una este *economică* și constă în dezvoltarea agriculturii, singura în măsură de a ne permite joncțiunea cu „popoarele industriale și civilizate”, românii fiind un popor de agricultori; a doua este *geografică*, „*europeană*”, care va trebui să se întruchipeze în dezvoltarea transporturilor – mai ales feroviare și fluviale – ca mijloc de favorizare a circulației mărfurilor în Europa și, a treia, este *politică*, constând în contribuția românilor „la

¹¹ Ion Ghica, *Opere*, vol. II, București, ESPLA, 1956, p. 16.

¹² *Ibidem*, p.15.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ion Ghica, *Scriseri economice*, București, Editura Asociației generale a economiștilor români, 1937, p. 3.

transformarea Orientului și la reconstruirea lui, pe bazele sfântului principiu al dreptății și egalității naționalităților”¹⁶.

Înfăptuirea unei asemenea complexe misiuni istorice a societății românești, reclamă, în mod firesc, și o complexă acțiune socială, care să asigure realizarea libertății, ordinii și dreptății sociale. Concret, o astfel de acțiune ar trebui să conducă la crearea condițiilor pentru ca, fiecare „...să poată întrebuița toate facultățile sale la îmbunătățirea stării sale și să-și poată procura cea mai mare câtime din bunăstarea morală, intelectuală și materială”. Apoi, realizarea unui proiect de „organizație bună a societății”, proiect care să permită dobândirea de către membrii societății a „...unor lucruri pe care nu le poate dobândi fiecare în parte și de care se pot folosi mai mulți deodată, precum sunt: biserica, școlile, stabilimentele de binefacere, drumurile ș.a.”. În sfârșit, asigurarea garanțiilor că „productul muncii” unuia nu poate deveni „pradă altuia”.

O astfel de acțiune nu se poate realiza decât dacă se întemeiază pe *știință*, o știință înțeleasă și utilizată ca și „cunoștiința legilor firii”, bazată pe observație și experiment și extinsă, de la studiul fenomenelor și legilor naturii, și la studiul fenomenelor și realităților sociale. Pe acest traiect, el trece de la credința că filosofia este ghidul moral al noii societăți, la convingerea că „astăzi nu este filosofie fără știință” și, de la inginerie la economia politică, susținând că „astăzi, numai interesele materiale, industria, pot uni și desface neamurile”. Iar, de la economia politică ajunge la sociologie, susținând, în cel mai autentic spirit sociologic durkheimian că „sufletul industriei este creditul”. Aceasta, întrucât, creditul nu este un fenomen strict economic, pentru că „... el naște din încrederea în persoane, nu în lucruri; trăiește și crește prin intensitatea acestei credințe și atârână de gradul de moralitate, de capacitatea și de activitatea persoanelor care se servesc de dânsul, de buna întrebuițare ce fac și de stabilitatea lucrurilor”¹⁷.

Printr-o asemenea concepție, I. Ghica apare ca unul dintre primii sociologi, atât din țară, cât și din lume, care acordă atenția cuvenită analizei și explicării implicațiilor și finalităților sociale și sociologice ale factorilor economici, deoarece, el susținea aceste idei într-o epocă în care majoritatea reprezentanților gândirii sociale se străduiau să delimiteze obiectul sociologiei de psihologie și de filosofia politică sau istorică a vremii.

De pe aceste poziții a militat el pentru dezvoltarea unei industrii românești, chiar dacă aceasta va trebui să rămână „pentru multe veacuri” doar o industrie agricolă; pentru constituirea de bănci și case de credit; pentru unificarea vămilor și dezvoltarea căilor de comunicație, insistând asupra semnificațiilor și finalităților sociale ale acestora, cu toată convingerea. Căci, credea el, industria este „mișcătorul neamurilor”, pentru că, ea pune în lucrare ceea ce altădată nici cei mai mari „politici” și cei mai puternici monarhi n-au cutedat să întrebuițeze, pentru că „drumurile de fier au să influențeze asupra societății, nu numai mărind

¹⁶ *Ibidem*, p. 4.

¹⁷ *Ibidem*, p. 102.

întreprinderile comerciale; ele au și o misiune morală, au să împlănte ideile unui neam într-altul” etc.

Realizarea unor asemenea obiective nu este simplă și nici ușor de îndeplinit, deoarece, în procesele devenirii sociale progresive se întâlnesc și o serie întreagă de obstacole, unele obiective, altele subiective. Acestea se manifestă în existența în orice societate, atât a unor idei bune, mari, generoase și folositoare, cât și a unora greșite, false sau mincinoase, din care se nasc anumite „prejudecăți” care se opun înaintării „civilizațiunii”. Sursa tuturor obstacolelor o constituie întotdeauna „egoismul oamenilor dibaci, setoși de popularitate, de influență și dominațiune”. Iar egoismul și celelalte trăsături negative ale oamenilor sunt determinate de faptul că „omul nu este desăvârșit, nu este tot ceea ce poate fi, decât în slobozenie”¹⁸. În consecință, amploarea „prejudețelor” determină nivelul unui popor pe scara progresului social, iar înaintarea civilizației este echivalentă cu diminuarea neconținută a „prejudețelor”.

Instrumentul prin care acestea pot fi îndepărtate îl reprezintă elaborarea unei științe sociale, în sensul cel mai larg, care trebuia să fie sociologia și întemeierea antropologică a celorlalte științe, în special, economice și sociale. Obiectul lor îl constituie studiul „legilor omenești” care, după ce multă vreme au fost considerate a fi „scrise de Dumnezeu, după revoluția franceză au dobândit un statut autonom, având ca esență *sociabilitatea*”. Întrucât, „numai în contact cu alți oameni, omul își poate mulțumi aspirațiunile sufletului și ale intelectului”, „numai în starea socială poate găsi sprijinul necesar la împlinirea trebuințelor și dorințelor sale, numai în viața socială se poate lumina și perfecționa”.

Acest concept al sociologiei lui I. Ghica permite soluționarea problemei de bază a sociologiei: raportul între individ și societate, stabilind că, de fapt, cei doi termeni ai raportului – individul și societatea – sunt două fațete ale uneia și aceleiași realități. Deoarece, „... un om să fie vinovat, se poate foarte bine, dar niciodată nu este către societate, decât societatea este vinovată către dânsul”.

O asemenea teză, el o afirmă nu numai teoretic, deductiv, ci încearcă să o întemeieze empiric, utilizând corelația inversă dintre gradul de instrucție și predispozițiile spre criminalitate, susținând că „patimile omului nu vin din firea sa”, ci, el „le dobândește din pricina organizației sociale”.

Obstacolele generale și comune care stau în calea progresului social se completează, în cazul românilor, cu unele specifice, cum ar fi: nerăbdarea „... de a trece cât mai în grabă din starea de înjosire în care am fost ținuți secolii întregi”¹⁹; iluzia că „... am descoperit secretul prin care România ar putea să îmbrace într-o clipă haină de zână”²⁰; desconsiderarea propriilor noastre tradiții, considerând „... oamenii și lucrurile trecutului ca vechituri de lepădat”²¹; insistența unora de „... a

¹⁸ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 39.

¹⁹ *Ibidem*, p. 39.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

impune publicului idei puțin potrivite cu starea societății noastre”²² și proliferarea unui „... amestec de patimi, de invective și de calomnii”, care „... critică, nu ca să îndrepte, ci ca să dărâme” sau „laudă, nu ca să răsplătească, ci ca să lingușească”, care conduc la pierderea respectului, „moralei și rațiunii”.

Toate acestea au, în mod firesc, drept consecință „... sărăcia de idei și avuția de patimi care ne sfâșie într-un timp atât de critic, într-un timp când trebuia ca toată inteligența să aducă contingentul său la o lucrare atât de mare, atât de anevoioasă ca renașterea unei națiuni”²³. În această situație, depășirea unor asemenea categorii de obstacole presupune eforturi susținute și acțiuni eficiente. Între acestea, I. Ghica considera ca fiind absolut necesare:

- recunoașterea și afirmarea fermă a faptului că „instituțiile noastre sunt productul spiritului națiunii (care) nu se pot distruge fără primejdie”²⁴;
- asigurarea echității și libertății în ordinea socială și politică, prin intermediul unor guvernări întemeiate „nu prin domnia puterii, ci prin domnia legii”²⁵;
- conștientizarea faptului că „... numai prin libertate se poate ajunge la egalitate, la egalitatea înaintea legilor, singura egalitate permisă omului în această lume”²⁶;
- înțelegerea faptului că „... oricare au fost cauzele, oricare ar fi consecințele, o revoluție mare s-a făcut în România, toate ambițiunile au fost mișcate, toate interesele zguduite. Acum, opera de destrucțiune a fost săvârșită „... și începe opera de edificare. Să nu-și facă nimeni iluzii, opera aceasta este mai grea, mai anevoie decât aceea a distrugerii”²⁷.

Într-o asemenea operă, un rol esențial îl au „rațiunea și știința”, fără de care nici o societate nu poate fi edificată. Pentru că, o nouă societate reclamă respect reciproc al membrilor societății, simț al dreptății și al datoriei, ordine și libertate socială, toate acestea constituind condiții ale progresului.

Calea principală a realizării acestor condiții o constituie promovarea industriei și a industrialismului, știind că industria este „... alegătorul neatârării și slobozeniei”, nu în sensul triumfului „materiei asupra duhului”, ci înălțarea spiritului, pentru că, astfel „... omului despovărat de muncă îi va rămâne vreme să se poată îndeletnici cu hrana duhului”.

Pentru I. Ghica, conceptul de „industrie” cuprinde, nu numai industria propriu-zisă, ci și agricultura și, în mod original, și „... științele și literalele și frumoasele arte, care atârnă mai cu seamă, de gândire”, deoarece, numai în măsura în care acestea sunt constitutive industriei, se pot integra organic în viața și tradițiile unei societăți. Dezvoltarea industriei naționale, însă, nu trebuie să se realizeze printr-un „transfer industrial” proiectat și înfăptuit mecanic, fără luarea în considerare a realităților noastre istorice și naționale, ci prin activism industrial și

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem*, p. 8-9.

²⁴ *Ibidem*, p. 9.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

comercial național, inovație și modernitate, întemeiate pe aplicarea științei în activitatea economică și socială.

În elaborarea concepției sale sociologice, I. Ghica a valorificat cele mai avansate achiziții ale gândirii sociale și politice apusene ale epocii, pe care le-a cunoscut și le-a asimilat. Din această perspectivă, el a militat pentru o construcție economică și socială națională, care să se situeze la nivel european și internațional. Dar, el nu a luat, în suficientă măsură, în considerare particularitățile societății românești și nici complexele probleme pe care le-a ridicat atunci, și le ridică și astăzi, eforturile consacrate evoluției societății noastre spre modernitate, astfel încât, formele societăților dezvoltate să devină „organice” societății românești și să favorizeze dezvoltarea structurilor istorice naționale, păstrându-se identitatea sa, nu numai ca civilizație, ci și ca *nație*.

Aceasta, deoarece în contextul internațional, marcat de interese contradictorii și de tendințe de „cotropiri și reducerea unor popoare la starea de inferioritate și de umilire”, este de datoria fiecărei „nații” „... de a căuta să devie mare și puternică, ca să-și poată apăra cu succes existența; fiecare trebuie să poată conta pe sine însuși, iar nu să se lase la îndurarea și la dreptatea celorlalți”²⁸. De aceea și noi, românii, suntem obligați să ne apărăm naționalitatea, fiind împinși spre aceasta de „instinctul de conservare” în fața „năvălirilor”. Condiția esențială în realizarea unui asemenea ideal o constituie „*unirea*, care, la noi ea este apărare”. În plus, „... știm că avem o misiune ca popor și ca stat, înțelegem că, pe cât timp vom fi în voia întâmplărilor din afară, geniul nostru național nu se poate dezvolta; simțim că avem o datorie imperioasă a căuta să ne asigurăm ființa”²⁹.

Dincolo de valoarea substanței sale ideatice, contribuția lui I. Ghica, la întemeierea sociologiei românești se particularizează, în cadrul celei a seriei fondatorilor sociologiei noastre, printre altele, prin faptul că aceasta este produsul unui cercetător „pozitiv” al realităților sociale, riguros și prudent în formularea ideilor și tezelor sale, pe care le-a fundamentat și le-a argumentat, pe baza datelor și faptelor istorice concrete.

A fost și el un „mesianic”, dar unul care înțelegea că geneza și dezvoltarea societății moderne nu este un proces ușor de cuprins, date fiind dimensiunile și complexitatea sa, ceea ce implica, atât o elaborare teoretică, filosofico-științifică laborioasă, cât și o întemeiere istorică, națională concretă. De aceea, spre deosebire de ceilalți membri ai generației sale, el a fost mult mai apropiat și preocupat de indentificarea argumentelor și a mecanismelor reale ale modernității, ceea ce reclamă o cercetare și o cunoaștere științifică, nu numai cercetare generală, ci și concretă, instrumentală, pe baza căreia să poată fi indentificate căile și mijloacele de acțiune necesare realizării unor obiective și idealuri determinante.

De pe aceste baze și-a elaborat concepția sa generală despre societate și viața socială în general, precum și cea privind societatea românească de la mijlocul și din

²⁸ I. Ghica, *Opere*, București, ESPLA, 1956, vol. II, p. 26.

²⁹ *Ibidem*, p. 27.

cea de a doua jumătate a sec. al XIX-lea, stadiul de dezvoltare, resursele și perspectivele evoluției sale spre modernitate, precum și idealul social căruia să îi fie subordonate eforturile consacrate propășirii țării și poporului român.

Ceea ce apare ca pregnant evident din perspectivă contemporană, este, dincolo de valoarea istorică a elaborărilor sale teoretice, actualitatea problematicii sociologice abordate și a mării majorități a evaluărilor, caracterizărilor și direcțiilor de acțiune, pe care le-a formulat în ceea ce privește destinul societății românești. De aceea, recursul la opera sociologică a lui I. Ghica nu poate fi decât benefic pentru „filosoful, politicianul și omul de stat” român contemporan și nu numai pentru el.

NATURA, ORIGINEA ȘI GENEZA DREPTULUI ÎN CONCEPȚIA LUI EUGENIU SPERANȚIA

ION VLĂDUȚ

Jurist, filosof, sociolog, estetician și poet, în calitatea sa de profesor la Oradea, Cluj și Sibiu, Eugeniu Speranția s-a aplecat stăruitor și asupra problemelor sociologiei dreptului. Nu există nici o îndoială că în viziunea sa enciclopedistă asupra dreptului, una dintre cele mai fructuoase abordări a reprezentat-o perspectiva sociologică. Așa după cum aprecia fostul său student, Teodor Tanco, „Prin lucrările tipărite cu diverse tematici, până la părăsirea orașului de pe Criș, Eugeniu Speranția reușise să puncteze (foarte vag încă), în liniile cele mai generale problematica și conținutul noii discipline – *Sociologia dreptului*, într-o măsură pe care nimeni până atunci n-o probase mai rodnic în literatura română de specialitate a dreptului”¹.

Ulterior, ca profesor la Cluj și Sibiu, Eugeniu Speranția va îmbogăți și dezvolta perspectiva sociologică a dreptului. Valoroase elemente sociologico-juridice întâlnim în lucrările sale didactice de sociologie generală, dintre care amintim opera sa fundamentală, apărută, în două volume, sub modestul titlu de *Introducere în sociologie* (vol. I, 1938; vol. II, 1939, reeditată în 1944), dar mai ales în lucrările și studiile sale destinate învățământului juridic sau publicării, precum: *Curs de filosofia dreptului* (1932); *Lecțiuni de enciclopedie juridică cu o introducere istorică în filosofia dreptului* (1936); *Il diritto come mezzo tecnico dello spirito* (1936); *Principii fundamentale de filosofie juridică* (1936), *Une definition du droit* (1939); *Viață, spirit, drept și stat* (1938); *Considérations philosophiques sur la plasticité du Code civil napoléonien* (1940); *Dreptul și convențiunea* (1941); *Droit laïque, droit transcendant et obligativité* (1942); *Vocația de jurist* (1942); *Introducere în filosofia dreptului* (ediția a III-a revăzută și adăugită, 1946).

Deși dispersate, discontinue și cuprinse în lucrări cu tematici diverse, ideile sale de factură sociologico-juridică, s-au caracterizat printr-o mare bogăție și o accentuată notă inedită. De altfel, încă din 1946, bazându-se pe textele speranțiene, Mircea I. Manolescu ajunsese la concluzia că „D-l profesor Eugeniu Speranția studiază în mod special ceea ce numește d-sa: «anticipări ale sociologiei în sistemele de filosofie juridică»” (s.n.)².

¹ Teodor Tanco, *Sociologul Eugeniu Speranția*, Cluj-Napoca, Editura Virtus Romana Rediviva, P.F.I., 1993, p. 111.

² Mircea I. Manolescu, *Teoria și practica dreptului* (Metodologie și sociologie juridică), București, 1946, p. 278.

Aproape o jumătate de secol mai târziu, într-o exegeză asupra operei lui Eugeniu Speranția, Teodor Tanco ajungea la o concluzie asemănătoare, subliniind faptul că, deși sociologul clujean nu apela niciodată noua disciplină cu numele de „sociologia dreptului”, el „o gândea și, într-o formă sau alta, o exprima la cursurile studenților de la facultatea de drept”³.

Astfel de aserțiuni, ca și aprecierile pe care le-am întâlnit în unele manuale de sociologia dreptului, ne-au trezit curiozitatea și interesul pentru creația sociologico-juridică a lui Eugeniu Speranția. În prezentul studiu de sociologia dreptului vom încerca să relevăm câteva dintre contribuțiile mai importante pe care „cel mai mare sociolog clujean din perioada interbelică”, cum îl numea Achim Miha, și le-a adus la așezarea fundamentelor sociologiei juridice românești.

1. DREPTUL – „REALITATE DE ORDIN SOCIAL”

În explicarea și înțelegerea dreptului, Eugeniu Speranția pornește de la problema socialității, pe care o definește prin „calitatea de a fi social”⁴, și de la aceea a valorilor sociale. El consideră că „tendința socială” există, în mod natural, în fiecare individ uman, care deține, totodată, și mijloacele necesare pentru satisfacerea ei. Sociologul clujean are în vedere faptul că, pentru a fi social, omul dispune de toate căile prin care „conținuturile unei conștiințe individuale pot fi proiectate în alte conștiințe”, căi ce reprezintă „mijlocul primordial al societății omenești”⁵. În aceste condiții, „sociabilitatea și socialitatea” sunt caracteristici inerente ale ființei umane⁶. Astfel că, în concepția sa, „omul este social” prin natura sa, iar „Societatea umană există în mod natural, fără a avea nevoie să fie confecționată, fără a avea nevoie de a fi provocată de vreun demers oarecare”⁷.

Dar, în societatea umană există anumite circumstanțe care împiedică și, de multe ori, chiar amenință afirmarea socialității⁸. Și, Eugeniu Speranția, fidel sociologiei sale axiologice, constată că, în ultimă analiză, circumstanțele care pun în pericol socialitatea derivă din tendința oamenilor de a poseda valori⁹. În concepția speranțiană, ceea ce-l interesează pe om în viața sa este tendința acestuia de a poseda valori, preocuparea lui permanentă de a și le însuși, de a le anexa „eului” său. Astfel încât, pentru Speranția, „Orice interes este tendința posesiunii unei valori”¹⁰. Însă, după opinia sa, valorile pe care oamenii tind să le posede se grupează în două mari categorii, valori pur conceptuale și valori senzoriomotrice („senzoriale”, „empirice” sau „materiale”). „Posesiunea valorilor conceptuale constă în simpla prezență în conștiință a unor conținuturi mintale. Un adevăr

³ Teodor Tanco, *Op. cit.*, p.103.

⁴ Eugeniu Speranția, *Une définition du droit* (Analyse philosophique), în „Analele Facultății de Drept din Cluj”, Fascicola 11 (Tomul I), 1939, p. 35.

⁵ Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului și sociologie*, vol. I, *Lecțiuni de enciclopedie juridică cu o introducere istorică în filosofia dreptului*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1936, p. 25.

⁶ Eugeniu Speranția, *Une définition...*, p. 34.

⁷ *Ibidem*, p. 33.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului și sociologie*, vol. I, *Lecțiuni...*, p. 26.

științific, o informație despre un fapt real etc. ... o credință religioasă, iată valori care nu le putem *poseda* decât *mintal* și pe care le numim valori conceptuale”¹¹. „Valorile empirice, senzoriale sau senzoriomotrice sunt cele a căror posesiune interesează simțurile și totodată posibilitățile de acțiune. A *poseda* materialmente un creion – exemplifică autorul – înseamnă a-l deține, *simțindu-l* în mână (sau putându-l simți)... a putea *activa* cu el și asupra lui, când vrei”¹².

Odată precizate cele de mai sus, Eugeniu Speranția susține că, „pe când valorile conceptuale pot fi simultan posedate de oricâte persoane”, întrucât posesiunea conceptuală nu epuizează obiectul lor, valorile senzoriale nu pot fi supuse posesiunii simultane și efective a mai multor persoane, deoarece sunt epuizabile prin caracterul material pe care-l presupune obiectul lor¹³. Tendința oamenilor de a *poseda* valori și, în special, tendința acestora de a-și însuși, mai ales, „din acele valori care sunt urmărite de toți, dar a căror disponibilitate este foarte limitată”, pune în pericol socialitatea¹⁴. „Valorile materiale (consumabile și, deci, de apartenență limitată) sunt obiectul principal și principala cauză a neîncetatei competiții inter-umane”¹⁵. Fungibilitatea lor și faptul că nu se pot preta la o posesiune simultană și nelimitată constituie perpetua amenințare naturală împotriva păcii sociale. Astfel stând lucrurile în ceea ce privește tendința omului spre posesiunea de valori materiale, socialitatea, ca trăsătură inerentă naturii umane, poate fi asigurată numai prin elaborarea și aplicarea de diferite norme privind obținerea, distribuția, conservarea și folosirea acestor valori¹⁶. „Altfel spus – concluzionează Speranția –, universală și periculoasă concurență care împiedică și întârzie progresul spre un maximum de socialitate nu poate fi atenuată decât prin reglementarea posesiunii valorilor materiale și a tuturor acelor care nu sunt de o apartenență nelimitată”¹⁷. Or, această misiune nu poate reveni, în opinia sociologului român, decât dreptului.

Dacă orice valoare ar putea fi obținută fără a aduce prejudicii altuia, evitându-se astfel cauzele unor conflicte, nimic nu ne-ar putea obliga să recurgem la instituirea unei ordini de drept. Dacă între indivizi n-ar exista aceste „pricini de adversitate”, regulile de drept ar fi de-a dreptul inutile; „nevoia naturală de «normațiune» s-ar satisface prin celelalte tipuri de norme sau reguli, aplicate fie în societate pentru intensificarea și captarea sentimentelor, fie în tehnica muncii de producțiune, fie în tehnica descoperirii adevărului, într-o activitate de defensivă în contra primejdiilor naturale etc.”¹⁸. Or, cum astfel de „pricini de adversitate” se nasc din tendința omului de a *poseda* valori materiale, nevoia de a institui dreptul este dată tocmai de „condițiile materiale, organice în care exigența spirituală este constrânsă să fie satisfăcută”¹⁹. De aceea, „Dreptul este destinat să asigure această

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 26-27.

¹³ *Ibidem*, p. 27.

¹⁴ Eugeniu Speranția, *Une définition...*, p. 33.

¹⁵ *Ibidem*, p. 32.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului și sociologie*, vol. I, *Lecțiuni...*, p. 25.

¹⁹ Eugeniu Speranția, *Une définition...*, p. 34.

nevoie spirituală de «socialitate», împotriva pericolelor care nasc condițiile materiale de viață²⁰.

Trebuie remarcat faptul că în concepția lui Speranția, dreptul nu creează socialitatea, ci o conservă, asigurând, așa cum se exprimă autorul, „un maximum de socialitate posibilă”²¹. Altfel spus, dreptul nu este creatorul inițial al socialității, ci numai instanța care asigură mișcarea sa expansivă²².

În dreptul tuturor popoarelor, avansate sau primitive, se poate descoperi totdeauna, mai mult sau mai puțin direct exprimată, preocuparea instituțiilor statului de a asigura „socialitatea” și de a garanta solidaritatea generațiilor și comuniunea unanimă a membrilor poporului într-un ansamblu de credințe, aspirații și criterii de apreciere²³.

Existența dreptului, la Eugeniu Speranția, este atât de legată de viața socială și de concepțiile oamenilor, încât, în gândirea speranțiană el reprezintă „o realitate de ordin social și spiritual, ca și limba, ca și credințele (indiferent dacă sunt credințe adevărate sau eronate), ca și literatura, ca și obiceiurile”²⁴. Formulând astfel de aserțiuni asupra dreptului, Eugeniu Speranția nu putea să ajungă la o altă concluzie decât la una profund sociologică, în care afirmă, fără echivoc, faptul că „Dreptul este, negreșit, el însuși, o realitate socială”²⁵.

2. ASPECTE SOCIOLOGICE CU PRIVIRE LA ORIGINEA DREPTULUI

Întrucât, în gândirea speranțiană dreptul reprezintă, așa după cum am văzut, „un aspect al vieții omenești”, originea și evoluția acestuia sunt indisolubil legate de viața societății. Nu există colectivitate socială în care să nu identificăm cel puțin rudimente ale unei organizări juridice. „Nu există nici un popor – scria sociologul clujean – care să fie complet lipsit de norme de tip juridic”²⁶. Abordarea problemelor referitoare la originea dreptului îl conduce pe autor la cercetarea aspectelor legate de „începuturile societății umane”, la presupunerea existenței unui moment în care s-a făcut „trecerea de la o stare a-socială și a-juridică, la starea socială și juridică”²⁷. Conștient de dificultatea unei astfel de acțiuni temerare, Eugeniu Speranția amintește faptul că în acest domeniu „concepțiile cele mai simpliste”, ce „apar în mod natural, spontan, deîndată ce mintea începe să se întrebe”, și aflate la îndemâna oricărei minți, susțin „ipotezele care înfățișează societatea și instituțiile ca un produs analog celor industriale, ca un lucru voit și făcut în mod intenționat”²⁸ (s.n.). În virtutea acestor concepții, tot ce se petrece în societate decurge din voința arbitrară a oamenilor, în primul rând, din voința unor stăpânitori sau a unor legiuitori plini de prestigiu. De aceea, așa cum constata

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem*, p. 39.

²³ *Ibidem*, p. 36.

²⁴ Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului și sociologie*, vol. I, *Lecțiuni...*, p. 9.

²⁵ *Ibidem*, p. 53.

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.*

Eugeniu Speranția, „Dreptul unei cetăți sau al unui popor începe, după aceste concepții, de la un Solon, de la un Lycurg, de la un Moise și el părea că ar fi putut să fie radical diferit și chiar opus, dacă voința legiuitorului ar fi fost alta”²⁹. Astfel, problema originii dreptului s-ar reduce la o simplă chestiune de natură istorică.

Depășind o astfel de viziune simplistă asupra originii societății și a instituțiilor ei, Speranția se raliază ipotezei sociologice potrivit căreia „în relațiile sociale intervine și rolul unor factori «naturali», al unor determinări străine de voință, al unor cauze impersonale ce produc automat efecte necesare și inevitabile”³⁰. În definițiile și caracterizările sale anterioare, el arătase, nu o dată, că „Dreptul este în tot cazul un produs *intenționat și raționat*” (s.n.)³¹. Dacă la o primă privire această afirmație speranțiană ne-ar conduce cu gândul la faptul că autorul s-ar întoarce la concepțiile pe care le criticase pentru simplitatea lor, la o analiză mai atentă a textelor sale vom constata că opinia sociologului clujean, aflată în deplin acord cu achizițiile științei sociologice a timpului, este mult diferită. Astfel, așa cum preciza, chiar și „atitudinile de voință ale unei persoane sau ale unei colectivități variază înăuntrul unor limite foarte depărtate între ele, și acele limite sunt trasate de către multiplele circumstanțe de viață, de către numeroși factori precum sunt: natura fizică, particularitățile rasiale, nevoile vieții actuale, condițiile morfologice ale grupului, tradițiile și obiceiurile existente, sentimentele sau pasiunile dominante, credințele și ideologiile curente etc.”³². Întrucât în viziunea sa „existența dreptului este atât de legată de viață și de concepțiile noastre curente”³³, deși o normă juridică este decretată de cineva care a gândit-o, și este apoi acceptată și urmată de colectivitate, atât „inventarea” ei, cât și „acceptarea sau consacarea” acesteia în plan social, nu se produc altfel decât sub influența multiplelor „circumstanțe de viață”³⁴. „Astfel – concluziona Eugeniu Speranția –, caracterul voluntar și rațional al Dreptului nu exclude de fel ci, dimpotrivă, presupune totodată, calitatea sa de fapt natural, sociologic”³⁵, autorul susținându-și concluzia printr-o serie de argumente. În primul rând, reamintește legătura de continuitate dintre moravurile juridice sau cutuma juridică și ordinea de drept propriu-zisă. În al doilea rând, surprinde faptul că „anumite practici uzuale pot deveni «juridice» numai după ce au avut mai întâi conținutul și destinația de altă natură: religioasă, magică etc., adică extrajuridică”³⁶. Mai mult chiar, intrarea lor în uzul tradițional ar fi putut fi precedată de o lungă perioadă de timp, în care aceste practici să fi avut un aspect cu totul confuz și irațional și să fi fost efectul unor conjuncturi străine de orice intenționalitate. „Foarte multe codificări vechi – apreciază Eugeniu Speranția – reprezintă faza aceasta de nebulozitate juridică în care între normele juridice și cele religioase sau culturale nu există o suficientă discriminare”³⁷. Și exemplifică

²⁹ *Ibidem*, p. 54.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 53.

³⁴ *Ibidem*, p. 54.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 54-55.

prin două situații concludente, una din cartea sfântă a vechilor perși (*Zend Avesta*), în care se întâlnesc prescripțiuni cu caracter religios, moral, juridic și ceremonial, alături de prescripțiuni relative la superstiții sau foarte amănunțite sfaturi privitoare la creșterea câinilor etc., iar alta, preluată din vechile noastre *Pravile*, în care, alături de dispozițiuni penale, se află prescripțiuni referitoare la anumite ceremoniale sau date calendaristice³⁸. Astfel de codificări reprezintă, după Speranția, „oglindiri ale fazelor istorice în care Dreptul există rudimentar înglobat în cutumă, insuficient diferențiat de «moravuri»”³⁹.

3. ROLUL SOCIETĂȚII ȘI AL INDIVIDULUI ÎN GENEZA DREPTULUI

Referindu-se la concepțiile unor autori de marcă, ce în decursul timpului au abordat problematica „surselor dreptului”, Eugeniu Speranția recunoaște contribuția de primă importanță pe care Școala istorică a dreptului, în frunte cu Savigny și Puchta, a adus-o în problema originii dreptului, prin tratarea raporturilor dintre drept și cutumă, în concepția căreia „dreptul este prin excelență cutumă, în primul rând cutumă, și în tot cazul e reductibil la cutumă; el este un produs al conștiinței colective”, al „spiritului național”, ce poartă exclusiv pecetea colectivă a poporului și niciodată pe aceea a vreunei individualități. Eugeniu Speranția nu respinge nici teza potrivit căreia, în faza primitivă a vieții unui popor, ordinea juridică este „creațiunea colectivă a masei”, iar încetul cu încetul funcția de legiferare tinde să revină unor organe specializate, cum ar fi legislatorul sau jurisconsultul din dreptul roman, care au misiunea de a continua și perfecționa opera începută de „spiritul național”. Însă, ține să sublinieze faptul că, în opinia lor, pretorul și jurisconsultul, continuă să lucreze și să cizeleze același material tradițional al *Legii celor XII Table*, act normativ ce a reprezentat o concretizare a „spiritului național”. Dar, deși sunt „spirite individuale”, în concepția Școlii istorice a dreptului, ei reprezintă vlăstare ale aceluiași trunchi, crescute din același sol și hrănite din același spirit; ei „reprezintă efectiv același «spirit național», localizat de data aceasta în indivizi, dar păstrând posibilitatea acelorași directive și a acelorași concepții”⁴⁰.

Însă, împotriva punctului de vedere al Școlii istorice a dreptului, în această materie s-au ridicat numeroase obiecții, și una dintre cele mai întemeiate, pe care o invocă și sociologul clujean, este aceea că „transplantarea instituțiilor juridice de la un popor la altul, departe de a fi o anomalie și un rău, se întâlnește în istorie ca un fapt curent și *natural*”⁴¹.

Deși recunoaște meritele Școlii istorice a dreptului, după care „viața socială creează date și concepte, adică diferite conținuturi mintale pe care indivizii izolați nu le-ar fi creat”, că „în cea mai mare parte, intelectul individual este mobilat și orientat prin acțiunea pe care societatea o exercită asupra lui”, că „fără acțiunea

³⁸ *Ibidem*, p. 55.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 56.

⁴¹ *Ibidem*, p. 57.

socială asupra individului nici n-am fi ceea ce suntem, spiritualmente”, că „spiritul individual nu se afirmă și nu se dezvoltă fără acțiunea și iradiațiunea societății, adică a spiritelor înconjurătoare”, autorul român merge mai departe și consideră că „aceste adevăruri nu exclud totuși partea de contribuție și de spontaneitate a individului în complexul sufletesc al «întregului» social”⁴². Făcând apel la o comparație deosebit de sugestivă, Eugeniu Speranția arată că potrivit concepției Școlii istorice, formarea primitivă și colectivă a dreptului (și, desigur, a altor produse populare) s-ar fi produs la fel cum apele unui fluviu ar fi formate direct din picăturile de ploaie de pe o suprafață, astfel încât acel fluviu să fie într-adevăr produsul întregii atmosfere a ținutului. Or, nici un fluviu din lume nu s-a format astfel, ci fiecare pornește de la un izvor al său bine determinat⁴³. În concepția sociologului clujean, „creațiunile colective ale masei” (un cântec, o poezie populară etc.), „oricât ar fi ele de răspândite, oricât ar fi de înrădăcinate, uzitate și conservate în viața colectivă, nu pot să fi apărut de la originea lor din toate capetele deodată. *Sorginta lor primitivă* (oricât de modestă ar fi, și oricâte modificări succesive s-ar fi depus întru perfecționarea lor) *trebuie să se găsească în scăpărarea creatoare a unei singure conștiințe individuale*”⁴⁴ (s.n.), sau, altfel spus, „trebuie ca cineva să fi gândit, el singur, prin sine și pentru sine, mai întâi”, gluma, cântecul, poezia, regula etc.⁴⁵. Deși aceste „creațiuni colective”, așa cum au dovedit cercetările sociologice, coboară uneori cu zecile de secole în negura timpului, „fiecare – susține Eugeniu Speranția – își află izvorul primitiv într-o conștiință individuală”⁴⁶. Și, autorul dă câteva exemple elocvente de astfel de „creațiuni colective” despre care se presupune că ar fi izvorât din „înțelepciunea colectivă a poporului”, dar care, de fapt, își au originea într-o conștiință individuală. Ele se referă la: adoptarea unei decizii într-o adunare publică, apariția unei melodii populare anonime, apariția proverbelor etc. Eugeniu Speranția nu poate concepe că o melodie populară, spre pildă, ar putea fi compusă de un întreg popor. Dacă s-ar întâmpla așa, am asista, după propria sa exprimare, la „un adevărat miracol”. Astfel de „creații colective”, concluzionează el, sunt de fapt „creațiuni individuale ce se generalizează, se socializează sub ochii noștri, devenind bunuri de domeniul comun”⁴⁷. De aceea, continua profesorul Speranția, „nici una dintre instituțiile stabile, nici unul dintre bunurile spirituale ale omenirii, din câte țin loc în Istorie, nu ia naștere prin reala contribuție sinergetică și simultană a întregii atmosfere spirituale a unui grup”⁴⁸.

Ceea ce se petrece cu toate „creațiile colective” se întâmplă și cu dreptul, la originea căruia se află întotdeauna un „spirit individual”. Referindu-se la „creațiile colective” cu caracter anonim, sociologul clujean arată că ele, chiar dacă „nu mai poartă nici un nume individual precis și sigur”, aceasta nu înseamnă că, astfel, contribuția efectivă a conștiinței individuale a fost anulată; „ea rămâne ca veritabilă

⁴² *Ibidem*, p. 58.

⁴³ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 58.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 60.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 59.

sorginte a tuturor creațiilor spirituale ce circulă în mediul social”⁴⁹. „O normă juridică – revenea Speranția în domeniul dreptului – intrată în uzul popular, și figurând între «cutumele» naționale, oricât de anonimă ar fi devenit, trebuie să fi izvorât dintr-o minte de om care s-o fi voit și s-o fi formulat pentru a o împlânta în mințile și inimile celorlalți”⁵⁰. Accentuând asupra cutumelor juridice, autorul consideră că oricât de modest ar fi fost un individ care a formulat pentru prima dată o regulă juridică, acesta a fost „un legiuitor”, chiar dacă, cu timpul, numele său a fost uitat⁵¹. Astfel, în concepția lui Eugeniu Speranția, „originea Dreptului nu poate sta exclusiv în voința sau «conștiința colectivă», el nu poate fi un produs exclusiv natural care să apară numai prin forța lucrurilor, numai din «sufletul național» și pe deasupra voințelor individuale – așa cum susțineau reprezentanții Școlii istorice – ci, *fie cât de puțin* – precizează sociologul român – *orice normă, orice instituție juridică păstrează o urmă, o pecete a minții care a zămislit-o de la început*”⁵² (s.n.).

Analizând cu atenție concepția lui Eugeniu Speranția privind originea dreptului, constatăm că, prin sublinierea rolului conștiinței individuale în geneza normelor juridice, el nu neagă rolul conștiinței colective în crearea dreptului, ci completează această teză cu aceea a contribuției conștiinței individuale. În acest fel se dă o explicație mai completă și mai temeinic ancorată în realitatea vieții sociale, mai apropiată de modul concret, real în care se desfășoară acest proces. Și aceasta pentru că, în „creațiunile lor sociale”, indivizii nu transpun numai „socialul” pe care l-au asimilat, ci și unele particularități sau caracteristici ale lor, care se imprimă ca un fel de „amprentă digitală” sau ca un fel de „marcă a fabricii”, cum se exprimă foarte sugestiv autorul. Și, consecvent concepției sale sociologice, el adaugă faptul că, alături de diversele semne distinctive ale fiecărei personalități, se manifestă *intenționalitatea și raționalitatea* – semne distinctive ale personalității omenești în general, nu ale fiecăreia în parte⁵³.

Privind astfel lucrurile, sociologul clujean consideră că atât teza Școlii istorice, care privește dreptul ca un „produs colectiv”, cât și teza individualistă care concepe dreptul numai ca o „creație individuală”, „sunt din câte o anumită latură întemeiate, adevărul decurgând, însă, din „acomodarea” și „concilierea” lor⁵⁴. Realizând o astfel de conciliere, Eugeniu Speranția consideră în final că „Dreptul e simultan un produs individual și colectiv, ca însăși conștiința omenească în genere. Colectivitatea și individualitatea nu sunt opuse una alteia și nu se exclud reciproc, ci sunt realități *corelative*: nici una nu poate fi afirmată fără cealaltă, ca și partea față cu întregul, ca și centrul unui cerc față cu circumferința sa”⁵⁵.

În concluzie, în concepția lui Eugeniu Speranția, dreptul este „o realitate de ordin social”, simultan „un produs individual și colectiv”, „intenționat și raționat”, dar cu adânci rădăcini în „viața și concepțiile noastre curente”.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 60.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 61.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE SOCIOLOGIE
AL ACADEMIEI ROMÂNE ÎN ANUL 1999*

DAN BANCIU, ION GLODEANU

I. TEMATICA, PROGRAMELE, DIRECȚIILE DE CERCETARE

Institutul de Sociologie reprezintă o unitate științifică care contribuie la dezvoltarea cercetării sociologice fundamentale și aplicative, prin realizarea unor programe și teme de interes național și zonal, ca și prin organizarea de manifestări științifice și colaborări interne și internaționale. Principalul element care dă consistență și validitate științifică cercetărilor Institutului de Sociologie îl constituie caracterul lor pluridisciplinar și prospectiv, cu insistență asupra studiilor de tip *cercetare – intervenție socială și acțiune socială – dezvoltare socială*. De aici derivă și principalele obiective ale activității Institutului:

- a. Organizarea și realizarea unor cercetări fundamentale și avansate în domeniile sociale de interes major pentru societatea românească.
- b. Stimularea și aplicarea noului în cercetarea sociologică, atât în plan teoretic, cât și metodologic.
- c. Elaborarea de studii, lucrări, sinteze și sondaje pentru diverse instituții științifice (Academia Română), organizații și alți beneficiari interesați de cele mai diverse teme și domenii sociologice de interes comun.
- d. Promovarea sociologiei românești pe plan internațional.

Plecând de la aceste obiective, principalele cercetări ale Institutului, derulate în anul 1999, s-au axat pe următoarele programe și teme (proiecte):

PROGRAMUL: Procese și costuri sociale ale tranziției spre economia de piață, care include trei proiecte de cercetare vizând:

- a. **Proiectul 1:** *Factori sociali ai comportamentelor de consum.*
- b. **Proiectul 2:** *Întreprinderi și sindicate. Noi actori în perioada de tranziție.*
- c. **Proiectul 3:** *Valori ale mediului industrial.*

PROGRAMUL: Comunități sociale în perioada de tranziție. Tradiție și actualitate, care a inclus trei proiecte de cercetare:

- a. **Proiectul 4:** *Evoluția fenomenului cultural și a fenomenului etnic în perioada de tranziție.*

* articolul a fost elaborat în luna decembrie 1999.

- b. Proiectul 5: Violența domestică (familială) în România.*
- c. Proiectul 6: Politici de instalare a tinerilor în mediul rural – șanse, mize sociale.*

PROGRAMUL: Valori, norme și atitudini sociale și politice în perioada de tranziție, cu patru proiecte de cercetare:

- a. Proiectul 7: Televiziunea și societatea în perioada de tranziție. Metodele alternative ale comunicării televizuale.*
- b. Proiectul 8: Mediatizarea și percepția publică a corupției în România.*
- c. Proiectul 9: Statutul și rolul asociațiilor religioase în România.*
- d. Proiectul 10: Metodele atitudinale și participative politice și civice specifice realității românești.*

PROGRAMUL: Repere teoretico-metodologice în evaluarea sociologiei românești.

În ansamblul lor, proiectele de cercetare au conturat un program orientat prioritar spre cercetarea principalelor procese și fenomene sociale de tranziție din perspectivă sociologică. Domeniile care au constituit structura proiectelor sunt: procesele de schimbare și modernizare socio-umană în mediul industrial, emergența noilor actori sociali ai schimbării; dinamica fenomenului cultural și etnic într-o societate în schimbare; modele alternative ale comunicării televizuale; atitudinea populației față de formele de manifestare a democrației în viața politică, economică și socială; rolul asociațiilor religioase în optimizarea activităților caritabile; dimensiunea, tendințele și formele de manifestare a fenomenelor de corupție; cauze, condiții și factori de „risc” care contribuie la amplificarea corupției; factorii sociali și individuali care determină diferențe în comportamentul de consum al populației; strategiile privind stabilitatea tinerilor în mediul rural vizavi de politicile comunitare; semnificația contemporană a teoriilor sociologice ale dezvoltării.

Privită în ansamblu, activitatea științifică a Institutului de Sociologie poate fi caracterizată prin câteva trăsături:

- a. O continuitate în cercetarea unor procese ale tranziției, care oferă posibilitatea relevării dinamicii și contradicțiilor specifice schimbării sociale, a efectelor pozitive și negative ale unor procese și fenomene și constituirea unei viziuni sociologice asupra tranziției ca proces macrosocial.*
- b. Orientarea eforturilor colectivelor de temă spre realizarea de cercetări intensive, de tip calitativ, pentru aprofundarea, înțelegerea și explicarea unora dintre rezultatele obținute din cercetările extensive, pe eșantioane reprezentative.*
- c. Preocuparea unor cercetători și echipe de a participa la cercetări comparative internaționale, sau de a realiza proiecte în cooperare cu grupuri și specialiști din instituții de prestigiu de peste hotare. Amintim în acest sens proiectul comparativ România, Bulgaria și Macedonia privind Rolul telematicii și*

telecomunicațiilor în procesele de inovare și schimbare socială, proiect finanțat de U.E.; proiectul *Întreprinderi și sindicate, noi actori în perioada de tranziție*, realizat în cooperare cu LSCI-CNRS-Franța și UQAM-Canada; proiectul privind *Televiziunea și societatea*, realizat în colaborare cu EHESS-Franța. Cel puțin două avantaje decurg de aici: **1.** creșterea nivelului teoretico-metodologic al cercetărilor și pătrunderea rezultatelor în circuitul internațional și **2.** proiectele comparative finanțate de diverse organisme internaționale reprezintă o importantă sursă de dotare tehnică și acoperire a altor nevoi ale institutului.

Tot în acest context trebuie amintită organizarea celei de a 6-a ediții a Colocviului româno-francez pe probleme ale comunicării de masă, cu referire expresă la televiziune.

- d.** Preocuparea pentru perfecționarea profesională a cercetătorilor. În anul 1999 patru cercetători* au obținut titlul de doctor, alți trei beneficiază de burse doctorale în străinătate, aflându-se în stadiul de finalizare a tezei.
- e.** Realizarea a șase granturi și contracte finanțate de Academia Română, ANSTI, CNCSIS și CE.
- f.** Valorificarea rezultatelor cercetărilor s-a materializat în publicarea a nouă cărți de autor sau volume colective (vezi ANEXA), iar alte șapte sunt predate editurilor spre publicare; au fost publicate 30 de studii și articole în reviste de specialitate și alte 24 au fost predate spre publicare; cercetătorii au susținut 23 de comunicări la sesiuni științifice interne și internaționale.
- g.** A fost continuată și amplificată practica elaborării unor rapoarte și sinteze cu principalele rezultate ale cercetărilor, prezentate și discutate cu conducerea instituțiilor, întreprinderilor și organizațiilor unde s-au efectuat cercetări. Această practică s-a dovedit benefică cercetării, pe de o parte, pentru că a acoperit posibilitatea confruntării concluziilor științifice cu realitatea nemijlocită, iar pe de altă parte, pentru sensibilizarea unor factori de decizie pentru sprijinirea realizării cercetărilor de teren.
- h.** A continuat și în 1999 acțiunea de îmbunătățire a structurii personalului de cercetare, prin angajarea, prin concurs, a unui număr de 5 tineri cercetători, care au fost deja antrenați în proiectele de cercetare ale institutului.

II. EVALUAREA PROIECTELOR DE CERCETARE

PROGRAMUL: Procese și costuri sociale ale tranziției spre economia de piață.

Proiectul 1: *Factori sociali ai comportamentelor de consum* (Responsabil: dr. Oscar Hoffman).

Folosind rezultatele cercetărilor din anii 1997-1998 efectuate pe bază de contract cu Academia de Științe Agricole și Silvicultură, în anul 1999 s-au efectuat noi investigații, cu deosebire de ordin calitativ, privind comportamentele socio-

* Petruș Alexandrescu, Camelia Beciu, Gabriela Stoltz, Florian Tănăsescu.

culturale de consum în perioada de tranziție. La sfârșitul anului 1999 s-au elaborat materialele de sinteză ce privesc, pe de o parte, o prezentare istorică a evoluției concepțiilor și practicilor de consum (cu predilecție în domeniul alimentar) și, pe de altă parte, o analiză a proceselor de formare a comportamentelor de consum.

Teza de plecare în elaborarea studiilor (care a stat și la baza cercetărilor empirice realizate) a constituit-o distincția dintre nevoile (trebuințele) de consum – ca sistem de cerințe directe, nemijlocite de viață rezultate din natura ființei umane și a unor particularități biologice existențiale (vârstă, sex, spațiu geografic, meserie etc.) și necesitățile de consum – ca sistem de cerințe mediate, rezultate din prelucrarea trebuințelor de consum prin mijlocirea unor modele socio-culturale. Acest model de analiză înlocuiește modelul în general folosit al „ierarhiei trebuințelor” elaborat de A. Maslow, cât și pe cel al „factorilor duali” creat de F. Herzberg.

Pornindu-se de la acest model de analiză, colectivul de cercetare a pus în evidență factorii socio-culturali ce stau la baza proceselor de trecere de la trebuințele de consum (în genere, aceleași pentru toți oamenii, cu unele particularități de vârstă, sex, meserie etc.) spre necesitățile de consum pe diverse grupe socio-culturale. Formarea piețelor în procesul tranziției este condiționată de o serie de factori, printre care (alături de cel economic) un rol important îl joacă crearea modelelor valorico-normative ale diverselor segmente ale populației.

Pe baza acestor consecințe, lucrarea realizată a pus în evidență:

- a.* Modelele de consum ale populației prezintă preponderența unor comportamente tradiționale (în special în mediul rural și la populația vârstnică).
- b.* Comportamentele de consum la populația cu un nivel de trai mai ridicat denotă încă un consumism elementar, axat pe satisfacerea unor nevoi de bază.
- c.* Procesele de formare a modelelor de tip nou de consum (prezentate de materialele Uniunii Europene), bazate pe caracteristicile personalizării, ale folosirii produselor în vederea satisfacerii unor orientări superioare de valoare, sunt slab reprezentate, chiar la oamenii cu nivel de trai ridicat.
- d.* Sfera producției bunurilor și serviciilor de consum este, încă, tributară modelelor producției de masă, în timp ce Uniunea Europeană se îndreaptă spre noi modele de produse.
- e.* În acest sens, gradul de competitivitate a producției de consum din România este sub cerințele actuale, impunându-se măsuri cerute de procesele de integrare (altfel, industria noastră riscă să intre într-o concurență necompetitivă).

Proiectul 2: *Intreprinderi și sindicate. Noi actori în perioada de tranziție* (Responsabil: Ion Glodeanu).

Proiectul a făcut parte dintr-un program de cooperare cu Laboratorul de Sociologie a Schimbării Instituțiilor (LSCI) al CNRS – Franța și Departamentul de Sociologie al Universității Quebec din Montreal – Canada, cu perspectiva realizării unei cercetări comparative între România, Bulgaria și Cehia.

Întrucât proiectul are ca termen de finalizare decembrie 2000, în 1999 colectivul a optat pentru cercetarea de tip calitativ, prin realizarea de studii de caz.

În acest sens, au fost realizate studii de caz în 8 întreprinderi, cu capital privat, mixt și de stat, din domeniul construcțiilor de mașini, electronicii și telecomunicațiilor.

Principalele concluzii preliminare rezultate din cercetările realizate în 1999 se referă la:

- a.** Indiferent de forma proprietății, mărimea sau ramura de activitate, firmele sunt supuse la numeroase *constrângeri*: **1. piețele de desfacere** (atât interne, cât și externe); **2. tehnologice** (tehnologiile folosite sunt uzate moral și fizic, ceea ce împiedică firmele să producă bunuri și servicii de calitate); **3. financiare** (decapitalizarea și blocajul financiar face ca firmele să întâmpine dificultăți în reluarea ciclului de producție și utilizarea deplină a resurselor umane și tehnologice); **4. legislative** (lipsa unui sistem legislativ coerent și instabilitatea legilor care privesc mediul de afaceri afectează negativ cea mai mare parte a firmelor, conducătorii firmelor vorbesc chiar de un mediu ostil afacerilor); **5. manageriale** (lipsa de adaptare a managerilor și managementului la condițiile specifice unei economii concurențiale. Din această perspectivă, firmele private se deosebesc esențial de cele de stat, în sensul că primele fac mult mai bine față acestor constrângeri).
- b.** *Principali actori ai schimbării la nivel micro* sunt conducătorii firmelor, de unde ipoteza că dacă se dorește o transformare esențială, pozitivă, a firmelor, atunci este nevoie de manageri, nu doar competenți profesional, ci și cu voință și capacități de schimbare.
- c.** *Gestiunea resurselor umane* (GRU). Singurul element notabil pozitiv în GRU se regăsește în domeniul recrutării forței de muncă (atunci și acolo unde se fac angajări) acestea făcându-se în raport de competență și aptitudini profesionale. De regulă, vechile servicii de personal și-au schimbat doar „firma”, devenind departamente, servicii de resurse umane, dar activitățile au rămas aceleași. Și aici, între firmele private și cele de stat există importante diferențe, primele preocupându-se într-o măsură mult mai mare de calificarea și specializarea personalului, de încurajarea mobilității funcționale, individuale, cu scopul de a reduce monotonia și rutina în procesul muncii, fidelizarea și mobilizarea personalului prin salarizare, evaluarea performanțelor și promovarea în funcție de competență și rezultate.
- d.** *Tendința tot mai pronunțată în organizarea muncii și producției de tip taylorist*: structuri ierarhice alcătuite dintr-un număr mare de niveluri; creșterea funcției de control pe fiecare nivel ierarhic: deciziile se iau la „vârf” și se transmit ierarhic la „bază”; segmentarea operațiilor, fiecărui salariat fiindu-i repartizat un număr redus de sarcini și de regulă aceleași etc.
- e.** Starea generală în rândul salariaților este una de insatisfacție, de tensiuni latente, determinate de insecuritatea locului de muncă, nivelul salariilor, neîncrederea în manageri, lipsa de informare despre starea și perspectivele firmei, ceea ce conduce la un proces accentuat de demotivare a muncii.

Sindicalismul românesc prezintă câteva trăsături: **a.** rămâne în continuare unul de tip revendicativ; **b.** discursul sindical este favorabil schimbării, fără a fi

materializat în acțiunea practică, dimpotrivă; *c.* tendința deplasării mișcării sindicale la nivelul întreprinderilor sau grupurilor de întreprinderi; *d.* o încercare de concertare a acțiunilor și mișcărilor sindicale de către cele mai mari Confederații sindicale; *e.* încercarea (de cele mai multe ori reușită) firmelor private de a diminua capacitatea de acțiune a sindicatelor din întreprinderi sau chiar de a elimina sindicatele din întreprindere.

Proiectul 3: *Valori ale mediului industrial* (Responsabil: Mariana Ciupercescu).

Investigarea culturii organizaționale a presupus luarea în considerare a climatului organizațional cu care acesta s-a confundat multă vreme, înțeles ca atmosferă generală în cadrul căreia angajații își desfășoară activitatea și care vizează diverse aspecte. Pentru acest motiv, în 1999 organizația industrială luată în studiu a fost S.C. AEROTEH S.A. București, producătoare de echipamente pentru industria aviatică.

Din datele obținute, salariații apreciază că dotarea tehnică, precum și cu materii prime, la nivelul întreprinderii este relativ bună, ceea ce face ca și eficiența economică de ansamblu să se situeze la aceeași parametri, datorită unei preocupări din partea organelor de conducere de creștere a acesteia. Totuși, se remarcă lipsa de preocupare pentru introducerea de noi soluții tehnologice sau de noi procedee de muncă.

Problemele negative care se manifestă cu pregnanță în activitatea întreprinderii se referă la comunicarea defectuoasă care se realizează pe diverse niveluri ierarhice: informarea personalului asupra deciziilor luate și asupra problemelor importante cu care se confruntă întreprinderea, lipsa de receptivitate față de ideile și propunerile angajaților. Reflectarea acestui fapt se regăsește în aceea că două dintre organismele de conducere colectivă, adunarea generală a acționarilor și consiliul de administrație, sunt percepute ca organisme a căror influență asupra activității întreprinderii este foarte scăzută, accentul punându-se pe conducerea personalizată, adică: director, șefi de secții (ateliere etc.) și maiștri. Cu toate acestea, rolul șefilor de secții și al maiștrilor este perceput ca satisfăcător întrucât permite conlucrarea dintre ateliere, secții și servicii. Influența acestora asupra climatului echipelor de muncă este considerată de salariați ca fiind bună și foarte bună, ei considerându-se integrați mai degrabă la locul de muncă decât în întreprindere. Între factorii invocați care au determinat integrarea, cei mai importanți sunt: vechimea și experiența, profesionalismul, practicarea meseriei pentru care s-au pregătit sau calitățile morale ale salariaților. De cealaltă parte, situarea la cote mai reduse a sentimentului integrării în întreprindere se datorează unor factori precum: ignoranța manifestată de către conducere față de salariați, nesiguranța față de viitorul întreprinderii, lipsa de comenzi ferme. Dintre factorii menționați, nesiguranța față de viitorul întreprinderii are ca surse salariile mici, blocajul financiar, lipsa perspectivei întreprinderii, concedieri și nesiguranța locului de muncă, situația grea a economiei. Se adaugă faptul că salariații se simt în nesiguranță și față de propriul lor viitor ca urmare a situației generale a economiei

și a țării, a veniturilor scăzute, nesiguranței zilei de mâine și a locului de muncă, lipsei fondurilor și a perspectivei întreprinderii, problemelor legate de vârstă, lipsei de transparență și comunicare. În acest context, pentru salariați, valorile cu capacitatea cea mai mare de a le asigura o relativă stabilitate a situației lor de viață rămân familia, sănătatea, cinstea și religia. Putem conchide că, după aproape un deceniu de tranziție către economia de piață, întreprinderea industrială este încă caracterizată printr-un comportament de menținere și adaptare, cel inovativ (care să răspundă la situații noi și imprevizibile) constituind un deziderat.

Proiectul 4: *Evoluția fenomenului cultural și a fenomenului etnic în perioada de tranziție* (Responsabil: Maria Cobianu-Băcanu).

În 1999, colectivul a realizat o amplă documentare și evaluare a unor lucrări de specialitate pe teme de cultură și relații interetnice din literatura română și străină și a întreprins numeroase investigații de teren în județele Covasna, Harghita și București pe un eșantion de 640 de subiecți (din care în anul 1999 au fost investigați 440). Eșantionul a fost format din elevi, studenți, cadre didactice, cadre din cultură, specialiști din diferite domenii de activitate, români și maghiari din județele Covasna și Harghita și din alte județe din țară. Ca metode de cercetare au fost utilizate observația, coparticiparea la activitățile cu caracter etnic și religios, discuțiile libere, interviul pe bază de chestionar, interviul în adâncime, studiul datelor statistice și al documentelor locale.

Principalele idei rezultate din cercetare le putem rezuma astfel:

- a. Fenomenul cultural a avut o desfășurare la fel de sinuoasă în perioada de tranziție ca și societatea românească în general, cu deosebirea că formele sale de manifestare sunt distincte, date de legile proprii, de propria traiectorie ce și-o croiește în dezvoltarea socială. După o perioadă de abandonare a instituțiilor culturale de către stat, ca finanțare și orientare, coordonare a activităților în primii ani de tranziție, prin descentralizare excesivă, autonomie nelimitată generatoare de anarhie, cheltuieli nejustificate, abia prin anii 1993-1994 guvernul își propune o strategie de reformă în domeniul culturii, strategie în care se înaintează cu greu și cu schimbări de conținut date de multiplele schimbări de miniștri ai culturii.
- b. Reforma în domeniul culturii se impunea cu necesitate pentru că ea reflecta schimbarea sensului dezvoltării, adică se trecea de la o societate bazată pe dictatură la una democratică, de la o economie hipercentralizată la economia de piață, de la partidul unic la pluripartitism, de la cenzură la libertatea cuvântului. Recunoscând nevoia rupturii de vechea ideologie și politică în cultură, trebuia, totuși, conservat fondul pozitiv al activităților culturale, spiritul lor mobilizator până la nivelul omului de rând din cel mai îndepărtat sat. Dar în primii ani, în cultură s-a negat totul și s-a renunțat la tot. Ceea ce a fost o gravă eroare. Cultura este domeniul unei subtile dialectici a continuității și discontinuității și dacă astăzi se face un lucru meritoriu, tocmai acesta este: al reînnoșării tradiției cu elementele noi, novatoare aduse de evoluția noastră pe traiectoria democrației și modernizării culturale.

- c. *Fenomenul etnic* a cunoscut în perioada de tranziție o adevărată explozie, cu toate consecințele ei, uneori extrem de severe. Minoritățile naționale își afirmă identitatea și își conservă specificul etnic, în mediul propice deschis de dezvoltarea țării noastre pe noi coordonate politice și civilizatorii. Elementul cel mai dinamic și cel mai revendicativ îl constituie maghiarii care, ajunși după 1996 la guvernare, revendică cu și mai mare tărie dreptul la autodeterminare, autoguvernare, autoadministrare, învățământ în limba maghiară, izolat și desprins total de învățământul românesc. Dominația lor numerică, economică, politică, socială în județele Covasna și Harghita duce la pierderea identității de către românii minoritari de aici. Acest fapt, unic prin gravitatea sa, al deznaționalizării românilor în propria lor țară, impune elaborarea unei strategii speciale a guvernului român pentru această zonă. Familia mixtă reflectă mecanismul păstrării sau a pierderii identității naționale.

Proiectul 5: *Violența domestică (familială) în România* (Responsabil: Sorin M. Rădulescu).

(Proiectul a demarat în 1999, urmând să se finalizeze în anul 2000)

Violența familială constituie una dintre cele mai dramatice probleme cu care se confruntă societățile contemporane între care și cea românească, femeile reprezentând una dintre categoriile cele mai victimizate din România. Cu toate acestea, cercetările empirice în domeniul violenței familiale se află la început în România și datează numai de câțiva ani, o dată cu creșterea alarmantă a delictelor comise prin violența asupra femeilor, dar și asupra copiilor. Lipsesc, totodată, în România, anchetele cu privire la identificarea factorilor de risc „victimal”, existând puține surse de informare în acest domeniu.

În consecință colectivul a realizat în acest an o serie de cercetări concrete la Institutul Medico Legal și la Penitenciarul Târgșor (Prahova) în vederea identificării principalelor tipuri de delict comise cu violență în familie și în afara acesteia și a surprinderii acelor categorii de femei care au un indice ridicat de „vulnerabilitate victimală”. De asemenea, au fost realizate studii de caz și interviuri cu diverse femei agresate, în vederea identificării cauzelor și condițiilor care conduc la escaladarea violenței familiale în perioada de tranziție.

Proiectul 6: *Politici de instalare a tinerilor în mediul rural – șanse, mize sociale* (Responsabil: Rodica Iatan).

În anul 1999 s-au efectuat cercetări de teren, analiză secundară și s-a redactat un raport de cercetare privind reforma în agricultură și dezvoltarea rurală în context european, politici agricole, comune și „charta” europeană a spațiului rural.

Principalele concluzii desprinse din cercetare:

- a. Pentru armonizarea dezvoltării României la nivelul celei europene este necesară o politică coerentă de instalare a tinerilor în mediul rural, care să permită crearea structurilor și mecanismelor capabile să pună în aplicare politicile agricole comune în vederea preluării *acquis*-ului comunitar.

- b.** Este necesară crearea unui cadru legislativ precum și a unor fonduri de asistență în vederea instalării și stabilizării tinerilor în mediul rural.
- c.** De asemenea, trebuie ținut cont de crearea unor exploatații agricole viabile (media de proprietate actuală fiind de 2,4 ha) cu forță de muncă profesională, de vârstă scăzută, care să asigure calitate și performanță.

Proiectul 7: *Televiziunea și societatea în perioada de tranziție. Modele alternative ale comunicării televizuale* (Responsabil: Ion Drăgan).

Cercetarea din 1999 a fost centrată pe finalizarea principalelor capitole ale proiectului, între care menționăm: **a.** Televiziunea publică și televiziunile private în România – interferențe și audiențe; **b.** Discursul televizual în campania electorală; **c.** Abordarea socio-semiotică a discursului televizual; **d.** Percepția publicului din România asupra mediatizării conflictului din Iugoslavia (anchetă realizată în colaborare cu CURS, pe un eșantion reprezentativ pentru populația capitalei format din 926 subiecți); **e.** Audiența și receptarea programelor de televiziune din România (contract de Grant cu Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior – CNCSIS); **f.** Mediatizarea cazurilor de corupție: practici jurnalistice (contract de Grant cu Academia Română).

Dincolo de baza de date acumulată în urma cercetărilor întreprinse, unele concluzii desprinse în urma finalizării acestor capitole pot contribui la dezvoltarea cercetării sociale într-o serie de direcții mai puțin exploatare până acum în țara noastră: sociologia electorală, comunicarea politică și analiza discursivă.

Proiectul 8: *Mediatizarea și percepția publică a corupției în România* (Responsabil: Dan Banciu).

Având ca obiectiv fundamental estimarea modului în care populația și mass-media percep intensitatea, gravitatea și cauzele corupției în societatea românească, în anul 1999 proiectul s-a axat pe identificarea unor sugestii, soluții și măsuri de prevenire și diminuare a acestui flagel care, în ultima perioadă, tinde să se generalizeze în sectoarele vitale ale economiei (finanțe, comerț, vamă, servicii) și în unele instituții cu rol de control social (poliție, justiție, administrație etc.). În acest sens, au fost utilizate ca tehnici de identificare a mecanismelor de corupție: **1.** analiza datelor statistice existente la instanțele de judecată și procuratură la nivel național și zonal (local); **2.** analiza de conținut, prin studierea unui număr de 120 de cazuri de corupție semnalate în presa scrisă (ziarele: „Național”, „Evenimentul Zilei”, „România Liberă”, „Ziua” și „Poliția Română”); **3.** analiza secundară a datelor rezultate din ancheta de teren, realizată în 1998, pe un eșantion de 450 subiecți din municipiul București.

Principalele concluzii desprinse din derularea proiectului:

- a.** Dimensiunea reală a corupției în România nu este cunoscută, statisticile Ministerului Public, de Interne sau ale Justiției redând doar cazurile descoperite și deferite justiției, adesea minore (dare și luare de mită, trafic de influență) în comparație cu marile afaceri de corupție semnalate în presa scrisă.

- b.** Corupția pare să reprezinte, în viziunea populației și a mass-media, consecința crizei de autoritate și credibilitate, a imobilismului și lipsei de competență a unor instituții fundamentale ale statului.
- c.** Corupția nu mai este percepută doar ca o simplă abatere de la rigorile legii și moralității, ci ca o stare „maladivă” care s-a generalizat în structurile și mecanismele de funcționare ale puterii publice și politice.
- d.** Problematika prevenirii și combaterii corupției trebuie să țină seama, în principal, de trăsăturile acestui fenomen: raționalitate, conspirativitate, perseverență, violență și șantaj, capacitate de adaptare rapidă la schimbări și mutații sociale.
- e.** Combaterea corupției este dependentă de implicarea instituțiilor investite cu rol de prevenire și control social și, în primul rând, a Justiției.

Proiectul 9: *Statutul și rolul asociațiilor religioase în România* (Responsabil: Constantin Cuciuc).

În anul 1999 s-a continuat cercetarea asociațiilor religioase din câteva surse principale, prin studierea dosarelor și documentelor centralizate la unele instituții (în primul rând la Secretariatul de Stat pentru Culte), precum și prin studierea arhivelor, legislației și presei până în 1948, în care au fost găsite informații referitoare la evoluția spiritului asociaționist în țara noastră.

Pe baza acestei documentări, o parte din concluzii au fost valorificate prin dezbateri, sesiuni științifice și comunicări și prin realizarea studiului *Statutul și rolul asociațiilor religioase din România*, în care s-a semnalat libertatea asociaționismului și în domeniul religios, și unele insuficiențe și aspecte care s-ar putea afla în atenția instituțiilor cu rol decizional, precum:

- a.** Lipsa legii cultelor și a asociațiilor religioase face ca acestea să fie înregistrate și să activeze pe baza legii din 1924, o lege depășită istoric, restrictivă și ineficientă, deoarece acum configurația fenomenului religios din țara noastră este mult mai complexă.
- b.** Lipsa de informare și cunoaștere realistă a acestor asociații înregistrate ca „nonprofit”, scutite de anumite obligații și taxe, face ca unele dintre ele să abuzeze, realizând activități foarte profitabile: financiare și bancare, cumpărarea de imobile și terenuri unde înființează ferme agricole, crearea de întreprinderi și ateliere, cabinete medicale, centre de intermediere a unor afaceri, magazine unde vând produse din import scutite parțial de taxe vamale etc., pentru motivul că se autointitulează: „Sfântul Anton”, „Caritas”, „Ajutorul creștin” ș.a.
- c.** Au loc conflicte interconfesionale provocate de asociații care depășesc posibilitatea intervenției organelor politice și juridice.
- d.** Unele asociații abuzează de relațiile cu biserici din străinătate și de banii primiți de la acestea pentru a face prozelitism și atrag neloial credincioșii altor culte.
- e.** Se încearcă o substituie a valorilor tradiționale cu altele pe care populația nu le acceptă, producându-se o dezorientare valorică și socială.

Fără a descuraja spiritul asociaționist, se impune o intrare a acestuia într-o stare normală de legalitate, studierea permanentă și obiectivă a asociațiilor religioase și informarea corectă a publicului în legătură cu activitatea acestora.

Proiectul 10: *Modele atitudinale și participative politice și civice specifice realității românești* (Responsabil: Ioana Petre).

Proiectul și-a axat concluziile, în principal, pe investigațiile sociologice efectuate în municipiul București pe un eșantion reprezentativ de 471 subiecți și pe analiza calitativă a circa 30 de interviuri focalizate, realizate în 1999, acestea constituindu-se ca studii de caz privind problematica participării politico-civice. În acest sens, s-a avut în vedere, în special, contribuția individului ca „socius”, ca membru al cetății, la formarea și consolidarea societății civile. Cele două tipuri de paradigme moderne care au îmbrăcat osatura studiului sunt: paradigma interacționistă a construcției „lumii sociale” și a contribuției „stocului social de cunoaștere” la această construcție și la paradigmele dezvoltate de teoriile culturii politice și civice. Principalele concluzii ale cercetării:

- a. A rezultat, ca o primă tendință de nivel general, că persistă numeroase elemente de cultură nedemocratică. Nu a fost deocamdată posibilă în societatea românească decât reconstruirea treptată a unui spațiu public capabil să permită formarea unei culturi democratice. Se păstrează, deasemenea, multă confuzie, dezorientare și elemente paradoxale.
- b. O altă tendință cu caracter general ne arată că, deși populația bucureșteană are un grad suficient de ridicat de cultură politică și chiar civică, totuși implicarea ei direct în treburile cetății este foarte redusă, pe alocuri chiar nesemnificativă. De notat că stocul social de cunoaștere al bucureștenilor este mai bogat decât la restul populației datorită: abundenței surselor informative și structurii socio-ocupaționale speciale a Bucureștiului (o concentrare puternică de intelectuali și de tineri studioși).
- c. Pornind de la premisa că încrederea este ea însăși o sursă a participării, a democratizării reale a societății, cercetarea a pus în lumină o continuă scădere a gradului de încredere socială în principalele instituții reprezentative ale țării: parlament, guvern dar și partide politice, ca „izvor” de cadre pentru aceste instituții. Neîncrederea crescută în partidele politice se datorează mai ales absenței sentimentului de identificare cu unul sau altul dintre ele. De altfel și activismul politic, adică implicarea directă în politică (ca membru al unui partid), este foarte scăzut.

Proiectul 11: *Repere teoretico-metodologice în evaluarea sociologiei românești* (Responsabil: Ștefan Costea).

Proiectul a avut ca obiective principale analiza sociologică a teoriilor sociologice românești ale dezvoltării sociale, în vederea dezvoltării statutului lor epistemologic, a consistenței lor reflexive și a rolului lor în producerea cunoștințelor științifice valide, pe baza cărora să poată fi elaborate mijloacele

adecvate transformărilor realităților sociale și, îndeosebi, a contribuției lor la realizarea unui model viabil al dezvoltării moderne a societății românești.

Pe baza investigațiilor întreprinse au fost obținute un ansamblu de rezultate teoretice, metodologice și practice generale, de interes istoric și științific semnificativ, între care:

- a.* Reliefașarea substanței științifice a teoriilor sociologice ale dezvoltării, dublată de identificarea modelelor, strategiilor și proiectelor sociologice propuse ca soluții posibile ale realizării cerințelor modernizării societății românești.
- b.* Analiza critică și comparativă a acestora, cu cele formulate în sociologie în general, în epoca și în etapele în care ele au fost sugerate.
- c.* Evaluarea valorii și limitelor acestora, ca bază de identificare a elementelor viabile ale reprezentărilor și modelelor propuse, ca și a posibilităților de utilizare a lor în soluționarea problemelor practice, concrete, antrenate de complexe procese ale tranziției de la un tip de societate la altul.
- d.* Identificarea unor noi direcții de reflecție, cercetare și acțiune, menite să asigure abordarea și soluționarea corectă a exigențelor trecerii rapide și eficiente a societății românești contemporane, de la faza tradițională a dezvoltării, la cea modernă și postmodernă, în contextul creșterii interdependențelor, a internaționalizării și globalizării proceselor și problemelor sociale, în perioada de tranziție.

III. DIFICULTĂȚI ȘI SOLUȚII POSIBILE

În prezent, Institutul de Sociologie se confruntă cu unele dificultăți obiective și subiective, care uneori frânează activitatea de cercetare și valorificare științifică, cum ar fi:

- a.* dispersia oarecum nejustificată a cercetătorilor pe teme și proiecte de cercetare, în funcție de preferințele sau afectele lor individuale și mai puțin de cele ale exigenței și priorității științifice;
- b.* imposibilitatea acoperirii unor teme importante de cercetare (cum sunt cele vizând sociologia agrară și urban-rurală, sociologia familiei etc.) cu cercetători tineri sau cu experiență în domeniu;
- c.* accentuarea unor disparități în ceea ce privește structura pe sexe și grupe de vârstă a personalului de cercetare și a celui auxiliar cercetării.

În vederea diminuării treptate a acestor disfuncționalități, considerăm ca posibile soluții de viitor:

- a.* menținerea unui echilibru optim între cercetarea teoretică fundamentală și cea empirică, prin abandonarea sau renunțarea la anumite teme și proiecte de cercetare fără relevanță științifică;
- b.* diversificarea formelor și modalităților de susținere logistică a programelor de cercetare prin organizarea unei rețele teritoriale de operatori și investitori, recrutați din rândul studenților care participă la proiectele Institutului;

- c. preocuparea pentru obținerea de granturi și contracte de cercetare cu parteneri din cele mai diverse domenii social-economice și culturale (Academia Română, ministere, instituții locale, organizații nonguvernamentale etc.);
- d. revigorarea formelor de colaborare cu sistemul universitar sociologic, prin atragerea studenților la diversele proiecte de cercetare ale Institutului.

IV. INTENȚII DE VIITOR

În viitor, Institutul de Sociologie se va orienta prioritar după principii manageriale, introducând în acest scop criterii și bareme financiare pentru toate tipurile de servicii pe care le oferă Institutul ca organizație și fiecare membru al său, ca individ. Conducerea Institutului și Consiliul științific împreună cu șefii de colective și alți cercetători cu abilități de marketing se vor preocupa să mărească „sensibilitatea” socială pentru cercetarea convertibilă în contracte, cu scopul accelerării creării pieței autohtone.

Prin aceasta se vor îmbina criteriile științifice cu cele economice, întrucât cercetarea academică fundamentală să nu fie scop în sine, regăsibil doar în cărți, ci să contribuie în mod real la dezvoltarea culturii și la ameliorarea climatului social.

În conferința pentru anul 2000, planul de cercetare al Institutului va include 3 programe (față de 4, în 1999), care subsumează 9 proiecte de cercetare:

PROGRAMUL: Dinamica instituțiilor sociale în procesul de tranziție

- a. **Proiectul 1:** *Schimbări în sistemul instituțional al științei și tehnicii.*
- b. **Proiectul 2:** *Reforma instituțională și aderarea României la Uniunea Europeană.*
- c. **Proiectul 3:** *Întreprinderi și sindicate. Noi actori în perioada de tranziție.*
- d. **Proiectul 4:** *Violența domestică în România.*

PROGRAMUL: Valori și realități culturale în România.

- a. **Proiectul 1:** *Valori, atitudini și comportamente civice. Civism și moralitate în România postcomunistă.*
- b. **Proiectul 2:** *Noile mișcări religioase în România.*
- c. **Proiectul 3:** *Mass-media și comunicarea socială.*
- d. **Proiectul 4:** *Cultura și indentitatea națională în procesul dezvoltării durabile a societății românești.*

PROGRAMUL: Enciclopedia sociologiei românești.

ANEXA

LISTA CĂRȚILOR PUBLICATE ÎN 1999

- Dan Banciu**, *Contract social și sancțiuni sociale*, București, Editura Victor, 1999.
- Maria Cobianu-Băcanu**, *Cultură și evaluare*, Ministerul Culturii, Centrul de Perfecționare a Cadrelor, București, 1999.
- Maria Larionescu, Sorin M. Rădulescu, Cosima Rughiniș**, *Cu ochii minerului. Reforma mineritului în România*, București, Editura GNOSIS, 1999.
- Sorin M. Rădulescu**, *Devianță, criminalitate și patologii sociale*, București, Editura „Lumina Lex”, 1999.
- Sorin M. Rădulescu, Annabella Zolei**, *Sociologia transsexualității*, București, Editura „Lumina Lex”, 1999.
- Ioan Drăgan (coord.)**, *La communication du politique – Regards croisés est-ouest*, Paris, Editura L’Harmattan, 1999.
- Oscar Hoffman**, *Știință, tehnologie, valori*, București, Editura „Lumina Lex”, 1999.
- Lucian Stanciu** (coautor), *Mihai Eminescu – Luceafărul*, București, Editura „Floare albastră”, 1999.

EVOLUȚIA FENOMENULUI CULTURAL ȘI A FENOMENULUI ETNIC ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

MARIA COBIANU-BĂCANU, LILY RAIN, OZANA CUCU-OANCEA

1. FENOMENUL CULTURAL

Lucrarea își propune să realizeze o sinteză privind modul specific de evoluție a celor două fenomene, într-un deceniu de cercetări și multiple schimbări în toate aspectele vieții sociale.

Reflex al stării sociale și economice generale, al stării de spirit psihosociale și valorice, fenomenul cultural are o desfășurare la fel de spinoasă ca acestea, la care se adaugă faptul că el are legi specifice, forme de manifestare distinctive care îi conferă șansa de a avea propria sa traiectorie.

După o perioadă de totală abandonare a instituțiilor culturale de către stat atât ca finanțare, cât și ca orientare și coordonare a activităților, ce s-a manifestat în primii ani de tranziție prin descentralizarea excesivă, hiperautonomie ce a frizat anarhia, cheltuieli nejustificate și neglijarea participării la cultură a marii mase de locuitori, mai ales de la sate, abia prin anii 1993-1994, Guvernul își propune o strategie de reformă în domeniul culturii, strategie în care se înaintează greu până la sfârșitul deceniului.

Desele schimbări de miniștri ai culturii au constituit un real impediment în realizarea unui proiect coerent în ritmuri constante și pe termen lung. În cultură, mai mult decât în alte domenii de activitate, se impunea o strategie cu bătaie lungă, de cel puțin 10 ani de la început, fiind știut că aici schimbările sunt mai complexe și mai lente, trăsături determinate de natura specifică a fenomenului cultural care angajează ființa umană în întregul ei, ca totalitate bio-psiho-socio-valorică.

După un regim totalitar care centralizase totul, inclusiv cultura și, mai ales, cultura care trebuia să transpună în practică ideologia partidului, fără îndoială, era necesară reforma și în domeniul culturii, dar nu prin distrugerea rețelei de instituții culturale, îndeosebi a căminelor culturale sătești abandonate și închiriate pentru „evenimente familiale” sub falsa etichetă de „comuniste” (ca și C.A.P.-urile), ci prin regândirea creatoare a noilor lor obiective și a menirii lor, în noile condiții

social-politice complet schimbate. Analiza lucidă a ceea ce s-a realizat pozitiv în cultură în cei 50 de ani de socialism și debarasarea de conținutul ideologic și politic totalitar sufocant din cultură sunt două procese pe care cercetătorul trebuie să le interpreteze cu toată măiestria și responsabilitatea științifică.

Decăderea economică generală a țării din perioada de tranziție s-a resimțit puternic și în cultură ale cărei alocații au devenit din ce în ce mai mici. Desfășurarea unor activități ce presupuneau deplasări sau o bază materială mai costisitoare, formații de dansatori, de teatru, orchestre, ca și conservarea patrimoniului cultural din muzee au suferit un grav recul în raport cu perioada anterioară. Autofinanțarea în cultură, după principiile economiei de piață, a început să pună tot mai acut accent pe supraviețuirea unor instituții. Ne place sau nu ne place, legea profitului, corolar al economiei de piață, este tot mai mult reclamată. Schimbarea mentalităților, în ceea ce privește modul de a face cultură, apare ca o condiție *sine-qua-non* a mersului înainte în acest sector.

Important este că, în momentul de față, noii și vechii manageri și animatori culturali au înțeles mutațiile radicale din viața socială și tendințele lor de evoluție și au reînodat firul activităților culturale rupt în primii ani ai tranziției. De pildă, s-au făcut eforturi de a se relua activitățile specifice satului, s-au refăcut unele lăcașuri de cultură, iar la orașe s-au înființat o seamă de instituții – edituri, librării, tipografii, anticariate, societăți profesioniste de spectacole și concerte – în regim privat, s-au construit organizații culturale nonguvernamentale – asociații, fundații, ligi, cluburi, uniuni, iar ca activitate, s-au reluat unele tradiții culturale, manifestări locale, județene și s-au inovat altele noi.

Ceea ce grevează asupra realizării unui real reviriment în domeniul culturii, reviriment de care ar avea nevoie societatea pentru a se înscrie hotărât pe traiectoria progresului general este, pe lângă lipsa unor fonduri financiare mai consistente, și lipsa unei ample strategii culturale la nivel național. Lucrătorii din domeniul culturii, oameni pasionați și bine intenționați în ceea ce fac, solicită nu „indicații prețioase de la partid, de la centru”, ci o viziune de ansamblu, cuprinzătoare privind cultura națională, cultură ce încă plutește pe apele turburi ale mondializării și cosmopolitismului, susținute și întreținute abil intelectual de unii reprezentanți ai cercurilor autointitulate „elitiste”.

De aceea, lucrarea își propune o analiză profundă a fenomenelor complexe și contradictorii ale lumii contemporane care afectează în substanța ei intimă cultura națională, precum regionalizarea, europenizarea, mondializarea. Lucrarea promovează un echilibru onest între împrumuturile culturale și conservarea culturii naționale și propune instituțiilor culturale o strategie cu largi deschideri spre lume și contacte cu culturi și popoare de pe toate meridianele. În ceea ce privește înscrierea noastră culturală în Europa și în lume, am accentuat ideea exprimată de mulți corifei ai culturii noastre că înainte de a fi european sau universal, trebuie să fii național, să aparții unei culturi și unei nații. „Nu poți intra în universal decât pe poarta ta proprie” (O. Goga); „Adevăratul mare european este acela care contribuie

la dezvoltarea Europei prin dezvoltarea forțelor naționale pe care le reprezintă” (Ion I. C. Brătianu); „Marea cultură este aurul bătut cu efigia proprie a poporului” (Vasile Voiculescu).

Sub imperiul exigențelor de calitate și conducere științifică a activităților umane se conturează și în domeniul culturii un management specific, managementul calității în instituțiile culturale, strategie de coordonare și orientare a activităților, prin preluarea și adaptarea achizițiilor managementului în general, al calității, în special, din celelalte domenii: economic, social, administrativ. Că el se află abia în faza elaborării principiilor și standardelor fundamentale și că e departe de a deveni un instrument operațional de lucru este, de asemenea, adevărat. Dar important este că s-a declanșat fenomenul, că se constituie un climat favorabil managementului științific și în cultură – domeniu mai subtil, mai eterat al existenței sociale.

Economia de piață propune și, mai ales, impune reformulări și inovări și în domeniul culturii. În acest context „produsele” culturii sau bunurile culturale – opere literare, picturi, sculpturi, piese muzicale, acțiuni artistice, informative, formative etc. – sunt expuse, ca și bunurile materiale, legii cererii și ofertei specifice oricărei piețe. Soarta bunurilor culturale ajunse pe piață intră automat sub incidența marketingului cultural, înțeles ca o concepție sau filosofie de acțiune potrivit căreia orice act cultural sau acțiune culturală trebuie, pe de o parte, să răspundă nevoilor și așteptărilor publicului, audienței, iar, pe de alta, să creeze noi nevoi și aspirații diferitelor segmente socio-profesionale ale pieței.

Marketingul cultural este un demers științific de cercetare continuă a pieței, a cererii culturale și de stabilire a mijloacelor de satisfacere a acesteia cu profit maxim. Ca demers științific, presupune nu numai investigarea cunoștințelor și preferințelor, dar și anticiparea lor, corelarea lor permanentă cu exigențele mereu crescânde ale participanților la cultură.

„Profitul maxim” la care facem referință semnifică atât un profit financiar, deloc de neglijat în condițiile unui buget de austeritate existent și în cultură, cât și, mai ales, un profit social-valoric, moral, estetic, afectiv, specific culturii.

Un marketing interactiv între public și prestatorii de activități culturale, sau între public și creator, este benefic pentru toate părțile aflate în relație. Menționăm la acest set de idei că ele au făcut obiectul unei analize extinse în lucrarea *Cultură și evaluare**.

Tendențele de evoluție a lumii rurale românești după 1989 și posibilitățile perfecționării ei în lumina direcțiilor de evoluție mondială a ruralului constituie o idee importantă în această lucrare, abordată în subcapitolul: „Satul românesc la confluența între identitate, modernitate și globalitate”. Întrebarea căreia încercăm să-i răspundem este următoarea: *Cum poate fi păstrată identitatea satului românesc în condițiile modernizării și globalizării inevitabile?*

* Lucrarea *Cultură și evaluare*, autor dr. Maria Cobianu-Băcanu, a apărut sub egida Ministerului Culturii, la Centrul de Perfecționare și Formare a Personalului din Instituțiile de Cultură, București, 1999.

Având în vedere că suntem martorii unui proces de modernizare a ruralului, dar și de degradare a unor aspecte ale lui, ca efect al economiei de piață, simultan cu un proces de dezvoltare integrată rural-urbană, pe o altă bază și pe o altă treaptă a dezvoltării istorice, sarcina cercetării este de a-i studia specificul manifestării în țara noastră, tensiunile și contradicțiile interne, dar și cele externe, din a căror interacțiune înțelegem actuala stare de lucruri și strategiile ce urmează să fie elaborate.

În zilele noastre însă modernizarea influențează toate articulațiile vieții sociale, ruralul ca și urbanul, tinerii ca și vârstnicii. Fenomene sau sărbători specifice unui popor, unui segment de populație se răspândesc prin *mass-media* dincolo de granițele lui, în lume, dând naștere unei sărbători cu aspect „planetar”. O astfel de manifestare sau sărbătoare pare să se instituie cu ocazia Sfântului Valentin sau „Valentin’s Day”, în care sunt atrași tineri de pe toate meridianele globului.

Instituția sărbătorii și evoluția ei, analiza rezultatelor unei cercetări sociologice efectuată pe tinerii din două licee bucureștene cu privire la statutul pe care îl deține ziua de sărbătoare în viața lor, ca și modul specific de sărbătorire a Crăciunului, cea mai complexă sărbătoare religioasă, dar și profană, populară, civilă a constituit un subiect de sine stătător în lucrarea redactată de tânăra cercetătoare Ozana Oancea.

După un documentat demers teoretic, autoarea tratează semnificația complexă a sărbătorilor în viața socială. „Ele au un rost bine precizat în societate. Pot fi considerate instituții sociale care au scopul de a contribui la realizarea unui echilibru și a unei armonii, atât la nivel individual, cât și la nivel global. Sărbătoarea exprimă simțirea comună, ce te face să te simți, în același timp, anonim și puternic. Anonim, fiindcă toți ceilalți simt ca tine, acționează ca tine, într-un cuvânt, sunt ca tine și, deci, nu te poți deosebi de ei; și puternic, deoarece acest cumul de individualități asemănătoare în simțiri, în momentul în care acționează într-un cadru adecvat, cum ar fi sărbătoarea, capătă forță înzecită, funcționând după principiul sinergiei”.

Emile Durkheim considera că esența sărbătorii constă tocmai în această intensificare a simțirii, procurată de cadrul întâlnirilor cu toți aceia care simt ca tine. Sărbătoarea va exista ca sărbătoare atâta timp cât va exista și nevoia vitală a omului de comuniune supremă și de simțire comună. Aprofundând problematica sărbătorii din perspectivă noologică creștină, Ilie Bădescu spune că „nicăieri și nici într-o altă formă, esența colectivă, comună, a ființei umane nu este mai complet realizată ca în atemporalismul sărbătorii”.

Sărbătoarea i-a fost dată omului tocmai pentru ca acesta să poată cunoaște sau măcar intui măreția primordială. În momentul în care omul nu va mai fi capabil să realizeze, nici într-o minimă măsură, această comuniune, să găsească forme, fie și degradate, ale sărbătorii, atunci lumea se va stinge, probabil, de „durere” și singurătate.

Ca instituție socială, sărbătoarea va suferi transformări la nivelul elementelor structurale și funcționale. Principalele categorii de sărbători existente sunt considerate: sărbătorile bisericesti, sărbătorile populare și sărbătorile civile. Tendința generală pentru toate cele trei categorii de sărbători se pare că este în

scădere – apreciază autoarea. *Sărbătorile populare* scad ca pondere din cauza proceselor de urbanizare și modernizare a satului, a migrației rural-urbane și îmbătrânirii populației sătești, deținătoare a tradițiilor. În ceea ce privește *sărbătorile bisericesti*, datorită existenței bisericii nu se poate vorbi de micșorarea numărului lor, ci de reducerea numărului participanților la anumite sărbători ale calendarului bisericesc. Cercetările realizate de Institutul de Cercetare a Calității Vieții constată existența unei religiozități crescute a populației după 1995. În *sărbătorile civile* intră sărbătorile naționale, locale și personale. La o apreciere generală – situându-se pe poziția lui Vasile Băncilă care spune că „Omul de azi suferă de impotență festivă” – autoarea consideră că nici sărbătorile civile nu stau mai bine. De ce? Omul nu mai este capabil să trăiască ceva deosebit pentru că este prins în fuga vieții și nu mai poate să se oprească pentru a trece în acel timp, numit festiv, și care se află la intersecția sacralului cu profanul.

Oprindu-se în mod deosebit asupra sărbătorilor bisericesti, ele având în spate cea mai mare tradiție istorică, dar și cea mai mare cotă de participare, Ozana Oancea dedică o bună parte a demersului rolului nefast jucat de comunism în manipularea sărbătorii și a funcțiunilor sale fundamentale. „Comunismul românesc – spune ea – a atacat sărbătoarea în ceea ce avea ea mai sfânt; este vorba despre funcția de a realiza comuniunea cu Dumnezeu, cu cosmosul, cu natura, cu ceilalți și, deci, cu societatea în ansamblu și, în fine, cu ei înșiși”.

Ce s-a întâmplat după 1989? Imediat, după 1989, tranziția, din punctul de vedere al sacralului, a debutat printr-o explozie a religiozității. Practicarea sacralului, mult timp înăbușită, a răbufnit cultural și mistic. Oamenii – credincioși și necredincioși – au invadat lăcașurile de cult. Însă această etapă „romantică” a trecut, dificultățile vieții cotidiene diminuând, dincolo de așteptări, sentimentul de religiozitate, chiar sub nivelul celui din regimul comunist.

În completarea imaginii sociologice privind trăirea sărbătorilor în zilele noastre, Ozana Oancea realizează o cercetare de teren pe 230 de adolescenți din două licee bucureștene: Colegiul Național „Gheorghe Lazăr” și Grupul Școlar „Henri Coandă”, din care 104 băieți și 126 fete, din clasele IX-XII, pentru a studia percepțiile în legătură cu sărbătorirea, modul de raportare la sărbătoarea Crăciunului și la „Valentine’s Day”^{*}.

La întrebarea: *Ce reprezintă pentru ei o sărbătoare?*, majoritatea a demonstrat o înțelegere mai mult sau mai puțin simplistă, rezumându-se la distracție, relaxare, întâlniri, mâncare și băutură.

Mai puțini asociază sărbătoarea cu anumite trăiri deosebite de fericire și împlinire sufletească și destul de puțini dau un sens mai profund sărbătorii: „O zi în care armonia domnește peste tot, o zi de pace și înțelegere, când toți oamenii sunt fericiți”.

^{*} Vezi și Ozana Oancea, *Sărbătoarea dragostei – modă sau necesitate?*, „Revista Română de Sociologie”, nr. 5-6, 1999.

Pentru adolescenți, sărbătoarea perfectă se asociază cu distracția (88,7%), cu prietenia (78,7%), cu familia (59,6%), cu detașarea de problemele cotidiene (57,8%), cu valoarea spirituală din lumea în care trăiești (20,9%). Religia, odihna fizică, erotismul completează tabloul funcțional al sărbătorii perfecte.

Rațiunea de a fi a sărbătorii ca împlinire sufletească a fost îmbrățișată de 45,2% subiecți, din care 56,3% fete și 31,7% băieți.

Deci, pentru subiecți, sărbătoarea perfectă are doi parametri: cel material, dominat de distracție și cel socio-relațional, dominat de prieteni și de familie.

Studiul privind topul preferințelor festive a arătat că pe primul loc se situează aniversarea proprie, Crăciunul, Revelionul, Paștele, alte aniversări. Din 230 subiecți, 94% au menționat pe unul din cele 5 locuri, ca preferință festivă **1.** ziua de naștere **2.** Crăciunul cu 83% **3.** Paștele cu 73,6% **4.** Revelionul cu 71,5% și altele. „Valentin’s” Day a primit doar 14,8%.

În legătură cu „înfierea” sărbătorii „Valentine’s Day” sau a Zilei îndrăgostiților din Occident, autoarea spune că „e pe cale de a se naște o altă sărbătoare (deși până nu demult era și la noi, cu numele de Dragobete, o zi dedicată, de asemenea, dragostei) mult mai accesibilă și mai atractivă pentru tinerii de azi”. Pentru că este venită din Occident îi crește atractivitatea și credibilitatea. Practic „se dă o bătălie” între Dragobete, ca aspect al specificului românesc și „Valentine’s Day”, ca exponent al noului, al modernului, al occidentului. Dar dacă alinierea în plan economic, democratic la normele occidentului este de dorit, nu același lucru este dezirabil și în zona tradițiilor. Pe bună dreptate – spune autoarea – cultura și tradițiile sunt singurele pe care nu trebuie să le părăsim, ci trebuie să le cultivăm și să le revitalizăm ca să asigurăm dăinuirea poporului nostru.

În legătură cu „Valentine’s Day”, 74,3% au declarat că sunt de acord cu sărbătorirea ei în România, 20% că sunt indiferenți și 5,7% nu sunt de acord. Însă la o analiză în adâncime la care s-a ajuns prin întrebări succesive, se va observa că numărul celor indiferenți și al celor care o consideră o sărbătoare banală, chiar nedorită, crește. Aprecierile negative vizează cea mai largă gamă de aspecte: „O sărbătoare catolică împrumutată nejustificat. Un *kitsch*”, „O ocazie bună de a cheltui bani pe inimioare handicapate”, „O agitație inutilă”, „O aberație în stil american care a intrat și la noi”.

Concluzia studiului succint exprimată de autoare este că tinerii în procent de 94,3% găsesc necesară o zi a dragostei, pentru 51,5% le este indiferent dacă ea se numește „Valentine’s Day” sau Dragobete; 27,8% optează pentru Dragobete și numai 15% pentru „Valentine’s Day”. Fiecare își motivează preferințele. Cei ce optează pentru Dragobete aduc ca argument: „Este o sărbătoare a poporului român ce nu trebuie uitată”, „E o sărbătoare veche și, cel mai important, e o sărbătoare românească”, „A fost sărbătorit de strămoșii noștri, e o sărbătoare a noastră”, „Ne caracterizează mai bine ca popor”. „Trebuie să ne conformăm propriilor tradiții. Influența altor culturi e bună până la un punct”.

Motivațiile în favoarea „Valentine’s Day” sunt: „Această sărbătoare prinde din ce în ce mai mult în toată lumea”, „Ar fi foarte puțini cei care ar respecta

tradiția românească”. „E mai modern, mai occidental, mai universal”, „E recunoscută în toată lumea”, „Sună mai bine Sf. Valentin decât Dragobete”, „Tinerii nu cunosc cealaltă denumire”.

Cele două sărbători împart adolescenții în grupul național, tradițional, apărător al culturii și tradițiilor neamului și adolescenții universalști, moderni, cu tentă de cosmopoliți și imitatori entuziaști a tot ceea ce vine „din import”.

Dacă „Valentine’s Day” va deveni o zi a dragostei și pentru tinerii din România, încă nu se știe. Ea nu intră încă până acum printre evenimentele preferate și așteptate în mod deosebit. Reclama și superpublicitatea făcute – mai ales la PRO TV – sunt o expresie a forței constructiviste a câmpului mediatic, reflectă cum televiziunea poate construi o lume prin forța de persuasiune a imaginii. Problema reală și cardinală care se pune este: pe ce valori construiește această lume?

2. FENOMENUL ETNIC

Un alt fenomen de importanță cardinală în zilele noastre, prin amploarea și frecvența cu care se desfășoară în cele mai diferite puncte ale planetei, este fenomenul etnic. Corelat fenomenului cultural și în strânsă legătură cu el, dar mai ales cu domeniul politic, fenomenul etnic s-a desfășurat și se desfășoară cu deosebită intensitate și rezonanță în perioada de tranziție. Existent și înainte de 1989, dar în limite relativ calme și puțin spectaculoase, după această dată și pe întreg parcursul perioadei de tranziție, asistăm la o adevărată explozie a fenomenului etnic, în care afirmarea și păstrarea specificului grupurilor etnice se însoțește cu nevoi și aspirații crescânde la nivel societal și guvernamental.

Politica guvernelor românești postdecembriste față de grupurile etnice poate fi apreciată, în esență, ca o continuare a spiritului conciliator și tolerant al românilor în relațiile cu minoritarii lângă care le-a fost dat să trăiască. Elementul cel mai dinamic și totodată, cel mai revendicativ al grupurilor etnice îl constituie maghiarii care, ajunși la guvernare după alegerile din noiembrie 1996 și alăturându-se și noii guvernări Năstase după alegerile din noiembrie 2000, au reușit să obțină introducerea limbii maghiare în administrație – una din aspirațiile lor cele mai ardente. Dar lista revendicărilor este lungă. Ei cer în continuare: dreptul de a avea autonomie administrativă, financiară pe criterii etnice, instituționalizarea învățământului, de la cel preșcolar până la cel universitar, în limba maghiară etc. În plus, maghiarii din țară în deplin acord cu guvernul ungar susțin legea votată în parlamentul ungar de primire a „legitimației de maghiar” prin care se oferă o seamă de facilități bănești, economice, sociale, educaționale celor care cunosc cât de cât limba maghiară și se declară maghiari. Evident, legea constituie o intruziune în treburile interne, o încălcare a Constituției României și a Tratatului româno-ungar de vecinătate din 1996, o încercare de schimbare a structurii etnice în favoarea maghiarilor pe seama profitării de neîmplinirile social-economice ale țării.

În analiza acestui sensibil și delicat fenomen, o importanță primordială o are interferența etnic – politic, știut fiind că politicul – ca artă a posibilului – prin pârghiile sale, poate determina cele mai imprevizibile mutații. Evoluția uniliniară a lumii contemporane este departe de a se mai confirma în zilele noastre.

Multiplicarea polilor de putere și de decizie pe glob face loc mai degrabă principiului *butterfly effect* potrivit căruia întâmplarea și concursul complex de împrejurări în care se desfășoară un fenomen poate duce la evoluții imprevizibile sau greu previzibile; or, fenomenul etnic se înscrie pare-se, oricând, în acest *butterfly effect*.

Ultimele desfășurări de conflicte cu caracter etnic din Serbia, Kosovo, Cecenia, acum Macedonia, sunt o reflectare indubitabilă a interacțiunii puternice dintre etnic și politic, a strategiilor geo-politice la scară mondială ce se proiectează de către marile puteri pe aceste înguste, dar profitabile perimetre de război.

În studiul fenomenului etnic din țara noastră, va trebui să reținem ca un moment cu caracter calitativ nou accesul la putere al celui mai mare grup etnic – maghiarii – și consecințele sociale, politice, psihomorale ale acestuia pentru românii minoritari din zonă care sunt, totuși, majoritari în țară. Maghiarii, majoritari la scara microsocioală a celor două județe Covasna și Harghita, prin comportamentul lor aflat în permanentă ofensivă, prin revendicările lor tot mai radicale și atitudinea arogantă și disprețuitoare față de români, devin un factor de instabilitate la nivel macrosocial – fapt pe care guvernarea, aflați în alianță cu ei din noiembrie 1996 se fac că nu-l observă.

În cadrul fenomenului etnic, Lily Rain a studiat locul și rolul familiei etnic mixte în realizarea unui climat interetnic și intercultural armonios. Cercetarea de teren a pus în lumină mutațiile culturale și psihosociale ce au loc la nivelul identității etnice a indivizilor rezultați din familii mixte. În acest sens, ea a arătat că în mediul transilvan un fenomen cu implicații deosebite pentru identitatea celor două etnii îl constituie căsătoria etnic mixtă. Actul căsătoriei a fost în trecut un fenomen cu largi implicații sociale. Legat de aceasta se disting două tipuri de atitudini: **1.** la nivelul discursului etnico-identitar al intelectualilor vremii; **2.** la nivelul mentalului colectiv.

Elementul esențial al discursului identitar este obsesia purității etnice, respingerea înrudirii și legăturilor intime cu străinii care alterează fondul specificității noastre. Dar, atât românii, cât și maghiarii, în promovarea tezei purității etnice erau îndemnați de motivații ideologice. Căsătoriile mixte în raport cu necesitatea supraviețuirii naționale erau privite ca o amenințare, clișeu prelungit oarecum până azi, ca fiind provocatoare de asimilare și desnaționalizare.

Realitatea contemporană e diferită de discursul ce valorizează negativ căsătoria mixtă. Frecvența căsătoriilor etnic mixte, structura și vitalitatea lor sunt mărturie ale strategiilor de adaptare identitară la nivelul grupului familial.

Din studiul statistic efectuat pe datele câtorva localități din județul Covasna, reiese că rata nupțialității a fost remarcabilă, iar căsătoriile mixte au avut și au viabilitate, fiind, în mare, corelate cu fenomenele demografice din județ și urmând

tendențele modelului cultural bine încheșat, de nupțialitate din România, în care tradiția și normele sociale au avantajat căsătoria legal constituită, la valori ridicate.

Hotărârea de a intra într-o căsătorie etnic mixtă poate fi influențată de o serie de caracteristici individuale, economice, profesionale, religioase, ca și etnice, cum ar fi limba, morala, obiceiurile și normele culturale, conștiința apartenenței etnice și semnificația care este atribuită acesteia.

La întrebarea *dacă se mai simt români/maghiari după mai mulți ani de conviețuire? de ce? cum?*, soțiile românce din județul Covasna au avut un discurs al diferențelor, construirea propriei identități realizându-se în raport cu străinul (localnicul), „acum mă simt minoritară” deși era originară dintr-un alt județ multi-etnic, unde nu simțise niciodată opoziția dintre etnii, „cu atât mai mult sunt româncă cu cât maghiarii de aici susțin că noi suntem minoritari”, „mă simt egală din ambele puncte de vedere, trăiesc în România, deci e normal să fiu româncă, să mă pot simți româncă”.

Femeile, soțiile românce se supun codului cultural din județe, dar au ca suport moral în definirea identității, ideea pământului românesc al țării în care trăiesc și care pare a le oferi o garanție a puterii de păstrare a identității etnice.

Soții maghiari din familii mixte relevă o reconfortantă recunoaștere a biculturalității. Nu toți, evident, printre ei fiind și unii care au refuzat să răspundă. Dar cei care au răspuns s-au arătat deschiși la cele două identități: „sunt român de etnie maghiară și cred că exacerbarea etniei este o prostie”, „urmez cu respect strămoșii, dar trăim în România, deci trebuie să fim puțin și români”, „m-am născut maghiar și nu pot să-mi schimb etnia, deși școala am făcut-o în limba română, tresar la auzul ceardașului”; „limba maternă o am de la mama, dar în familie vorbim româna, dacă te-ai căsătorit la ortodocși pot spune că sunt român, nu?”

În studiul familiilor mixte, un loc important l-a ocupat ideea avantajelor/dezavantajelor căsătoriilor mixte. Spațiul alocat avantajelor se poate aprecia ca fiind unul dintre cele ce constituie premise – aici, la baza vieții sociale – ale unor relații interetnice normale, armonioase. Avantaje: cunoaștem, prin reciprocitate, două culturi; respectăm ambele tipuri de sărbători religioase, preferăm presa românească în dauna celei maghiare care e mai proastă calitativ; avantaj cultural prin cunoașterea altor tradiții cu toate componentele aferente; o genă nouă este benefică; noua generație va cunoaște mai multe culturi; două limbi sunt egale cu două căi de informare, de însușire a două culturi; ca om modern devenim aici mai toleranți, mai înțelegători, cunoscând pe alții; dacă nu știm maghiara, la un chef nu pot gusta bancurile spuse în această limbă, înțelegerea aduce multe după sine; copiii dacă vor trăi în zonă, vor avea de câștigat din toate punctele de vedere, o școală mixtă e rentabilă pentru copiii de toate etniile, separarea induce sentimente de separare, frustrare pentru cei mici, consecințele fiind «à la longue» (român).

Bilingvismul și biculturalitatea, trăsături ale desmărginirii individului de o etnie sau alta în cadrul cuplului etnic mixt, din păcate, nu sunt regula de viață și la suprafața vieții sociale, pe stradă, în instituții.

În afara pereților casei etnice mixte care promovează bilingvismul, biculturalitatea – spune Maria Cobianu Băcanu – se impune, din rațiuni politice, „istorice”, demografice, o singură cultură, o singură limbă, cea maghiară strivind sau eliminând ce este românesc. Tabloul dominației maghiarilor este ușor de descifrat, trecând prin Miercurea Ciuc, satele harghitene maghiare și Sfântu Gheorghe. Aici, democrația limbilor și culturilor egale care dau satisfacție fiecăruia să cunoască pe celălalt dispare, atmosfera univoc maghiară făcând pe români să se simtă străini în propria lor țară.

Dacă în căminul familial mixt viața își urmează cursul într-o interculturalitate naturală, în viața socială totul a fost separat: școala, grădinița, teatrul, muzeul. Și așa cum spune un subiect român: „separarea induce separare și frustrare”, separându-se maghiarii, românii au trebuit să-și înființeze și ei propriile lor instituții școlare, culturale, deci să se separe și ei, deși instituțiile școlare românești sunt deschise tuturor copiilor indiferent de etnie.

Harta autodeterminării Transilvaniei este un model de autoasumare și autoatribuire elaborată de liderii maghiari în 1997 din prima propoziție când se afirmă că „Ardealul este pământul nostru natal, casa și patria noastră”; este o invitație arogantă la separare și autonomie în numele unei tradiții istorice când spune că lupta pentru autonomie a populațiilor din Ardeal are tradiții istorice, juridice, politice și spirituale”.

Raporturile interetnice în Covasna și Harghita depășesc cadrul normal al înțelegerii și respectului reciproc, sunt relații de dominație, de presiune exercitate de liderii politici ai etniei maghiare în virtutea majorității demografice și așa-ziselor drepturi „istorice”. Românii sunt minoritari, ajungând la circa 13-15% în Harghita și la circa 23-25% în Covasna, în ianuarie 1992, iar de atunci ponderea a tot scăzut pentru că au avut loc mișcări permanente, în sensul concentrării maghiarilor din restul țării și al migrării românilor în afară. Spre deosebire de toate celelalte 16-17 minorități naționale din România care au un statut bine precizat, cu drepturi clar formulate în legislația națională, minoritatea românească din județele Covasna și Harghita nici nu este măcar recunoscută la nivel național oficial, pentru a se bucura alături de celelalte minorități de statutul și fondurile necesare pentru menținerea și dezvoltarea identității naționale. Românii din Covasna și Harghita au statutul cel mai nefericit: nu sunt tratați nici ca minoritari, nici ca majoritari. Guvernele nu au curajul să-i recunoască minoritari și să le asigure o dezvoltare identitară corespunzătoare, iar maghiarii îi subordonează și îi sfidează tocmai pentru că sunt minoritari, iar ei sunt majoritari. Deși românii ar trebui să fie recunoscuți ca majoritari, ei rezezentând, oricât de puțini ar fi, statul și majoritatea națională, ei nu se bucură de atributele majorității, ca tratament, nici din partea guvernărilor, parlamentului și președinției, nici din partea maghiarilor guvernanți în zonă.

În aprecierea relațiilor interetnice români–maghiari, așa cum am arătat și în alte lucrări (*S.O.S – românii din Covasna și Harghita*, Maria Cobianu-Băcanu), ele se înscriu în principiul „piramidei”, adică la vârful conducerii politice, economice,

administrative, liderii maghiari promovează relațiile de dominație, de subordonare a etniei române în virtutea ponderii numerice covârșitoare, a unei așa-zise „superiorități etnice”, pe când la nivelul de bază, românii și maghiarii conviețuiesc cel mai adesea, până nu intervine „ordinul” de la UDMR, după normele bunului simț, ale vecinătății și respectului reciproc.

După accederea la putere, din 1996 până în prezent, liderii UDMR și-au radicalizat discursul, mai ales pretențiile, ca și metodele de acțiune. Adoptă noi metode de acțiune în cadrul etniei. Una dintre ele este necesitatea creșterii capacității de conducere de la vârf, simultan cu creșterea capacității de conducere a oamenilor de la bază, pe măsură ce situația devine mai complexă și cere acțiuni și schimbări rapide în modelele de organizare și conducere. Sloganele propuse de Katona Adam de „construire de jos în sus a societății civile” și de preotul Krizbai Imre de „a organiza cât mai multe forumuri pe tema autonomiei care să funcționeze de jos în sus”, arată tocmai orientarea spre această strategie de acțiune.

La acestea, se adaugă intensificarea propagandei naționalist-istorice a liderilor, cu privire la „zilele minunate” care mai devreme sau mai târziu, vor trebui să vină cu Noua Europă, cu Europa Regiunilor, în care maghiarilor trebuie să li se facă dreptate după „Dictatul de la Trianon”.

În momentul de față, se desfășoară un accentuat proces de creștere a ofensivei maghiare de a impune revendicări îmbrăcate în haina modernă a drepturilor minorităților naționale, revendicări care neglijează sau lezează drepturile majorității. În acest context de tensiune, ca urmare a solicitărilor, se accentuează insatisfacțiile, dezamăgirile și lipsa de orizont a populației românești privind condiția și destinul ei într-o zonă în care monoculturalitatea maghiară se impune tot mai mult pe stradă, în instituții, iar bi - și multiculturalitatea rămân cantonate, eventual, între pereții caselor cu familii mixte sau sunt doar simple deziderate.

Obsesia autonomiei pe criterii etnice, în fapt, maghiarii și-au realizat-o. Ceea ce mai vor ei, este s-o legalizeze, s-o instituționalizeze. Pentru că ei au un stil de acțiune de-acum bine cunoscut de localnici și de cercetătorii problemei. Ei întâi acționează cu forță, instaurează starea de lucruri pe care și-au dorit-o și apoi îi dau statut legal. În plus, îi avantajează și votul pentru că ei sunt majoritari pretutindeni. Ponderea românilor se micșorează tot mai mult și cu aceasta se reduce și șansa lor de a-și mai decide singuri soarta. Iar dacă guvernul, parlamentul și președinția nu intervin, maghiarii stăpânesc în voie ca și pe vremea defunctului imperiu bicefal austro-ungar, întrucât legile țării oricum nu le iau în seamă.

Autonomia se observă la tot pasul: inscripții bilingve, nume de străzi, de instituții în limba maghiară. „În timp ce guvernarea ezită să elaboreze o legislație care să apere dreptul la identitate al românilor minoritari, spune un român din Sf. Gheorghe, maghiarii se organizează cu un zel fără precedent în tot felul de instituții și organizații guvernamentale, neguvernamentale, civice etc. și fac o politică maghiară de mama focului”. Astfel, Biblioteca Județeană a devenit maghiară, Muzeul Județean a devenit Muzeul Național Secuiesc și nici un guvern nu a luat atitudine față de acest separatism, față de această asumare pe cont propriu, monoetnică, a unor instituții cu caracter societal.

Aflați în defensivă tot timpul în fața valului crescând de pretenții ale maghiarilor cu care se află la guvernare, românii guvernanți acoperă, ascund situațiile dramatice ale românilor minoritari, umilințele la care sunt expuși ca neam și popor în propria țară. Maghiarii sfidează istoria României. Oficial, manualele sunt românești, în fapt, vin cu istoria maghiarilor. În plus, exclud profesorii români de la predarea corectă a limbii române în școli. Încalcă prevederi constituționale și nu se iau măsuri de sancționare. Nu înființează școli în limba română acolo unde nu sunt, obligând pe români fie să urmeze școala în limba maghiară, fie să părăsească județul pentru a învăța în limba română.

Școala românească, căminul cultural, biblioteca cu carte românească lipsesc în multe localități din Covasna și Harghita, ceea ce conduce la reducerea ponderii intelectualității românești – stare convenabilă pentru maghiari, pentru că în acest fel românii pot fi mai ușor stăpâniți, dominați.

În legătură cu fenomenul crescând de maghiarizare a românilor din satele harghitene și covășnene, românii, subiecți ai cercetărilor noastre, exprimă o profundă mâhnire și nemulțumire și consideră această stare de lucruri ca „o mare tragedie națională”, de care se fac vinovați atât guvernării, care n-au creat condiții economice, sociale, instituționale și legislative de păstrare a identității românești în propria țară”, cât și maghiarii care, prin spiritul dominator și agresiv, s-au impus și i-au supus pe români, știrbind demnitatea lor națională.

Memoriul adresat în 31 mai 1999 de Liga Cultural-Creștină „Andrei Șaguna” *Sfântu Gheorghe*, Despărțământul ASTRA *Covasna-Harghita*, Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni – *Filiala Miercurea Ciuc*, Liga Tineretului Ortodox – *Filiala Sfântu Gheorghe* către Președinția României, Senatul României, Camera Deputaților și Guvernul României este cel mai edificator document cu privire la starea românilor și a românității în județele Covasna și Harghita.

Îl redăm ca atare pentru înțelegerea profunzimii fenomenului etnic în cele două județe.

Liga Cultural-Creștină „Andrei Șaguna” –
Sf. Gheorghe

Despărțământul ASTRA –
Covasna-Harghita

Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni
Filiala Miercurea Ciuc

Liga Tineretului Ortodox
Filiala Sf. Gheorghe

Către:

PREȘEDINȚIA ROMÂNIEI, *Domnului Emil Constantinescu, Președintele României*

SENATUL ROMÂNIEI, *Domnului Petre Roman, Președintele Senatului*

CAMERA DEPUTAȚILOR, *Domnului Radu Vasile, Prim-Ministru al Guvernului României*

Liga Cultural-Creștină „Andrei Șaguna” din Sf. Gheorghe, Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita, Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni – Filiala Miercurea Ciuc și Liga Tineretului Ortodox – Filiala Sf. Gheorghe, luând cunoștință despre conceptele, ideile și demersurile cu caracter anticonstituțional, iredentist, revizionist și secesionist vehiculate de personalități marcante ale UDMR cu prilejul Congresului din luna mai 1999 de la Miercurea Ciuc, privind: autonomia „în trepte” vizând în final autonomia teritorială maghiară a „finutului Secuiesc”, „autogovernarea comunitară”, instituirea

„parteneriatului strategic cu românii ardeleni”, acuzele privind „purificarea etnică, desnaționalizarea și asimilarea maghiarilor de către români”, „expansiunea panortodoxă”, „politică națională criminală”, „politică de colonizare a românilor în Ardeal”, „opresori majoritari”, „forțe de ocupație” – cu referire la instituțiile armatei, poliției și jandarmeriei din județele Covasna și Harghita, „diaspora maghiară” – prin care s-ar înțelege populația de naționalitate maghiară din celelalte zone ale României din afara județelor Covasna și Harghita, „comunitate națională fondatoare de stat”, „popor”, „națiune” – în loc de minoritate națională, „România – stat multinațional”, „elita politică regăteană”, „politicianism răgătean majoritar”, „politică românească de vitrină privind minoritățile” etc.;

constatând cu îngrijorare:

- radicalizarea discursului și demersurilor elitei politice conducătoare a minorității maghiare, prin imprimarea fățișă a unor accente și tendințe cu finalitate iredentistă disimulate sub masca drepturilor minorităților naționale; trecerea de la enunțarea și revendicarea în plan teoretic a unor privilegii tot mai largi prin discriminare pozitivă, în cel al acțiunii concrete, incisive;

- promovarea unei politici identitare agresive, care excede cadrul drepturilor legitime juridic acceptate de normele de drept internațional, prin invocarea cu obstinație a „nedreptății Tratatului de la Trianon” și a „binefacerilor Arbitrajului de la Viena”, prin inducerea în rândul minorității maghiare și alimentarea unui sentiment de autovictimizare, exacerbându-se cu persuasiune ideea „apăsătorului destin minoritar”;

- intensificarea, pe fondul războiului din Iugoslavia, a campaniei de prezentare denaturată a situației minorității maghiare din România în atenția forurilor și a *mass-media* internaționale, în scopul internaționalizării acesteia prin insinuarea unei similitudini între situația albanezilor din Kosovo și cea a maghiarilor din Transilvania, în numele cărora se deplânge pericolul pierderii identității naționale, pe care, de fapt, și-o consolidează cu fiecare zi;

- practicarea unui discurs naționalist centrat pe exacerbarea trecutului maghiar al Transilvaniei, cu deosebire a „Ținutului Secuiesc”, prin invadarea internetului cu lucrări ce popularizează cunoscutele teze revizioniste ale istoriografiei maghiare despre Transilvania, editarea unor lucrări monografice, albume, hărți cu aceeași orientare etc.;

- accentuarea discrepanței dintre discursul cu tentă europeană al liderilor UDMR și atitudinea practică, etnocentristă, discriminatorie față de populația românească din comunitățile în care aceasta este numeric minoritară;

- lansarea deschisă a unei strategii politice speciale pentru „Ținutul Secuiesc” și, mai recent, „Partium”, menită a asigura puritatea etnică și enclavizarea prin autonomizare a zonelor în care UDMR râvneste a-i fi recunoscută calitatea de autoritate statală autonomă.

Ne exprimăm temerea că lipsa unei atitudini și reacții ferme din partea autorităților centrale de stat, față de toate aceste proiecte și acțiuni anticonstituționale, periculoase pentru climatul de siguranță, pace social-politică și națională pe care, firește, ni-l dorim cu toții, nu face decât să favorizeze și să încurajeze escaladarea acestui proces destabilizator, practicat de o formațiune specializată deja în testarea reacției partenerilor politici la pretențiile sale lansate gradual, dar cu finalitate precisă, prin jocul tactic al tandemului radicali-moderați.

Aceeași atitudine inexplicabilă de expectativă a autorităților și opiniei publice o constatăm și față de amplificarea discursului hiperetnicizant al elitei maghiare, față de îndoctrinarea practică în *mass-media* de expresie maghiară din România, care ajunge să îmbrace uneori forma unui adevărat „delir iredentist”.

Suntem datori să semnalăm că în această zonă, în care un electorat stabil și disciplinat prin motivare etnică determină perpetuarea inexorabilă la putere pe plan local a partidului etnic maghiar, indiferent de alternanțele la putere la nivel național, nu se poate vorbi de democrație, ci de etnocrație, care nestingherită își desăvârșește pas cu pas opera de realizare a unei autonomii deturnate de la menirea ei constituțională spre „autogovernarea locală”, care presupune și vizează preluarea progresivă a prerogativelor statului român.

În aceste condiții, nu sunt, din păcate, semne că se percepe la nivelul factorilor responsabili importanța vitală pentru interesele, stabilitatea și destinul statului român și al tuturor cetățenilor săi, a asigurării și funcționării neîntârziată a cadrului legislativ, instituțional și logistic necesar în vederea exercitării firești a autorității sale „pe fiecare centimetru pătrat din teritoriul național”, ca modalitate normală și eficientă de prevenire și stopare la timp a oricărui tendințe și acțiuni de factură separatistă și secesionistă ce atentează la interesul general și național.

Totodată, considerăm că în același sens se impune promovarea și încurajarea acelor demersuri și proiecte locale ce vizează păstrarea valorilor și identității culturale, lingvistice și confesionale în aceste medii plurietnice, prin accentuarea „diferenței de includere” și nu a „diferenței de excludere”.

Considerăm nedreaptă și nefirească discrepanța dintre prioritatea, atenția și timpul acordate, de autoritățile publice centrale ale statului, dezbaterii și soluționării problemelor ridicate în mod exclusivist din punctul de vedere al intereselor minorității maghiare de către reprezentanții acesteia și dezinteresul față de problematica complexă și dramatică a păstrării identității naționale a populației de naționalitate română din județele Covasna și Harghita, aici minoritară în dublu sens: ca pondere numerică și ca grup dezavantajat asupra căruia se exercită presiuni și discriminări.

Românii din această parte de țară nu dispun de instrumente legale și pârgii eficiente pentru a contracara, prin forțe proprii, efectele nocive ale acestei politici etnocentriste și exclusiviste ale autorităților administrației locale aflate sub autoritatea perpetuă a UDMR.

Ei nu au asigurată nici posibilitatea de a-și spune cuvântul și de a contribui cu folos, asemenea conștienților de naționalitate maghiară, la luarea hotărârilor în ceea ce îi privește, la nivelul autorităților centrale. În parlamentul României, spre exemplu, românii din județul Covasna sunt reprezentați de un singur deputat, cei din Harghita neavând nici măcar acest „privilegiu”.

Această stare de fapt duce la desăvârșirea procesului de asimilare și, în final, de dispariție a micilor dar numeroaselor comunități românești din localitățile cu populație maghiară majoritară, de care rămân să amintească doar bisericile și cimitirele ortodoxe, ceea ce reprezintă o mare tragedie națională ce se petrece în tăcere sub ochii noștri, un etnocid real, nu ca cel inventat în repetatele discursuri ale președintelui de onoare al UDMR.

Pe acest fond, sporesc insatisfacțiile, dezamăgirile și lipsa de orizont a populației românești privind condiția și destinul ei, într-o zonă în care monoculturalitatea maghiară se impune tot mai mult.

Practica impunerii obligativității cunoașterii limbii maghiare pentru ocuparea unor funcții, generalizată în zonă îndeosebi în ultimii ani, în pofida legii, împiedică accesarea tinerilor, a intelectualilor români la posturi de specialitate, amplificându-se, astfel, golul lăsat de exodul masiv din zonă al specialiștilor de naționalitate română de după decembrie 1989.

În acest context, atragem în modul cel mai serios atenția că legiferarea prevederilor din actele normative vizând administrația publică locală, statutul funcționarului public și învățământul, care urmăresc conferirea statutului legal de limbă oficială unei alte limbi decât limba română, respectiv limbii maghiare în zonele în care minoritatea maghiară este numeric majoritară, aflate în dezbaterile parlamentului, va avea ca efect amplificarea separatismului și enclavizării zonei vizate de aceste prevederi, oferindu-se astfel un instrument legal redutabil pentru purificarea etnică a acestei zone și va duce la instaurarea, de facto, a unei frontiere maghiare interne cu implicații geopolitice și geostrategice nefaste pe termen lung.

Suntem conștienți că pe acest tărâm din inima țării, destinul nostru este legat neîndoiește de cel al maghiarilor și secuilor și că singura soluție rezonabilă este conviețuirea pașnică, bazată pe respectul reciproc al valorilor specifice și întărirea punților legate de-a lungul secolelor de conviețuire, și credem că statul român este dator să asigure respectarea drepturilor firești la identitatea culturală, lingvistică și confesională ale tuturor cetățenilor săi, în cadrul constituțional, conform standardelor și uzanțelor internaționale, fără discriminări.

În acest spirit, vă solicităm a chibzui cu înțelepciune și maximă responsabilitate, potrivit interesului național de perspectivă și nu celui conjunctural politic, când veți adopta aceste legi cu implicații majore asupra destinului tuturor celor ce trăim în această parte de țară și al României, într-un moment când asupra ei se abat atâtea încercări.

Sf. Gheorghe – Miercurea Ciuc, 31.05.1999

Cu aleasă considerație,

Liga Cultural-Creștină „Andrei Șaguna” Sf. Gheorghe
PREȘEDINTE
av. Ioan Solomon

Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita
PREȘEDINTE
av. Ioan Lăcătușu

Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni
Filiala Miercurea Ciuc
PREȘEDINTE
av. Ioan Solomon

Liga Tineretului Ortodox Filiala Sf. Gheorghe
PREȘEDINTE
av. Violeta Pătrunjel

O ultimă problemă care a început, totuși, să preocupe și guvernul român actual este cea a aplicării pe teritoriul României a legii legitimației de maghiar aprobată de Parlamentul de la Budapesta în iunie 2001. Devenind conștienți de consecințele nefaste ale acceptării ei, guvernanții, parlamentarii și politicienii români s-au pronunțat împotriva ei. Mai mult, au cerut discutarea ei în organismele europene, fapt ce i-a ofensat pe guvernanții unguri care au început să spună că românii, din cauza șovinismului și naționalismului, „au internaționalizat” problema „legitimației de maghiar”.

Aplicarea sau neaplicarea legii statutului maghiarilor în țara noastră, în mod cert, va fi nu numai rezultatul voinței forțelor politice interne, dar și al atitudinii Consiliului Europei și al reprezentanților lui. Dacă forul european va decide în favoarea Ungariei înseamnă că lobby-ul și falsificarea istoriei promovată de ea prin toate sistemele de propagandă își vor spune cuvântul. Înainte însă de a se lua vreo atitudine oficială în această problemă, politicienii și demnitarii români trebuie să-și înfrângă inhibițiile și comportamentul defensiv și să înceapă o adevărată ofensivă de dezintoxicare a opiniei publice internaționale de doctrina maghiară-iredentistă că Transilvania e pământ maghiar și a fost anexată României după Tratatul de la Trianon. Politicienii, guvernanții și parlamentarii români trebuie să se înarmeze cu solide cunoștințe de istorie pentru a răspunde întrebărilor privind Transilvania și pentru a destrăma ceața ce ascunde adevărul despre acest străvechi teritoriu românesc cucerit prin foc și sabie numai cu un mileniu în urmă de triburile maghiare.

O astfel de atitudine fermă „documentată științific”, chiar într-un moment critic, când se pune problema acceptării țării noastre în structurile europene, departe de a ne pune în pericol accesul, credem că, mai degrabă, ne-ar avantaja, dezvăluind demnitatea și mândria noastră națională – trăsături respectabile la orice popor, fie el mare sau mic. În acest fel, s-ar schimba percepția eronată, deformată a opiniei publice europene și internaționale despre istoria noastră și a Transilvaniei, opinie indusă cu multă migală și insistență de propaganda antiromânească maghiară. Cu atât mai mult se impune acest lucru în momentul de față (iunie-iulie 2001) când Ungaria așteaptă toleranță din partea U.E. față de legea legitimației de maghiar, acuzându-ne tot pe noi, puterea politică românească, de „internaționalizarea” problemei.

Un început încurajator a fost făcut de reprezentanții români la Forumul Economic de la Crans-Montana – Elveția, de la sfârșitul lunii iunie 2001, unde Președintele Ion Iliescu, la o Conferință de presă cu ziariștii din Europa, a demontat sistemul, bazat pe fals istoric, al propagandei ungare relevând cu date statistice incontestabile structura populației etnice din Transilvania – pretins ținut maghiar cu populație majoritar maghiară. El a arătat că ziariștii au descoperit o cu totul altă lume când au aflat că din 22 de milioane de cetățeni români, maghiari sunt doar 1,7 milioane, iar în Transilvania 9 milioane sunt români și numai 1,2 milioane sunt maghiari, că în București sunt circa 300000 de maghiari, acesta fiind al doilea oraș după Budapesta cu cei mai mulți maghiari. De această eronată

percepție a imaginii României – Președintele a făcut vinovată și presa română care a pus în conul de umbră realizările noastre.

În încheiere, subliniem că numai o ofensivă concertată și concentrată a factorilor politici din *mass-media*, din științele istorice și sociale poate asigura o prezentare complexă și competentă sub aspect științific și politic a consecințelor nefaste și cu bătaie lungă ale aplicării legii statutului maghiarilor în România. Numai acțiunea unită și categorică a întregii opinii publice românești și verdictul Consilului Europei, vor putea zădărnici afirmațiile cinice ale subiecților maghiari făcute încă din 1993 că „integrarea României în structurile Europene va trece pe la Budapesta”, ca și speranțele reprezentanților guvernului maghiar condus de Victor Orban că „noua comunitate europeană trebuie să îndeplinească vechea dorință a ungarilor de a vindeca rana primită prin tratatul de pace de la Trianon” (Demeter Ervin – Secretar de Stat Ungar la 15 martie 1999 la Cristuru Secuiesc).

Text revăzut și completat la 25 iunie 2001

UNIVERSITARIII POLITEHNIȘTI ȘI „CURSUL TOTAL”

IOAN FELICIAN SORAN
Universitatea „Politehnică București”

**„We cannot discover new oceans
unless we have the courage to
lose sight of the shore.”**

**Danaan Parry,
*The warriors of the heart***

Perpetuarea existenței unor forme de gândire și acțiune depinde de persoanele care le utilizează și de măsura în care ele, formele, sunt eficiente în viața spirituală, socială, economică sau politică. „Forma” despre care mi-am propus să discut este cursul magistral din universitățile tehnice. Nu este vorba despre un jihad contra cursului, ci despre o evaluare sinceră, pe cât posibil obiectivă și mai ales eficientă, a muncii noastre.

În cei cinci ani de studenție în Școala Politehnică am fost, rând pe rând, încântat, copleșit, uneori plictisit de cursurile care mi-au fost predate. Atunci nu mi-am pus problema dacă sistemul de predare este bun sau rău pentru că toate cadrele didactice aspirau, cu mai mult sau mai puțin har, spre aceeași formă de transmitere a informației: *cursul total*. Ca tânăr asistent am avut ocazia să exerseze predarea cam o dată în fiecare semestru, secondat de profesorul titular de disciplină. În vremea aceea, practica din catedră și facultate mă ghida tot spre deprinderea secretelor *cursului total*, adică forma de comunicare profesor–student, unde profesorul se străduiește să expună o structură care nu reclamă ulterior consultarea unei bibliografii pentru susținerea examenului. Toate demonstrațiile cursului sunt efectuate în detaliu, se asigură o continuitate a ideilor expuse, se formulează concluziile, nu se lasă spații pe care studentul este obligat să le acopere cu munca lui sau prin compilarea unor surse. Materialul expus devine astfel „self contained”.

Subiectul pe care doresc să-l supun dezbaterii este prin urmare acest tip de curs. Am să-l numesc în continuare *curs total* pentru a nu folosi abuziv sintagma *curs magistral*. În opinia mea *cursul magistral* reprezintă transmiterea de către Magistru a informațiilor absolut necesare pentru a dezvălui structura disciplinei predate, pentru a ordona efortul de căutare a studentului, pentru a ierarhiza informația, pentru a face conexiunile cu domeniile de la frontiera disciplinei predate și pentru a forma un mod de lucru și de gândire ingineresc.

Este important ca autoritatea științifică a Magistrului să fie întemeiată și recunoscută, personalitatea lui să stimuleze efervescența ideilor, iar prestigiul său moral să dea girul ideii de evaluare obiectivă a calității efortului depus.

În continuare, se vor supune atenției câteva probleme ale *cursului total* printre care: identificarea formei de comunicare căreia îi aparține, necesitățile cărora le corespunde această formă de predare, efectele colaterale ale *cursului total* și posibilitățile de a-l ameliora.

1. CĂRUI TIP DE COMUNICARE ÎI APARTINE *CURSUL TOTAL*?

Cadrul didactic transmite în timpul cursului spre receptor (student), o cantitate de informație pe care o codifică parțial prin vorbire, parțial prin textul scris pe tablă și parțial prin instrumentele comunicării nonverbale. În situațiile de comunicare verbală propriu-zisă ne servim frecvent de mijloace ajutătoare din sfera audio-vizualului pentru a sublinia ideile expuse, pentru a exemplifica, pentru a jalona expunerea. Rolul mijloacelor ajutătoare este însă secundar, vorbirea și comunicarea nonverbală preluând transmisia celei mai mari părți a informației vehiculată dinspre orator spre auditoriu.

La cursul predat în universitățile tehnice, ponderea informației codificată prin scrierea pe tablă sau pe un alt suport crește în mod sensibil. Demonstrațiile din domeniul tehnic sau cel al științelor exacte nu pot fi făcute decât în scris, codificarea orală a simbolurilor, a expresiilor și a desenelor fiind imposibilă la nivelul limbajului pe care-l utilizăm actualmente. Rolul cuvintelor într-o demonstrație este redus în raport cu cel al părții scrise. În mod frecvent, pe parcursul cursului, apar părți ample în care rolul vorbirii este redus în comparație cu desenele sau ecuațiile scrise. Cu toate acestea, comunicarea umană la curs nu este de tipul comunicării scrise. Rolul vorbirii și al comunicării nonverbale rămâne esențial. Explicațiile, sublinierile, fixarea ideilor prin repetiție, detenta produsă de o anecdotă, stimularea și menținerea stării de alertă sunt elemente specifice comunicării verbale. Cursul universitar este și trebuie să rămână o formă de comunicare verbală, în ciuda particularităților impuse de predarea științelor tehnice.

Nu trebuie să uităm că efectul urmărit în transmisia informației este ÎNȚELEGEREA mesajului, pe care noi l-am codificat și transmis spre audiență. Transmiterea eficientă a informației în cadrul cursului din universitățile tehnice necesită o dozare judicioasă a ponderii părților scrise și grafice. Dozarea este condiționată de prelucrarea corectă a reacției provenită de la audiență. Frontiera dintre „suficient” și „prea mult” este foarte fragilă și extrem de puternic dependentă de audiență, de nivelul ei intelectual, de starea ei de spirit, de oboseală și de condițiile externe.

În majoritatea cazurilor, predarea se bazează pe un suport de curs (o carte) produs sau acceptat de către cadrul didactic titular al cursului. Tendința de a reproduce verbal textul scris în suportul de curs este o eroare deosebit de gravă din

punctul de vedere al comunicării. Comunicarea scrisă are alte reguli decât comunicarea verbală, altă organizare a materialului, alt volum de cunoștințe vehiculate. Un *curs citit* în fața audienței *nu este comunicare verbală* și nu realizează obiectivele nici unui fel de a comunica. Exprimări de tipul „în două ore predau cam 10 foi din cursul tipărit” ascund o mare doză de comoditate și ignorarea (voită sau nevoită) a regulilor comunicării verbale și nonverbale. Detaliile, amănuntele, pot da consistență unei cărți de specialitate, dar transpunerea lor în cadrul cursului predat compromite în mod sigur înțelegerea.

Pentru a nu face greșeli, este bine să fim conștienți de limitele ființei umane de a decodifica, ordona, înțelege și stoca informația transmisă pe cale verbală și nonverbală. Se știe că memoria de scurtă durată, cea care reține cuvinte separate, fraze chiar, are o persistență doar de câteva minute. Memoria, de lungă durată, este semnificativă, stochează idei, fapte și nu cuvinte sau fraze. Durata ei apare ca permanentă în raport cu prima, dar cercetătorii care au încercat să explice mecanismele memoriei spun că uitarea intervine brutal. După o oră reținem mai mult de 50% din informația dobândită. După 9 ore am pierdut deja 60%, iar după o lună am rămas cu aproximativ 20% din volumul inițial de cunoștințe încredințate memoriei. Nici atenția nu poate fi menținută trează, fără scurte „evadări”, mai mult de 10 minute, în cazuri cu totul fericite, aproximativ 20-30 minute.

În lumina celor spuse despre comunicarea verbală, nonverbală și scrisă, *cursul total* încalcă „pe ici, pe colo, prin părțile esențiale” regulile comunicării verbale, prin abuzul de detalii, prin slaba sau puțin vizibila sistematizare a materialului, prin apropierea periculoasă de comunicarea scrisă, atunci când se urmărește prea „de aproape” suportul de curs. Demonstrațiile sunt necesare pentru a arăta frumusețea construcției logice și modul de abordare a problemei. Dar, mai mult de două, trei demonstrații pe semestru, la un curs, mi se pare o exagerare inutilă și neprofitabilă în ultimă instanță. Încetinirea ritmului vorbirii pentru a facilita „luarea notițelor” transformă comunicarea în dictare și cursul într-o jalnică trecere a informației din notițele profesorului în caietul studentului fără ca informația să fi trecut prin mintea vreuneia din părți.

2. CĂROR NECESITĂȚI LE CORESPUNDE *CURSUL TOTAL*?

Nu pot să neg faptul că am practicat cu convingere *cursul total*. Îl practicaseră în fața mea dascălii mei, profesorul al cărui asistent am fost, colegii de catedră mai vârstnici. Marcat de evoluționismul darwinist, credeam că exemplarul speciei *curs* care-mi era contemporan este rezultatul unei evoluții în care selecția a eliminat tot ce nu era viabil. Nu putem să-mi imaginez că o instituție întreagă – Școala Politehnică – poate să cadă într-o capcană. Dacă deja 99+1 înțelepți pot scoate din fântână piatra aruncată de un nebun, mii de cadre didactice–ingineri pot găsi în mod sigur, drumul spre cea mai potrivită formă de transmitere a informațiilor. Așa am gândit și mi-am continuat drumul în mod onest, încercând să explic mereu mai bine cantitatea de informație pe care o predam, mereu îmbogățită

calitativ și ... cantitativ. Reacția din partea studenților a fost practic absentă și putem crede că totul este OK.

După decembrie 1989 mi-am dat brusc seama că studenții de acum nu mai sunt aceeași studenți, care înghițeau zeci de *cursuri totale* în așteptarea diplomei și a repartiției guvernamentale. Ei, noii studenți, și-au dobândit prin luptă dreptul de a nu mai folosi amfiteatrele pentru a sorbi știința oferită „la tavă” de *cursul total*. Pentru mine a fost un șoc această opțiune. De ce nu mai vor?

În mod curios, din dragoste pentru Școală, din dragoste pentru munca mea, am început să mă îndoiesc de frumusețea lucrurilor pe care studenții noștri nu le mai consideră demne de interes. Confuzia mea a sporit în urma vizitelor făcute în diverse universități tehnice europene. Dacă în unele dintre ele *cursul magistral* era destul de aproape de *cursul total* de la noi, am constatat cu surprindere că în Olanda și Danemarca, piesa de rezistență a Școlii românești, *cursul magistral*, a dispărut aproape complet! Acolo, în cadrul *learning to learn system*-ului, studentul își asumă sarcina de a învăța practic singur și folosește contactele cu cadrul didactic doar pentru a lămuri unele lucruri și pentru a prezenta modul în care el a înțeles cele învățate. Așa a apărut întrebarea paragrafului: care sunt motivele existenței *cursului total* la noi?

Cred că o retrospectivă a evoluției lui ne-ar ajuta să-i înțelegem rostul și locul în sistemul de învățământ. În ultimii 40 de ani, trăsăturile sale esențiale nu s-au modificat prea mult, însă a intervenit o schimbare sensibilă la nivelul relației studentului cu acest tip de curs. Treptat, s-a produs o separare a drumurilor pe care au evoluat beneficiarul și furnizorul cursului.

În opinia mea, această separare a început în momentul în care *dubla gândire* descrisă de Orwell în „1984” a reușit să pătrundă în Școala Politehnică. *Dubla gândire* s-a concretizat pe de o parte, prin invitația la cros după ideile sovietice cele mai înaintate, iar pe de altă parte, prin protejarea tovarășilor *muncitori-studenți* de un efort intelectual dăunător. A fost o perioadă când, pentru tovarășii muncitori dornici de carieră, existau facultăți muncitorești, cu cursuri separate, cu examene separate și cu număr de ani mai redus, doar ei *știau practica*. Teoria îi omora! În acel moment, pentru a împăca imperativele învățământului tehnic superior, devenit peste noapte învățământ de masă, cu necesitatea unei rigori la care vechea gardă nu putea renunța, a apărut acest hibrid imposibil de contestat. Nimeni nu putea spune deschis că nu înțelege, de vreme ce totul era spus în detaliu, frumos și se regăsea în caietele studenților.

Voit sau nu, *cursul total* a căpătat o notă de paternalism manifestat prin ocrotirea studentului de efortul căutării, a greutății de a accepta o concluzie doar după străbaterea drumului spinos al raționamentului. Era ca și cum dascălii nu aveau curajul să-l lase pe student să gândească singur de teama că el nu va ajunge la concluzii. Lipsă de curaj? Lipsă de încredere? Cum orice lucru poate fi privit din diverse unghiuri, din poziția oferită de paternalism, structura *cursului total* ar putea fi schematizată prin: iată premisele, iată raționamentul, iată concluziile. *Nu te deranja pușor, tăticul te asigură că totul este OK. Înghite pastila, să crești mare și voinic*. Este și acesta un punct de vedere ...

Nu trebuie neglijat nici factorul inflației numărului de cursuri, prin disciplinele noi apărute pentru noile direcții de specializare. Aceste direcții noi de specializare au apărut, pe de o parte, în urma deciziei Partidului de a realiza o industrializare rapidă și puternic diversificată, după modelul sovietic, iar pe de altă parte, datorită dezvoltării explozive a științei. Nu discut înțelepciunea acestei decizii. Constat doar explozia domeniului în care se mișca inginerul. Prin forța lucrurilor, disciplinele noi „au fost date în folosință” rapid, de către cadre didactice tinere scăpate, prin noutatea subiectului, de sub tutela profesorilor din vechea gardă. La început, a primat compilarea surselor pentru a consolida bazele noii discipline. Apoi, a venit dorința de a da greutate disciplinei (prin volumul notelor de curs tipărite) în cadrul noii concurențe tovarășești. O sinteză care ar fi redus volumul cursului la jumătate sau ar fi comasat două cursuri înrudite ar fi însemnat o crimă!

A sosit momentul să articulez un răspuns la întrebarea paragrafului:

- *Cursul total* este convenabil pentru predarea unui volum de cunoștințe de bază, conform logicii raționamentului ingineresc și unei meticulozități „nemțești”.

- Detaliile și demonstrațiile *in extenso* sunt necesare pentru a evita contestarea cursului de către studenții ce nu aveau nici timpul de studiu individual necesar efectuării lor, nici dorința de a le face.

- Un *curs total* la o disciplină nouă poate masca în mod satisfăcător sedimentarea slabă a cunoștințelor și insuficiența efortului de sinteză.

- *Cursul total* este convenabil unui învățământ „de masă” la care, prin forța lucrurilor, grupul studenților este eterogen din punct de vedere al inteligenței și al motivației. Este o încercare de a fixa un barem. Rămâne discutabil nivelul acestui barem.

- *Cursul total* nu servește cauza sistematizării cunoștințelor predate, din cauza „încării” esențialului în detalii. Nu ține cont de regulile înțelegerii și stocării informației.

- *Cursul total* omoară inițiativa studentului de a investiga, de a căuta, de a deveni independent, în ultimă instanță de a gândi.

- *Cursul total* nu-l stimulează pe cadrul didactic să efectueze sinteze, să tindă spre promovarea unui curs de idei, oferit doar celor ce vor cu adevărat să învețe.

3. CURSUL TOTAL ȘI CONDIȚIILE PE FRONTIERĂ

Ca parte integrantă a procesului de învățământ din universitățile tehnice, cursul influențează o bună parte din activitățile Școlii și este la rândul lui influențat de condițiile de pe frontiera care-l delimitează. Mi-am propus să discut situația „fierbinte” la două frontiere ale cursului cu exteriorul: cu amfiteatrul (sau studenții ce ar trebui să fie acolo) și cu biblioteca.

Cursul total, amfiteatrele goale și ... copiatul la examen

Este greu de imaginat un curs universitar fără audiență. De aceea, *absența studenților din amfiteatre* a devenit o problemă preocupantă. Nu-mi propun să discut toate fațetele problemei amfiteatrelor goale. Încerc, cu toată onestitatea, să

mă concentrez exclusiv asupra motivelor care ar avea rădăcina în sfera *cursului total*. I-am întrebat de multe ori pe studenți: „Înțelegeți ce vi se predă?” Pentru disciplinele „fără istorie” răspunsul a fost aproape invariabil **DA**. În momentul în care era vorba despre o disciplină care folosea masiv cunoștințe achiziționate la o altă disciplină anterioară, în planul de învățământ, răspunsul devenea mai nuanțat. Cred în sinceritatea dialogului cu studenții și îndrăznesc să afirm faptul că studenții nu consideră cursurile predate neinteligibile, situate peste capacitatea lor de înțelegere.

Ar dori unorii să fie mai clare, mai lipsite de detalii, să evite, cu mai multă grijă, suprapunerile cu alte discipline, dar le acceptă așa cum sunt și nu își construiesc un protest sistematic pe tema calității *cursului total*. Deci, nu forma aceasta de transmitere a informației îi ține pe studenți departe de amfiteatre.

Este nevoie de o schimbare radicală a motivației studentului pentru participarea la tot complexul de activități care concură la formarea sa. Abia după acest salt în mentalitatea societății și a studenților se va putea evalua oportunitatea schimbării de fond a cursului total, adică transformarea sa într-un curs de idei. Abia atunci un curs scurt de una sau două ore, în care se trasează doar direcțiile principale ale muncii pe care studentul este invitat să o efectueze, va avea eficiența scontată în planul formării.

Mai mult, apariția unui cadru didactic singular, care practică această formă stimulativă de curs, este percepută ca o apariție exotică și nu are rezultatul urmărit. Cred că promovarea cursului de idei trebuie începută cu un număr confortabil de cadre didactice dispuse să abandoneze tradiția. Nu este ușor să faci o schimbare atât de radicală, să abandonezi o experiență ce poate avea în unele cazuri durata unei vieți. Dar este posibil și sunt convins că se pot găsi 20% dintre cadrele didactice actuale pentru a demara procesul. După validarea cursului de idei, prin succesul său la studenți, munca de convingere în rândul colegilor profesori va fi mult ușurată.

Copiatul nu este un produs direct al cursului total. Copiatul își are rădăcinile în atitudinea față de muncă a studentului și responsabilitatea sa față de conținutul calitativ al bagajului său de cunoștințe. Dar, din nefericire, cursul total este logica lui „gata de a fi învățat pe de rost” fie din notițele proprii, fie din xerocopiile după cursurile colegilor care se sacrifică și iau notițe. Există o adevărată industrie de producție a „micro-fișelor” la imprimante corespunzătoare care sunt apoi multiplicare și comercializate. Asta nu este o glumă. O poate verifica oricine are intenția să o facă.

Consultațiile dinaintea examenelor (de regulă nu vine multă lume la ele) mă îngrozesc mereu. În anul IV sau V există discipline care nu mai pot fi învățate de către unii studenți nici în regim de meditație pentru că ei au uitat complet, sau aproape complet, elementele de bază cu care operează aceste discipline, elementele pe care le-au învățat în anii II sau III.

De ce a fost abandonat Paradisul lui Borges?

Jorge Luis Borges nu-și putea imagina Paradisul altfel decât o bibliotecă imensă... Pentru a realiza dimensiunea *dramei unei biblioteci goale*, trebuie să o fi

văzut „în zilele ei de glorie”, înșesată de studenți și profesori, incapabilă să ofere numărul de locuri solicitate pentru sălile de lectură. Trebuie să ai însă o anumită vechime în Școală, pentru a fi înregistrat imaginea unei astfel de biblioteci și coada de dimineață pentru ocuparea sălilor de lectură. De vreo 15 ani această instituție de bază a învățământului agonizează din motive care încep cu gerul de iarnă și sfârșesc cu indiferența voioasă, postrevoluționară. Nu o mai vizitează nici cei care au iubit-o! De ce?

Este greu să articulezi un răspuns categoric sau foarte puțin subiectiv, dar cred că este interesant să reflectăm la următoarele elemente:

- **Lipsa unui spațiu adecvat** pentru cărți, reviste și alte materiale informative a determinat **dezmembrarea fondului Bibliotecii Centrale a UPB** într-o serie de biblioteci aflate fie în custodia facultăților, fie în cea a catedrelor. Nu discut logica firavă a măsurii, ci efectele ei. Materiale de strictă specialitate s-au apropiat de virtualii utilizatori, ceea ce este un lucru pozitiv. În același timp, însă, cărțile și revistele diverselor profile (electric, mecanic, chimic) cu un caracter, hai să zicem, general s-au îndepărtat de cei care se lăsă antrenați în teme pluridisciplinare. Pentru un curios care aparține lui „Génie Électrique” de pildă, este o idee nefericită să caute o carte de profil mecanic. După ce ai localizat cumva catedra în a cărei bibliotecă ar trebui să fie faimoasa ta carte, descoperi că ea este împrumutată unui cadru didactic pe care-l vei găsi în cel mai bun caz la curs (dacă are ore în semestrul în cauză), sau nu-l vei găsi deloc. În mod logic istoria este valabilă pentru toți curioșii, indiferent de „Génie”.

- **Apariția copiatoarelor** a bulversat profund tehnica documentării. Acum, o carte nu o mai citești, ci o „xeroxezi”. Nu dai la legătorie materialul pentru că studiezi mai ușor în metrou, la ședințe, sau la biserică, fascicule mici din carte. Avantajele oferite de copiator sunt numeroase, dar îndepărtarea de bibliotecă are efecte pe termen lung, secătuiind curiozitatea de a descoperi lucruri interesante, aparent colaterale. Poate dispărea chiar deprinderea de a face o investigație pe o temă dată, pentru că nu văd cine are banii necesari să copieze tot ce s-ar putea găsi la bibliotecă.

- **Lipsa banilor destinați achiziției de carte** este cauza sărăcirii fără pereche a bibliotecilor. Nu mai pot fi achiziționate cărțile și revistele. Nici nu se mai pune problema corelării numărului de exemplare cu numărul de studenți. În timpul celui de-al doilea război mondial, deși România era în stare de beligeranță cu Statele Unite, revista „IEEE Transactions” continua să sosească în biblioteca Școlii Politehnice din București! „Pauzele” au intervenit după ...

- **Cursul total nu stimulează pe student să meargă la bibliotecă.** Este preferabil să „xeroxezi” notițele unui coleg-scrib decât să faci o vizită la bibliotecă, chiar dacă știi că o vei găsi goală.

- **Documentarea prin intermediul Internetului** este, pe de o parte, foarte utilă pentru a descoperi noutățile, dar nu poate substitui documentarea de bibliotecă. Deocamdată i se acreditează Internetului calități pe care nu le poate avea, sugerate însă grațios și perfid de modă și de caracterul incontestabil de

noutate. Pe de altă parte, obținerea informației cu adevărat interesantă și utilă pe calea Internetului costă mai mult decât abonamentul la o bibliotecă cu taxă.

Indiferent de concluzia sugerată de cele de mai sus mă gândesc la o propunere insolită:

a. Să acordăm studenților puncte credit pentru documentare la bibliotecă cu conținut și grad de dificultate bine stabilite.

b. Să impunem tuturor absolvenților care pregătesc proiectul de diplomă să facă, pentru anumite capitole, **documentarea într-o limbă străină.**

4. ÎN LOC DE CONCLUZII

În mileniul trei multe lucruri vor fi noi sau ne vom strădui să le lustruim ca să pară noi. Și *cursul total* va fi pus în fața unui examen pentru a vedea dacă „trece sau nu clasa”. Depinde de noi dacă examenul va exista și dacă va exista și fraudă.

Metamorfoza (mi-e pur și simplu jenă să folosesc sintagma *schimbare* ajunsă batjocora deceniului '90) *cursului total* ar trebui să se facă pe trei planuri: al conținutului disciplinelor predate, al promovării *cursului de idei*, al asumării responsabilităților de către toți participanții la procesul de instruire.

Care ar fi cantitatea minimă de informație vehiculată la curs care ar mai putea asigura atingerea obiectivelor producției de ingineri?

Nu cred că autonomia universitară ar avea de suferit dacă s-ar organiza la nivel național, o întâlnire a reprezentanților cadrelor didactice care predau o anumită disciplină sau un grup de discipline înrudite. De ce ar fi utilă o dezbatere pe tema *cursului magistral* predat în universitățile tehnice? Iată doar câteva motive:

- Este necesară *redefinirea caracterului pregătirii ingineresti în concordanță cu cerințele societății postindustriale*. Ar fi benefică orientarea spre o pregătire cu caracter general, fără specializări înguste. Libertatea de mișcare a forței de muncă impune un asemenea demers. Datele oferite de statistica utilizării persoanelor cu specializare foarte îngustă sunt absolut alarmante. Doar statul comunist, cu economie planificată, avea iluzia că poate decide numărul de specializări și numărul persoanelor specializate necesare economiei românești. Ar fi regretabil ca Școala actuală să fie incapabilă să se desprindă de acest trecut numai pentru că are infrastructura (cadre didactice, manuale, laboratoare) necesară pregătirii unor specialiști inutilizabili.

- Este necesară *o reevaluare a rolului disciplinelor predate în pregătirea inginerului*. Nu cred că la o asemenea întâlnire se poate ghici ce fel de inginer ar fi util unei României cu o economie trezită din somn, dar aproape sigur s-ar unifica punctele de vedere asupra portretului robot al inginerului actual. Acest portret ar pune la locul lor componentele pregătirii inginerului. Rolul disciplinelor ar fi mai clar, iar conținutul necesar ar putea fi evaluat corect, fără a fi prizonierii decupajului anterior efectuat prin anii '50. Poate unele discipline „clasice” ar pierde teren sau ar dispărea pur și simplu prin integrarea lor parțială în alte discipline, nou venite pe scena pregătirii inginerului. S-ar recunoaște astfel rolul

evoluției și am privi cu mai puține resentimente pe cei care vor să spargă tuburile electronice ca să nu se mai împiedice printre piciorușele lor.

Cât de dificil ar fi să creăm un curs de idei?

Modul în care cursul este predat studenților, auditoriului, va reprezenta mereu și pentru fiecare cadru didactic o provocare căreia i se răspunde individual. Dar, așa cum pe orice câmp de bătaie succesul este asigurat de calitățile individuale ale luptătorilor și de suma de reguli însușite în antrenamentele comune, trebuie să existe și în predarea cursului reguli mai mult sau mai puțin restrictive.

Ceea ce numesc eu *curs de idei* înseamnă prezentarea elementelor esențiale ale disciplinei atât de clar, încât să poată fi însușite cu ușurință, devenind scheletul în jurul căruia studentul își va orienta efortul de căutare. Metodele de prezentare utilizate trebuie să fie atât de eficiente, încât cunoștințele transmise studentului să devină permanente sau durabile. Dacă am oferi în timpul cursului, cu încăpățănare și într-o manieră mai „agresivă”, planul lecției, „scheletul” expunerii, studenții ar avea la îndemână mai multe „cuiere” în care să-și atârne ideile și s-ar contura „calea” de a ajunge la ele. Domeniul lucrurilor înțelese, ar căpăta noi dimensiuni, pentru că sistematizarea cunoștințelor mărește în mod spectaculos capacitatea de stocare a memoriei și ușurează considerabil operațiile de căutare. Pentru căutarea unui document în memoria calculatorului nostru personal, indicăm în mod generos calea de a ajunge la el. Oare facem asta numai pentru că în subconștient considerăm calculatorul un mic idiot capabil să facă foarte repede doar ce-i comandăm noi sau ne supunem inconștient unei logici a căutării?

Cadrul didactic trebuie să facă sinteza cunoștințelor din disciplina predată pentru a expune realmente doar elementele esențiale ale raționamentului. Din fericire, volumul lucrurilor esențiale nu este deosebit de mare. Doar o pedanterie prost înțeleasă transformă detaliile în false pietre de hotar. Trebuie mult curaj și spirit critic pentru a selecta esențialul, dar selecția trebuie operată.

Predarea cursului de idei trebuie făcută după regulile aspre ale comunicării verbale, ținând cont de toate limitele auditoriului. Cadrul didactic trebuie să învețe aceste reguli, dacă nu le cunoaște. Poate nu ar fi o rușine să se facă cursuri permanente de pedagogie și comunicare umană pentru cadrele didactice ale universităților tehnice care doresc să-și amelioreze performanțele în domeniul predării. Personal, sunt convins că opinia actuală a unor colegi, potrivit căreia pedagogia și științele comunicării nu ar fi „de resortul inginerilor”, este greșită și neproductivă.

Să oprim fuga de responsabilitate

Libertatea cadrului didactic și a studenților, libertatea individului în general, constituie obiectivul societăților democratice. Ceea ce uităm însă, în mod frecvent, este faptul că libertatea trebuie să se îngemăneze cu asumarea responsabilității de către fiecare membru al societății, de către student și cadru didactic, în speță. Asta ar însemna că ambii parteneri ai procesului de învățământ trebuie să facă din partea care le revine în procesul de instruire, o problemă personală, o problemă pe

care trebuie să o rezolve ei înșiși, o problemă a cărei soluție nu este dată de către un for ierarhic superior, mereu nedefinit sau prost localizat (Statul).

Dar, asumarea unei responsabilități se poate face numai de către oameni corect informați despre condițiile în care își vor desfășura activitatea și despre legile care garantează aceste condiții (diplome, certificate și acces la infrastructură, pe de o parte, și statut social, salarizare și acces la infrastructura specifică, pe de altă parte). Entuziasmul nu trebuie să fie orb, după cum nici dezamăgirea nu trebuie să justifice eșecul efortului propriu.

Pentru student, formularea problemei trebuie să înceapă înainte de înscrierea la facultate sau la examenul de admitere la facultate. Opțiunea liberă pentru o profesie înseamnă un minim de informație despre acea profesie, despre locul ei în societate, avantajele pe care le oferă, dar, în egală măsură, și informații despre calitățile pe care trebuie să le posedă cel ce vrea să-și însușească tainele profesiei și efortul necesar pentru a atinge nivelul mediu care asigură succesul. Aceste informații și testarea aptitudinilor necesare ar trebui să fie oferite viitorilor candidați de către oficiile de consiliere și orientare profesională din Învățământul Secundar. Acesta este locul logic în care ar trebui să se cristalizeze opțiunea candidatului.

La nivelul cadrelor didactice, asumarea responsabilității este mult mai complicată din cauza apartenenței la un sistem birocratic căruia îi datorăm un anumit grad de obediență. Orientarea învățământului tehnic este decisă la un alt nivel de responsabilitate decât cel al cadrului didactic. Până azi nu a existat o dezbatere reală la nivelul societății sau măcar al corpului profesoral despre rolul și locul învățământului tehnic în industria și societatea românească actuală, postdecembristă.

Dacă reușim să facem abstracție de condițiile în care ne desfășurăm activitatea, asumarea responsabilității față de cursul de idei ar însemna:

- un efort de durată pentru a da forma potrivită sintezei cunoștințelor în domeniul cursului;
- stabilirea nivelului pe care trebuie să-l aibă cunoștințele predate studenților (nu este vorba de volum, ci de gradul de complexitate al problemelor accesibile prin instruirea primită!) pentru ca viitorul inginer să se poată integra în mod natural în contextul actual al producției sau cercetării;
- utilizarea eficientă a tehnicilor de comunicare umană și a metodelor pedagogice pentru asigurarea înțelegerii și stocării cunoștințelor predate.

Efectuarea unei sinteze este un proces iterativ care cere un efort considerabil și de lungă durată. Nu este vorba de eliminarea unor pasaje sau capitole. Este vorba de a regândi totul și de a produce un material în întregime nou. Am certitudinea că acest lucru se poate face doar individual. Numai un punct de vedere unitar poate opera în mod coerent modificările necesare.

Transformarea cursului magistral într-un curs de idei nu este numai provocarea mileniului trei, este o provocare la asumarea responsabilității față de munca proprie, față de eficiența produselor noastre, inginerii, față de Școală și față de societatea pe care o slujim și ai cărei membri suntem.

TEODICEEA MEDICINEI ȘI FORMELE EI*

DR. MIHAI C. TEODORESCU

Termenul *teodicee* a fost corelat la Leibniz în secolul XVII din cuvintele grecești *theos* (zeu) și *dike* (justiție). El încearcă să stabilească o legătură între rațiune și credință, arătând că răul este o parte din armonia cosmică, participând astfel la justiția providențială. Orice *teodicee* încearcă să demonstreze că rațiunea universală nu se întemeiază numai pe morală, ci pe natura însăși. Celebru etnolog olandez Konrad Lorenz descrie în lumea animală un comportament analog moralei, demonstrând utilitatea finală a răului pentru a realiza sănătatea și echilibrul ecologic. El arată că mutația și selecția au ales tocmai creanga aspră a agresiunii intraspecifice – ca formă de manifestare a răului – „pentru a lăsa să înflorească pe ea floarea prieteniei personale și a dragostei”¹

Morala nu este specifică numai omului, cum susținea I. Kant, ci întregii biosfere, întregului univers viu, deoarece sfera eticului și cea a naturii sunt opera aceluiași creator. Răul și binele aparțin oricărui sistem viu, valoarea binelui fiind obiectul actului de dorință, iar nonvaloarea răului, obiectul actului de repulsie. Cele două elemente, binele și răul, alcătuiesc un sistem polar înlăuntrul căruia nonvaloarea răului este paralelă și corelativă cu valoarea binelui. Așadar, *teodiceea* este în aceeași măsură un concept axiologic² și unul metafizic religios, de unde rezultă caracterul său contradictoriu. În metafizica religiei se manifestă un anumit monism, ce presupune existența Ființei Universului, pe când axiologia afirmă existența unui dualism, a luptei forțelor opuse, a contradicției dintre doi termeni primari, binele și răul. Există nonvaloarea răului numai pentru că există valoarea binelui. O lume fără rău ar fi o lume lipsită de bine.

Teodiceea unește metafizica religiei cu axiologia. Pentru orice *teodicee*, inclusiv cea a medicinei, Dumnezeu este creatorul legilor naturii, cât și a legilor axiologice. În accepția teologiei, Dumnezeu pune la încercare pietatea oamenilor și

* Conferință ținută la Asociația Medicală Română – Societatea Română de Istoria Medicinii la sediul ei din str. Ionel Perlea nr. 10 din București, în ședința din 17 ianuarie 2000.

¹ Konrad Lorenz, *Așa-zisul rău. Despre istoria naturală a agresiunii*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 61.

² Termenul de axiologie provine din grecescul „axia” = valoare și „logos” = cuvânt. Axiologia este disciplina filosofică care studiază geneza, structura și funcțiile valorilor.

îi perfecționează în lupta pentru existență cu ajutorul „diavolului”, care apare în Biblie ca un spirit ceresc: „Am văzut pe Satana ca un fulger căzând din cer”³.

Așadar, chiar dacă termenul de *teodicee* a fost creat de Leibniz în secolul XVII, semnificația sa o găsim edificată cu mult timp înainte, atât în *Evanghelia după Luca* și *Cartea lui Iov*, cât și în scrierile lui Origene⁴. Acesta, în lucrarea sa *Contra Celsum* afirmă: „Opușii se condiționează reciproc. Acolo unde există ceva rău, există necesar și binele contra răului. Unul decurge din celălalt”⁵.

Problema centrală a *teodiceei* – geneza comună a principiilor axiologice și legilor naturii biologice – este demonstrată de cuceririle recente ale neuropsihologiei clinice – o nouă știință medicală de sinteză. Aforismul biblic „relele se nasc din noi înșine”⁶ rezultă cu evidență din cauzele patologice ale dedublării personalității legate de leziuni ale corpului calos⁷. La un om normal cele două emisfere cerebrale care alcătuiesc creierul cooperează prin intermediul corpului calos pentru a atinge un țel comun pentru fiecare acțiune. În leziuni ale corpului calos (tumori, afecțiuni ale vaselor de sânge ale creierului date de ateroscleroză, tromboză, traumatisme, operații chirurgicale de secționare a corpului calos în caz de epilepsie gravă etc.) pot fi întâlnite cazuri de dedublare a personalității cum ar fi „sindromul mâinii străine” sau „sindromul mâinii autonome” (termen sinonim cu precedentul). Acesta a fost descris prima dată de un medic englez în 1908 la o pacientă care se plângea, speriată, că era atacată de propria sa mână stângă prin tentativă de strangulare ce era oprită de bolnavă cu ajutorul mâinii sale drepte. Un alt exemplu citat în literatura neurologică: „este acela al unei paciente care se străduia să-și încheie bluza cu mâna dreaptă, în timp ce mâna stângă executa acțiunea opusă”⁸.

Chiar dacă această dedublare a personalității în două concepte contrare (binele materializat de emisfera cerebrală stângă și răul de emisfera dreaptă) este de scurtă durată, manifestările lor contradictorii fiind două aspecte diferite ale aceluiași Eu, totuși, aceste cazuri relevă faptul că individualitatea umană este rezultatul unei permanente lupte a unor valori opuse, interdependente. Conflictul

³ *Evanghelia după Luca*, capitolul X, versetul 18; Protos Iosaf Popa, *Generalități despre patimi, virtuți și metode comune de îmbunătățire duhovnicească*, în: „Ortodoxia”, Revista Patriarhiei Române, anul XLII, nr. 4, 1990, p. 141.

⁴ Origene este un mare apologet creștin care a trăit în secolul III d. Hr.

⁵ Carl Gustav Jung, *Psihanaliza fenomenelor religioase*, București, Editura Agora, 1998, p. 199.

⁶ Protos Iosaf Popa, *op. cit.*

⁷ Corpul calos este o formațiune nervoasă situată în cutia craniană care leagă între ele cele două emisfere cerebrale prin încrucișarea căilor nervoase. Fiecare emisferă cerebrală exercită un control asupra jumătății de corp opuse. Emisfera cerebrală stânga controlează jumătatea dreaptă a corpului și dirijează predominant limbajul și reglarea trebuințelor socio-culturale, pe când emisfera dreaptă coordonează jumătatea stângă a corpului și mai ales trebuințele organice, materiale, cu caracter mai egocentric.

⁸ Maryse Lasonde, Yamina Lakamache, Maurice Ptito, Franco Lepore, *Neuropsihologie clinică și neurologia comportamentului*, București, Editura Medicală, 1996, p. 257 (traducere sub redacția dr. Mihai Ioan Botez, Facultatea de Medicină a Universității din Montreal).

dintre valorile binelui (susținute mai ales de emisfera cerebrală stângă) și valorile răului (orientate predominant de emisfera cerebrală dreaptă) nu duce la victoria totală a uneia dintre ele, căci acest conflict nu reprezintă decât exprimarea dinamicii contradictorii a Eului, care, din punct de vedere funcțional-neurofiziologic și social-axiologic, reprezintă un tot unitar. Din acest motiv, *teodiceea*, care este susținerea rațională a dependenței binelui de rău, nu-și poate asuma imposibila sarcină de a impune binele și de a elimina răul (echivalentă metaforic cu operația de eliminare a emisferei cerebrale drepte), ci numai pe aceea de a fi în stare să mențină un echilibru dinamic între bine și rău.

În lucrarea *Educație și Sociologie* Emile Durkheim a arătat că morala nu reprezintă o valoare specială, ci o funcție a celorlalte valori sociale, astfel că, valorii morale i se raportează, pentru a se integra, ansamblul tuturor celorlalte valori. Domeniul moralei se implică în orice tip de acțiune socială prin punctul de vedere dihotomic bine-rău. Tudor Vianu insistă asupra faptului că morala constituie o instanță ultimă, absolută și autonomă, ceea ce face ca atunci când cuprindem valoarea binelui „să simțim o adiere în lumea Sacrului”.

Se știe că *teodiceea* corelează problema originii răului cu cea a raportului dintre rațiune și credința în Dumnezeu (valoarea sacrului). *Teodiceea* medicinei – ca formă particulară a *teodiceei* generale – stabilește o legătură rațional-științifică între valoarea sacrului și una din formele polare ale valorii vitale în practica ocrotirii sănătății: sănătate-boală, putere-oboșală, viață-moarte, sexualitate-impotență ș.a. Polaritatea formelor valorii vitale reflectă contradicția dintre valoarea morală fundamentală de bine implicată în faptele vitale (sănătate, putere, viață, sexualitate...) și antivaloarea morală fundamentală a răului aparținând aceluiași fapt (boala, oboșala, moartea, impotența ...) – contradicție care este raportată rațional-științific la funcția socială principală a Eului: vocația profesională, despre care cunoaștem că reprezintă o concretizare a valorii Sacrului în practica medicală.

De pildă, într-o *teodicee* care pornește de la forma putere fizică-oboșală a valorii vitale, starea de rău, de suferință organică pe care o produce oboșala fizică nu se va dovedi a fi ceva inutil, căci această stare neplăcută obligă la odihna strict necesară pentru refacerea forțelor. În perioada de repaus impusă de astenia musculară, circulația sângelui își restabilește debitul de sânge normal pentru a aproviziona țesutul cu oxigen, tot în repaus scade cantitatea de cataboliți⁹ care generează o jenă musculară în efortul prelungit, se refac rezervele de zahăr ale organismului prin procesul numit gluconeogeneză musculară și hepatică. Toate acestea duc la reinstaurarea superiorității biologice a puterii fizice, în condiții noi, cu un plus de energie, ca urmare a antrenamentului obositor. Inferioritatea

⁹ Cataboliții sunt substanțe chimice ce rezultă prin distrugerea unor molecule organice în procesul de producere a energiei în corp. Printre cataboliții mai importanți ai efortului muscular menționăm acidul lactic și bioxidul de carbon.

biologică repetată, generată de oboseală la sportivul profesionist de performanță ce desfășoară un antrenament susținut, se dovedește a fi de mare însemnătate pe drumul omenesc al muncii perseverente, al Crucii, pentru a obține succesul sportiv și a dobândi astfel puterea fizică ca formă a valorii vitale. Cu alte cuvinte, pentru un sportiv de performanță răul obosealii fizice și binele puterii biologice – care îi asigură succesul profesional – sunt cele două extreme ale întregului ființei care îi înlesnesc realizarea scopului vieții sale – cuprinderea valorii vitale a performanței sportive. Configurația Eului Divin al sportivului este dată de convergența tuturor fenomenelor sufletești către scopul principal al vieții: realizarea vocației profesionale sportive înscrisă de Divinitate încă de la naștere într-o schemă funcțională a unui grup de gene (acizi nucleici ADN și ARN). Valoarea sacrului sportivului își găsește forma de exprimare în viața cotidiană numai în alternanța dinamică a perechii complementare: oboseală fizică–putere biologică. O dată ce oboseala fizică a atins apogeul, ea se retrage pentru a face loc puterii biologice. O dată ce puterea biologică a atins apogeul, adică încordarea maximă a mușchilor a depășit limita, ea se retrage în favoarea obosealii. Toate manifestările valorii sacrului la sportiv sunt determinate de jocul pe care îl fac cele două forme polare ale valorii sale vitale: oboseala fizică și puterea biologică.

Valoarea sacrului la profesionistul dintr-un institut de cercetare științifică nu mai are un suport fizic-muscular, ca în cazul sportivului, ci unul teoretic: conținutul judecăților cu privire la un anumit domeniu al realității cristalizat în constatări, legi, formule. Cuprinderea valorii teoretice de către cercetătorul științific este coordonată de un alt grup de gene (altă secvență ADN), al vocației profesionale, secvență distinctă de cea a sportivului – care exprimă o altă ipostază a valorii sacrului aflată în el însuși. Această din urmă valoare, cea a sacrului, are un rol central, coordonator, în fiecare ființă biologică. Ea face ca intervenția subiectului în realitate (a cercetătorului științific, în exemplul nostru) să se facă în conformitate cu valoarea teoretică (științifică), centrală a persoanei sale, care îl conduce, conform vocației profesionale, dorind să reformeze realitatea, să o modeleze în sensul ei. Afirmarea în viața cotidiană a acestei valori centrale a sufletului se efectuează tot printr-o pereche complementară de valori vitale, însă exprimată sub formă de oboseală psihică–putere intelectuală. Ca și în cazul sportivului, ori de câte ori una din aceste două forțe ale valorii vitale a atins maximum, conține în ea deja sămânța pieirii sale trecătoare și apariției opusului ei. Oboseala intelectuală obligă la somn – perioadă în care cataboliții creierului se elimină și informația acumulată se restructurează în neuroni, astfel că dimineța puterea intelectuală este sporită față de ziua precedentă.

În cele ce urmează nu vom adânci problema *teodiceei* valorii vitale în cuplul putere-oboseală și nici nu vom intra în cercetarea *teodiceei* celorlalte forme polare ale valorii vitale (viață–moarte, sexualitate–impotență, frumusețe fizică–urâtenie etc.), ci vom aborda în amănunțime numai *teodiceea* formei sănătate–boală a

valorii vitale. Aceasta, pentru simplul motiv că problema bolilor are o mai mare însemnătate socială și practică decât analiza celorlalte aspecte ale valorii vitale, iar *teodiceea* patologiei umane – prin structura și conținutul său interdisciplinar (medicină, teologie, metafizică) – răspunde cerințelor de perspectivă ale integrării medicinei în dinamica vieții sociale.

Rodney M. Coe clasifică toate bolile în trei mari categorii: infecto-contagioase, cronic-degenerative și mintale (care țin de domeniul psihiatriei sociale)¹⁰. Sorin M. Rădulescu insistă asupra faptului că această clasificare: „chiar dacă provoacă o anumită suprapunere a caracteristicilor unor boli, are meritul de a permite evidențierea unor elemente sociologice semnificative, atât din punct de vedere al efectelor, cât și a măsurilor de combatere a lor”¹¹.

I. TEODICEEA BOLILOR INFECTO-CONTAGIOASE

Amploarea efectelor generate de revoluția științifico-tehnică contemporană a condus la un succes remarcabil în combaterea bolilor infecto-contagioase în prima jumătate a secolului al XX-lea. Se constată însă, în ultimele două decenii ale acestui secol, că pe întreg mapamondul, bolile infecțioase înregistrează o extindere și o exacerbare a agresivității față de specia umană. Au fost identificate boli contagioase noi, numite recent de OMS¹² prin sintagma „boli emergente” care au o evoluție deosebit de gravă. Printre ele se numără: infecția cu HIV, responsabilă de apariția maladiei Sida; febra hemoragică Ebola, cu mare contagiozitate și evoluție frecvent mortală; encefalopatia spongiformă bovină; hepatite cu virus C și E, care sunt cirogene și oncogene (favorizează ciroza și cancerul) fără să beneficieze de vaccinare. Au apărut agenți patogeni noi: arenovirusuri (produc boala „febra de Lassa”), microbul *borrellia* (generează boala Lyme), *legionella* (responsabilă de apariția „bolii veteranilor”), streptococi virulenți (produc „fasciita necrozantă”). Pe de altă parte, în bolile infecțioase clasice (holera, toxiinfecțiile alimentare, pneumoniile microbiene, infecțiile acute ale căilor respiratorii superioare, blenoragia etc.) se constată o modificare a ecologiei microbiene, mai ales ca urmare a folosirii arbitrare și exagerate a antibioticelor, caracterizată prin apariția microbilor rezistenți la antibioticele uzuale. Prof. dr. Angelescu Mircea afirmă că „trăim sub amenințarea unei lovituri de stat a bacteriilor, individul fiind ca o cetate asediată în condițiile unor muniții numărate. Avantajele obținute de una din părți sunt urmate de contraatacuri care re poziționează participanții”¹³.

¹⁰ Sorin M. Rădulescu, Grigore Gr. Popescu, *Sociologia medicinei*, București, Editura Medicală, 1976, p. 130.

¹¹ *Ibidem*.

¹² OMS, abreviază: Organizația Mondială a Sănătății.

¹³ Mircea Angelescu, *Bolile Infecțioase Emergente și Reemergente*, în „Viața Medicală” – săptămânal al personalului medico-sanitar, anul IX (380), 4 aprilie 1997, p. 2.

Să admitem posibilitatea că Unitatea Divină a biosferei terestre este dată de informația genetică cuprinsă în macromoleculele informaționale ADN și ARN. Recrudescența recentă a bolilor infecțioase pe Pământ demonstrează că forțele care produc răul bolii contagioase nu se află în afara făpturilor, ci reprezintă aspecte intrinseci ale materiei vii. Divinitatea din Eul biologic nu este aceea a unui împărat care conduce lumea de sus, din ceruri, ci este un principiu care controlează totul dinăuntru. Bioinformația aflată în ADN-ul biosferei terestre se constituie ca o forță care rânduiește dinăuntru sistemelor vii, ca un Rânduitor Lăuntric, ca un Nemuritor pe planul întregului univers. Simbolul Divinității în lumea biologică este lipsit de totalitate dacă nu include și aspectul întunecat al lucrurilor, partea negativă manifestată în mod expres ca boală contagioasă – care este un război crâncen între două tipuri de ființe: microorganismul și macroorganismul. O dovadă în acest sens este existența pe suprafața celulelor care luptă cu agenții biologici, a receptorilor destinați lor, numiți receptori de membrană pentru paleoantigene¹⁴. Formarea receptorilor de membrană pentru paleoantigene este dirijată la toate viețuitoarele de informația genetică din ADN. Prin urmare, uzurparea binelui sănătății prin răul bolii infecțioase are rațiuni care se situează cu mult în trecut, la originea vieții pe Terra, simbolul acestei lupte fiind înscrise de Rânduitorul Lăuntric al informației genetice în receptorii de membrană celulară. Prezentând o manifestare a unității dinamice contradictorii a întregului biosferei terestre și departe de a fi rezolvate de progresele științei medicale moderne, bolile infecțioase vor fi în continuare, în secolul XXI, o problemă majoră pentru umanitate, cu riscuri imprevizibile.

Opoziția dintre răul bolii infecțioase și binele stării de sănătate reflectă veridic, pe plan axiologic, opoziția real-existențială dintre populația microorganismelor și populația umană. Cele două elemente formează jumătățile echivalente ale unei contradicții care definește o formă de expresie a întregului Ființei Universului în biosferă. Din momentul în care se ia act că antagonismul microorganismelor (microbi, viruși, paraziți) cu macroorganismul biologic este sistematizant, că el este implicat în perfecționarea adaptării la mediu, în sensul că este un sistem, generând – conform principiului antagonismului oricărei forme de energie – sisteme de relații (în acest caz relații imunologice)¹⁵, începând din acest moment, antagonismul detectat între microorganism și macroorganism apare ca una din numeroasele și ineluctabilele manifestări ale sistemului vital complex al organismelor superioare (mamifere, om).

¹⁴ Receptorii pentru paleoantigene (stafilococ, streptococ, viruși etc.) sunt prezenți pe membranele celulelor sistemului imunitar atât la om, cât și la animale din cele mai vechi timpuri ale istoriei lumii vii (de unde și prefixul „paleo” din denumirea lor).

¹⁵ Relațiile imunologice în bolile infecțioase se compun din: sistemul relațiilor hipersensibilității inflamatorii infecțioase mediată umoral (de anticorpi), la care se adaugă sistemul relațiilor hipersensibilității specifice mediată celular (prin limfokine) și sistemul inflamației infecțioase produse de complexe imune circulante (antigen, anticorp și complement legate între ele și dizolvate în sânge).

În cele de mai jos vom aduce două argumente ale faptului că antagonismul dintre microorganism și macroorganism în bolile infecto-contagioase are un efect sistematizant, că reprezintă, în ultimă instanță, un mecanism de îmbunătățire a adaptării la mediu.

a. Bolile contagioase eruptive¹⁶ ale copilăriei: rujeola (pojarul), varicela (vărsatul de vânt), rubeola și scarlatina produc o imunitate¹⁷ care durează tot restul vieții. Atunci când aceste afecțiuni apar mai târziu, în perioada adolescenței sau la adultul tânăr, ele evoluează mult mai zgomotos și produc complicații mai frecvente. Cu cât mecanismele inflamatorii infecțioase (activitatea macrofagelor¹⁸, a unor substanțe numite prostaglandine, a sistemului de coagulare a sângelui, a anticorpilor și limfocitelor etc.) sunt declanșate la o vârstă mai tânără, cu atât eficiența lor de luptă împotriva agresiunii microorganismelor este mai mare (în situația în care macroorganismul reușește să supraviețuiască conflictului)¹⁹. Altfel spus, cu cât experiența negativă a subiectului bolii apare la o vârstă mai fragedă, fiind trăită ca febră, oboseală până la stare de șoc, disperare, ajungând la „situație-limită” a stării vitale, cu atât esența sa vitală (materializată prin calitatea genelor, hormonilor, proteinelor și enzimelor implicate în răspunsul imun) devine mai vivace. Existența în fapt a subiectului, redusă la trăirea sentimentului de teamă specific stării de boală infecțioasă, precede și determină esența valorii sale vitale, care configurează echilibrul dinamic al stării sale de sănătate în viitor.

b. În condițiile actuale ale civilizației industriale omul modern și-a redus antrenamentul mijloacelor sale naturale de luptă împotriva microbilor și virusurilor (imunitatea umorală și celulară) datorită folosirii intempestive, iraționale a antibioticelor și a unui comportament menit să scadă rezistența sa imunologică: sedentarismul, supraalimentația²⁰, expunerea mai redusă la stresorii fizici (efortul fizic, înțepături de insecte, mici traumatisme sângerânde) și un exces al măsurilor de igienă, toate acționând mai ales în prima copilărie, generează o insuficiență călire a organismului. Aceasta a favorizat apariția bolilor prin autoagresiune imunologică (vezi capitolul 1) în care elementele sistemului de apărare a organismului (anticorpii, limfocitele) în loc să atace agenții infecțioși și ceea ce este străin corpului, agresează propriile țesuturi și organe. Așadar, diminuarea angoasei conflictului dat de stresorii infecțioși și fizici, adică eliminarea aparentă a „răului” bolii în prima copilărie, datorită progresului civilizației contemporane, a condus la o scădere echivalentă a binelui sănătății manifestată, în cele din urmă, prin apariția maladiilor autoimune.

¹⁶ Eruptiv înseamnă apariția pe piele.

¹⁷ În acest context imunitatea semnifică totalitatea mecanismelor de apărare ale organismului împotriva agenților infecțioși (microbi, viruși, paraziți).

¹⁸ Macrofagele sunt celule care curăță, asanează focarul inflamator. Inflamația se manifestă prin roșeață (dilatarea vaselor de sânge), căldură, edem (tumefiere, umflare) și jenă locală (durere).

¹⁹ Mortalitatea prin boli infecțioase este mai mică la vârsta adultă decât în copilărie, tocmai datorită perfecționării sistemului imunitar al organismului prin conflictele avute anterior cu agenți infecțioși.

²⁰ Prin supraalimentație înțelegem consumul excesiv de alimente concentrate și rafinate cu aport caloric mare în volum mic (mai ales grăsimi animale și zaharuri) în dauna proteinelor slabe, a cerealelor, legumelor și fructelor.

Valoarea sănătății – ca o stare de bine specifică echilibrului cu elementele mediului ecologic – și antivaloarea invaziei microorganismelor în corp reprezintă o pereche de termeni în interiorul aceleiași sfere, încât o legătură profundă îi condiționează reciproc. Cine dorește nu numai să cuprindă, dar să și realizeze valoarea vitală a sănătății, trebuie să învețe, încă din copilărie, să o apere împotriva nonvalorii agresiunii microbiene, virotice sau fizice (termice, traumatice, chimice). Desăvârșirea biologică prin eliminarea spontană, fără antibiotice, a micilor infecții respiratorii și digestive din copilărie este o luptă câștigată împotriva scăderii rezistenței infecțioase și a bolilor de autoagresiune imunologică.

II. TEODICEEA BOLILOR CRONICE ȘI DEGENERATIVE

Specificul *teodiceei* bolilor cronice față de cel al bolilor contagioase poate fi înțeles numai cu condiția de a lămuri, în prealabil, două noțiuni legate de fiziopatologie: *feed-back*-ul sistemelor biologice și homeostazia.

În sensul cel mai general, *feed-back*-ul se definește ca un proces care pune sursa de cauze sub influența efectelor ei. În sistemele biologice, legătura dintre cauză și efect se autonomizează într-un circuit informațional cu doi poli între care se stabilește o influență reciprocă. *Feed-back*-ul este de două tipuri: pozitiv și negativ. *Feed-back*-ul se numește pozitiv dacă efectul favorizează cauza, ceea ce duce la întărirea comenzii inițiale și exacerbarea progresivă a fenomenului. *Feed-back*-ul negativ se realizează atunci când efectul are o acțiune frenatoare asupra cauzei care l-a produs, ceea ce contribuie la autoreglarea sistemului.

Într-o boală infecto-contagioasă, mediul nutritiv al sistemului biologic este cauza care favorizează înmulțirea microorganismelor (efectul), astfel încât legătura reciprocă cauză nutritivă–efect microbial duce la autoamplificarea procesului patologic, ceea ce contribuie la mobilizarea mijloacelor de luptă ale organismului pentru a elimina infecția. Rezultatul luptei dintre microorganisme și macroorganism determină fie stingerea *feed-back*-ului pozitiv prin eliminarea sursei nutritive (a cauzei) ceea ce echivalează cu moartea biologică, fie la înfrângerea agresiunii microorganismelor prin acțiunea anticorpilor și limfokinelor, ceea ce se exprimă dinamic prin perfecțiunea Eului biologic.

Afecțiunea cronică sau degenerativă se constituie într-un *feed-back* negativ care definește starea denumită homeostazie patologică. Spre deosebire de *feed-back*-ul pozitiv al patologiei infecțioase, care este trecător și tumultos, *feed-back*-ul negativ, homeostatic, al patologiei bolilor cronice este un proces autoreglator de lungă durată în care organismul își menține, în anumite limite anormale, diferite constante ale mediului intern: glicemia²¹ și glicozuriile²² în diabet, ureea și

²¹ Glicemia normală este cantitatea de glucoză (zahăr) din sânge care variază între 80 și 120 mg./100 (homeostazia fiziologică a glucozei); în condiții de diabet apare homeostazia patologică a glucozei care are indici ce depășesc întotdeauna cifra de 120 mg./100.

²² Glicozuria semnifică prezența zaharurilor în urină, fiind caracteristică diabetului.

creatinina din sânge în insuficiența renală cronică, amilaza²³ din sânge în pancreatita cronică.... Cu alte cuvinte, boala cronică este expresia adaptării la mediu în condițiile specifice ale unui *feed-back* negativ în care, de cele mai multe ori, se înscrie și un parametru genetic (predispoziția înăscută) ce reprezintă el însuși un factor de risc.

Homeostazia patologică a bolilor cronice și degenerative se afirmă ca un sistem cibernetic autoreglator, deci un sistem material, real, ontic (nu un sistem ideal, gnoseologic, aflat exclusiv în gândire) compus din mai multe sisteme legate între ele prin origine și ierarhie: genetic (ADN), fenotipic²⁴, molecular, celular, macroorganismic și social-ecologic. Circuitul cibernetic al homeostaziei patologice a bolii cronice intră în relația pe care omul o stabilește cu mediul său social-ecologic, relație în care genomul²⁵ bolii – cu fenotipurile succesive legate de el – își alege mediul său social-ecologic, în timp ce acesta îl condiționează. Astfel, noțiunea de structură cibernetică autoreglatoare, care definește homeostazia patologică a afecțiunii cronice, depășește aspectul clinic individual pentru a îngloba complexul ierarhizat reprezentat de mediul social-economic, genomul bolii și fenotipurile descrise mai sus. Maladia cronică sau degenerativă este cauzată de o multitudine de variabile interdependente din care face parte adesea o variabilă interioară, predispoziția înăscută (genomul bolii) și un grup de variabile ale mediului (factorii de risc: supraalimentație, sedentarism, droguri etc.) Aceste variabile ale mediului de viață modern se înglobează în structura cibernetică autoreglatoare a bolii cronice prin mecanismul unui *feed-back* negativ, în care indicatorii de laborator ai afecțiunii se înscriu în anumite limite relativ constante, definind relația informațională dintre organele de comandă și de execuție implicate în procesul patologic.

Se poate susține că factorii de risc morbid reprezintă, pentru bolile cronice, ceea ce constituie din punct de vedere etiologic microorganismele pentru bolile infecțioase. În ambele situații, organismul antrenează un joc dinamic al contrariilor prin care își afirmă unitatea biologică a Eului. În cazul agenților infecțioși, se desfășoară lupta cu o forță exterioară organismului în care se hotărăște înfrângerea, moartea, ca urmare a unui proces de *feed-back* pozitiv sau biruința prin asigurarea unui nivel superior de autoreglare. În ipostaza bolilor cronice și degenerative, agenții etiologici acționează sub forma ispitelor, reprezentați de factorii de risc (sedentarismul, supraalimentația, drogurile etc.) care se interiorizează, astfel că lupta se desfășoară lent, zilnic, cu un dușman interior manifestat prin pasiuni care trebuiesc controlate prin voință.

²³ Amilaza este o enzimă din secreția digestivă pancreatică care degradează amidonul (un tip de substanță zaharoasă sau glucidică) în maltoză.

²⁴ Fenotipul este o combinație de caractere înăscute și dobândite în cursul vieții care constituie înfățișarea organismului, adică trăsăturile corporale ale sale de natură morfologică (anatomică), fiziologică, biochimică și psihologică. Genotipul reprezintă ansamblul caracteristicilor genetice (ereditare, înăscute) ale ființei vii care se traduc sau nu în fenotipul său.

²⁵ Genomul este totalitatea materialului genetic, adică a moleculelor de ADN (inclusiv a genelor) dintr-un organism.

Dr. SORIN M. RĂDULESCU, ANNABELLA ZOLEI, *Sociologia transsexualismului. Evaluări calitative și studii de caz în România*, București, Editura Lumina Lex, 1999

Apărută recent la Editura Lumina Lex, *Sociologia transsexualismului* s-a născut dintr-o preocupare mai veche a autorului „de a încerca soluționarea antinomieii existente între cauzalitatea comportamentului sexual deviant (evidențiată din exterior) și motivația sa (elaborată din interior, în raport cu punctul de vedere al deviantului)”, preocupare care s-a materializat o dată cu publicarea, în 1997, la Editura Nemira, a *Sociologiei și Istoriei Comportamentului Sexual „Deviant”*, ultimul capitol al acestei cărți fiind rezervat problemei transsexualismului. Reluând această temă, doi ani mai târziu, cartea a cărei prezentare o facem, se constituie, nu ca un „tribunal” al apărării unei clase minoritare – aceea a transsexualilor, ci ca un veritabil „manual” sau „îndreptar” venit atât în sprijinul celor interesați de o cunoaștere la nivelul simțului comun a acestei problematice, cât și al specialiștilor implicați în „clasarea” și „diagnosticarea” indivizilor care constituie această atât de „ingrată” categorie. Pornind de la specificarea faptului că în România lipsesc preocupările specialiștilor în domeniu (psihologi, sociologi, juriști, medici ș.a.) cartea se adresează, mai cu seamă, prin modalitatea de abordare eminent sociologică, celor care activează în domeniul științelor sociale și umane dar și studenților interesați de această problemă. Orientarea autorilor spre acest subiect este susținută de sesizarea numeroaselor controverse apărute în raport cu cei care constituie o minoritate, în genere, într-o societate care-și afirmă „cu stângăcie” atașamentul la noile valori, fiind tributară, în același timp, unor stereotipuri, care-i „trădează” vechea formă.

Pornind de la această premisă, în primul capitol al lucrării este analizat raportul dintre normal și patologic, relația dintre normă, normalitate, socialitate și cultură, probleme care aduc, pe parcursul lecturării, numeroase clasificări privind posibilitățile de „interferență” sau „divergență” a explicațiilor oferite de cunoașterea sociologică, psihologică, psihiatrică și juridică.

Capitolul doi al lucrării este rezervat analizei sociologice a sexualității, cu referire la cele trei dimensiuni ale conceptului: normalitate, devianță și patologie. Sunt prezentate, în prima parte, principalele direcții de analiză sociologică întreprinse în domeniul sexualității, cu sublinierea rolului instituțiilor, ca instanțe socializatoare, cu impact major în orientarea conduitei sexuale ale indivizilor. Din perspectivă sociologică, cercetarea sexualității umane se referă, în esență, la căile specifice prin care societatea sau cultura modelează conduitele și preferințele sexuale ale indivizilor. Sunt enumerate trei ipoteze fundamentale care stau la baza sexualității umane: **1.** sexualitatea este reglementată social, prin mijlocirea unui sistem de norme, reguli și instituții, modalitățile de „influențare” sau inducere a unei anumite conduite sexuale, fiind specifice tipului de societate căruia îi aparțin indivizii; **2.** instituțiile de bază ale societății determină regulile care guvernează sexualitatea în cadrul societății respective; **3.** caracterul adecvat sau inadecvat, dezirabil sau indezirabil, al unui anumit comportament sexual depinde de sistemul cultural în care se manifestă, motiv pentru care nu poate fi postulat un model unic de sexualitate normală sau deviantă. În mod consecvent, sunt menționate patru niveluri, considerate de sociologi ca fiind influențe sociale exercitate cel mai frecvent asupra sexualității umane: **1. macrosocial** – societatea ca ansamblu integrat; **2. subcultural** – reprezentat, în principal, de către clasa sau grupul social din care face parte individul; **3. interpersonal**

– reprezentat de interacțiunea cu părinții, prietenii sau partenerul; **4. individual** – care evidențiază modul personal de orientare sexuală, dorința sexuală și genurile de scenarii sexuale asimilate.

Revenind la distincția între normal–deviant, normal–patologic, aplicată în domeniul sexualității, autorul subliniază relativitatea criteriilor de apreciere a unei anumite conduite sexuale, clasificarea principalelor categorii de devianță sexuală, având mai cu seamă rolul de a pune în legătură criteriile sexologice cu cele sociologice și criminologice. Recunoscând semnificația peiorativă și caracterul relativ al noțiunii de devianță în domeniul sexualității, sunt prezentate (conform clasificării făcute de J.Gagnon și W.Simon – 1967) trei tipuri de devianță sexuală, în funcție de magnitudinea abaterii și gradul de toleranță manifestat de comunitate:

a. devianța sexuală normală, incluzând conduite, acte sau preferințe caracterizate de o corespondență scăzută între regulile sociale, prescripțiile juridice și conduitele indivizilor (cazul masturbării, al relațiilor sexuale preconjugale, al sexului oral ș.a.), practici care au devenit conduite permise și tolerate, dat fiind caracterul lor privat care nu intră în conflict deschis cu exigențele morale, medicale sau juridice. Mai mult chiar, asemenea acte, în concepție funcționalistă, sunt considerate a avea un caracter benefic pentru societate, dat fiind faptul că acestea îndeplinesc numeroase funcții sociale cu caracter de „sublimare“. Devianța sexuală „normală” este, din acest punct de vedere, un gen de „devianță neutră” care nu afectează nici societatea, nici indivizii, având capacitatea de a orienta impulsurile biologice spre căi dezirabile social;

b. devianța sexuală patologică ia în considerare acele cazuri în care există o corespondență ridicată între normele sociale, prescripțiile juridice și conduitele indivizilor. Urmare a caracterului predominant individual al acestei forme de devianță, etichetarea ei are la bază, mai degrabă, invocarea unor criterii de ordin medical decât a normelor sociale sau culturale. Sunt date ca exemplu, violurile, incesturile și actele de pedofilie;

c. devianța sexuală cu caracter de grup apare în condițiile în care conduitele sexuale ale indivizilor sunt asociate cu normele și valorile unor subculturi distincte, motiv pentru care mai este denumită devianță „subculturală”. Aceste subculturi sunt caracterizate de un status dublu: pe de o parte, sunt stigmatizate și marginalizate în raport cu dominația culturii sexuale legitime, pe de altă parte, în cadrul lor indivizii dobândesc securitate și deplina lor identitate. Sunt menționate, ca fiind cele mai relevante exemple de devianță subculturală, prostituția și homosexualitatea, care presupun forme de organizare, conduite, norme și valori diferite sau alternative față de cele ale formelor de sexualitate „legitimă”.

Un loc aparte în structura cărții îl ocupă capitolul trei, rezervat în exclusivitate problemei transsexualismului. Dincolo de numeroasele lămuriri și precizări de ordin terminologic și de evidențierea principalelor caracteristici ale transsexualismului, primele subcapitole pot fi considerate ca o veritabilă „incursiune” în istorie, filosofie, religie și literatură, travaliu extrem de laborios, pe cât de necesar, pe atât de util, în explicarea originării formelor de devianță sexuală. Pornind de la modelul unisexuat al hermafroditismului „originar”, se arată că „ideologia” acestui model a continuat să existe în discuțiile despre *sexul biologic* și *genul cultural*, deosebit de actuale astăzi, mai cu seamă, în legătură cu problematica atât de controversată a transsexualismului. Din această perspectivă, sexul este considerat, mai degrabă, ca o categorie sociologică și nu una ontologică, diferențierea sexelor fiind expresia unei ierarhii culturale fără a avea o condiționare directă în raport cu diferențierea corporală a indivizilor. Pe acest model, sunt „grefate” într-o manieră extrem de reușită diferențierile eminent necesare, făcute între transvestism, hermafroditism și homosexualitate, pe de o parte, și transsexualism, pe de altă parte. Abordarea este pluridisciplinară, explicațiile sexologilor, psihologilor și ale psihiatrilor fiind completate de interpretările oferite de sociologi. În acest sens, autorul accentuează rolul perspectivei sociologice în evaluarea genezei și a mecanismelor care stau la baza adoptării uneia dintre conduitele sexuale menționate.

Capitolul patru este rezervat principalelor concepții și teorii reprezentative cu privire la transsexualism. Pornind de la sublinierea caracterului multidisciplinar al acestei problematice și de la semnarea faptului că etiologia transsexualismului a făcut, aproape în exclusivitate, obiectul

investigațiilor cercetătorilor din domeniul endocrinologiei, geneticii, psihiatriei, psihologiei, sociologiei, se arată că nu există, până în momentul de față, criterii certe de afirmare a dominanței unei variabile cauzale implicată în manifestarea „caracterului” de transsexual, în același timp neexistând o concordanță absolută între tipurile de sex (gonadic, fenotipic, legal, hormonal și psihosocial) care dau conștiința identității sexuale a transsexualului. Ne-a atras atenția, mai cu seamă, interpretarea sociologică oferită transsexualismului. Cea mai importantă contribuție a sociologilor în cercetarea acestei problematici constă în analiza identității sexuale și a procesului de „etichetare”, prin intermediul cărora indivizii care suferă de tulburări ale identității de sex sunt definiți ca atare, pentru ca ulterior, în pofida acestei definiții, să asimileze comportamentul „prescris” de „majoritate”, devenind membri ai subculturii transsexuale. Concentrându-se, cu precădere, asupra componentei culturale implicată în asumarea rolurilor sexuale și acordând în același timp o importanță deosebită procesului de etichetare, care induce asimilarea unei conduite sexuale „prescrise”, autorul pune la dispoziția cititorului o serie de informații extrem de pertinente, privind cauzele și motivațiile celor care constituie subcultura sexuală, aflată într-o confruntare permanentă cu problema stigmatului și a marginalizării.

Ultimul capitol al lucrării, *Evaluări calitative și studii de caz în România*, redactat prin implicarea și contribuția directă a d-rei Annabella Zollei – absolventă a Facultății de Psihologie-Sociologie „Spiru Haret” – vine, în mod complementar, să concretizeze evaluările teoretice efectuate în prima parte a lucrării, prin prezentarea unor cazuri de transsexualism întâlnite în România. Studiile de caz, efectuate pe baza foilor de observație clinică, a testărilor psihologice și a interviurilor semidirijate, având subiecți transsexuali, sunt completate de convorbirile efectuate cu experți în acest domeniu (chirurgi, endocrinologi, psihiatri și, nu în ultimul rând, psihologi) și de materialele apărute în presă legate de acest subiect. Deși numărul cazurilor prezentate nu poate garanta reprezentativitatea (admițând chiar ideea unei „maxime condensări” a trăsăturilor comune într-un „gen” sau categorie) atât de necesară în cazul unei discipline ca sociologia, chiar dacă aceste cazuri, prin conținutul lor informațional, acoperă mai degrabă o problematică de interes strict medical și descriu condiția psihologică a subiecților în cauză, totuși, lectura lor permite aflarea unor răspunsuri la o serie de întrebări de care pot fi interesați și sociologii, printre care: estimarea amplitudinii fenomenului de transsexualism în România, evaluarea celor mai reprezentative caracteristici individuale și sociale ale grupurilor de transsexuali care s-au adresat medicilor pentru operația de schimbare de sex, evidențierea diferențelor dintre transsexuali, homosexuali și alte minorități sexuale, testarea principalelor teorii cu privire la originea transsexualismului, analiza reglementărilor legale în ceea ce privește posibilitatea asumării unei noi identități sexuale etc.

Cărții prezentate îi pot fi recunoscute, fără ezitare, merite deosebite. Considerăm că este extrem de dificil să apreciem, fără să omitem, tot ceea ce este merituos, fără nici un partizanat cu autorii cărții. Remarcăm înainte de toate, caracterul inedit al lucrării. Dat fiind faptul că, problema celor care constituie o „minoritate”, și mai cu seamă, o minoritate sexuală, nu a fost considerată nicicând „presantă” pentru, și în raport cu cei care constituie „majoritatea” (confruntată permanent cu probleme care implică socialul, ca ansamblu) acest subiect rămâne, în preocupările sociologilor o absență, încă. Totuși, așa cum arată autorul, deși problemele acestei minorități nu par a fi presante, ele sunt *vitale* pentru această categorie de persoane, în condițiile în care confuzia identității lor sexuale le deturneză întregul sens al existenței. Plecând de la această „judecată” care poate fi considerată în egală măsură evaluativă și moralizatoare, în raport cu cei care recurg la raționamente simple și reduționiste, „etichetând” cu ușurință orice conduită care se abate de la medie, cartea de față constituie în același timp o „provocare” făcută tuturor specialiștilor implicați în „rezolvarea” cazurilor de transsexualism din România. Dat fiind faptul că implicarea sociologilor, psihologilor, medicilor în studierea efectelor pe care le produce operația de inversare a sexului ar putea fi esențială pentru membrii acestei minorități sexuale care-și revendică dreptul la identitate și normalitate, intervenția reclamă, înainte de toate, renunțarea la „stereotipuri” și „clișee” legate de moravurile, tradițiile și obiceiurile societății. Din același considerent, sensibilizarea publicului cititor în sensul creșterii

gradului de toleranță față de cei care sunt „altfel“ în raport cu ceea ce este dezirabil, considerăm a fi un efect nemijlocit al acestei lucrări, care poate fi apreciată de înaltă ținută științifică.

Dana Sicoe

ELENA COBIANU, *Progresul moral*, București, Editura Printech, 1999

Tema progresului în general, a celui moral în special, este una din cele mai incitante probleme ale cunoașterii umane, ea impunând de-a lungul istoriei cunoașterii, dar și a istoriei reale, atitudini pro sau contra, o concepție filosofică mai mult sau mai puțin optimistă, mai mult sau mai puțin pesimistă ca și o evoluție a valorilor morale în sens ascendent.

Întrebarea dacă lumea a devenit mai bună sau mai rea, dacă omul a devenit mai uman sau, dimpotrivă, dacă există o direcție mereu urcătoare a moralei a preocupat cugetarea umană din cele mai vechi timpuri. Răspunsurile incipiente la aceste întrebări, ca și la cele privind modul cum a apărut lumea, dacă aceasta poate fi cunoscută, cum a apărut omul și care este rostul lui în univers, s-au aflat în centrul reflexiei filosofice din cele mai vechi timpuri până astăzi.

Lucrarea Elenei Cobianu dovedește valențe științifice deosebite pentru că ea încearcă să redea istoria progresului moral, în care crede, cu argumentele cunoașterii filosofice, cunoașterii culturii, la care se adaugă propriile-i considerații cu privire la perioada contemporană, nu lipsită de contradicțiile specifice progresului. În mod benefic pentru cititor, autoarea subliniază momentele când se pune cu acuitate problema progresului. „Marile momente de cumpănă ale istoriei umane au readus de fiecare dată în centrul atenției problematica progresului omenirii, și a progresului ei moral cu deosebire, permanență revitalizată de zgomotul cu care o orânduie se prăbușea pentru a lua locul alteia”.

În felul acesta, autoarea, indirect, își motivează și mobilul scrierii și publicării lucrării: ca o necesitate interioară de a lămuri mecanismul acțiunii valorilor, eroziunea și instituirea scalei acestora în noi, pentru a oferi un instrument eficient, validat științific, de descifrare a actualei perioade de tranziție, ale cărei direcții de evoluție sunt slab conturate.

Lucrarea *Progresul moral* este rodul unor cercetări ample și profunde în istoria filosofiei, istoria moralei și în istoria culturii românești din care face un capitol de sine stătător pentru a demonstra, încă o dată, dacă mai este nevoie, permanenta racordare la mondial, la cultura europeană a celor mai de seamă dintre reprezentanții ei. De aceea, ea poate servi drept ghid în cercetarea științifică teoretică, în investigația sociologică de teren, pentru orientarea în complexitatea fenomenelor și proceselor sociale, având drept stele polare valorile, în general, cele rurale, îndeosebi.

Lucrarea are două părți distincte, dar puternic legate între ele: partea întâi, *Dimensiunea valorică a progresului rural. Unitate și contradicție* și partea a doua, *Idei despre progresul moral în filosofia românească la cumpăna dintre secolele XIX și XX*.

Analizând dimensiunea valorică a progresului moral, de fapt, autoarea pune în lumină, implicit, dimensiunea morală a activității umane, a relațiilor umane, a existenței umane în oricare dintre formele sale de manifestare, dimensiunea ce dă o nouă calitate ființei umane și vieții acesteia. Ea intră în dialog cu autorii pe care îi analizează, le preia ideile înregistrându-le, argumentându-le, le subliniază aporturile la teoria cunoașterii sau îi critică, corespunzător cu un criteriu sau altul deja statuat, recunoscut.

„Muncă grea și surdă de evoluție care împinge masele spre un viitor mai bun”, cum definea progresul moral la sfârșitul secolului al XIX-lea Ch. Letourneau, acesta fiind rezultatul unei continue îmbogățiri, reconsiderări și resemnificări a tablei de valori, având în vedere continuitatea pe linia tradiției morale și includerea inovației morale ca factor de schimbare – adaugă Elena Cobianu.

Situându-se pe poziții optimiste în ceea ce privește progresul moral, chiar când acesta este minat de contradicții, stagnări și momente de regres, lucrarea demonstrează, pas cu pas, ideea că destinul omului este de a urca întotdeauna, de a-și perfecționa și îmbunătăți umanitatea în folosul său și al omenirii.

Ideologia progresului începe cu omul și sfârșește cu el pentru că în afara lui – ca apreciere valorică – nici nu ar putea fi conceput. Numai omul trăiește și gândește valorile și tot numai el apreciază dacă drumul său urcă sau coboară în ceea ce privește realizarea atributelor umanității, pe scurt, dacă există progres sau nu.

Demn de relevat este și modul echilibrat și obiectiv științific în care analizează toate curente de idei privind progresul general și progresul moral, inclusiv marxismul, căruia îi subliniază atât contribuțiile la istoria cunoașterii, cât și limitele și erorile. Autoarea, de asemenea, nu evită și nu ezită o dezbateră deschisă asupra epocii socialismului din perspectiva progresului moral, a valorilor morale care începuseră să se impună în relațiile dintre oameni în viața socială, chiar dacă numai într-o formă incipientă, ca și a perioadei de tranziție, cu reușitele și prăbușirile ei.

Logica concepției despre progres – arată Elena Cobianu – constă în prioritatea acordată interesului celor mulți, luarea în considerare a soartei fiecărui și a oricărui om concret (p. 46). Ideea de progres moral are sens numai în raport cu omul, progresul moral „măsurându-se” în progresul realizat de om pentru continua sa desăvârșire interioară. La opera infinită a progresului umanității colaborează fiecare individ și societatea ca întreg.

Progresul moral nu este o „operă” de sine stătătoare a individului și a societății, ci se desfășoară pe fondul general al progresului social-istoric, deși el are specificul său și relativa sa independență. Progresul moral rămâne baza și măsura progresului social – spunea P.P. Negulescu, sau, sintetic exprimat, există atât progres social, cât progres moral manifest.

Progresul moral nu poate fi conceput ca lege obiectivă, subliniază autoarea, el este în strânsă legătură cu oamenii, relațiile și acțiunile lor, cu interesele, năzuințele, aspirațiile, pierderile și câștigurile de ordin moral, inclusiv cu iluziile și deziluziile epocilor și oamenilor lor (p. 52). El este și un ideal, ceea ce implică o „viitorizare” a prezentului sau o îmbinare specifică a prezentului cu viitorul.

În partea a doua, pornind de la premisa potrivit căreia cultura este/trebuie să devină un criteriu al progresului general, autoarea realizează un pertinent studiu diacronic și tematic în cultura română privind progresul moral la gânditorii români, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și ajungând până în zilele noastre, cu care prilej trece în revistă contribuțiile teoretice românești la explicarea și interpretarea procesului de europeanizare specific secolului trecut și perioadei actuale.

Lectura cu atenție a lucrării, scrisă într-un stil plăcut, accesibil și totuși urmărind meandrele complexe ale gândirii filosofice, dă șansa cititorului să pătrundă în lumea valorilor morale de care astăzi se duce atâta lipsă. Prin noutatea tematică abordată, prin profunzimea și nuanțata documentare din literatura străină și românească Elena Cobianu realizează un studiu comparativ de excepție între cultura occidentală și cultura românească pe o temă de o stringentă actualitate – progresul moral. De aceea lucrarea poate fi considerată o contribuție de seamă în cercetarea științifică, dar și în procesul de educație morală, în spiritul culturii naționale, a tinerei generații.

Lily Rain

SATUL ROMÂNESC ȘI INTEGRAREA EUROPEANĂ,
simpozion național, București, 22 martie 2000

Organizat de Fundația Națională pentru Civilizație Rurală „Niște Țărani” împreună cu Forumul Democrat din România, simpozionul național „Satul românesc și integrarea europeană” a avut loc pe data de 22 martie 2000, la Palatul Parlamentului. În deschiderea simpozionului au luat cuvântul scriitorul Dinu Săraru, președintele fundației „Niște Țărani”, prof. univ. dr. Răzvan Theodorescu, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. dr. Constantin Ionete, membru de onoare al Academiei Române și, nu în ultimul rând, acad. Eugen Simion, Președintele Academiei Române.

Academicianul Eugen Simion s-a arătat îngrijorat de situația actuală a satului românesc și a locuitorilor lui, fiind preocupat în mod special de viitorul satului ca unitate spirituală, tradițională, cu un anumit cod de existență. Eugen Simion nu se consideră a fi unul dintre cei care mitizează vechiul sat românesc, neatribuindu-i acestuia din urmă, așa cum o fac adesea alții, calitatea de a fi idealul nostru social. Ceea ce trebuie să ne preocupe acum, în opinia lui Eugen Simion, este problema integrării europene a satului românesc; această integrare însă nu se va putea produce atâta timp cât satul românesc nu va fi un sat civilizată, un sat de fermieri și, nu în ultimul rând, atâta timp cât societatea românească nu se va îndrepta spre această lume occidentală. Noi va trebui, în cele din urmă, să producem un model de existență care să facă societatea noastră competitivă cu societatea occidentală. Eugen Simion a accentuat, în final, importanța culturală, dar și politică pe care o are acest simpozion, subliniind interesul și disponibilitatea pe care Academia Română le va avea întotdeauna pentru programele coerente asupra civilizației lumii rurale.

De asemenea, și academicianul Constantin Ionete a apreciat modul în care s-au prezentat, în general, cercetătorii care s-au preocupat de mediul rural, considerând că aceste studii pot constitui o platformă pentru construcția fermelor mici și mijlocii, a fermelor specializate. În finalul aserțiunii sale, acad. Constantin Ionete s-a arătat îngrijorat de faptul că, în ciuda existenței, chiar în cadrul Academiei Române, a unui Institut de Sociologie, a unui de Cercetare a Calității Vieții, a altuia care se ocupă de structurile din agricultură și a multe altor institute de profil, cercetările acestora nu depășesc limitele cercului de cercetători care le scrie și care, cel mai adesea, tot el le citește. Unul dintre meritele Fundației Naționale pentru Civilizație Rurală ar fi astfel tocmai venirea acesteia în sprijinul valorificării unor asemenea cercetări.

După aserțiunile personalităților care au avut menirea de a deschide lucrările acestui simpozion, au urmat comunicările propriu-zise, comunicări susținute de oameni de știință și de cultură, proveniți din cele mai variate domenii: sociologi, economiști, ingineri, medici, dar și etnologi, geografi, scriitori.

Comunicarea, *Agricultura românească între comunism și „capitalismul sălbatic”*, susținută de Ilie Bădescu, profesor universitar, director general al Institutului Național de Cercetare pentru Civilizație Rurală, președintele Asociației Sociologilor din România, în colaborare cu Radu Baltasiu, lector universitar doctor în cadrul Catedrei de Sociologie a Universității București, a vizat o analiză critică a legilor fondului funciar, și anume, Legea 18/1991 și, respectiv, Legea 1/2000, supranumită și Legea Lupu. Au fost prezentate nouă riscuri sociale pe care aplicarea celei din urmă legi le-ar atrage după sine. Pentru exemplificare, voi prezenta în continuare câteva dintre aceste riscuri. Una dintre criticile aduse Legii Lupu este aceea că împrumutarea ar trebui să aibă în vedere mai mult decât repararea unor greșeli trecute, și anume, raționalizarea muncii sau respectarea ecologiei mediului. În plus, spun autorii comunicării, Legea 1/2000 nu face nici o referire la inventarul tehnologic și animalier sau la dimensiunile optime ale pământului cu privire la eficiența economică. Astfel există

riscul ca marii proprietari să producă doar pentru consumul de lux, pierzând în privința eficienței economiei naționale.

Comunicarea *Universul rural – expresia identității noastre naționale într-o Europă unită* a aparținut lui Aurelian Bondrea, Rectorul Universității „Spiru Haret”. Începând, ca mai toate comunicările care i-au urmat, prin elogierea satului românesc, au fost prezentate argumente atât pro, cât și contra, ce-i drept, într-o pondere mai mică, integrării europene a României. Argumentele contra s-au referit, în general, la o posibilă anihilare culturală și chiar la o posibilă pierdere a identității culturale în cazul în care integrarea nu s-ar face luându-ne toate măsurile de precauție. Și această idee s-a regăsit, într-o formă sau alta, în multe dintre comunicările acestui simpozion.

Intitulată *Căi de redresare a agriculturii românești*, comunicarea susținută de dr. ing. Costică Leu relevă importanța pe care o deține de drept agricultura în procesul de redresare al economiei românești. Susținerea și restabilirea dreptului de proprietate asupra pământului, stabilirea priorităților, folosirea și gestionarea optimă a întregului fond funciar, negocierea liberă de prețuri la produsele agricole, subvenționarea de către stat a anumitor produse de larg consum, acordarea de credite cu dobânzi rezonabile, stimularea exportului de produse agricole și, nu în ultimul rând, susținerea cercetărilor științifice în domeniu sunt doar câțiva factori care contribuie, în opinia lui Costică Leu, la relansarea economică a țării și, implicit, a satului românesc.

Comunicarea *Sănătatea țaranului, azi*, prezentată de doamna Mioara Rădulescu, medic primar – comuna Slătioara, județul Vâlcea –, a constituit un semnal de alarmă în ceea ce privește starea de sănătate fizică, psihică și morală a oamenilor de la sate, și, în mod special, locuitorii comunei Slătioara. Scăderea numărului populației corelată cu îmbătrânirea populației, creșterea îngrijorătoare, față de anul 1990, a incidenței unor boli, cum ar fi bolile psihice, cele cardio-vasculare sau a epilepsiei, apariția tot mai frecventă a alcoolismului la femei și la tineri, divorțialitatea extrem de ridicată sunt doar câteva dintre problemele grave cu care se confruntă, în opinia doamnei Mioara Rădulescu, comunitatea celor din Slătioara.

În comunicarea, *Conceptul neo-ruralist pentru revigorarea și dezvoltarea satelor românești*, prof. dr. doc. Dumitru Teaci ne-a propus o nouă soluție pentru redresarea economiei naționale: neo-ruralismul. Printre măsurile care trebuie numai decît adoptate pentru revigorarea totală a agriculturii s-ar număra: transferarea în mediul rural a industriei bunurilor nealimentare, asigurarea forței de muncă prin absorbirea unei părți dintre cei disponibilizați în oraș dar nu numai, dezvoltarea infrastructurii, a turismului rural, asigurarea pregătirii profesionale a sătenilor pentru toate profesiunile existente local, nu doar pentru agricultură. În privința surselor de finanțare a procesului de dezvoltare rurală, s-a propus crearea unei Agenții de dezvoltare rurală.

Prin comunicarea *Arhetipurile vechii Europe la cumpăna mileniilor*, prof. univ. dr. Ion Ghinoiu a susținut și demonstrat într-o manieră deosebită faptul potrivit căruia calitatea unui popor nu stă doar în reușitele lui economice și politice, ci și în reușitele de pe plan cultural și simbolic.

O altă comunicare interesantă, conținând idei inovatoare a fost comunicarea prof. univ. dr. Mihai Berca, intitulată *De la satul patriarhal la orașul sat*. Plecând de la ideea că frumusețea patriarhală este devorată astăzi de mizeria fiecărei zile, Mihai Berca a dat câteva sugestii „salvatoare” printre care s-au numărat: dezvoltarea serviciilor, telecomunicațiilor, rețelelor de canalizare, crearea unor obiective speciale pentru cultură și sport, mutarea în afara zonei de locuit a platformelor industriale și agroindustriale. Autorul comunicării reclamă necesitatea construirii orașelor rurale care, neignorând echilibrul ecologic, ar duce la scăderea stresului cotidian și la îmbunătățirea calității vieții locuitorilor lui.

Theodor Wexler, vicepreședintele Fundației „Dr. Wilhelm Filderman”, în comunicarea *Progresul agriculturii românești în viziunea deputatului Wilhelm Filderman*, a încercat o apropiere a situației economiei românești din perioada interbelică, cu situația economică actuală în care se află România. De asemenea, au fost prezentate și soluțiile pe care Wilhelm Filderman le propunea în anul 1929 în Parlament, soluții de care ar trebui, după opinia lui Theodor Wexler, să țină seama și parlamentarul român de astăzi.

Ideea comunicării lui Cernescu Trăilă, cercetător la Centrul de Sociologie Urbană și Regională, intitulată *Evoluția agriculturii românești. Repere socio-economice*, a fost aceea că progresul agriculturii nu va putea fi realizat atîta timp cît nu va exista un regim de protecție pentru agricultură, așa cum există pentru industrie.

Una dintre cele mai interesante comunicări ale acestui simpozion a fost cea a doamnei Veselina Urcu, intitulată *Oportunități și dificultăți ale dezvoltării durabile a satului românesc*. Deși ideea care a stat la baza comunicării – relația între integrarea europeană a satului românesc și dezvoltarea lui – nu a fost una neașteptată, dată fiind tema simpozionului, modul dinamic în care au fost expuse problemele a captat auditoriul încă din primele momente. În esență, din comunicarea doamnei Urcu a reieșit faptul că integrarea europeană a satului românesc este un fapt cât se poate de pozitiv, fiind de dorit ridicarea lui la modelele de dezvoltare specifice Europei occidentale. Singura problemă este că alinierea modelelor de dezvoltare românești la cele europene necesită un timp de pregătire, satul românesc având să intre în concurență cu satul vest-european abia după ce acest timp se va fi scurs. Astfel, apare necesitatea unei negocieri între factorii Uniunii Europene și puterea centrală din România, acestea din urmă revenindu-i sarcina de a obține un rezultat favorabil nouă. Riscul care ar putea apărea, în cazul în care nu s-ar obține în urma negocierilor un timp suficient de pregătire, este acela al transformării satului românesc într-o piață de consum a lumii occidentale. Astfel, în opinia doamnei Urcu, problema satului românesc este o problemă a dezvoltării durabile. Va trebui să se aibă în vedere nu doar dezvoltarea mediului rural, dar și dezvoltarea urbanului și a tuturor elementelor mediului natural. Țăranul va trebui să fie motivat în procesul dezvoltării spațiului său, astfel încât inițiativa să vină din partea lui. Statului nu îi va mai reveni astfel decât sarcina de a-i da țăranului posibilitatea să se manifeste, ca factor activ al dezvoltării.

Gheorge Șișeștean, conferențiar universitar la Catedra de Sociologie a Universității Oradea, prin comunicarea sa, *Satul românesc în tranziție. Analiza comparativă în context european*, a adus în prim plan câteva dintre tendințele negative existente la ora actuală în cadrul agriculturii românești. Astfel, în opinia domnului Șișeștean, una dintre cele mai mari probleme cu care se confruntă economia națională este tocmai autarhizarea agriculturii românești, tipul dominant de agricultură fiind cel de subsistență. Satul românesc se confruntă azi și cu alte fenomene îngrijorătoare care se întrețin reciproc. Printre acestea se numără îmbătrânirea populației, reducerea natalității rurale, prin reducerea ponderii populației de vârstă fertilă, restrângerea suprafețelor cultivate și, astfel, întreruperea ciclurilor agricole și barbarizarea peisajului, cu alte cuvinte, ineficiența economică a cultivării pământului, revenirea agriculturii la modul arhaic de exploatare și blocarea circulației pământului. În final, Gheorghe Șișeștean și-a exprimat convingerea că tot ceea ce se va face în sistemul rural în viitor va trebui să țină cont și să se sprijine pe energiile rurale.

În comunicarea *Personalism versus colectivism*, scriitorul Corneliu Leu arată că prin integrarea europeană a satului românesc ar trebui să se ajungă la spiritualitatea sa personalistă. Personalismul a creat omul productiv, plin de inițiativă și doar o asemenea mentalitate ar putea să ne redea occidentului. Pentru aceasta este nevoie de un demers moral de eradicare a tot ceea ce este sechelă colectivistă. Astfel, integrarea europeană a satului românesc va avea loc de la sine.

Comunicarea *Noile dimensiuni ale satului românesc în contextul globalizării și integrării* a fost susținută de Marcel Moldoveanu, coordonatorul Departamentului de Probleme Globale al Institutului de Economie Mondială. Încă o dată, a fost accentuată importanța deosebită pe care o are, în mersul României spre o integrare europeană, dialogul științific internațional, dar mai ales valorile perene ale civilizației satești.

Cu convingerea că inițiativa Fundației Naționale Pentru Civilizație Rurală „Niște Țărani” de a organiza un simpozion pe tema actualității importanței satului românesc a reprezentat un câștig pentru cercetarea și, de ce nu, pentru economia românească, sperăm ca manifestările științifice de acest gen să capete amploare.

Ozana Cucu-Oancea
Asistent de cercetare,
Institutul de Sociologie

**JUSTIȚIA, FORȚELE DE ORDINE ȘI SOCIETATEA ÎMPOTRIVA
CORUPȚIEI, Conferință regională a țărilor din Europa Centrală și de Est,
București, 30-31 martie, 2000**

În perioada 30-31 martie 2000, s-au desfășurat, în București, lucrările conferinței regionale cu tema: *Justiția, forțele de ordine și societatea împotriva corupției*. Au participat reprezentanți ai ministerelor de justiție, ai poliției, procuraturii, ai serviciilor de informații din Ungaria, Ucraina, Estonia, Albania, Lituania, Macedonia, Olanda, Germania, precum și reprezentanți din partea Băncii Mondiale, grupului GRECO, ai O.N.G.-urilor (USAID, FDSC, Transparency international) și ai Guvernului SUA.

Discuțiile s-au purtat în plen, și pe secțiuni, în jurul următoarelor probleme:

- Granițe oneste: asigurarea integrității lucrătorilor din cadrul serviciilor de graniță și de vamă.
- Identificarea și combaterea cazurilor de corupție în rândul forțelor de poliție și serviciilor de informații.
- Rolul cooperării internaționale și regionale în prevenirea și combaterea corupției.
- Cooperarea dintre justiție, poliție și sistemul bancar în prevenirea și combaterea corupției.
- Procedurile judiciare și celeritatea înfăptuirii justiției în cauzele de corupție.
- Succesul în lupta împotriva corupției ca rezultat al cooperării dintre instituțiile statului.
- Dezvoltarea programelor și a strategiilor naționale și regionale de prevenire și combatere a corupției.

Membrii delegațiilor prezentate la Conferință și-au exprimat opiniile conform cărora, în prezent, corupția a ajuns principalul adversar al autorităților statului, prin faptul că le diminuează eficiența și credibilitatea, și acționează ca o instituție paralelă instituțiilor care asigură funcțiile statului, se manifestă mai activ în raport cu birocrăția, erodează raporturile de încredere dintre cetățean și autorități, subminează programele sociale și economice promovate de acestea.

Participanții au recunoscut caracterul endemic, complex și tendința de globalizare a corupției, repercusiunile disolutive asupra întregului sistem social și a părților sale constitutive (administrație, justiție, forțe de ordine) și efectele ei distructive în planul valorilor morale. Acestea sunt motivele pentru care au devenit necesare: abordarea globală a controlului și reacției sociale asupra fenomenului de corupție, transferul de experiență, asistență și consiliere în materie, evaluarea și monitorizarea fenomenului de corupție, corelarea instrumentelor juridice internaționale cu legislația internă, în sensul armonizării lor, crearea și perfecționarea instrumentelor și instituțiilor specifice luptei împotriva corupției, participarea efectivă a societății civile (prin organizațiile nonguvernamentale, *mass-media*, cercurile de afaceri, cetățeni) la programele anticorupție.

Interesantă s-a dovedit a fi intervenția domnului Miklos Marschall (Transparency International) care a prezentat rezultatele sondajelor efectuate în 99 de țări. Ca urmare a utilizării „indicelui de percepție” (T.I.) a fenomenului de corupție, țările avute în vedere din cadrul E.C.E au fost ierarhizate conform scorurilor obținute astfel: Slovenia (6), Estonia (5,7) și Ungaria (5,2) sunt țările care par a avea sub control corupția și crima organizată, în timp ce România (3,3) se numără printre cele percepute ca fiind țări cu un risc maxim în ceea ce privește corupția, ocupând locul 63 din cele 99 de ierarhizări, la egalitate cu Bulgaria, Egipt, Ghana și Macedonia.

De remarcat faptul că, majoritatea statelor participante au relevat necesitatea efectuării unor studii periodice pentru evaluarea stadiului de manifestare al corupției și elaborarea programelor de acțiune anticorupție. Ungaria, Ucraina și Estonia sunt doar câteva dintre țările care și-au elaborat strategiile de luptă împotriva corupției, pornind chiar de la rezultatele înregistrate în anchete sociologice.

Soluțiile adoptate de către Ungaria și Estonia în combaterea acestui fenomen sunt, credem noi, interesante și aplicabile și în România. Iată de ce, vom expune pe scurt modul în care au înțeles guvernele acestor state să acționeze. Strategiile lor de combatere a corupției au luat în considerare următoarele aspecte: **1.** întinderea fenomenului de corupție; **2.** deschidere socio-politică a luptei împotriva corupției; **3.** evaluarea fenomenului de corupție și a subiecților acestui fenomen; **4.** necesitatea declarării publice a avutului funcționarilor publici.

Concluzia, care s-a desprins din intervențiile reprezentanților acestor state, este că lupta împotriva corupției la nivel național este eficace doar în condițiile în care există: *voință politică* de a combate corupția, *legislație eficace* (legi anticorupție, legea funcționarului public, legea declarării publice anuale a averilor funcționarilor «din guvern, poliție, procuratură, vamă, bănci» și a rudelor

lor, sancțiuni penale împotriva celor care fac declarații false) și *mecanisme de control* adecvat (Curte de Conturi, Comisie Parlamentară anticorupție).

Problema resurselor umane necesare luptei anticorupție s-a bucurat de un interes deosebit din partea experților pentru că așa cum aprecia și Valeriu Stoica „Nu putem avea servicii publice oneste, devotate cetățeanului, fără funcționari publici corecți. Nu poate exista justiție și ordine publică, fără magistrați și polițiști competenți și incoruptibili”.

În acest sens, experiența a demonstrat că o soluție bună este elaborarea, printre altele, a „Codului etic de conduită” pentru funcționari, polițiști, magistrați, vameși, ale cărui prevederi stipulează: buna salarizare și garantarea locului de muncă, publicarea declarațiilor averilor funcționarilor și rudelor; funcționarul și rudele sale nu au dreptul să ceară sau să consimtă la primirea de beneficii pentru exercitarea atribuțiilor de serviciu. De asemenea, în Estonia, autoritățile au mers până la introducerea în Codul Penal a unui articol special privind corupția, conform căruia în cazul în care funcționarul primește mită pentru îndeplinirea atribuțiilor sale, face uz de funcția sa, sau atunci când ajunge la cunoștința sa un caz de corupție și nu anunță autoritățile, este pasibil de pedeapsă cu amenda, eliberarea din funcție, interzicerea exercitării profesiei în anumite domenii sau chiar închisoare până la 7 ani.

Dincolo de acestea, în elaborarea strategiilor anticorupție trebuie avută în vedere însă și redefinirea conceptului de prevenire, deoarece costurile ei sunt mult mai reduse decât cele ale combaterii corupției. După părerea celor prezenți, organizațiile nonguvernamentale și *mass-media* sunt principalii agenți cu o contribuție majoră în „formarea percepțiilor psihosociale și în prevenirea corupției, prin cultură și prin schimbarea mentalităților”.

În această direcție, a prevenirii corupției s-a înscris și discursul ministrului de interne Dudu Ionescu, care a subliniat necesitatea schimbărilor de mentalitate pentru diminuarea fenomenului de corupție, afirmând că, în lupta anticorupție, trebuie avute în vedere atât măsurile punitive, cât și măsurile preventive și de descurajare, printre care se numără: venituri decente pentru funcționarii publici, teste de integritate pentru funcționarii publici, formarea unei culturi politice în sensul respectării legii și a statului de drept, cadrul legal clar, transparență în aplicarea legilor, dezvoltarea spiritului comunitar și prosperitatea cetățenilor.

Continuând ideile și recomandările Forumului Global anticorupție de la Washington, Conferința regională a țărilor din centrul și estul Europei a pus accentul mai mult pe prezentarea experiențelor țărilor participante, pe analiza soluțiilor și a strategiilor anticorupție, decât pe enunțarea sau disecarea problemelor și a conceptelor, urmând ca la cel de-al doilea Forum Global anticorupție, ce se va desfășura la Haga, în 2001, să se definească strategia comună de luptă împotriva corupției.

Ecaterina Balica, Radu Mitică

Statutul Comitetului de Cercetare în Domeniul Sociologiei Dreptului (Research Committee on Sociology Of Law – RCSL), afiliat Asociației Internaționale de Sociologie (ISA)*

Preambul

Comitetul de cercetare în domeniul sociologiei dreptului (RCSL) a fost creat de către Asociația Internațională de Sociologie în anul 1962, avându-se în vedere deschiderea unui număr mai mare de oportunități pentru participarea membrilor individuali la acțiunile Asociației în domeniul sociologiei dreptului.

Cap. 1. Scopuri și obiective

1.1. Comitetul va acționa, în principiu, în cadrul Asociației Internaționale de Sociologie, ca o asociație liberă a oamenilor de știință de pretutindeni, care activează în domeniul sociologiei dreptului sau studiilor sociojuridice, indiferent de naționalitate, opinie și tendințe metodologice sau științifice.

* Publicat, cu ultimele modificări aduse în iulie 1999, în „RCSL NEWSLETTER” – Spring 2000, Special Election Issue. Această nouă versiune a Statutului RCSL va fi pusă în aplicare la începutul anului 2001, după supunerea sa aprobării și exprimării votului membrilor.

- 1.2. Pentru a-și putea realiza scopurile instituționale, comitetul va întreprinde următoarele măsuri:
- asigurarea și dezvoltarea contactelor personale și pe linie de asociație între oamenii de știință care activează în sociologia dreptului sau studiilor sociojuridice din orice țară din lume;
 - stimularea, pe plan internațional, a difuzării și schimbului de informații cu privire la dezvoltările semnificative în sociologia dreptului sau în studiile sociojuridice;
 - promovarea dezvoltării activităților științifice în domeniul sociologiei dreptului sau studiilor sociojuridice;
 - facilitarea și promovarea unor reuniuni și cercetări, atât la nivel internațional, cât și la nivel local, în domeniul sociologiei dreptului și studiilor sociojuridice;
 - încurajarea recunoașterii oficiale și a dezvoltării sociologiei dreptului sau a relației drept-societate, ca subiect de predare la toate nivelurile, în universități, academii și instituții similare;
 - cooperarea cu aceste instituții și asociații care urmăresc scopuri similare în domeniul sociologiei dreptului, studiilor sociojuridice sau în domenii învecinate;
 - stabilirea de legături cu agențiile guvernamentale și nonguvernamentale, care ar putea fi interesate în facilitarea dezvoltării cercetării în domeniul relației între drept și societate;
 - ajutorarea activă a oamenilor de știință din țările nereprezentate sau mai puțin favorizate, în scopul utilizării propriilor structuri și facilități.

Cap. 2 – Calitatea de membru

2.1. Pot fi membri cu drepturi depline în comitet indivizi care activează în domeniul cercetării, publicațiilor sau învățământului, dedicate sociologiei dreptului, studiilor sociojuridice sau domeniilor învecinate. Asociațiile care sprijină dezvoltarea studiilor sociojuridice pot fi, de asemenea, membre cu drepturi depline ale comitetului. Oamenii de știință sau asociațiile care nu au asemenea calificări pot fi admiși doar ca membri observatori.

2.2. Membrii individuali vor fi admiși după depunerea unei cereri adresate Secretarului RCSL, a cărui decizie va fi pusă în aplicare imediat.

2.3. Asociațiile vor fi admise de către comitetul de conducere, a cărui decizie va fi aplicată imediat și supusă ratificării la proxima reuniune de lucru.

2.4. Membrii individuali și asociațiile vor avea aceleași drepturi și obligații. Asociațiile vor avea un vot, la fel ca și membrii individuali, și își vor exercita drepturile printr-un reprezentant sau o persoană purtătoare de cuvânt.

2.5. Membrii comitetului trebuie să plătească taxa de membru a cărei valoare va fi decisă de comitetul de conducere.

Cap. 3 – Reuniunile de lucru ale membrilor

3.1. Membrii comitetului vor fi convocați în fiecare an în cadrul unei conferințe anuale a RCSL.

3.2. Excepționând puterea de decizie descrisă în cap. 2.3. și 4.3., membrii reuniunii de lucru vor înainta propuneri pentru activitățile viitoare și își vor exprima opinia în legătură cu inițiativele propuse de comitetul de conducere.

3.3. Toți membrii individuali și toate asociațiile vor putea lua parte la reuniunea de lucru, dar numai membrii cu drepturi de deplin stabilite pot să voteze. Nu vor fi admiși reprezentanți.

Cap. 4 – Grupurile de lucru

4.1. Comitetul va facilita stabilirea de grupuri de lucru cu scopul de a dezvolta proiecte de cooperare științifică și interculturală în diferite subdomenii ale sociologiei dreptului. O dată recunoscute, asemenea grupuri de lucru vor acționa ca subcomitete și se vor bucura de deplină autonomie, atât din punct de vedere organizatoric, cât și financiar, pentru a-și putea urmări propriile lor scopuri. Ele își vor putea alege proprii președinți, care le vor reprezenta în cadrul comitetului.

4.2. Grupurile de lucru ale RCSL vor fi constituite din cel mult zece membri individuali ai Comitetului, reprezentând cel puțin cinci țări diferite.

4.3. Formarea grupurilor de lucru va fi recunoscută de consiliul RCSL, cu majoritatea de voturi a membrilor săi, pe baza faptului atestat că activitatea membrilor grupului respectiv a avut deja rezultate. Decizia consiliului va fi pusă în aplicare imediat.

4.4. Grupurile de lucru ale RCSL își vor menține mandatele pe toată durata funcționării consiliului. După această perioadă, ele își vor reînnoi cererile de acreditare și vor putea fi recunoscute în baza aceleiași proceduri descrise în cap. 4.3.

4.5. Președinții grupurilor de lucru nu pot funcționa mai mult de două mandate.

Cap. 5 – Consiliul RCSL

5.1. Consiliul va fi responsabil de activitățile instituționale și administrative ale RCSL. El va funcționa pe o durată de trei ani.

5.2. Consiliul va consta din președintele RCSL, 7 până la 10 membri aleși, coordonatori ai grupurilor de lucru recunoscute și foști președinți ai RCSL. La prima reuniune a consiliului vor fi aleși doi vicepreședinți, un secretar și reprezentanții RCSL în Asociația Internațională de Sociologie (ISA). Consiliul va trebui, desigur, să desemneze reprezentanții RCSL în cadrul consiliului de directori ai Institutului Internațional de Sociologie Juridică din Onati (Spania) și în oricare alt corp științific reprezentativ.

5.3. Președintele RCSL nu va fi reales imediat după expirarea perioadei de trei ani. Membrii aleși ai consiliului nu vor putea fi aleși mai mult de două ori în mod consecutiv.

5.4. Consiliul poate coopta cel mult patru membri observatori fără drept de vot, pentru a extinde activitățile RCSL în arii specifice sau pentru a îndeplini activități specifice. Directorul științific al Institutului Internațional de Sociologie Juridică din Onati (Spania) va fi membru observator suplimentar al RCSL, dacă nu este deja membru ales sau membru din oficiu. Dacă nu sunt membri ai consiliului, fondatorii RCSL vor fi invitați să frecventeze sesiunile consiliului.

5.5. Președintele RCSL va reprezenta comitetul în relația cu membrii acestuia și cu terți. Dacă își dă demisia, moare sau activitățile sale sunt serios afectate, împuternicirile sale vor fi exercitate de cel mai vârstnic vicepreședinte, care va fi președinte în exercițiu până la prima sesiune de votare statutară.

5.6. Secretarul va pune în aplicare inițiativele decise de consiliu, va aproba admiterea de noi membri, va reînnoi lista membrilor deja existenți și va expedia, cel puțin o dată la șase luni, un buletin de știri membrilor RCSL, pentru a-i informa despre activitățile întreprinse și planificate. Secretarul va funcționa, de asemenea, ca trezorier și în această calitate va colecta taxele de membru și va supune, în fiecare an, consiliului un buget anual al RCSL.

5.7. Pentru a se lua decizii, va fi necesar un *quorum* de cel puțin jumătate din membrii cu drept de vot ai consiliului. Consiliul va lua decizii cu majoritatea de voturi a celor prezenți, dacă nu este necesară, conform statutului, o majoritate calificată. În caz de paritate de voturi în cadrul consiliului, președintele va avea votul decisiv. În caz de necesitate sau de lipsă de *quorum*, voturile vor fi trimise prin buletin de vot expediat prin poștă sau E-mail, la propunerea președintelui.

5.8. Consiliul poate desemna un comitet executiv compus din președinte, vicepreședinți, secretar și doi membri, ale căror sarcini vor consta în rezolvarea problemelor curente care apar între reuniunile consiliului.

5.9. Anual vor fi făcute rapoarte asupra fondurilor RCSL și trimise tuturor membrilor comitetului.

Cap. 6 – Alegerile

6.1. Toți membrii individuali și colectivi cu drepturi depline vor avea dreptul să voteze pentru alegerea consiliului. Toți membrii individuali îndreptățiți vor putea fi eligibili pentru funcția de președinte sau de membru al consiliului.

6.2. Alegerea va fi ținută în anul anterior expirării mandatului consiliului, la inițiativa acestuia. Consiliul va lua o decizie anume cu privire la numărul de membri care vor fi aleși în următorul consiliu și la măsurile necesare pentru procedura de vot. Pentru această procedură, consiliul va desemna un comitet numit.

6.3. Secretarul va invita comitetul numit să identifice candidații atât pentru funcția de președinte, cât și pentru cea de membru al consiliului, verificând dacă acei candidați desemnați pentru funcția de președinte acceptă nominalizarea. În consecință, secretarul va trimite membrilor un Buletin de Informații incluzând două scrisori, una necompletată și alta indicând adresa sa obișnuită, și, în plus, un buletin de vot pe care vor fi exprimate voturi separate pentru președinte și membrii consiliului. Buletinul de vot va fi returnat în plic închis către secretar și va trebui să ajungă la acesta într-un interval de cel mult două luni. Voturile trimise după acest termen vor fi considerate invalide. Întreaga procedură va fi îndeplinită în timpul necesar, astfel ca noul consiliu să se poată reuni în proxima conferință anuală.

6.4. Toți membrii își pot da un vot pentru președinte. Dacă alegerea va fi făcută pentru șapte sau opt membri ai consiliului, ei pot da 4 voturi. Dacă alegerea este făcută pentru nouă sau zece membri ai consiliului, ei pot da cinci voturi. În caz de balotaj, va fi ales candidatul cel mai vârstnic.

Cap. 7 – Întâlnirile membrilor

7.1. Consiliul va face tot ceea ce depinde de împuternicirile sale pentru a aranja o întâlnire generală a RCSL, cel puțin o dată pe an. Întâlnirile trebuie să fie dedicate, preferențial, unor teme specifice teoretice și metodologice, cu toate că, în mod suplimentar, pot fi ținute sesiuni generale. Selecția temelor și solicitarea de comunicări adresată participanților cade în responsabilitatea consiliului, în cooperare cu comitetul organizatoric local. Consiliul va stimula țările nereprezentate în RCSL să participe și să trimită sugestii și contribuții.

Cap. 8 – Amendamente ale statutului

8.1. Propunerile pentru amendamente ale statutului vor fi strânse de Secretar, apoi, mai întâi, supuse consiliului pentru discuții, și, ulterior, trimise, împreună cu procedura de vot, membrilor comitetului care pot vota printr-un buletin de vot expediat prin poștă, de preferință în anul alegerilor.

8.2. Se pot adopta amendamente ale statutului, dacă vor fi aprobate de o majoritate de două treimi din rândul celor care și-au dat votul.

Regulă tranzitorie

O dată aprobată, noua versiune a acestor norme va intra în funcțiune începând de la 1 Ianuarie 2001.

Membrii actuali ai Consiliului Executiv al RCSL

Rogelio Pérez Perdomo, Președinte
André Jean Arnaud, Vicepreședinte
Setsuo Miyazawa, Vicepreședinte
William Felstiner, Membru executiv
David Nelken, Membru executiv
Johannes Feest, Secretar

Membrii actuali ai Consiliului RCSL

Richard Abel (Membru ales)
André-Jean Arnaud (Membru ales)
Antonio Azuela de la Cueva (Președinte de Grup de Lucru)
Erhard Blankenburg (Membru ales)
Jacques Commaille (Membru ales)
Maria Angelica Cuellar (Grup de Lucru)
Adam Czarnota (Grup de Lucru)
William Felstiner (Grup de Lucru)
Vincenzo Ferrari (Fost Președinte)
Lawrence Friedman (Membru ales)
Volkmar Gessner (Membru ales)
Jan Glastra van Loon (Fost Președinte)
Jean van Houtte (Fost Președinte)
Mavis Maclean (Membru ales și fost Președinte)
Setsuo Miyazawa (Membru ales)
David Nelken (Grup de Lucru)
Vittorio Olgiati (Membru ales și Grup de Lucru)
Stephan Parmentier (Grup de Lucru)
Francis Snyder (Grup de Lucru)
Fanny Tabak (Grup de Lucru)
David Trubek (Membru ales)

Traducerea și adaptarea:
Dr. Sorin M. Rădulescu
(membru al RCSL)

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XI • 2000 • Nos. 1-2

CONTENTS

SORIN M. RĂDULESCU, Plagiarism – “calling” and “trade”	3
<i>CREATIVITY – MODERNITY – SOCIAL CHANGE</i>	
MIRCEA MĂCIU, Structures of the Imaginary (Brief sociologic outlook)	9
BOGDAN JUNCU, The Prospective Procedure in Political Sociology	19
<i>SOCIAL PROBLEMS OF TRANSITION</i>	
OSCAR HOFFMAN, Social Costs and/or Costs of Errors in the Romanian Transition Process	31
MONICA RAȘEEV, Education and Labour Force in the Market Economy System	37
IOANA PETRE, Romanians’ Social, Political and Civic Attitudes during the Transition Period	47
HORAȚIU RUSU, Elements of Representation and Internalization of Social and Cultural Identity among the Youth in the Romanian Society	55
<i>ANOMY AND VIOLENCE</i>	
SORIN M. RĂDULESCU, Family Violence in Romania (Press analysis)	75
OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, Mass Media and Violence	99
ROXANA-GABRIELA NICULESCU, Rape as a Form of Aggression and Violence against Women in the Romanian Society	109
<i>METHODOLOGY OF THE SOCIAL SCIENCES</i>	
PETRUȘ ALEXANDRESCU, Some Methods of Improving the Field Research based on Statistical Inquiry	119
IOAN DURNESCU, Estimation of Relapse Risk	125
<i>SOCIAL AND POLITICAL THOUGHT</i>	
ȘTEFAN COSTEA, Ion Ghica’s Contribution to the Construction of Romanian Sociology	135
ION VLĂDUȚ, Nature, Origin and Genesis of Law in Eugeniu Sperantia’s Conception	145
<i>THE ACTIVITY OF THE INSTITUTE OF SOCIOLOGY</i>	
DAN BANCIU, ION GLODEANU, The Scientific Activity of the Romanian Academy Institute of Sociology in 1999	153

MARIA COBIANU-BĂCANU, LILY RAIN, OZANA CUCU-OANCEA, Evolution of Cultural and Ethnic Phenomena during the Transition Period.....	167
--	-----

COMMENTS

IOAN FELICIAN SORAN, "Politehnica" Universitarians and the "Total Course".....	183
MIHAI C. TEODORESCU, <i>Theodicy of Medicine and its Forms</i>	193

BOOK REVIEWS AND READING NOTES

SORIN M. RĂDULESCU, ANNABELLA ZOLEI, <i>Sociologia transsexualismului. Evaluări calitative și studii de caz în România</i> , ("The Sociology of transsexualism. Qualitative evaluations and Case Studies in Romania"), Bucharest, Editura Lumina Lex, 1999 (Dana Sicoe); ELENA COBIANU, <i>Progresul moral</i> , ("Moral progress"), Bucharest, Editura Printech, 1999 (Lily Rain)	203
--	-----

SCIENTIFIC LIFE

<i>The Romanian Village and European Integration</i> , – National Symposium, Bucharest, 22 March, 2000 (Ozana Cucu-Oancea); <i>Justice, the Guards, and Society against Corruption</i> , Regional Conference of Central and Eastern European Countries, Bucharest, 30–31 March, 2000 (Ecaterina Balica, Radu Mitică); <i>The Status of the Research Committee in the Field of Sociology of Law</i> (Research Committee on the Sociology of Law – RCSL), affiliated to the International Sociology Association (ISA) (Sorin M. Rădulescu)	209
--	-----

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XI, • 2000 • N°s 1-2

SOMMAIRE

SORIN M. RĂDULESCU, Le plagiat – «vocation» et «profession» 3

CRÉATIVITÉ – MODERNITÉ – CHANGEMENT SOCIAL

MIRCEA MĂCIU, Les structures de l'imaginaire (Bref aperçu sociologique)..... 9

BOGDAN JUNCU, La démarche prospective dans la sociologie politique. 19

PROBLÈMES SOCIAUX DE LA TRANSITION

OSCAR HOFFMAN, Les coûts sociaux et/ou les coûts des erreurs dans le processus de transition en Roumanie..... 31

MONICA RAȘEEV, L'éducation et la main-d'œuvre dans les conditions de l'économie de marché..... 37

IOANA PETRE, Attitudes socio-politiques et civiques des roumains pendant la période de transition..... 47

HORAȚIU RUSU, Éléments de représentation et d'internalisation de l'identité socio-culturelle des jeunes roumains dans la société roumaine..... 55

ANOMIE ET VIOLENCE

SORIN M. RĂDULESCU, La violence familiale en Roumanie (Analyse de presse) 75

OCTAVIAN MIHAIL SACHELARIE, Les médias et la violence..... 99

ROXANA-GABRIELA NICULESCU, Le viol comme forme d'agression et de violence contre la femme dans la société roumaine..... 109

MÉTHODOLOGIE DES SCIENCES SOCIALES

PETRUȘ ALEXANDRESCU, Modalités d'amélioration des recherches de terrain qui reposent sur le sondage statistique 119

IOAN DURNESCU, L'estimation du risque de récidive..... 125

PENSÉE SOCIALE ET POLITIQUE

ȘTEFAN COSTEA, La contribution de Ion Ghica à la création de la sociologie roumaine..... 135

ION VLĂDUȚ, La nature, l'origine et la genèse du droit dans la conception d'Eugeniu Speranția..... 145

L'ACTIVITÉ DE L'INSTITUT DE SOCIOLOGIE

DAN BANCIU, ION GLODEANU, L'activité scientifique de l'Institut de Sociologie de l'Académie Roumaine en 1999 153

MARIA COBIANU-BĂCANU, LILY RAIN, OZANA CUCU-OANCEA, Évolution du phénomène culturel et du phénomène ethnique pendant la période de transition.....	167
--	-----

COMMENTAIRES

IOAN FELICIAN SORAN, Les universitaires polytechniciens et le „cours total”	183
MIHAI C. TEODORESCU, La théodicée de la médecine et ses formes.....	193

COMPTES RENDUS ET NOTES DE LECTURE

SORIN M. RĂDULESCU, ANNABELLA ZOLEI, <i>Sociologia transsexualismului. Evaluări calitative și studii de caz în România</i> (La sociologie du transsexualisme. Évaluations qualitatives et études de cas en Roumanie), Bucarest, Editura Lumina Lex, 1999 (Dana Sicoe); ELENA COBIANU, <i>Progresul moral</i> (Le progrès moral), Bucarest, Editura Printech, 1999 (Lily Rain).....	203
--	-----

VIE SCIENTIFIQUE

<i>Le village roumain et l'intégration européenne</i> – Symposion national, Bucarest, 22 mars 2000 (Ozana Cucu-Oancea); <i>La justice, les forces de l'ordre et la société contre la corruption</i> – Conférence régionale des pays de l'Europe Centrale et de l'Est, Bucarest, 30-31 mars, 2000 (Ecaterina Balica, Mitică Radu); <i>Le Statut du Comité de Recherche dans le domaine de la sociologie du droit</i> , (Research Committee on the Sociology of Law – RCSL), affilié à l'Association Internationale de Sociologie (ISA) (Sorin M. Rădulescu)	209
--	-----

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca 3000 semne/pag.). Primim textele procesate pe suport magnetic prin e-mail: isar@ns.isar.acad.ro sau prin Fax 3374178.

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dv. de un rezumat (aprox. ½ pag.) în limba engleză sau în limba română și o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția, domeniul de interes).

Menționăm că responsabilitatea cu privire la originalitatea și conținutul textelor trimise revine autorului.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor apălați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

Abonamentele din străinătate se primesc la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P.O. Box 5-24,
București, România, RO-76117, Tel. 401-411 90 08, Tel./Fax 401-410 39 83;
401-410 34 48.

RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, P.O. BOX 33-57, București, România;
Fax: 401-222 6407; Tel: 401-618 5103, 401-222 4126;

ORION PRESS IMPEX 2000, P.O. BOX 77-19, București 3 – România, Tel. 653 79 85,
Fax (401) 324 06 38.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XI, nr. 1-2, p. 1-220, 2000